

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ATATÜRK VE TARİH EĞİTİMİ

Abdurrahman GÜNER

**Kasım-2025
BATMAN**

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ATATÜRK VE TARİH EĞİTİMİ

Abdurrahman GÜNER

**Danışman
Doç. Dr. Fahri ÖZTEKE**

Diğer Jüri Yeleri

Prof. Dr. Selman YAŞAR

Dr. Öğr. Üyesi Serdar ERKAN

**Kasım-2025
BATMAN**

TEZ KABUL VE ONAYI

Abdurrahman GÜNER tarafından hazırlanan “Atatürk ve Tarih Eğitimi” adlı tez çalışması 27/11/2025 tarihinde jüri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Doç. Dr. Fahri ÖZTEKE

.....

Danışman

Doç. Dr. Fahri ÖZTEKE

.....

Üye

Prof. Dr. Selman YAŞAR

.....

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Serdar ERKAN

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Murat ÖTER
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sorumluluğu kabullendiğimi bildiririm.

ETHICAL DECLARATION

I declare that all the information in this thesis has been obtained within the framework of ethical behavior and academic rules, and that the source of any statements and information that do not belong to me in this study prepared in accordance with the thesis writing rules has been fully cited, and I declare that I accept all kinds of legal responsibility in case of any contrary situation.

İmza
Öğrencinin Adı SOYADI
Tarih:

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ATATÜRK VE TARİH EĞİTİMİ

Abdurrahman GÜNER

Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Fahri ÖZTEKE

2025, 159 Sayfa

Atatürk'ün tarih tasavvuru, Türk modernleşmesinin fikrî temelini oluşturan ve geçmişi yalnızca kronolojik bir olay dizisi olarak değil, millet bilincini şekillendiren dinamik bir toplumsal laboratuvar olarak değerlendiren bir yaklaşımı temsil etmektedir. Atatürk, tarihi; millî kimliğin inşası, bağımsızlık fikrinin pekiştirilmesi, toplumsal ilerlemenin sürdürülmesi ve çağdaşlaşma ideallerinin kurumsallaştırılması bakımından stratejik bir alan olarak görmüştür. Bu çalışma, Atatürk'ün tarih yorumunu; Osmanlı geçmişine, İslam medeniyetine ve tarih yazımının yönetsel çerçevesine ilişkin görüşleri doğrultusunda incelemekte ve söz konusu yaklaşımın Cumhuriyet dönemi ulus-inşası sürecine yansımalarını değerlendirmektedir.

İncelemelerde Atatürk'ün tarih yaklaşımının, dogmatik kabullere mesafeli, ampirik bilgiye dayalı ve eleştirel aklı önceleyen bir zeminde inşa edildiği görülmektedir. Osmanlı Devleti'ne dair değerlendirmelerinde, devletin askerî ve kültürel başarılarını teslim etmekle birlikte, imparatorluğun dağılma sürecini hazırlayan yapısal zaafları, merkezî otoritenin zayıflaması, ekonomik bağımlılık, ulusal iradenin siyasal süreçlerden dışlanması ve farklı unsurların ayrıcalıklı konumlarının Türk unsuru aleyhine gelişmesi bilimsel bir perspektifle ele almıştır. Bu yaklaşım, geçmişi toptan reddeden ya da sorgulamaksızın yücelten yaklaşımlardan ayrılarak, tarihin rasyonel muhasebe ve ders çıkarma alanı olduğuna işaret eder.

İslam tarihine yönelik değerlendirmelerinde Atatürk, İslam'ın tarihsel süreçte medeniyet kurucu niteliğini vurgulamış; fakat dinin yanlış yorumlanmasıyla ortaya çıkan taassubun, durağanlığın ve dogmatik yapının toplumsal ilerlemeyi sınırladığını belirtmiştir. Ona göre, dinin toplumsal yaşamdaki yeri akıl, bilim ve ilerleme ilkeleriyle çelişmemeli; aksine bunları destekleyen bir zemine oturmalıdır.

Atatürk'ün tarih görüşü, aynı zamanda ulusal egemenlik ve bağımsızlık bilincinin tarihsel temelini kurar. Osmanlı Devleti'nin dış güçlere bağımlı hale gelişi, kapitülasyonlarla ekonomik egemenliğini kaybetmesi ve millet iradesinin devlet yönetiminden uzaklaştırılması, Atatürk tarafından ulusal felakete sürükleyen unsurlar olarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede tarih, yalnızca geçmişi anlamak için değil; ulusun kendi kaderini tayin hakkının meşruiyetini güçlendiren bir düşünsel kaynak olarak ele alınmıştır.

Atatürk'ün tarih anlayışı, millî bilinç inşasında sorgulayan zihin yapısını, bilimsel yöntemi ve ulusal çıkarları önceleyen bir perspektifi temel alır. Tarihi donuk bir olaylar dizgesi olarak değil, geleceğe yön veren dinamik bir referans alanı olarak konumlandırır. Bu bağlamda Atatürk'ün tarih felsefesi, modern Türkiye Cumhuriyeti'nin ideolojik ve kültürel altyapısını şekillendirmiş; tarih öğretimine eleştirel düşüncüyü ve millî kimlik bilincini yerleştiren bir işlev üstlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Bağımsızlık, Bilimsel Tarihçilik, Çağdaşlaşma, Eleştirel Tarih Yaklaşımı, İslam Medeniyeti, Millî Kimlik, Türk Modernleşmesi, Ulus İnşası, Atatürk'ün Tarih Anlayışı.

ABSTRACT
MASTER THESIS
ATATÜRK AND HISTORY EDUCATION

Abdurrahman GÜNER

Batman University Graduate Education Institute

History Department of Science

Advisor: Assoc. Dr. Fahri ÖZTEKE

2025, 159 Pages

Atatürk's conception of history represents an approach that forms the intellectual basis of Turkish modernization and evaluating the past not only as a chronological sequence of events, but as a dynamic social laboratory that shapes national consciousness. Atatürk has referred history as a strategic area in terms of building national identity, strengthening the idea of independence, sustaining social progress, and institutionalizing the ideals of modernization. This study analyzes Atatürk's historiographical interpretation in relation to his evaluations of the Ottoman past, Islamic civilization, and methodological principles of historical writing, while examining the influence of this perspective on the nation-building process of the early Turkish Republic.

Studies show that Atatürk's approach to history was built on a foundation that distant to dogmatic assumptions, was based on empirical knowledge, and prioritized critical thinking. In his assessments of the Ottoman Empire, while acknowledging the state's military and cultural achievements, he addressed the structural weaknesses that prepared the disintegration process of the empire, the weakening of central authority, economic dependence, the exclusion of national will from political processes, and the development of privileged positions of different elements against the Turkish element, from a scientific perspective. This approach points to history as a field of rational accounting and learning lesson that separates it from the other approaches that completely reject the past or glorify it without interrogating.

In his assessments of Islamic history, Atatürk emphasized Islam's civilization-building nature throughout history; however, he stated that the fanaticism, stagnation, and dogmatic structure arising from the misinterpretation of religion limited social progress. According to him, the place of religion in social life should not contradict the principles of reason, science, and progress; on the contrary, it should be based on a foundation that supports them.

Atatürk's view of history also establishes the historical foundation of national sovereignty and independence consciousness. The Ottoman Empire's dependence on foreign powers, the loss of its economic sovereignty through capitulations, and the removal of the nation's will from state administration were considered by Atatürk as elements leading to national disaster. In this context, history was considered not only for understanding the past but also as an intellectual source that strengthens the legitimacy of the nation's right to self-determination.

Central to Atatürk's historical thought is the connection between historical consciousness and the principles of national sovereignty and independence. The erosion of Ottoman autonomy through foreign intervention, capitulations, and the exclusion of popular sovereignty was interpreted by Atatürk as key factors leading to national decline. Accordingly, history became a foundational resource for legitimizing the nation's right to self-determination and collective dignity.

Atatürk's understanding of history is based on a questioning mindset, the scientific method, and a perspective that prioritizes national interests in the construction of national consciousness. He positions history not as a static sequence of events, but as a dynamic reference field that guides the future. In this context, Atatürk's philosophy of history shaped the ideological and cultural infrastructure of the modern Republic of Turkey; it undertook a function of instilling critical thinking and national identity consciousness in history education.

Keywords: Independence, Scientific Historiography, Modernization, Critical Historical Approach, Islamic Civilization, National Identity, Turkish Modernization, Nation-Building, Atatürk's Understanding of History.

ÖNSÖZ

Tarihin, milletlerin hafızası ve kimliğinin taşıyıcısı olduğu gerçeği, insanlık tarihinin hemen her döneminde farklı düşünürler tarafından dile getirilmiştir. Ancak bu gerçek, modern Türk düşüncesinde en sistemli, en bilinçli ve en güçlü ifadesini Mustafa Kemal Atatürk'ün tarih anlayışıyla bulmuştur. Atatürk'e göre tarih, yalnızca geçmiş olayların kronolojik sıralamasından ibaret değildir; aksine milletlerin kültürel varlıklarını şekillendiren, toplumsal bilinci inşa eden ve geleceği belirleyen temel bir düşünsel mekândır. Bu bakış açısından hareketle hazırlanan bu çalışma, Atatürk'ün tarih tasavvurunu, tarih eğitimine bakışını ve bunların Cumhuriyet'in kuruluş sürecine ve ulus inşa hamlesine etkilerini irdelemektedir.

Tarih, Atatürk için sadece yaşanmış olayların yansıtıldığı pasif bir alan değil, milletin iradesini güçlendiren, özgüven kazandıran ve çağdaşlaşma ideallerine yön veren aktif bir rehberdir. Bu çalışma, Atatürk'ün tarih vizyonunun temellerini ortaya koymayı, tarih öğretimine yüklediği toplumsal misyonu değerlendirmeyi ve Türk modernleşmesi içinde tarihin oynadığı kurucu rolü analiz etmeyi amaçlamıştır. Söz konusu süreçte Atatürk'ün tarihsel düşünce biçiminin, ulusal egemenlik, bağımsızlık ideali, bilimsel düşünce ve kültürel kimlik gibi kavramlarla nasıl bütünleştiği üzerinde durulmuştur.

Bu tezin hazırlanması süreci, yalnızca akademik bir çaba olmanın ötesinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu düşüncesine dair zihinsel bir yolculuk niteliği taşımaktadır. Atatürk'ün tarih anlayışının derinlemesine incelenmesi, hem modern Türk düşüncesinin temel dinamiklerini anlamayı hem de tarih bilincinin toplumsal gelişim açısından taşıdığı önemi yeniden değerlendirmeyi mümkün kılmıştır. Tez boyunca, tarih disiplininin bilimsel yönüne dayalı işlevi ile ulusal bilinç kazandırma görevi arasındaki denge üzerinde durulmuş; Atatürk'ün tarih yaklaşımının bu dengeyi nasıl sağladığı ortaya konulmuştur.

Bu akademik yolculukta beni sürekli yönlendiren ve bilimsel titizlik anlayışını daima hatırlatan çok değerli tez danışmanım Doç. Dr. Fahri Özteke'ye, teşekkürü bir borç bilirim. Kendisinin engin bilgi birikimi, sabırlı yaklaşımı, eleştirel bakış açısı ve ilim yolundaki rehberliği bu çalışmanın şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Her aşamada gösterdiği anlayış ve akademik desteği, ilmî çalışmanın bir ahlak meselesi olduğunu hissettirmiştir. Bilimsel ufku genişleten katkıları, yalnızca bu tezin ortaya çıkmasına değil, aynı zamanda akademik kimliğimin olgunlaşmasına da büyük katkı sağlamıştır. Saygıdeğer hocama hem akademik rehberliği hem de ilim dünyasına kazandırdığı değerli katkılar nedeniyle en içten şükranlarımı sunarım.

Çalışma sürecindeki yol gösterici değerlendirmeleri ve kıymetli katkıları için tez jürisi üyeleri Prof. Dr. Selman Yaşar ve Dr. Öğr. Üyesi Serdar Erkan'a da teşekkür ederim. Kendilerinin ilmî perspektifi ve yapıcı eleştirileri, bu çalışmanın niteliğini yükseltmiş ve araştırma sürecine değerli katkılarda bulunmuştur.

Ayrıca bu yorucu ve yoğun süreç boyunca beni anlayışla karşılayan, sabrını, desteğini ve motivasyonunu esirgemeyen kıymetli eşim Merve Güner'e sonsuz teşekkür ederim. Tez sürecinde yalnızca bir destekçi değil, aynı zamanda fikir paylaşımıyla, moral desteğiyle ve sabrı ile yol arkadaşım olmuştur. Akademik çalışmaların arkasında çoğu zaman görünmeyen, fakat başarıya giden yolda en güçlü motivasyon kaynaklarından biri olan aile desteğinin somut örneğini bana yaşatmıştır. Varlığı, bu sürecin en kıymetli güç kaynağı olmuştur. Beni her zaman destekleyen, eğitime, bilgiye ve bilime duyduğum saygıyı kazandıran aileme de içtenlikle teşekkür ederim. Bugünlere gelmemde sağladıkları emek, sabır, dua ve fedakârlık paha biçilemezdir. Onların varlığı bir temel, sabrı bir sığınak, inancı ise bir pusula olmuştur.

Bu alışma, tarih bilincinin yalnızca akademik bir çerçevede değil, aynı zamanda toplumsal bir inşa sureci olarak değerlendirilmesi gerektiğini bir kez daha göstermiştir. Tarih; geçmişi anlamak, bugünü kavramak ve geleceği inşa etmek için vazgeçilmez bir rehberdir. Atatürk’ün tarih tasavvuru, milletlerin yükselişinin bilgi, bilinç ve kültürel öz farkındalıkla mümkün olabileceğini hatırlatmaktadır. Bu doğrultuda hazırlanmış olan bu tezin, konuya ilgi duyan araştırmacılar için mütevazı bir katkı sunmasını temenni ederim. Bilimin rehberliğinde, tarihin ışığında ilerleyen tüm araştırmacılara esenlik dileklerimle...

Abdurrahman Güner
2025 – Batman

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
1. GİRİŞ	1
2. TÜRKLERDE TARİH ANLAYIŞI VE OSMANLI TARİHÇİLİĞİ.....	4
2.1. Bozkır Kültüründe Tarih ve Hafıza.....	4
2.2. Osmanlılarda Resmi Tarih ve Alternatif Anlatılar.....	9
2.3. Osmanlı Tarih Yazımında İslamî Geleneğin İzleri.....	10
2.4. Osmanlı Hanedanı ve Tarih Yazımında İktidar İlişkisi	11
2.5. Milliyetçi Perspektiften Tarih Yazımı	15
2.6. Meşrutiyet Döneminde Tarih Biliminin Kazandığı Saygınlık	16
3. ATATÜRK'ÜN EĞİTİM VE TARİH GÖRÜŞÜ	28
3.1. Cumhuriyetin Kuruluş Felsefesi ve Tarih	28
3.2. Atatürk'ün Eğitim Anlayışı	30
3.3. Atatürk'ün Tarih Bilimine Bakışı.....	42
3.4. Atatürk'ün Milliyetçilik Anlayışı ve Tarihle İlişkisi	49
3.5. Atatürk'ün Tarihten Faydalanması.....	61
4. CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA TARİH EĞİTİMİ	67
4.1. Tarihsel Bilinç ve Eğitim Reformları.....	67
4.2. İlköğretimde Tarihsel Anlatının İnşası.....	72
4.3. Lise Tarih Müfredatında Değişim ve Dönüşüm.....	82
4.3.1. Liselerin birinci devresinde tarih dersi içeriği	83
4.3.2. Liselerin ikinci devresinde tarih dersi içeriği	87
4.3.3. 1927 yılı lise tarih müfredatındaki reformlar ve sonuçları	91
5. ATATÜRK'ÜN TARİH YAZIMINA KATKILARI	96
5.1. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin Kurulması.....	96
5.2. Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nden Türk Tarih Kurumu'na Geçiş ve Akademik Çalışmalar	108
5.3. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Kuruluşu ve Önemi	109
5.4. Türk Tarihinin Ana Hatları.....	113
5.5. Türk Tarih Tezi.....	119
5.6. Güneş Dil Teorisi	129
6. ATATÜRK'ÜN TARİH HAKKINDAKİ FİKİRLERİ	133
6.1. Eski Türk Tarihi Hakkındaki Fikirleri	133
6.2. İslam Tarihi Hakkındaki Fikirleri	136
6.3. Osmanlı Tarihi Hakkındaki Fikirleri.....	139

7. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	145
KAYNAKÇA	148

1.GİRİŞ

Tarih, yalnızca geçmişte yaşanan olayların kronolojik bir sıralaması değil; aynı zamanda toplumların kendilerini tanımlama, meşrulaştırma ve geleceğe dair yönelimlerini belirleme sürecinde başvurdukları temel bir düşünce alanıdır. Bu yönüyle tarih anlayışı, her dönemde egemen olan zihniyet yapısının, siyasal tercihlerin ve toplumsal ihtiyaçların bir yansıması olarak şekillenmiştir. Tarih yazımı ve tarih eğitimi ise bu anlayışın somutlaştığı, kurumsallaştığı ve topluma aktarıldığı başlıca alanlar olmuştur. Türk tarihçiliği de tarihsel süreç içerisinde farklı kültürel mirasların, ideolojik yönelimlerin ve devlet anlayışlarının etkisiyle biçimlenmiş; özellikle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde köklü bir zihniyet değişimi yaşamıştır.

Türk tarih anlayışı üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde, Osmanlı tarihçiliği, Cumhuriyet dönemi tarih yazımı ve Atatürk'ün tarih görüşü üzerine çok sayıda araştırmanın bulunduğu görülmektedir. Bununla birlikte bu çalışmaların önemli bir kısmının ya belirli bir döneme ya da belirli bir kuruma odaklandığı, tarih anlayışının süreklilik ve dönüşüm boyutunu bütüncül bir çerçevede ele almakta sınırlı kaldığı dikkat çekmektedir. Özellikle Osmanlı tarih yazımındaki zihniyet dünyası ile Cumhuriyet'in tarih anlayışı arasındaki kopuş ve süreklilik unsurlarının, tarih eğitimi ve kurumsal yapılanmalarla birlikte ele alındığı çalışmaların görece az olduğu söylenebilir. Bu durum, tarih yazımı, tarih eğitimi ve milli kimlik inşası arasındaki ilişkinin daha kapsamlı biçimde ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Bu tez, söz konusu boşluktan hareketle, Türklerde tarih anlayışının Osmanlı döneminden Cumhuriyet'in ilk yıllarına uzanan süreçte nasıl şekillendiğini ve Atatürk'ün bu süreçte oynadığı belirleyici rolü bütüncül bir bakış açısıyla ele almayı amaçlamaktadır. Çalışmada tarih, yalnızca akademik bir disiplin olarak değil; aynı zamanda ideolojik, eğitsel ve kültürel bir inşa aracı olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Osmanlı tarihçiliğinin temel özellikleri, Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde tarih anlayışında yaşanan dönüşüm ve Atatürk'ün tarih bilimine yönelik yaklaşımı birbiriyle ilişkilendirilerek incelenmiştir.

Türklerde Tarih Anlayışı ve Osmanlı Tarihçiliği başlığı altında, Türk tarih bilincinin kökenlerine inilmiş ve bu bilincin Osmanlı tarih yazımına nasıl yansıdığı ortaya

konulmuştur. Bozkır kültüründe tarih ve hafıza anlayışı ele alınarak, sözlü kültür unsurlarının tarih bilincinin oluşumundaki belirleyici rolü vurgulanmıştır. Osmanlı döneminde ise tarih yazımının büyük ölçüde devlet merkezli ve hanedan odaklı bir karakter taşıdığı, vakayinameler aracılığıyla resmî bir tarih anlatısının inşa edildiği görülmektedir. Bununla birlikte Osmanlı tarih yazımının yalnızca resmî anlatılardan ibaret olmadığı, farklı bakış açılarını yansıtan alternatif anlatıların da var olduğu bu çalışma kapsamında ele alınmıştır. Ayrıca İslamî geleneğin tarih yazımına etkisi, hanedan ve iktidar ilişkilerinin tarih anlatısını biçimlendirmesi, milliyetçi tarih yazımının ortaya çıkışı ve Meşrutiyet döneminde tarih biliminin akademik bir nitelik kazanması bu başlık altında değerlendirilmiştir. Bu yönüyle Osmanlı tarihçiliği, Cumhuriyet dönemi tarih anlayışının hangi miraslar üzerinden şekillendiğini anlamak açısından ele alınmıştır.

Atatürk'ün Eğitim ve Tarih Görüşü, bu çalışmanın merkezinde yer alan temel başlıklardan biridir. Atatürk'ün eğitime ve tarihe verdiği önem, Cumhuriyet'in kuruluş felsefesiyle birlikte ele alınmıştır. Atatürk'ün tarih bilimine bakışı, geçmişi kutsayan ya da bütünüyle reddeden yaklaşımlardan farklı olarak, akılcı ve bilimsel bir zeminde şekillenmiştir. Bu bağlamda tarih, milli kimliğin inşasında başvurulan bir araç olarak değerlendirilmiş; ancak bu kullanım, bilimsel yöntemlerden ve eleştirel bakıştan ödün vermeyen bir anlayışla ele alınmıştır. Atatürk'ün eğitim anlayışı ile tarih görüşü arasındaki ilişki, modern birey ve bilinçli toplum oluşturma hedefi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu başlık altında, Atatürk'ün milliyetçilik anlayışının tarih ile kurduğu ilişki ve tarihten faydalanma biçimi ayrıntılı biçimde ele alınmıştır.

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tarih Eğitimi, yeni kurulan devletin tarih anlayışını topluma aktarma sürecinin en somut alanlarından biri olarak değerlendirilmiştir. Cumhuriyet yönetimi, tarih eğitimi aracılığıyla Osmanlı geçmişinden farklı, modern ve milli bir tarih bilinci oluşturmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda tarihsel bilinç kavramı, eğitim reformlarıyla birlikte ele alınmış; ilköğretimde ve ortaöğretimde tarih anlatısının nasıl kurgulandığı incelenmiştir. İlköğretimde daha çok milli kimlik ve ortak geçmiş vurgusu ön plana çıkarken, lise düzeyinde tarih öğretiminin daha sistematik ve bütüncül bir yapı kazandığı görülmektedir. Özellikle 1927 yılı lise tarih müfredatı, Cumhuriyet'in tarih anlayışını yansıtan önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilmiştir. Bu başlıkta tarih eğitiminin yalnızca bilgi aktaran bir alan olmadığı, aynı zamanda ideolojik ve pedagojik bir yön taşıdığı ortaya konulmuştur.

Atatürk'ün Tarih Yazımına Katkıları, çalışmanın özgün yönlerinden birini oluşturmaktadır. Bu başlık altında Atatürk'ün tarih alanında gerçekleştirdiği kurumsal

düzenlemeler ve bilimsel girişimler ele alınmıştır. Türk Tarih Tetkik Cemiyetinin kurulması ve Türk Tarih Kurumuna dönüşüm süreci, Cumhuriyet dönemi tarihçiliğinin kurumsallaşması açısından değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin kuruluşu, akademik tarihçiliğin gelişimi bakımından ele alınmış; bu kurumların Türk tarih yazımına sağladığı katkılar ortaya konulmuştur. Türk Tarihinin Ana Hatları, Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi gibi çalışmalar ise dönemin tarih anlayışını yansıtan önemli girişimler olarak değerlendirilmiş; bu çalışmaların bilimsel yönleri kadar ideolojik hedefleri de analiz edilmiştir.

Atatürk'ün Tarih Hakkındaki Fikirleri başlığı altında ise Atatürk'ün tarih anlayışı tematik olarak ele alınmıştır. Eski Türk Tarihi'ne ilişkin görüşleri, Türklerin dünya uygarlık tarihindeki yerini vurgulama amacıyla değerlendirilmiştir. İslam Tarihi hakkındaki fikirleri, İslam'ın tarihsel süreçteki rolünü kabul eden ancak dogmatik yorumlardan uzak bir yaklaşım çerçevesinde ele alınmıştır. Osmanlı Tarihi'ne yönelik değerlendirmeleri ise eleştirel bir perspektifle incelenmiş; Atatürk'ün Osmanlı geçmişini tarihsel şartlar içinde ele alarak Cumhuriyet'in ideolojik zeminini güçlendirmeyi amaçladığı ortaya konulmuştur.

Bu çalışma, Osmanlı tarihçiliği, Cumhuriyet dönemi tarih anlayışı, Atatürk'ün tarih görüşü ve tarih eğitimi arasındaki ilişkiyi bir bütün olarak ele alması bakımından literatürdeki birçok çalışmadan ayrılmaktadır. Mevcut araştırmaların çoğunun tek bir alanla sınırlı kaldığı düşünüldüğünde, bu tez, tarih yazımı ve tarih eğitimi arasındaki etkileşimi Atatürk merkezli bir perspektifle ele alarak özgün bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle çalışma, Türk tarih anlayışının dönüşümünü yalnızca teorik değil, kurumsal ve eğitsel boyutlarıyla da ele alan bütüncül bir inceleme niteliği taşımaktadır.

2. TÜRKLERDE TARİH ANLAYIŞI VE OSMANLI TARİHÇİLİĞİ

2.1. Bozkır Kültüründe Tarih ve Hafıza

Türkler, tarih boyunca Orta Asya'dan Avrupa içlerine kadar uzanan geniş bir coğrafyada varlık göstermiştir. Bu geniş hareketlilik, yalnızca Türklerin siyasi tarihini değil, aynı zamanda kültürel, ekonomik ve toplumsal yapısını da çok yönlü bir şekilde ele almayı zorunlu kılmıştır. Ancak göçebe yaşam tarzının baskın olduğu dönemlerde yazılı belgelerin az olması, erken Türk tarihine dair bilgi edinmeyi zorlaştırmıştır. Bu nedenle, Türk tarihini anlamada farklı türde kaynakların bir arada değerlendirilmesi gerekmiştir. Arkeolojik kazılarda ortaya çıkan buluntular, taş kitabeler, alfabe ve yazı dili gibi somut veriler Türklerin tarihine ışık tutan önemli kaynaklar arasında yer almıştır. Özellikle Orhun Abideleri, Türklerin siyasi yapısı, toplumsal düzeni ve yönetim anlayışı hakkında doğrudan bilgi vermiştir. Yazılı kaynakların sınırlı olduğu dönemlerde sözlü kültür unsurları da büyük bir önem kazanmıştır. Destanlar, sagular, koşuklar, atasözleri ve ağıtlar gibi sözlü anlatımlar, Türklerin dünya görüşünü, inanç sistemlerini, değer yargılarını ve toplumsal ilişkilerini anlamada önemli ipuçları sunmuştur. Bu nedenle, erken dönem Türk tarihini araştırırken hem yazılı hem de sözlü kaynakların bir arada değerlendirilmesi gerekmiştir. Sözlü kültür ürünleri, sadece tarihi olayları değil, aynı zamanda o dönemdeki toplumun duygu dünyasını, yaşam biçimini ve mücadelelerini de yansıtan unsurlar olarak ön plana çıkmıştır. Bu çok yönlü yaklaşım, Türk tarihini daha kapsamlı ve doğru bir şekilde analiz etmeye olanak tanımıştır.

İslamiyet öncesi Türk tarihi incelendiğinde, Türklerin İslam ile tanışmadan önce yaşadığı geniş coğrafya dikkate alınmıştır. Bu coğrafya, Yenisey ve Selenge Nehirlerinden başlayarak Balkanlar ve Orta Avrupa'ya kadar uzanan geniş bir alanı kapsamıştır. Türkler bu bölgelerde siyasi ve kültürel varlıklarını sürdürmüştür. Ancak, tarihsel süreç içinde kalıcı izler bırakan 6. yüzyılda kesin olarak varlığı tespit edilen ve Türk adını resmi devlet ismi olarak kullanan Göktürkler olmuştur. Göktürkler, sadece bir devlet olarak varlık göstermekle kalmamış, aynı zamanda Türk siyasi ve hukuki sisteminin temellerini oluşturan töreyi geliştirmiştir. Bu töre, Türk toplumunda adaletin, sosyal düzenin ve yönetim anlayışının çerçevesini çizen kurallar bütünü olarak nitelendirilmiştir. Göktürkler döneminde, bu töre anlayışının en önemli yansımalarından

biri olarak Orhun Yazıtları karşımıza çıkmaktadır. Literatürde bu anıtlar, Türklerin yazılı tarihinin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Moğolistan sınırları içinde yer alan ve 8. yüzyılda dikilen Kül Tegin (732), Bilge Kağan (735) ve Tonyukuk (725) yazıtları, (Taşağıl, 2013, s.189) sadece birer anıt değil, aynı zamanda Türk tarihine, kültürüne ve yönetim anlayışına dair önemli bilgiler içermiştir. Bu yazıtlar, Türk devlet yapısı, hükümdar ve halk arasındaki ilişkiler, savaşlar, diplomasi ve töre gibi konulara ışık tutmuştur. Aynı zamanda, Türklerin siyasi bilince sahip olduklarını, bağımsızlıklarını koruma uğruna büyük mücadeleler verdiklerini ve güçlü bir yönetim anlayışı benimsediklerini göstermiştir. Orhun Yazıtları, Türk tarihinin en önemli kaynaklarından biri olmasının yanı sıra, Türk kimliğinin ve devlet felsefesinin temel taşlarını içermesi bakımından da büyük bir değere sahip olmuştur. Bu anıtlar, Türk tarihinin ilk yazılı izlerini taşımakla birlikte, özellikle 13. yüzyılda Cüveynî tarafından bahsedilmiştir. (Cüveynî, 1988, s.116-117). Ancak 1889 yılında Thomsen'in Orhun Yazıtlarını çözmesiyle bilim dünyasında tanınmıştır. Bu gelişme, Göktürkçe yazıtların Türk tarihinin anlaşılmasındaki kritik rolünü vurgulamış ve söz konusu yazıtlar, İslamiyet öncesi Türk toplumunun sosyal, kültürel ve siyasi yapısını anlamada paha biçilmez bir kaynak sunmuştur. Ancak, Göktürkçe yazıtlarla sınırlı bir değerlendirme yapmak, dönemin bütünsel bir analizine olanak sağlamamıştır. Bu bağlamda, özellikle Çin kaynaklarının, Türk tarihini aydınlatmada önemli bir yer tuttuğu gözlemlenmiştir. Çinli seyyahlar ve tarih yazıcıları, Türklerin tarihini, toplumsal yapılarını, siyasi ilişkilerini ve kültürel etkileşimlerini detaylı bir şekilde belgeleyerek, bu döneme dair pek çok bilinmeyenin aydınlatılmasına katkı sunmuştur. 557-580 yılları arasında hüküm süren Chou Hanedanı'nın yıllıkları, Gök Türklerin erken tarihine dair önemli bilgiler sunmakta olup, 50 ciltten oluşan bu eser, Göktürklerle Chou Hanedanı arasındaki etkileşimi gözler önüne sermiştir. (Taşağıl, 1977, s. 120-124).

Orta Asya'da önemli bir Türk devleti kuran Uygurlar, yalnızca siyasi başarılarıyla değil, aynı zamanda kültürel miraslarıyla da dikkat çekmişlerdir. Uygur Alfabesi, bu dönemin en önemli buluşlarından biri olup, Uygurların yazılı kültürünün temel taşlarını oluşturmuştur. Uygurlara ait hukuk vesikaları da bu dönemin önemli belgelerinden olmuştur. Bu hukuk belgelerinde, 12 Hayvanlı Türk Takvimi'ne dayalı olarak gün, ay ve yıl hesaplamaları yapılmış, ödeme zamanları, borç verme ve alacak ilişkilerine dair düzenlemeler detaylı bir şekilde yer almıştır. Ayrıca, mal satan, borç veren ya da kiraya veren kişilerin isimleri, borcun ne karşılığında verildiği, kefiller ve şahitler gibi hukuki unsurlar da bu belgelerde bulunmuştur.

Türk milletinin eski tarihini ve kültürünü daha iyi anlayabilmek için, ilk başvurulacak kaynaklar arasında arkeolojik ve etnografik veriler, Türklerin yaşadığı coğrafya, balballar, taş heykeller ve kurganlar yer almıştır. Bu unsurlar, Türklerin tarihsel süreç içerisindeki yaşam biçimleri, inançları, sosyal yapıları ve kültürel pratiği hakkında önemli bilgiler sunmuştur. Özellikle kurganlar, içerdikleri giyim eşyaları, süs eşyaları, savaş araçları, ev gereçleri ve at koşum takımları gibi materyaller sayesinde, eski Türk kültürüne dair somut veriler sağlamıştır. Bir diğer önemli belge türü ise Türklerin mülkiyet anlayışını ve toplumsal yapılarını anlamamıza yardımcı olan damgalardır. Türkler, sahip oldukları eşyalara damgalar vurmak suretiyle, bu eşyaların mülkiyetini belirlemiş ve toplumsal aidiyetlerini işaretlemişlerdir. 19. yüzyılda yaptığı saha araştırmaları ile tanınan Türkolog Wilhelm Radloff, Altay bölgesindeki Türk soylarının, atlarının arka butlarına vurdukları damgalar aracılığıyla, bu atların sahiplerini tanıyabildiklerini belirtmiştir. Bu damgalar, sadece mülkiyetin işaretleri değil, aynı zamanda Türklerin toplumsal yapısı, organizasyonları ve kültürel anlayışlarına dair önemli veriler sunmuştur. Bu konuda yapılan derinlemesine çalışmalar günümüzde, Prof. Dr. Mustafa Aksoy tarafından sürdürülmüştür. Aksoy, 18 yıl süren bir araştırma sürecinin ardından, Türklerin damgalarını konu alan ve 579 fotoğrafla zenginleştirdiği “*Tarihin Sessiz Dili Damgalar*” adlı eseri yayımlamıştır. (Aksoy, 2014, s.440). Bu eser, Türk tarihinin ve kültürünün daha iyi anlaşılması açısından eşsiz bir kaynak olarak kabul edilmiştir. Türk tarihinin daha erken dönemlerine dair bir başka önemli katkıyı, merhum Servet Somuncuoğlu yapmıştır. Somuncuoğlu, taşlara kazınmış olan dilin, Türk tarihinin ilk yazılı belgelerinden biri olarak günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Bu eserler, Türklerin Anadolu’ya yerleşmeden çok önceki tarihsel geçmişini aydınlatma noktasında kritik rol oynamıştır. Somuncuoğlu’nun bu katkısı, 1071 Malazgirt Zaferi ile Türk tarihinin başladığına dair yapılan yaygın bir yanılgıyı ortadan kaldırmış ve Türklerin tarihinin çok daha eskilere dayandığını ortaya koymuştur. Böylece, Türk kültür mirasının daha doğru bir şekilde anlaşılmasına ve mevcut tarih anlayışlarının yeniden değerlendirilmesine olanak sağlamıştır.

İslam öncesi Türk tarihi için önemli bir kaynak grubu, sözlü gelenekle nesilden nesile aktarılan Türk destanları olmuştur. Bu destanlar, başlangıçta sözlü olarak anlatılmış, ancak daha sonra yazıya geçirilerek günümüze ulaşmıştır. En bilinen Türk destanları arasında Oğuz Kağan Destanı, Ergenekon Destanı, Bozkurt Efsanesi, Manas Destanı ve Alp Er Tunga Destanı yer almıştır. (Sakaoğlu, 2019, s.84). Ancak, zamanla yazıya geçirilemeyen destanlar kaybolmuş ve mevcut olanlarda da çeşitli değişiklikler,

kısaltmalar ve anlatım farklılıkları meydana gelmiştir. Bu nedenle, günümüze ulaşan destanlar, orijinal hallerinden farklılıklar içermiş ve bu durum, İslam öncesi Türk kültürünün doğru bir şekilde anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Yine de bu destanlar, Türk halkının mitolojik düşünceleri, tarihsel olaylara bakış açıları ve kültürel değerleri hakkında önemli ipuçları sunmuştur.

Rusların sömürgecilik ve genişleme politikaları doğrultusunda Türkistan bölgesinde gerçekleştirdikleri arkeolojik ve bilimsel çalışmalar, Türk tarihiyle ilgili önemli sayıda kaynağın ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Bu alandaki en önemli katkılardan biri, tarihçi Barthold'un çalışmaları olmuştur. Barthold, Türk tarihi alanındaki pek çok materyali gün yüzüne çıkarmıştır. (Barthold, 2021, s. 26). Ayrıca, Minorsky ve Nikitin gibi Rus tarihçileri de bu alanda önemli araştırmalar yaparak, Türk tarihinin aydınlatılmasına katkıda bulunmuşlardır. (Ahmetbeyoğlu, 2003, s.17-24). Türkiye'de ise Zeki Velidi Togan, "*Umumî Türk Tarihine Giriş*" ve "*Tarihte Usûl*" gibi eserleriyle Türk tarihi çalışmalarının öncülerinden olmuştur. (Çaycıoğlu, 2021, s. 53-70). Bunun yanı sıra, Bahaeddin Ögel'in "*Türk Kültür Tarihine Giriş*" ve "*Türk Kültürünün Gelişme Çağları*" gibi eserleri, bu alandaki araştırmalar için temel kaynaklardan biri olmuştur. Bu eserler, pek çok araştırmacıya rehberlik etmiş ve Türk tarihi alanında önemli bir bilgi birikimi oluşturmuştur. İslam öncesi Türk tarihi üzerine yapılan çalışmalarda, İbrahim Kafesoğlu ve Gülçin Çandarlıoğlu gibi önemli akademisyenlerin katkıları da büyük olmuştur. Bu değerli hocalar, yalnızca kendi alanlarında derinlemesine çalışmalar yapmamış, aynı zamanda yeni nesil araştırmacıların yetişmesine de öncülük etmiştir.

Türklerin X. yüzyıldan itibaren İslamiyet'i kabul etmeleri, Türk-İslam kimliğinin oluşmasına yol açmış ve bu durum hem kültürel hem de yazılı hayat üzerinde derin etkiler yaratmıştır. İslamiyet, Türklerin toplumsal yapısını, düşünsel ufuklarını ve kültürel değerlerini şekillendirirken, aynı zamanda yazılı kültürün gelişmesine de katkıda bulunmuştur. Bu dönemde Türklerin İslam dünyasıyla olan ilişkileri, yeni bir bilgi alışverişine olanak sağlamış ve bu durum, yerli tarih kaynaklarında belirgin bir artışa neden olmuştur. Ayrıca, kâğıdın kullanılmaya başlanmasıyla birlikte yazılı materyallerin sayısında önemli bir artış gözlemlenmiş ve tarih yazıcılığı daha sistematik bir hale gelmiştir. İslamiyet sonrası dönemde, özellikle Farsça, Arapça ve Türkçe dillerinde yazılmış eserler, Türk tarihinin daha kapsamlı bir şekilde kayda geçmesine olanak tanımıştır. Bu süreç, Türklerin İslam dünyasında kazandığı kültürel derinliği ve tarihsel mirası yansıtan önemli bir dönemeç olmuştur. Karahanlılar Dönemi, Türk kültür ve edebiyatının önemli eserlerinin ortaya çıktığı bir dönem olarak karşımıza çıkmıştır. Bu

dönemin en önemli eserlerinden biri, 1070 yılında Yusuf Has Hacıp tarafından yazılan Kutadgu Bilig'dir. Bu eser, bir devletin nasıl yönetilmesi gerektiği, iyi bir idarenin özellikleri, adalet, eğitim, ticaret ve vergi gibi konularda kapsamlı bir rehber niteliği taşımıştır. Kutadgu Bilig, aynı zamanda Türk düşüncesinin ve yönetim anlayışının şekillendiği önemli bir metin olarak kabul edilmiştir. (Yavuz, 2007, s. 39). Bir diğer önemli eser ise Kaşgarlı Mahmut tarafından 1074 yılında yazılan Divân-ı Lugatî't-Türk'tür. Bu eser, Türk dilinin ansiklopedik bir derlemesi olup, Türkçe kelimeler ve deyimlerin yanı sıra Türk kültürüne dair önemli bilgiler sunmuştur. (Saliev, 2023, s. 65-72). Ayrıca, Hoca Ahmet Yesevi'nin Hikmet adlı ilahi şiirleri de dönemin farklı bir yazınsal geleneğini temsil etmiştir. Hikmet, Ahmet Yesevi'nin dini ve tasavvufi düşüncelerini yansıttığı önemli şiirlerden oluşmuş ve dönemin tasavvuf edebiyatının önemli örneklerinden olmuştur. (Özgen, 2018, s. 60-87). Bu eserler, Karahanlılar Dönemi'nin kültürel zenginliğini göstermiştir.

Gazneliler Dönemi, önemli edebi eserlerin kaleme alındığı bir dönem olmuştur. Bu dönemin en tanınan eserlerinden biri, Gaznelilerin ünlü hükümdarı Sultan Mahmud'un himayesinde, İranlı şair Firdevsî tarafından yazılan Şahnâme'dir. Şahnâme, İran tarihinin destansı bir anlatımı olup hem edebi hem de tarihi açıdan büyük bir öneme sahip olmuştur. (Küçükkalfa, 2021, s. 13-36). Gazneliler Dönemi'nde öne çıkan bir diğer önemli eser ise tarihçi Utbi'nin yazdığı Tarih-i Yemin'dir. Bu eser, dönemin siyasi ve kültürel yapısını anlamak açısından önemli bilgiler sunmuştur. (Savi, 2011, s. 653-670). Hem Şahnâme hem de Tarih-i Yemin, Gazneliler Dönemi'nin edebi ve tarihsel mirasına önemli katkılarda bulunmuş, dönemin kültürel zenginliğini ve tarihini yansıtmıştır.

Harzemşahlar Dönemi'nde, Muhammet Nasavî ve Nişapuri tarafından yazılan eserler, bu dönemin tarihi hakkında önemli bilgiler sunmuştur. Bu dönemin ardından, Büyük Selçuklu Devleti ve onunla bağlantılı olarak kurulan diğer Selçuklu devletleri ve beylikleri döneminde de tarih yazıcılığına önemli eserler katkı sağlamıştır. Bu eserlerden biri, Büyük Selçuklu Devleti'nde uzun yıllar vezirlik yapan Nizamülmülk'ün yazdığı Siyasetname'dir. Siyasetname, devlet yönetimi ve siyaset üzerine yazılmış, dönemin idari yapısını ve yöneticilik anlayışını açıklayan önemli bir kaynak olmuştur. Anadolu Beylikleri Dönemi'nde ise, İskendername gibi eserler, bu dönemin kültürel ve tarihi birikimini yansıtmıştır. Tüm bu gelişim süreçlerinin ardından, Osmanlı Devleti döneminde Türk tarih yazıcılığı daha sistemli bir hal almış, çeşitli tarihî ve kültürel kaynaklar üretilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte, tarih yazıcılığı

millî kültürün temellerinin atılmasında en önemli araçlardan biri haline gelmiş ve Türk milletinin tarihi geçmişi, kimliği ve kültürü üzerine yapılan çalışmalar hız kazanmıştır.

2.2. Osmanlılarda Resmi Tarih ve Alternatif Anlatılar

Tarih, insanlığın geçmişini ve bu geçmişten kalan maddi ve manevi unsurları inceleyen bir disiplin olarak, her dönem farklı anlamlar ve işlevler üstlenmiştir. Toplumların içinde bulunduğu sosyal, kültürel ve siyasi koşullar, tarihe yüklenen anlamı doğrudan etkilemiş, bu durum tarih yazımının ve tarih öğretiminin gelişim sürecine yön vermiştir. Tarihsel olayların yorumlanması, toplumların dünyayı algılayış biçimlerine göre şekillendiğinden, tarih yazımı ve öğretimi de bu algılar doğrultusunda dönüşüme uğramıştır. Tarih yazımının gelişimine bakıldığında, insanlığın varoluşundan itibaren farklı anlayışlar ve yöntemler ortaya çıkmıştır. Bu değişim süreci, yalnızca tarih yazımını etkilemekle kalmamış, aynı zamanda tarihin eğitim kurumlarında nasıl ve hangi amaçlarla öğretilmesi gerektiğine dair yaklaşımları da dönüştürmüştür. Buna bağlı olarak, eğitim sistemlerinde kullanılan tarih programları da sürekli bir değişim içinde olmuştur. Tarih yazımı ve öğretimi, toplumsal gelişmelere paralel olarak şekillenmiş ve her dönemin koşullarına göre farklı amaçlara hizmet etmiştir. Tarihin nasıl yazıldığı ve öğretildiği, toplumların kimlik inşası, ideolojik yönelimleri ve geleceğe dair beklentileri doğrultusunda belirlenmiş, bu da tarih disiplininin dinamik ve sürekli evrilen bir yapıya sahip olmasına neden olmuştur.

Osmanlı'da tarih yazımının başlangıcı Ahmedî'ye atfedilmiştir. (Göyünç, 1977, s. 240-244). 14. ve 15. yüzyıllarda yaşamış olan Ahmedî, yalnızca bir tarihçi değil, aynı zamanda divan şairi, hattat ve hekim gibi birçok alanda yetkin bir isim olmuştur. Osmanlı, Germiyanogulları ve Timurlular gibi farklı siyasi yapılar içinde çeşitli görevler üstlenmiş ve tarih yazımına önemli katkılar sunmuştur. (Bayrak, 2002, s.11-13). Mesnevi türündeki İskendername adlı eserine 334 beyitlik Osmanlı tarihini ekleyerek Osmanlı tarihçiliğinin temel taşlarını döşemiştir. Ahmedî ile başlayan Osmanlı tarih yazımı, zaman içinde farklı anlayışlar etrafında şekillenmiş ve evrim geçirmiştir. Osmanlı'daki tarih yazımı anlayışları, tarih öğretiminin ideolojik içeriğini ve yöntemini doğrudan şekillendiren temel unsurlardan biri olmuştur. Enver Ziya Karal'a göre, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kadar Türk tarih yazımı üç temel döneme ayrılmıştır. (Karal, 1977, s. 255-259). Dinsel(ümmetçi) tarih anlayışı, hanedan merkezli tarih anlayışı, ulusçu(milliyetçi) tarih anlayışı. Ümmetçi tarih yazımı, Osmanlı'nın erken dönemlerinden itibaren etkili olmuş

ve tarih öğretiminde İslam tarihini merkeze almıştır. Bu anlayışta, Osmanlı tarihi İslam medeniyetinin bir parçası olarak ele alınmış, dini kimlik ve ümmet bilinci ön plana çıkarılmıştır. Hanedan merkezli tarih yazımı, Osmanlı hanedanının meşruiyetini ve devletin devamlılığını vurgulayan bir perspektife sahip olmuştur. Bu dönemde tarih öğretimi, Osmanlı hanedanının kökenleri, başarıları ve yönetim anlayışı çerçevesinde şekillenmiş, Osmanlılık fikri ön planda tutulmuştur. Milliyetçi tarih yazımı ise Osmanlı'nın son dönemlerinde etkisini artırmış ve Türklüğü merkeze almıştır. Bu anlayışta, Osmanlı tarihi Türk tarihinin bir parçası olarak değerlendirilmiş, millî kimlik ve Türklük vurgusu öne çıkarılmıştır. Bu üç tarih yazım anlayışı, Osmanlı'dan günümüze kadar tarih yazımının ve tarih öğretiminin temel çerçevesini belirlemiş, her dönemde farklı siyasi ve ideolojik dinamiklere bağlı olarak yeniden şekillenmiştir.

2.3. Osmanlı Tarih Yazımında İslamî Geleneğin İzleri

Osmanlı Devleti'nde tarih yazımı, kuruluşundan Tanzimat Dönemi'ne kadar ağırlıklı olarak dinsel ve ümmetçi bir çerçevede şekillenmiştir. Bu anlayış, İslam tarih yazım geleneğinin izlerini taşımış ve geçmişi hikâyeleştirici, rivayet temelli bir üslupla ele almıştır. İslam tarihçiliğinin başlangıcı, Hz. Muhammed ve onun yakın çevresine dair anlatılarla şekillenmiş olup, Osmanlı tarih yazımında da benzer bir yöntem benimsenmiştir. (Şahin, 2008, s. 1-2) Bu dönemde tarih, yalnızca olayları aktarmakla kalmamış, aynı zamanda Osmanlı'nın İslam dünyasındaki konumunu pekiştiren bir araç olarak kullanılmıştır. Tanzimat'a kadar bu gelenek büyük ölçüde korunmuş, yalnızca bazı istisnai eserlerde farklı yaklaşımlar görülmüştür. Osmanlı'da Tanzimat öncesi tarih yazımında Şehnamecilik ve Vakanüvislik kurumları ön plana çıkmıştır. Şehnamecilik, Fatih Sultan Mehmet döneminde kurumsallaşmış ve Osmanlı padişahlarının zaferlerini, şanını ve hükümdarlık başarılarını kayıt altına almakla görevlendirilmiştir. Şehnameciler, yalnızca yazılı anlatılar üretmekle kalmamış, tezhip ve minyatür sanatçılarıyla birlikte görsel unsurlarla desteklenen eserler ortaya koymuşlardır. Bu nedenle Osmanlı tarih yazımında sanatsal ve edebi bir üslup öne çıkmıştır. 18. yüzyılda Osmanlı yönetimi, tarih kayıtlarının daha sistemli bir şekilde tutulması amacıyla Vakanüvislik kurumunu ihdas etmiştir. Vakanüvisler, devlet tarafından kendilerine sunulan belgeleri kayıt altına almakla yükümlü olmakla birlikte, dönemin diğer yazılı kaynaklarından da yararlanarak Osmanlı tarihine dair kapsamlı eserler üretmişlerdir. Ancak Vakanüvislik, doğrudan devletin kontrolünde olduğu için tarih yazımı çoğunlukla resmi ideolojiyi yansıtmış, iktidarın

meşruiyetini güçlendiren bir araç hâline gelmiştir. Zamanla bu makamın bir geçim kaynağına dönüşmesi, tarih yazımında nesnelliğin zayıflamasına ve Vakanüvislerin eserlerinin büyük ölçüde Osmanlı yönetimini öven anlatılar içermesine yol açmıştır. (Göyünç, 1977, s. 240-244). Tanzimat öncesi Osmanlı tarih yazımında, edebî bir üslup belirgin bir şekilde öne çıkmıştır. Özellikle Şehname türündeki eserlerde, tarih anlatımı genellikle hikâye ve destan tarzında şekillenmiş, olayların aktarımı edebiyatın bir parçası olarak yapılmıştır. Osmanlı’da tarihçilik, büyük ölçüde edebiyatla iç içe geçmiş bir alan olarak kabul edilebilir. 19. yüzyıla kadar yazılan eserler, genellikle olayları açıklamaktan çok aktarmaya yönelik olmuş ve tarihçiler çoğunlukla basit birer aktarıcı rolü üstlenmiştir. (Göyünç, 1977, s. 240-244). XVI. yüzyıla kadar olan dönemde, tarih yazımı genellikle destan ve hikâye geleneğinden çıkmamıştır. Bu dönemdeki tarihçiler, genellikle Osmanlı ve İslam tarihi ile sınırlı kalmış ve daha geniş bir evrensel tarih perspektifi geliştirilmemiştir. Tanzimat öncesi tarih yazımının bir diğer belirgin özelliği ise, hikâyeci ve nakilci bir anlayışla yazılmış olmalarıdır. (Kafesoğlu, 1963, s. 17-18). Bu tür eserler, masallar ile benzerlik taşısa da temel farkları olayların belirli bir yer ve zaman diliminde gerçekleşmiş olmasıdır. (Kafesoğlu, 1963, s. 17-18)

Tanzimat öncesi Osmanlı tarihçiliğinde, halk arasında yaygın olarak bilinen gazavatnameler, menakıbnameler, destanlar ve kahramanlık hikâyeleri önemli bir yer tutmuştur. Bu eserler, halkın geniş kesimlerinin anlayabileceği bir dilde kaleme alınmış olup, özellikle formal eğitim almayan topluluklar arasında sözlü olarak aktarılmıştır. (Mercan, 2003, s. 107-130). Hem tarihsel hem de edebî özellikler taşıyan bu metinler, halk arasında tarih bilincinin şekillenmesine katkı sağlamış ve destansı bir geçmiş anlayışının gelişmesine olanak tanımıştır. Bu tür eserler, Osmanlı toplumunun kültürel belleğinde önemli bir rol oynamış, halkın geçmişe bakışını daha çok kahramanlık ve epik bir perspektiften şekillendiren bir araç olarak işlev görmüştür.

2.4. Osmanlı Hanedanı ve Tarih Yazımında İktidar İlişkisi

XIX. yüzyılın başlarına gelindiğinde, Osmanlı Devleti önemli iç ve dış zorluklarla karşı karşıya kalmış, askeri yenilgiler ve sosyoekonomik krizler imparatorluğun gücünü zayıflatmıştır. Bu durum, Osmanlı topraklarında yaşayan çeşitli etnik ve dini grupların bağımsızlık taleplerini gündeme getirmiştir. Bu şartlar altında, devletin birliğini sağlamak amacıyla Osmanlıcılık fikri ortaya çıkmıştır. Osmanlıcılık, “tek bir Osmanlı milleti” anlayışını benimseyerek, halkı ortak bir kimlik etrafında toplama amacını taşımıştır. Bu

dönemde Osmanlı tarih yazımında, hanedan tarih anlayışının ön plana çıkması hem iç hem de dış dinamiklerle doğrudan ilişkili olmuştur. Osmanlıcılık ideolojisinin tarihsel bağlamda pekiştirilmesinin bir sonucu olarak, devletin varlığını sürdürebilmesi için tarih yazımının şekli değişmeye başlamıştır. Geleneksel dini temelli tarih anlatılarının ve vakanüvislik geleneğinin ötesine geçilmeye başlanmış, batılılaşma çabaları bu değişimin önemli bir itici gücü olmuştur. (Demircioğlu, 2012, s. 117). Ancak, Osmanlı Devleti'nin halifelik görevi, dini unsurların tarih yazımındaki etkisini tamamen ortadan kaldırmamış, tarihsel anlatılarda İslamî perspektifler hala önemli bir yer tutmaya devam etmiştir. (Kara, 1977, s. 255-259). Devletin iç ve dış tehditlere karşı bir arada durabilmesi için oluşturulan bu yeni tarih anlayışı hem Osmanlı kimliğinin inşasında hem de toplumun farklı kesimlerini birleştirme çabasında belirleyici bir rol oynamıştır. Dinsel faktörlerin etkisi azalmakla birlikte, halifenin İslam dünyasındaki liderlik rolü tarih yazımını şekillendiren unsurlardan biri olmaya devam etmiştir.

Tanzimat Dönemi, Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinin belirleyici aşamalarından birini oluşturmuş ve devletin yapısının, özellikle idari ve hukuki alanlarda, batılı normlara uygun bir biçimde yeniden yapılandırılması hedeflenmiştir. Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile başlayan bu dönemde, eğitim alanında da köklü reformlar gerçekleştirilmiş ve devletin ihtiyaç duyduğu bürokratik kadroların yetiştirilmesi için yeni eğitim kurumları açılmıştır. Bu bağlamda, Tanzimat reformları, yalnızca yönetsel bir dönüşüm değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel alanda da kapsamlı bir yapı değişikliği sürecini tetiklemiştir. Bu dönemde kurulan eğitim kurumları, devletin memur ihtiyacını karşılamaya yönelik bir yapı oluşturmuş ve eğitim sisteminin modernleşmesine katkı sağlamıştır. Yeni kurulan okullar, sadece bürokrat yetiştirmekle kalmamış, aynı zamanda öğretmen yetiştirme amacına da hizmet etmiştir. Kız ve erkek öğrencilere yönelik olarak açılan öğretmen okulları, eğitimdeki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin azaltılması noktasında önemli bir adım teşkil etmiştir. Böylece, Osmanlı'da eğitim, yalnızca erkek egemen bir yapıya dayalı kalmayıp, kadınların eğitim alanına katılımını da teşvik eden bir yön kazanmıştır. Tanzimat Dönemi, Osmanlı eğitim sisteminde kapsamlı bir dönüşüm sürecini başlatan, aynı zamanda tarih öğretiminin daha geniş kitlelere ulaştırılmaya çalışıldığı bir dönemi oluşturmuştur. Bu bağlamda, tarih derslerinin sıbyan mekteplerine dâhil edilmesi, Tanzimat reformlarının eğitimdeki önemli adımlarından biri olarak öne çıkmıştır. (Demircioğlu, 2012, s. 118). Bu düzenleme, tarih bilgisini yalnızca yönetici sınıflar ile elit kesimlerin erişebileceği bir alan olmaktan çıkarıp, halkın daha geniş bir kesimine ulaştırmayı amaçlamıştır. Ayrıca, Tanzimat ile

birlikte Osmanlı tarih yazıcılığında Batı'dan etkilenen yeni tarih yazımı yöntemleri uygulanmaya başlanmış, bu durum tarih kitaplarının içerik çeşitliliğini artırmıştır. Batılı tarih anlayışının Osmanlı'ya girmesi, tarih yazımında daha nesnel, eleştirel ve sistematik bir yaklaşımın benimsenmesini sağlamıştır. Önceki dönemlerde ise tarih bilgisi genellikle sözlü kültüre dayanmıştır. Ulema, medrese eğitimi alırken tarih, ağırlıklı olarak sözlü aktarımla nesilden nesile geçmiştir. (Öztürk & Yılmaz, 2001, s. 408-427) Yazılı kaynaklar sınırlı olmuş ve tarih anlatıları halk arasında genellikle hikâye biçiminde aktarılmıştır. Tanzimat'ın getirdiği eğitimdeki köklü değişikliklere rağmen, tarih öğretimi büyük ölçüde hâlâ elit ve yönetici sınıflara hitap etmiştir. Bu dönemde, tarih öğretiminin anlatım tarzı olarak hikâyeci üslup, geleneksel yöntemlerin izlerini taşıyarak devam etmiş, modern tarih anlayışına geçiş sınırlı kalmıştır. Tanzimat Dönemi, Osmanlı eğitim sisteminin modernleşme sürecinde önemli bir evreyi temsil etmesine karşın, tarih eğitiminin toplumsal yapıyı dönüştüren ve geniş halk kesimlerine hitap eden bir yapıya kavuşması ancak sınırlı ölçüde gerçekleşmiştir. Tarih yazımında Batı etkisinin artan bir şekilde hissedilmesiyle birlikte, tarih öğretimi büyük ölçüde elitist bir karakter taşımış ve geleneksel hikâyeci anlatım biçimi belirleyici bir özellik olarak kalmıştır. Bu durum, Tanzimat'ın eğitimdeki yenilikçi yönlerinin, tarih öğretiminin içeriği ve anlatım biçimi üzerinde derin bir değişim yaratmada tam anlamıyla başarılı olamadığını göstermiştir.

Tanzimat Dönemi Osmanlı tarih yazımında önemli bir yer tutan figürlerden biri Ahmet Cevdet Paşa olmuştur. Cevdet Paşa, sadece bir idareci ve bilim adamı değil, aynı zamanda bir tarihçi ve yazar olarak da dönemin entelektüel dünyasında önemli bir rol oynamıştır. Özellikle Batı etkisindeki tarih yazım yöntemlerine eğilim göstererek, geleneksel Osmanlı tarih yazıcılığını dönüştüren bir yaklaşım sergilemiştir. Yazdığı tarih çalışmalarında kullandığı kaynakları açık biçimde ortaya koyması, bu kaynakları eleştirel bir süzgeçten geçirerek karşılaştırması ve olayları sebep-sonuç ilişkisi içerisinde değerlendirmesi, onun kendi dönemi Avrupa'sının önde gelen tarihçileriyle aynı düzeyde bir tarih anlayışına sahip olduğunu ortaya koymuştur. (Yınanç, 1999, s. 576). Ahmet Cevdet Paşa'nın en önemli eseri olan Tarih-i Cevdet, bu dönemdeki Osmanlı tarih yazımının en dikkate değer örneklerinden biri olmuş ve Tanzimat'ın tarih yazıcılığına önemli bir katkı sağlamıştır. Tarih-i Cevdet, 1774 ile 1820 yılları arasındaki dönemi kapsayan kapsamlı bir çalışma olmuştur. Cevdet Paşa, bu eseri oluştururken arşiv kaynaklarına dayalı bir tarih yazımını tercih etmiş, dolayısıyla bu çalışma, Osmanlı tarih yazıcılığında Batılı kaynak kullanımı ve eleştirel tarih anlayışına yönelik bir geçişi işaret etmiştir. Eserin belirgin özelliklerinden biri, tarihsel olayların yanı sıra dönemin sosyal,

kültürel ve ekonomik hayatına dair bilgi sunması olmuştur. Moda, salgın hastalıklar, yangınlar gibi dönemin toplumsal yönlerine de yer verilmesi, Tarih-i Cevdet'i yalnızca siyasal bir tarih çalışması olmaktan çıkarıp, toplumsal tarih yazımına da katkı sağlayan bir eser haline getirmiştir. (Demircioğlu, 2012, s. 118). Ahmet Cevdet Paşa'nın bu eseri, tarihsel belgelerle desteklenmiş olmasına karşın, üzerine yapılan eleştirilerden biri, Tarih-i Cevdet'in büyük ölçüde Doğu kaynaklarına dayalı olarak hazırlanmış olmasıdır. Bu durum, eserin Batılı tarih yazım anlayışından tam anlamıyla bağımsız olmasına yol açmış ve eserin Batı merkezli tarihçilikle karşılaştırıldığında, belirli bir bakış açısının sınırlılığına işaret etmiştir. Cevdet Paşa, Batılı tarih yazımının eleştirel ve sistematik yaklaşımını benimsemek yerine, Osmanlı'nın tarihsel gelişimini daha geleneksel bir biçimde ele almıştır. Bununla birlikte, bu yaklaşım Osmanlı tarih yazıcılığında özgün bir konumda kalmasına da olanak tanımıştır.

Osmanlı Devleti'nin kültürel yapısında önemli dönüşümlerin yaşandığı bu evrede Osmanlı Devleti'nin hanedan etrafında birleştirilmesi hedefi, sosyal bütünleşme sağlama amacına ulaşamamıştır. Hürriyet'in ilanı (1876) idari ve haklar anlamında yeni bir yapılanmaya gidilmiş olsa da bu adımlar halklar arasında ortak bir ulusal kimlik oluşturulmasına olanak sağlamamıştır. (Demircioğlu, 2012, s. 119). Bu durum, Osmanlı'daki Türk aydınları arasında, devletin modernleşme sürecine paralel olarak, ulusal bir kimlik anlayışının gelişmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, özellikle Ahmet Vefik Paşa (1823-1891) ve Süleyman Paşa (1838-1898) gibi önemli şahsiyetlerin eserlerinde Türkçülük fikrinin öne çıkmaya başladığı gözlemlenmiştir. Tanzimat'ın getirdiği eğitim reformları çerçevesinde, tarih ders kitaplarının sayısında önemli bir artış yaşanmış ve bu kitaplar, yeni dönemin eğitim anlayışını şekillendiren önemli unsurlar arasında yer almıştır. Ahmet Vefik Paşa, Osmanlı tarihini konu alan bir ders kitabı yazarak okullarda okutulmak üzere eğitim müfredatına dâhil edilmesini sağlamış, eserin, dönemin tarih anlayışını ve kültürel perspektifini yansıtan önemli bir kaynak olmasını sağlamıştır. Benzer şekilde, Süleyman Paşa, askeri okullar için hazırladığı lise düzeyindeki tarih ders kitabı ile eğitim sistemine katkıda bulunmuştur. Süleyman Paşa, Batılı tarihçilerin Türk ve Osmanlı tarihi hakkındaki yaklaşımlarının kasıtlı ve yanıltıcı olduğunu ileri sürmüş, bu eleştirisi Batı tarihçiliğinin Osmanlı Devleti ve Türk milletini doğru bir biçimde yansıtmadığına yönelik bir tepki olarak şekillenmiştir. Paşa, Batı kaynaklı tarih eserlerinin, Osmanlı halkının tarihî kimliğini yanlış şekilde tasvir ettiğini belirterek bu eserlerin eğitim müfredatlarında yer almaması gerektiğini savunmuştur. Ancak, Osmanlı Devleti'nin ulusal bir tarih anlayışına yönelmesi, dönemin idari yapısının ve devletin

politik tutumunun ulusal kimlik inşasına odaklanmamış olması nedeniyle sınırlı bir etki alanına sahip olmuştur. Bu durum, ulusal tarih yazımının gelişmesini ancak II. Meşrutiyet'in ardından, özellikle Cumhuriyet dönemiyle birlikte mümkün kılmıştır. (Demircioğlu, 2012, s. 119). Her iki aydın da tarih yazımındaki katkıları ile ulusal bir kimlik bilincinin oluşturulmasına yönelik adımlar atmışlardır. Ahmet Vefik Paşa ve Süleyman Paşa gibi önemli figürlerin tarih yazımına dair yaptıkları katkılar, Osmanlı eğitim sisteminde önemli bir dönüşüm yaratmış ve ulusal bir bilinç oluşturma yolunda temel taşların atılmasına imkân sağlamıştır. Bu eserler, sadece tarihsel bilgi aktarımı sağlamakla kalmamış, aynı zamanda toplumsal ve kültürel hafızanın ulusal düzeyde şekillenmesine de zemin hazırlamıştır.

2.5. Milliyetçi Perspektiften Tarih Yazımı

19. ve 20. yüzyılın başlarında meydana gelen askerî ve siyasi gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin jeopolitik konumunu zayıflatmış ve Türk toplumunda derin etkiler yaratmıştır. 1815 Viyana Kongresi'nde "Şark Meselesinin uluslararası diplomasinin bir unsuru hâline gelmesi, Osmanlı topraklarının Avrupa devletleri tarafından paylaşılmaya değer bir mesele olarak görülmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, Kırım Savaşı (1853-1856), 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Balkan Savaşları (1912-1913) gibi çatışmalar, Osmanlı'nın güç kaybını hızlandırmış ve toprak kayıplarını artırmıştır. Berlin Konferansı'nda Osmanlı Devleti'nin "hasta adam" olarak nitelendirilmesi, 1912 Londra Konferansı, Ermeni isyanları ve Anadolu'nun işgali gibi gelişmeler, Osmanlı toplumunda derin bir travmaya yol açmıştır. Sevr Antlaşması ise bu sürecin en ağır sonucu olarak, Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını resmîleştirmeye yönelik bir girişim olarak değerlendirilmiştir. (Copeaux, 1998, s. 22). Bu tarihsel arka plan, Türk toplumunda millî bilincin güçlenmesine ve milliyetçi tarih yazımının kurumsallaşmasına zemin hazırlamıştır.

1913 yılında İttihat ve Terakki'nin iktidarı ele geçirmesi, Osmanlı Devleti'nde milliyetçi tarih yazımının kurumsallaşması açısından önemli bir kırılma noktası olmuştur. Siyasî Türkçülüğün devlet politikası hâline gelmesiyle birlikte, tarih disiplini sadece akademik bir alan olmaktan çıkarak millî kimliğin inşasında stratejik bir araç olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda, Osmanlı öncesi Türk tarihine yönelik ilgi artmış, bu alandaki araştırmalar genişletilmiş ve tarih eğitimi, millî bilincin aktarımında merkezi bir konuma yerleştirilmiştir. (Koçak, 1998, s. 23-28).

II. Meşrutiyet Dönemi'nde gelişen millî kimlik bilinci, Cumhuriyet'in tarih yazımı ve öğretim anlayışına yön veren temel unsurlardan biri olmuştur. Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanması, Osmanlının son döneminde ardı ardına yaşanan askerî yenilgiler ve siyasi kayıplar nedeniyle özgüvenini yitiren Türk milletine yeni bir motivasyon kazandırmıştır. (Demircioğlu, 2008, s. 431-450). Ancak bu başarı, yalnızca bir askerî zafer olmanın ötesinde, ulusal kimliğin yeniden inşası açısından da kritik bir dönüm noktası olarak değerlendirilmiştir. Atatürk'e göre, Cumhuriyet bireyinin tarihsel bilinç kazanması ve yeni ulus-devlet anlayışı doğrultusunda şekillendirilmesi, sistemli bir tarih öğretimi ile mümkün olabileceğinden, bu alana özel bir önem verilmiştir.

2.6. Meşrutiyet Döneminde Tarih Biliminin Kazandığı Saygınlık

Tanzimat Fermanı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim sisteminde köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişimlerin en önemli yasal düzenlemelerinden biri, 1869 yılında Saffet Paşa tarafından hazırlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi olmuştur. Bu düzenleme, eğitimin kurumsallaşmasını sağlamakla birlikte, halkın genel eğitimine dair önemli adımlar atılmasını da amaçlamıştır. (Demircioğlu, 2008, s.120) Özellikle, ilk ve ortaöğretim kurumlarında tarih öğretiminin zorunlu hâle getirilmesi bu dönemin en dikkat çeken yeniliklerinden biri olmuştur. Sıbyan mekteplerinde Osmanlı tarihi, Rüştîye okullarında ise Osmanlı tarihinin yanı sıra genel tarih de müfredatta yer almaya başlamıştır. (Safran, 2002, s.935-942).

II. Abdülhamit döneminde (1876-1909), Osmanlı eğitim sisteminde çeşitli reformlar gerçekleştirilmiş olsa da 1904 yılı itibarıyla Sıbyan mekteplerinde tarih derslerinin kaldırılması önemli bir gelişme olarak kayda geçmiştir. Bu dönemde, Fransız İhtilali'nin etkilerinin gençler arasında yayılmasını engellemek amacıyla Rüştîye okullarındaki genel tarih dersleri de müfredattan çıkarılmıştır. (Safran, 2002, s.935-942). Ancak, tarih öğretiminin ilköğretim düzeyinde yeniden dikkate alınması, II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasına denk gelmiştir. İttihat ve Terakki'nin yönetimi ele almasının ardından, 1913-1914 eğitim yılında, milliyetçi ideolojilerin yaygınlaştırılması amacıyla yeni bir müfredat uygulanmış ve ilköğretim düzeyindeki tarih derslerinin süresi arttırılmıştır. (Sakaoğlu, 1998, s.143-152).

1908 sonrasında, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki eğitim, toplumsal, siyasi ve kültürel dönüşüm sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde, eğitim hem millî bilinç oluşturma hem de toplumsal kalkınma için bir araç

olarak kabul edilmiştir. Eğitimin, devleti kurtarabilecek ve toplumun modernleşmesini sağlayacak en önemli unsurlardan biri olarak değerlendirilmesi, dönemin önde gelen düşünür ve aydınlarını eğitim sisteminin reformu konusunda yoğunlaşmaya itmiştir. Ziya Gökalp, Satı Bey, İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi önemli eğitimci ve düşünürler, Osmanlı eğitim sistemine dair çeşitli fikirler geliştirmiş, eğitimdeki eksiklikleri gidermek ve modernize etmek amacıyla önerilerde bulunmuşlardır. Bu düşünürler, eğitimde milliyetçilik anlayışını ön plana çıkarmış ve Osmanlı toplumunun çağdaşlaşabilmesi için bilimsel bir eğitim sisteminin kurulmasını savunmuşlardır. Ziya Gökalp, özellikle halk eğitimini güçlendirme ve millî bilincin oluşturulmasında eğitimin rolünü vurgulamıştır. Bu dönemde, Osmanlı'daki eğitim reformlarının merkezine, modernleşme süreci ve Batı'dan alınacak eğitsel modellerin adapte edilmesi yerleşmiştir. Ancak, eğitim sadece bir bilgi aktarımı değil, aynı zamanda öğrencilerin ulusal kimliklerini kazanmalarına yardımcı olacak bir araç olarak görülmüştür. Aynı zamanda, tarih öğretiminin metodolojisi ve pedagojik uygulamaları üzerine de yoğun tartışmalar yapılmıştır. Tarih, sadece geçmişi aktarmak değil, aynı zamanda öğrencilerin toplumsal ve ulusal bilincini şekillendiren bir disiplin olarak ele alınmıştır. Bu dönemde, tarihçiler ve pedagojik düşünürler, tarih öğretiminin öğrencilere tarihsel düşünme becerisi kazandıracak şekilde yapılandırılması gerektiğini savunmuşlardır. Tarih öğretiminin, millî kimliği güçlendiren, toplumsal değerleri pekiştiren ve aynı zamanda eleştirel düşünmeyi teşvik eden bir alan haline getirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra, dönemin eğitim reformlarına paralel olarak, Fransızca başta olmak üzere Batı dillerinde yazılmış birçok tarih ders kitabı Osmanlıca 'ya çevrilmiştir. (Arıkan, 1998, s. 153-168). Bu çeviriler, Osmanlı eğitim sistemine Batılı tarih öğretiminin yöntemlerini ve içeriklerini entegre etmeyi amaçlamıştır. Bu süreç, Osmanlı'da tarih öğretiminin sadece yerel bir konu olmaktan çıkıp, uluslararası bir perspektife kavuşmasını sağlamıştır. Fransızcadan yapılan çeviriler, Batı'daki tarih yazım anlayışının Osmanlı'da nasıl adapte edilebileceği konusunda da önemli bir kaynak oluşturmuş, eğitim içeriklerinin zenginleşmesine ve öğrencilerin daha geniş bir tarihsel perspektife sahip olmalarına olanak sağlamıştır. Akçura'nın ifadesiyle, *"Tanzimat'tan itibaren Osmanlı memleketinde tarihin Garplılaşması, daha doğrusu Fransızlaşması Meşrutiyet devrinde son merhalesine gelmiştir. Bu devirde Türkçe yazılan, daha doğrusu Türkçeye tercüme olunan umumi tarihlerde, Fransız nokta-i nazarı tamamen hakimdir"*. 1908 sonrası dönemde Osmanlı'da eğitim, sadece toplumsal ve kültürel kalkınmanın değil, aynı zamanda ulusal kimlik inşasının da temel taşlarından biri haline gelmiştir. Eğitimdeki bu reform süreci, tarih öğretiminin de kurumsal olarak

şekillenmesine ve modern bir eğitim sisteminin oluşturulmasına önemli katkılarda bulunmuştur.

Hürriyetin İlan'ını takiben, Osmanlı eğitim sisteminde tarih öğretimi önemli bir evrim geçirmiştir. Bu dönemde, eğitimdeki reformlar doğrultusunda Fransızcadan yapılan çeviriler ve yeni yazılan eserler, Osmanlı tarih öğretiminin temel kaynakları haline gelmiştir. (Arıkan, 1998, s.153-168). 1908 ile 1913 yılları arasında, ilköğretim okullarında kullanılan Osmanlı tarihi ders kitapları, genellikle Osmanlı sultanlarının hayatlarına odaklanarak, bireysel tarih anlatılarıyla öğrencilerin ilgisini çekmeyi amaçlamıştır. Bu kitaplarda, sultanların biyografileri detaylı bir şekilde aktararak Osmanlı'nın siyasi yapısı ve yönetim anlayışı üzerine yoğunlaşmıştır. Ancak, 1913-1914 eğitim yılından itibaren, tarih öğretiminin kapsamı genişletilmiş ve bu dönemde okutulan yeni ders kitabı, yalnızca Osmanlı tarihi değil, aynı zamanda dünya tarihi konularını da içermeye başlamıştır. (Sakaoğlu, 1998, s. 143-152). Bu değişiklik, tarih öğretiminin sadece ulusal tarihi değil, evrensel bir perspektifle öğretmeyi amaçlayan bir yaklaşımın benimsenmesinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmıştır. Bu dönemin dikkat çeken tarih kitapları yazarlarından biri, Ali Reşat olmuştur. Ali Reşat, farklı seviyelere yönelik tarih kitapları hazırlamış ve özellikle "Genel Tarih" adlı eserinde tarih biliminin temel kavramlarını ele almıştır. Eserde, tarih biliminin tanımı, tarih kaynaklarının niteliği, tarihsel araştırmanın yöntemleri, tarihsel olayların incelenmesinde izlenecek yollar ve tarih ile diğer sosyal bilimler arasındaki ilişkiler üzerine kapsamlı bir bakış açısı sunmuştur. (Arıkan, 1998, s.153-168). Ali Reşat, tarih öğretiminin sadece geçmişi aktarmakla kalmayıp, öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeleri ve tarihe dair bilimsel bir perspektif kazanmaları gerektiğini savunmuştur. Ayrıca, genel tarih ders kitapları ile Osmanlı ve dünya tarihi arasındaki bağlantıları güçlendirerek, öğrencilere küresel bir tarih anlayışı kazandırmayı amaçlamıştır. Hürriyet'in İlanı sonrası dönemde tarih dersleri, Osmanlı tarihi ve Türk tarihi ile sınırlı kalmayıp, dünya tarihiyle de bütünleştirilmiş, böylece eğitim müfredatında çok daha kapsamlı ve çok disiplinli bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu dönüşüm, Osmanlı eğitim sisteminin modernleşmesi ve tarih öğretiminin daha geniş bir perspektife kavuşmasının önemli bir aşaması olmuştur. Bu dönemde, tarih öğretim programlarına yönelik yapılan çalışmaların kapsamı ve sayısı artmıştır. Satı Bey ve çevresindeki aydınların katkılarıyla, ilkokul seviyesindeki tarih müfredatı daha pedagojik bir anlayışla hazırlanmış ve öğrenci merkezli bir yaklaşım benimsenmiştir. (Safran, 2002, s.935-942). Bu yaklaşım, öğrencilerin tarihsel bilgileri pasif bir şekilde ezberlemek yerine, aktif bir şekilde öğrenmelerini teşvik etmek amacıyla

daha yapılandırılmış bir şekilde düzenlenmiştir. Ortaöğretim müfredatına kıyasla, ilkokul tarih dersleri, pedagojik ilkeler doğrultusunda daha ilgi çekici ve etkili bir şekilde planlanmıştır. Ayrıca, Batı’da gelişen pozitivist felsefe ve eğitim bilimleri anlayışının etkisiyle, eğitimde deneysel ve gözlemsel yöntemlerin önemi vurgulanmaya başlanmıştır. Pozitivist yaklaşım, bilimsel düşünmeyi ve gözlemi ön plana çıkartarak, öğrencilerin dersleri daha somut ve deneyimsel bir şekilde öğrenmelerini sağlamayı amaçlamıştır. Bu anlayış, tarih öğretiminde de benimsenmiş ve derslerin daha aktif hale getirilmesi gerektiği savunulmuştur. Özellikle, tarih öğretiminin yalnızca kitaplarla sınırlı kalmaması gerektiği, öğrencilerin tarihsel çevreyi bizzat gözlemleyerek tarihsel olayları anlamalarının önemine dikkat çekilmiştir. Tarihi mekanların, eserlerin ve belgelerin derslerde kullanılmasının, öğrencilere tarihsel olayları daha somut bir şekilde anlatmak için etkili bir yöntem olduğu ifade edilmiştir. Bu yenilikçi yaklaşım, tarih öğretiminin daha derin ve anlamlı bir deneyim haline gelmesini amaçlamıştır.

XX. yüzyılın başında, Türk toplumunda tarih yazımına artan ilgi, bu alandaki sistematik çalışmaları örgütleyecek bir kurumun kurulmasını gerektirmiştir. 1909 yılında kurulan Tarih-i Osmani Encümeni, Osmanlı tarih yazımında hem geleneksel hem de modern yaklaşımların birleşimi olarak ortaya çıkmıştır. Kurumun ilk başkanı Abdurrahman Şeref’in öncülüğünde, Osmanlı İmparatorluğu’nun tarihini derinlemesine incelemek ve bu tarihsel mirası belgelemek amaçlanmıştır. Tarih-i Osmani Encümeni, sadece Osmanlı tarihini yazma amacı gütmekle kalmamış, aynı zamanda tarihi yerler, anıtlar ve camiler hakkında bilgi ve belge toplayarak bu malzemeyi tarih yazımında kullanmayı da görevleri arasında saymıştır. Bu çerçevede, 1910 yılında yayımlanmaya başlanan Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, tarihsel araştırmalar için önemli bir platform oluşturmuştur. 1912-1931 yılları arasında yayımlanarak Türk tarih yazımında önemli bir işlev üstlenmiştir. (Demircioğlu, 2012, s.119). Söz konusu dergi, Osmanlı tarihinin araştırılması ve yazılmasında öncü bir rol oynamış, aynı zamanda dönemin tarih anlayışının şekillenmesinde kritik bir araç olmuştur.

1913-1914 eğitim ve öğretim yılı, Osmanlı’da tarih öğretimi açısından önemli bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Bu dönemde, ilk kez tarih programlarına metot ve amaç bölümleri eklenmiş ve öğretim sürecine daha sistematik bir yaklaşım getirilmiştir. (Sakaoğlu, 1998, s.143-152). Özellikle Ali Reşat’ın kaleme aldığı genel tarih kitabı, tarih öğretiminin amaçlarını ve felsefesini belirleyen temel kaynaklardan biri haline gelmiştir. Bu kitap, tarih öğretiminin sadece bilgi aktarımı değil, aynı zamanda öğrencilere belirli bir tarihsel bakış açısı kazandırmayı hedefleyen bir disiplin olarak sunulmasına katkıda

bulunmuştur. Bununla birlikte, XX. yüzyılın başlarında tarih öğretiminde ortaya çıkan yeni metodolojik anlayışlar, özellikle Batı'daki eğitim reformlarından etkilenerek, tarih derslerinin daha eleştirel ve araştırmacı bir yaklaşımla öğretilmesi gerektiği savunulmuştur. Ancak, bu yeni yaklaşımlar pratikte sınırlı bir şekilde hayata geçirilebilmiştir. Dönemin tarih öğretimi, genellikle geleneksel yöntemlerle, daha çok öğretmen merkezli bir biçimde sürdürülmüş, derslerin amacı daha çok vatandaşlık bilincini geliştirmek olarak belirlenmiştir.

Salih Zeki Bey'in 1912-1913 eğitim yılında İzmir İttihat ve Terakki Mektebi'nde Osmanlı Tarihi dersinde okutulmak üzere hazırladığı Türk Tarihi adlı eseri, dönemin tarih yazıcılığında gözlemlenen paradigmatic dönüşümün önemli örneklerinden biri olmuştur. Eser, Osmanlı tarihini yalnızca bir devlet kronolojisi çerçevesinde ele almak yerine, onu daha geniş bir Türk tarihinin organik bir bileşeni olarak sunarak, tarih yazımında millî kimliğin inşasına yönelik bir perspektif geliştirmiştir. Bu bağlamda, Osmanlı tarihinin anlatımında kullanılan terminoloji ve metodoloji, dönemin tarih yazıcılığındaki kavramsal dönüşümleri yansıtmaya açısından dikkat çekici olmuştur. Eserin giriş kısmında tarih disiplininin mahiyetine ilişkin yapılan tanımlamalar, tarih öğretiminin salt ezberlenmesi gereken bir bilgi bütünü olmadığına işaret etmiştir. Salih Zeki Bey, tarihin doğru anlaşılabilmesi için muhakeme ve idrak yetilerinin kullanılması gerektiğini vurgulayarak, tarih disiplininin analitik bir çerçeveye oturtmuştur. Bu yaklaşım, Osmanlı modernleşme sürecinde tarih yazıcılığının eğitim yoluyla toplumsal hafızayı şekillendirme misyonunu üstlendiği bir dönemde kaleme alınmıştır. Eserde Osmanlı tarihine referans verilirken “Osmanlı Türkleri” teriminin kullanılması, dönemin tarihsel söyleminde giderek belirginleşen etnik kimlik vurgusunun bir yansıması olarak karşımıza çıkmıştır. (Zeki, 1912, s.3-5). Osmanlı tarihinin, daha büyük bir Türk tarihinin bir şubesi olarak konumlandırılması, Osmanlılık kimliğinin Türklük ekseninde yeniden tanımlanmasına yönelik bir çabanın göstergesi olmuştur. Bu yaklaşım, özellikle II. Meşrutiyet sonrasında eğitim ve tarih yazımı alanında giderek belirginleşen milliyetçi yönelimle örtüşmüştür.

Tarih disiplininin bilimsel bir çerçevede ele alınması gerektiğine dair akademik tartışmalar artmış, tarih öğretiminde metodolojiye yönelik yeni yaklaşımlar geliştirilmiştir. Tarihin yalnızca olayların kronolojik aktarımıyla sınırlı kalmaması, analitik düşünme becerilerini geliştiren bir disiplin hâline getirilmesi gerektiği yönündeki bu dönüşüm, dönemin önde gelen akademisyenleri tarafından desteklenmiştir. Söz konusu isimler arasında Yusuf Akçura gerek eğitim pratiği gerekse tarih metodolojisi

üzerine yaptığı çalışmalarla dikkatleri çekmiştir. 1908-1909 eğitim yılında Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde siyasî tarih öğretmeni olarak görevlendirilen Akçura, tarih öğretiminde yeni bir anlayışın öncülerinden biri olmuştur. Derslerinin başlangıcında, tarih disiplininin mahiyetine ve yöntemine dair teorik çerçeveyi öğrencilerine sunmuş, böylece tarih eğitiminde metodolojik bir bilinç oluşturmaya hedeflemiştir. Ders notlarını hazırlarken dönemin önemli Osmanlı tarihçilerinden Abdurrahman Şeref Bey'in görüşlerinden ve çeşitli Fransız kaynaklarından yararlanan Akçura, tarih öğretiminin ezber odaklı bir süreçten ziyade analitik düşünceyi teşvik eden bir alan olması gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda, tarih eğitiminde muhakeme yetisinin geliştirilmesi gerektiğini vurgulamış ve olayların neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde ele alınmasını önermiştir. 1912-1913 eğitim yılında İstanbul Darülfünununda siyasî tarih dersleri vermeye başlayan Akçura, Erkân-ı Harbiye'de uyguladığı yöntemleri daha da derinleştirerek, derslerinin ilk beş-altı haftasını tarih metodolojisine ayırmıştır. Bu yaklaşımıyla Osmanlı akademik çevrelerinde tarih öğretimi daha sistematik ve bilimsel bir temele oturtma çabalarına katkı sağlamıştır. Akçura, tarih yazımında nesnelliğin önemine değinmiş, tarihî bilgilerin eleştirel bir süzgeçten geçirilerek değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Akçura'nın Dârülfünûn'dan ayrılmasının ardından, 1913-1914 eğitim yılında bu dersleri Prof. Mortmann devralmıştır. Mortmann, tarih metodolojisine dair derslerini İlm-i Usûlü Tarih adlı eserinde sistematik bir biçimde aktarmıştır. Sınırlı sayıda taş baskı olarak yayımlanan bu eser, Batı tarih yazımında kullanılan metodolojik yaklaşımların, Osmanlı tarih öğretimine entegre etme çabasının bir ürünü olmuştur. Akçura'nın "*tarih-i edebiyatımızda bir misli daha bulunmayan*" bir çalışma olarak nitelendirdiği 220 sayfalık bu eser, tarihsel analizde kullanılan temel yöntemleri teorik bir zeminde sunmuştur. Batı ile Doğu tarih yazımından çeşitli örneklerle destekleyerek tarih öğretimine bilimsel bir temel kazandırmıştır. (Akçura, 1932, s. 578-580).

Osmanlı eğitim sisteminde önemli reformlar gerçekleştiren isimlerden biri olan Satı Bey, yalnızca öğretmen yetiştirme ve okul yönetimi alanındaki çalışmalarıyla değil, aynı zamanda tarih öğretimi konusundaki eleştirileri ve önerileriyle de dikkatleri üzerine çekmiştir. (Akyüz, 2010, s. 301-304). 1909 yılında İstanbul Dârülmualimîn'inde başlattığı reformlarla eğitimi daha sistemli ve çağdaş bir yapıya kavuşturmaya çalışan Satı Bey, tarih öğretimine ilişkin değerlendirmelerini aynı yıl yayımlamaya başladığı Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası'nın sekizinci sayısında kaleme aldığı "*Tarih Tedrisinin Usûl-ü Esasiyesi*" başlıklı makalesinde ortaya koymuştur. Bu çalışmasında, dönemin tarih öğretim materyallerini ve kullanılan yöntemleri kapsamlı bir şekilde eleştirmiştir.

Meşrutiyet'in ilanının ardından pek çok tarih kitabı yazılmış olmasına rağmen, bunların büyük çoğunluğunun modern pedagoji anlayışına uygun nitelikte olmadığını belirtmiştir. Ona göre, bu kitaplar bilimsel bir disiplin çerçevesinde hazırlanmak yerine, ezberciliği teşvik eden içeriklere sahiptir ve dolayısıyla öğrencilere tarihî olayları anlama ve yorumlama becerisi kazandırmada yetersiz kalmıştır. Satı Bey, bu düşüncelerini şöyle dile getirmiştir: *“Bizde tarih derslerinin şu esaslara ne kadar tevafuk etmekte olduğunu düşününce, gözümün önünden harfî harfine Fransızcadan tercüme edilmiş ders kitapları, mufassal kitaplardan, hiçbir ıstıfa (ayıklama) yapılmaksızın, ihtisar (kısaltma) edilivermiş küçük tarihler... Bunları ezberlemekle meşgul muallimler... Sultan Osman'ın sağ mı, ölü mü olduğunu tayin edemeyen çocuklar... Kırım Muharebesini bir Fransız-Rus muharebesi tasvir edercesine nakleden talebe... Memleket ile elma almak arasındaki farkı takdir edemeyen çocuklar takım takım geçiyor ve bana acı ve derin bir teessürle heyhat (yazık) dedirtiyor.”* (Baymur, 1945, s. 12-13). Satı Bey, tarih öğretiminin temel amacının, öğrenciyi yalnızca tarihî bilgiyi ezberlemekle sınırlı tutmak yerine, onu tarihî olayları analiz etmeye ve tarihsel düşünme becerisi kazanmaya yönlendirmek olması gerektiğini savunmuştur. Dönemin tarih öğretimini “ciddiyetten uzak” ve öğrenciyi pasif hâle getiren bir sistem olarak nitelendiren Satı Bey, tarih derslerinin pedagojik açıdan yeniden yapılandırılması gerektiğini vurgulamıştır. Tarih eğitiminin öğretim programlarında nasıl yer alması gerektiğine dair öneriler sunmuş ve özellikle ilköğretim seviyesindeki tarih derslerinde “yakından uzağa” ilkesi çerçevesinde bir anlatım modelinin benimsenmesini önermiştir. Bu modele göre, öğrencilerin öncelikle yaşadıkları coğrafyanın ve toplumun tarihini öğrenmesi, ardından daha geniş tarihsel bağlamlara yönlendirilmesi gerekmektedir. Böylece öğrenciler, tarihî olayları daha anlamlı bir bütünlük içinde kavrayabilecek ve tarihî olgular arasındaki ilişkileri daha sağlıklı bir şekilde değerlendirebilecektir. Satı Bey'in tarih öğretimi konusundaki eleştirileri ve önerileri, Osmanlı eğitim sisteminde tarih pedagojisinin dönüşümüne ilişkin önemli bir tartışma zemini oluşturmuştur. Onun tarih eğitime yönelik görüşleri, yalnızca dönemin eğitim anlayışına yönelik bir eleştiri niteliği taşımamış, aynı zamanda modern tarih öğretiminin temel ilkelerinin Osmanlı eğitim sisteminde nasıl uygulanabileceğine dair somut öneriler sunmuştur. Satı Bey'in, tarih eğitiminin millî bilinç oluşturmadaki rolüne yaptığı vurgu ve öğrencilerin tarihî olayları ezberlemek yerine anlamlandırmalarını sağlayacak pedagojik yöntemler geliştirme çabası, ilerleyen süreçte Cumhuriyet dönemi eğitim politikalarına da önemli ölçüde etki etmiştir. Bu çerçevede, Satı Bey'in tarih öğretimine

dair görüşleri, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan eğitim reformlarının entelektüel ve metodolojik temellerini anlamak açısından büyük önem taşımıştır.

Tedrisat-ı İbtidâîye Mecmuası'nda yayımlanan ders örnekleri, Osmanlı eğitim sisteminde tarih öğretiminin metodolojik dönüşümünü yansıtan önemli bir uygulama olmuştur. Bu dergide, Osmanlı tarihi ve özellikle Meşrutiyet dönemi üzerine odaklanan dersler, geleneksel ezberci tarih anlayışından saparak, öğrenciyi aktif bir öğrenme sürecine dâhil etmeyi amaçlayan pedagojik yenilikler içermiştir. Dersler, özellikle isticvabî (soru-cevap) yöntemi ile hazırlanmış olup, öğrencilerin bilgiye yalnızca pasif bir biçimde sahip olmalarını değil, aynı zamanda tarihsel olayları analiz etmelerini ve bu olaylar arasında ilişkiler kurmalarını teşvik etmeyi hedeflemiştir. (Çapa, 2002, s. 21-32). Bu bağlamda, isticvabî yöntemi, öğretmen ile öğrenci arasında sürekli bir etkileşimi sağlayarak, öğrencilerin yalnızca ezber yapmalarını engellemeyi ve onları tarihsel bilgiyi anlamlandırma sürecine aktif olarak katılmaya yönlendirmeyi amaçlamıştır. Bu metodoloji, öğrencilerin düşünsel becerilerini geliştirerek, tarihî olayları derinlemesine kavrayabilmelerine olanak tanımıştır. Dolayısıyla, bu yaklaşım geleneksel tarih öğretiminin pasif ve ezberci anlayışından ayrılarak, daha analitik ve eleştirel düşünmeye dayalı bir tarih öğretimi biçimi oluşturmuştur. Ayrıca, Tedrisat-ı İbtidâîye Mecmuası'nda yayımlanan derslerde Meşrutiyet dönemi gibi dönemin en önemli siyasi gelişmeleri sıkça işlenmiş, bu da tarih öğretiminin yalnızca geçmişi anlatmaktan çok, öğrencilerin tarihî süreçlere dair bilinçli bir bakış açısı kazanmalarını sağlamayı amaçlayan bir pedagojik yaklaşım olarak öne çıkmıştır. (Çapa, 2002, s.21-32). Bu derslerde Meşrutiyet'in getirdiği siyasi ve toplumsal dönüşümler, genç nesillerin millî bilinç inşasında önemli bir yer tutmuş ve bu dönemin anlamı, toplumsal değişimlerle ilişkilendirilerek aktarılmaya çalışılmıştır. Böylece tarih, öğrencilerin sadece geçmişi öğrenmelerini sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda içinde bulundukları toplumsal ve siyasal bağlamı anlamalarına yardımcı olan bir araç hâline getirilmiştir.

1910 yılında, Osmanlı İmparatorluğu'nda öğretmen yetiştirmeye yönelik uygulanan 2 yıllık Dârülmuallimîn-i İbtidâî programında, her sınıfa birer saat Tarih-i İslam ve Osmanî dersi konulmuştur. Bu dersler, öğretmen adaylarının Osmanlı ve İslam tarihine dair temel bilgileri edinmelerini amaçlamıştır. Ancak, 1913 yılında Maarif Nezareti tarafından yapılan reformla, Dârülmuallimîn-i İbtidâî programı dört yıla çıkarılmış ve her sınıfa ikişer saat tarih dersi eklenerek tarih eğitimine verilen önem artırılmıştır. Bu değişiklik, öğretmen adaylarının tarihsel bilgileri daha derinlemesine incelemelerine olanak tanıyacak şekilde tasarlanmıştır. Ancak, Dünya Harbi'nin patlak

vermesiyle birlikte, 1913 yılında öngörülen bu eğitim reformlarının tam anlamıyla uygulanması mümkün olmamıştır. Savaşın etkisiyle ortaya çıkan ekonomik ve lojistik zorluklar, eğitim alanında yapılan yeniliklerin hayata geçirilmesini engellemiş, dolayısıyla yeni programda öngörülen tarih derslerinin kapsamlı bir şekilde işlenmesi büyük ölçüde sekteye uğramıştır. (Ergün, 1990, s. 317-318).

1913'te kabul edilen Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu Muvakkati ile Osmanlı'daki ilkokul eğitim sistemi önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Bu kanun, ilkokul seviyesini üç devreli ve altı sınıflı bir yapıya kavuşturmuş; birinci devre (devre-i ûlâ) 1. ve 2. sınıfları, orta devre (devre-i mutavassita) 3. ve 4. sınıfları, yüksek devre (devre-i âliye) ise 5. ve 6. sınıfları kapsamıştır. Bu yapısal düzenleme, sadece eğitimin organizasyonunu değil, aynı zamanda tarih öğretiminin şekillenmesini de etkilemiştir. Yeni müfredat çerçevesinde, ilk sınıflarda doğrudan tarih dersi yer almamış, ancak Musâhabât-ı Ahlâkiye ve Medeniye adlı dersin içeriğinde tarihî olaylara ve figürlere dolaylı olarak yer verilmiştir. Birinci sınıfta tarihsel olaylar ve menkıbeler üzerinden ahlaki değerlerin öğretilmesi amaçlanmıştır. Bu yöntem, öğrencilerin tarihsel olguları anlamadan önce toplumsal ve ahlaki değerler çerçevesinde bir dünya görüşü edinmelerini sağlamayı hedefleyen pedagojik bir yaklaşım olmuştur. İkinci sınıftan itibaren tarih dersi doğrudan müfredata eklenmiş ve her sınıfa belirli saatler ayrılmıştır. Bu dönemde tarih öğretimi, özellikle İslam, Türk ve Osmanlı tarihinin önemli figürleri ve menkıbeleri üzerinden yapılmıştır. Öğrencilerin, kahramanlık ve tarihi figürlerin yaşam öykülerini anlatan bu derslerde, tarihî olayların öyküleştirmesiyle derslerin daha anlaşılır ve öğretici olması amaçlanmıştır. Ayrıca, Kırım Savaşı, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, II. Meşrutiyet, Trablusgarp Savaşı ve Balkan Savaşları gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun yakın tarihine damgasını vuran olaylar, müfredata dâhil edilmiştir. Bu olaylar, 3. ve 4. sınıflarda Muhtasar Osmanlı Tarihi adıyla işlenmiş, 5. sınıfta Muhtasar Tarih-i Medeniyet ve 6. sınıfta ise Muhtasar Kurûn-ı Cedide (Yeniçağ Tarihi) dersleriyle daha derinlemesine bir tarih bilgisi aktarılması planlanmıştır. (Mekâtib-i İbtidâiyye Ders Müfredatı, 1329, s. 26-29). Bu tarihsel anlatım biçimi, sadece bilgi aktarımı değil, aynı zamanda öğrencilerin tarihsel düşünme becerilerini geliştirmeyi amaçlayan bir öğretim stratejisini yansıtmıştır. Tarihî figürlerin menkıbelerle anlatılması, öğrencilerin tarihi bireysel kahramanlıklar ve toplumsal olaylar üzerinden daha somut ve anlamlı bir şekilde öğrenmelerini sağlamayı hedeflemiştir. Ayrıca, bu eğitim anlayışı, Osmanlı toplumunun kültürel ve millî değerlerine dayalı bir tarih eğitimi biçimi oluşturmayı amaçlamış ve millî kimliğin güçlendirilmesi için tarihsel mirasın eğitimde önemli bir yer tutmasını sağlamıştır. Bu

bağlamda, tarih eğitimi hem kültürel aktarım hem de toplumsal değerlerin içselleştirilmesi açısından kritik bir rol oynamıştır. Bu dönemde, Osmanlı kültürel mirasının öğrencilere aktarılması sürecinde uygulanan pedagojik yaklaşımlar, tarihî eserlerin doğrudan gözlemi ve somutlaştırılması üzerine yoğunlaşmıştır. Öğretmenler, öğrencilere yalnızca teorik bilgi sunmakla kalmayıp, aynı zamanda öğrencilerin çevrelerinde bulunan tarihi yapıları ve sanat eserlerini gözlemlemelerini teşvik etmiştir. Muallimler, talebelerini bulundukları şehirlerdeki önemli Osmanlı yapılarıyla tanıştırmış ve bu yapıları, öğrencilerin estetik değerler ve tarihî bilinç geliştirmelerini sağlamak amacıyla kullanmışlardır. İstanbul, Bursa ve Edirne gibi şehirlerdeki camiler, medreseler, çeşmeler, türbeler ve kervansaraylar gibi yapılar, Osmanlı mimarisinin somut örnekleri olarak öğrencilere gösterilmiş ve bu eserlerin sanat, estetik ve fonksiyonellik açısından derinlemesine analiz edilmesi sağlanmıştır. Bunun yanında, Osmanlı kültürüne dair bilginin yalnızca mimariyle sınırlı kalmaması amacıyla, Osmanlı silahları, kıyafetleri, çiniler, yazılar, ciltler, kumaşlar ve diğer el sanatları gibi alanlara da yer verilmiştir. Bu eserlerin doğrudan örnekleri öğrencilerle paylaşıldığı gibi, mevcut değilse bu eserlerin resimleri üzerinden öğretim gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerden, bu sanat eserlerini taklit etmeleri veya bunları defterlerine çizerek aktarmaları istenmiştir. Bu yöntem, öğrencilerin hem görsel hem de işitsel algılarını harekete geçirerek, kültürel mirası daha etkili bir şekilde öğrenmelerine olanak tanımıştır. Ayrıca, Osmanlı kültürüne dair görsel materyallerin öğrencilere kazandırılması için gazeteler, kitaplar gibi dış kaynaklardan yararlanılmış; bu kaynaklarda yer alan sanat eserlerinin görselleri, öğrencilerin hatıra defterlerinde saklamaları amacıyla teşvik edilmiştir. (Mekatib-i İbtidâîyye Ders Müfredatı, 1329, s. 26- 29). Bu uygulama, öğrencilerin geçmişe dair somut verilerle tarihî ve kültürel değerleri öğrenmelerini sağlayarak, bilgilerin kalıcılığını artırmayı hedeflemiştir. Osmanlı kültürüne dair tarihî birikimin aktarılması sürecinde, teorik bilgilerin yanı sıra görsel ve işitsel öğrenme yöntemlerinin birleşik bir şekilde kullanılması, bu dönemdeki eğitim anlayışının çok yönlü ve zengin bir yapıya sahip olduğunu göstermiştir.

1914 yılında Dârülmuaallimât-ı İbtidâîyye’de uygulamaya konan yeni müfredat, tarih öğretimini daha disiplinli ve kapsamlı bir şekilde yapılandırmayı amaçlamıştır. Hazırlık sınıfında, tarih biliminin temelleri atılarak, tarihin tanımı, önemi, diğer ilimlerle olan ilişkisi gibi kavramlar işlenmiş ve öğrencilerin tarihsel düşünme yeteneklerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu dönemde, öğrenciler tarih öncesi dönem, tarihin başlangıcı, alemin yaratılışı ve tarihsel devirler gibi genel tarihsel konulara dair bilgi

sahibi olmuştur. Ayrıca, eski Şark kavimleri (Mısırlılar, İbraniler, Finikeliler, İranîler, Hititler, Hind ve Çin medeniyetleri, Türkistan) ve Yunanlılar gibi önemli uygarlıkların tarihî süreçlerine yer verilerek, öğrencilerin farklı medeniyetler ve kültürler hakkında geniş bir perspektif kazanmaları sağlanmıştır. Birinci sınıfta Romalılar'dan başlayarak Avrupa tarihine odaklanılmış, bu bağlamda Avrupa'nın antik dönemlerinden modern çağlarına kadar olan süreç ele alınmıştır. İkinci sınıfta, İslam tarihi, İslam medeniyeti, Bizans İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan İstanbul'un fethine kadar olan dönemi detaylı bir şekilde işlenmiştir. Bu yaklaşım, öğrencilerin Doğu ve Batı tarihinin birbirini nasıl etkilediğini ve şekillendirdiğini anlamalarına olanak sağlamıştır. Üçüncü sınıfta, Yeniçağ'ın başlangıcı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul'un fethinden sonraki gelişimi üzerinde durulmuş, ayrıca Avrupa devletlerinin tarihî süreçleri ve Osmanlı'nın komşu devletleri üzerine dersler verilmiştir. Bu sınıf, öğrencilere daha geniş bir coğrafyada tarihî dinamikleri kavrayabilme imkânı sunmuştur. Dördüncü sınıfta ise Sultan I. Mustafa'dan Balkan Savaşları'na kadar Osmanlı tarihi, 18. ve 19. yüzyıl Avrupa tarihiyle karşılaştırmalı olarak işlenmiştir. (Dârümuallimat Programı, 1330, s. 32-41). Bu dersler, öğrencilerin hem Osmanlı İmparatorluğu'nu hem de Avrupa'yı çok yönlü bir bakış açısıyla analiz etmelerine yardımcı olmuştur. Müfredat, tarih öğretiminin çok disiplinli bir yaklaşımla verilmesini sağlamış, öğrencilere yalnızca kronolojik bilgi değil, aynı zamanda tarihsel olayları ve süreçleri politik ve kültürel bağlamlarda değerlendirme yeteneği kazandırmayı hedeflemiştir. Bu sayede öğrencilerin tarihsel düşünme becerileri gelişmiş, tarihsel olgulara karşı eleştirel bir bakış açısı kazandırılmıştır.

Meşrutiyet dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitimdeki dönüşüm süreçlerinin başlangıcını işaret etmiş ve bu süreç, Cumhuriyet dönemi eğitim sisteminin evriminde belirleyici bir rol oynamıştır. 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte, eğitim sisteminde kapsamlı reformlar yapılmaya başlanmış, bu dönemdeki reformist yaklaşımlar, özellikle laikleşme, modernleşme ve milliyetçilik gibi Cumhuriyet dönemi eğitim anlayışının temel unsurlarına hazırlık niteliği taşımıştır. Meşrutiyet dönemi eğitim politikalarının en belirgin özelliği, eğitimde merkezîyetçi bir yapının oluşturulması ve modern eğitim anlayışının benimsenmesi olmuştur. Bu dönemde, eğitim kurumları ve müfredat yapıları yeniden düzenlenmiş, halkın eğitimi ve aydınlatılması amaçlanmış, modern eğitim anlayışının yaygınlaştırılması için çeşitli önlemler alınmıştır. Bu reformların büyük bir kısmı, Osmanlı İmparatorluğu'nun batılılaşma sürecinin bir parçası olarak şekillenmiş ve bu durum, Cumhuriyet döneminin eğitim anlayışına zemin hazırlamıştır. Cumhuriyet dönemiyle birlikte, Meşrutiyet dönemindeki eğitim

reformlarının daha radikal bir biçimde hayata geçirildiği görülmüştür. Özellikle eğitimde laikleşme ve milliyetçilik anlayışlarının ön plana çıkması, Meşrutiyet dönemindeki eğitim anlayışını bir adım ileriye taşımıştır. Meşrutiyet'teki eğitim reformları, Osmanlı'nın modernleşme çabalarının bir sonucu olarak şekillenirken, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte eğitimde laiklik ilkesi benimsenmiş ve dini eğitim kurumları ile medreseler devletin denetimine alınmıştır. Bu dönemde atılan adımların, Cumhuriyet'in eğitim sistemine evrilmesindeki rolü büyük olmuştur. Zira bu dönemdeki reformlar, Cumhuriyet'in eğitimdeki modernleşme, laikleşme ve millîleşme hedeflerinin şekillenmesinde belirleyici bir faktör olarak karşımıza çıkmıştır.

3. ATATÜRK'ÜN EĞİTİM VE TARİH GÖRÜŞÜ

3.1. Cumhuriyetin Kuruluş Felsefesi ve Tarih

Devlet, toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal bakımdan örgütlenmiş millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel bir varlıktır. (Türkçe Sözlük, 2005, s.514). Egemenlik ise milletin ve onun tüzel kişiliği olan devletin hükümlanlık, hâkimiyet gibi yetkilerinin tamamıdır. (Türkçe Sözlük, 2005, s.604).

Türk siyasal düşüncesinin erken dönemlerinde egemenlik anlayışı, metafizik bir temele oturtulmuştur. Devletin varoluşu, bir kudretin iradesiyle ilişkilendirilmiş; yönetme yetkisi, bireysel yeterlilikten ziyade ilahi takdirin sonucu olarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede iktidar sahipleri, meşruiyetlerini yalnızca dünyevi niteliklere değil, aynı zamanda kutsal bir vazifenin taşıyıcısı olma iddiasına dayandırmışlardır. Bu inanç, hem İslamiyet öncesi göçebe devlet yapılarında hem de İslam sonrasında teşekkül eden Müslüman Türk siyasal organizasyonlarında belirleyici bir referans noktası olmuştur. Özellikle hilafetle bağlantılı olarak hükümdarların “yeryüzündeki ilahi temsilci” sıfatını üstlenmesi, siyasal otoritenin dinî meşruiyet zeminine oturmasına yol açmıştır. Bu durum, yöneticilerin şer’î normlara uygunlukla yükümlü olduğu bir yönetim anlayışını beraberinde getirmiştir. (Zabunoğlu, 1973, s.49- 50). Böylelikle kutsallık, yönetsel düzenin temel dayanaklarından biri hâline gelmiş, iktidarın meşru zemini olarak işlev görmüştür.

Yakınçağ ile birlikte özellikle Batı’da egemenliğin kaynağına ilişkin anlayışlar köklü bir dönüşüm geçirmiştir. Devletin ilahi bir iradeyle değil, hukuki bir yapı olarak tanımlanması gerektiği fikri benimsenmiş; bu doğrultuda egemenlik, belirli kişi ya da gruplara değil, devletin tüzel kişiliği aracılığıyla tüm millete verilmiştir. (Taneri, 1997, s.83). Böylece, bireylerin veya grupların egemenlik üzerinde kişisel hak iddiasında bulunmaları meşru sayılmamış; egemenlik, halkın ortak yararını gözetten bir anlayışa dayandırılmıştır. Bu yaklaşım, yöneten-yönetilen ilişkisini daha açık biçimde tanımlayan sosyal sözleşme kuramı, anayasal devlet ve halk egemenliğine dayalı yeni devlet biçimlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu gelişmeler, egemenliğin bireysel otoriteden çıkarak milletin kolektif iradesine dayandırılmasını sağlamıştır. Nitekim, bu anlayış değişimi Türk siyasal tarihinde de gözlemlenmiş; ilk Türk devletlerinden Türkiye

Cumhuriyeti'ne uzanan süreçte egemenliğin kaynağı ilahi temelden ulus temeline doğru evrilmiştir.

Cumhuriyet'in ilanı, yeni bir geleceğin inşa edilmesinin ve toplumun geleceğe yönelik tercihlerini şekillendirecek önemli bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu devrimci adım, toplumsal yapıyı köklü bir şekilde değiştiren bir süreç başlatmış ve eski düzenin reddedilmesiyle, milletin, ülkenin ve geleceğin şekillendirilmesi noktasında yeni bir meşruiyet zeminini oluşturmuştur. Cumhuriyet sadece siyasi, ekonomik ve kurumsal yapıyı değil, aynı zamanda bir kültürel ve medeniyet tercihi de beraberinde getirmiştir. Bu tercihler, Cumhuriyet'in temellerinin atılmasında belirleyici olmuş ve yeni devletin kimliğini belirleyen önemli bir yapı taşı oluşturmuştur. İmparatorluktan ulus devlete, meşruti monarşiden cumhuriyete geçiş, yalnızca yönetici elitin tercihlerinden değil, aynı zamanda dönemin pragmatik koşulları ve toplumsal dönüşümün zorunluluklarından kaynaklanmış bir dizi kararı yansıtmıştır. Bu süreç, bir medeniyet tercihi olarak şekillenen yeni dönemin felsefi temelini pozitivism oluşturmuş, hedef olarak ise Batı medeniyetinin ulaştığı düzey belirlenmiştir. Bu hedefe ulaşmak için ise Batı'nın kurumsal yapıları, bilimsel birikimi ve genel bilgi birikiminden yararlanılması gerektiği kabul edilmiştir. (Timur, 2001, s. 112-114). Savaşın yıkıcı etkilerinden çıkmış bir toplumun, yeni bir devlet kurarak varlığını sürdürmesi ve bunu ileriye taşıması, yalnızca maddi değil, aynı zamanda manevi bir inşa süreci gerektirmiştir. Bu bağlamda, pozitivist düşünce zemininde halkın bu yeniden doğuş sürecine inanması elzem görülmüş; söz konusu inancın tesisi ise dönemin saygın bilim alanları olan antropoloji ve tarih aracılığıyla sağlanmaya çalışılmıştır. Atatürk'ün söylemlerinde görülen güçlü vurgular da halkın geçmişten gelen başarılarla özdeşleşmesini ve geleceğe güvenle bakmasını amaçlamıştır. Bu yaklaşım, toplumsal dayanışmanın güçlenmesine katkı sunarken, aynı zamanda yeni bir ulusal kimliğin inşasında tarih yazımının belirleyici bir rol oynamasına yol açmıştır. Ulus-devletlerin temel işlevlerinden biri, ortak bir kimlik inşa ederek toplumu siyasi ve kültürel bir bütün hâline getirmek olmuştur. Bu inşa sürecinde tarih yazımı, geçmişi ortaklaştırmak ve toplumsal aidiyet duygusunu pekiştirmek açısından merkezi bir rol üstlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde ise tarih, sadece kolektif belleğin şekillendirilmesi aracı olarak değil, aynı zamanda yeni devletin meşruiyetini ve ideolojik yönelimini pekiştirecek şekilde işlevselleştirilmiştir. Kapsamlı reformların eşlik ettiği bu dönüşümde resmî tarih yazımı, geleneksel Osmanlı mirasını dışlayarak yerine milliyetçi, laik ve batıcı bir medeniyet perspektifini yerleştirmeyi hedeflemiştir. Bu yaklaşım, hem içeride kimlik temelli bütünleşmeyi sağlama amacını taşımış hem de

modern ulus-devlet inşasına uygun tarihsel bir anlatı üretmiştir. Ancak bu tek yönlü inş süreci, alternatif düşünce çevrelerinden eleştiriler ve yeni öneriler doğmasına neden olmuş; özellikle kimlik, kültür ve tarih yorumlarında resmî ideolojiyi etkileme çabaları artmıştır. Bu dönem, devletin ideolojik temellerinin şekillendiği ve buna karşı farklı görüşlerin de ses bulduğu dinamik bir süreç olarak öne çıkmıştır.

3.2. Atatürk'ün Eğitim Anlayışı

Askeri zaferle sonuçlanan Millî Mücadele'nin ardından, İzmir'de Mustafa Kemal'e "çok yoruldunuz herhalde, çiftliğinize çekilir dinlenirsiniz" demişlerdi. Mustafa Kemal'in yanıtı şöyledir: "Hayır asıl savaş şimdi başlayacak. Bu savaş, cahilliğe ve gericiliğe karşı yapılacaktır." (Burak, 2008, s. 623-636). Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte sadece siyasal bir rejim değişikliği gerçekleşmemiş, aynı zamanda halkın çağdaş dünyaya entegre olmasını amaçlayan köklü bir toplumsal reform süreci de başlamıştır. Eğitim alanı ise bu sürecin temel taşı olarak görülmüştür. Osmanlı'dan miras kalan eğitim sistemi hem içerik hem de fiziksel altyapı bakımından oldukça yetersiz kalmıştı. Ülkede sınırlı sayıda ilköğretim kurumu bulunmakta, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumları ise son derece az sayıdaydı. (Demirtaş, 2008, s.156). Eğitim ortamlarının çoğunluğu dini temellere dayalı olup, çağdaş ve bilimsel eğitime geçişi zorlaştırmıştır. Atatürk'ün öncülüğünde başlatılan bu yeni mücadele, sadece okullaşmayı artırmakla kalmamış; aynı zamanda bireylerin düşünsel özgürlüklerini kazanmasını ve toplumsal ilerlemenin sağlanmasını hedeflemiştir. Bu yönüyle Cumhuriyet dönemi eğitim hamlesi, Türkiye'nin modernleşme sürecinin merkezinde yer almıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye, eğitim alanında da çağdaş dünyayla bütünleşmeyi hedeflemiş ve bu doğrultuda kapsamlı adımlar atmıştır. Bu süreçte, yalnızca yerli kaynaklarla sınırlı kalınmamış; dönemin önde gelen uluslararası eğitim bilimcilerinden de destek alınmıştır. Prof. Dr. John Dewey, Alfred Kühne, Omer Buyse gibi isimlerin ardından, Beryl Parker, Albert Malche, George Stichler, Oskar Frey ve Ernst Egli gibi birçok yabancı uzmana Türkiye'ye gelerek incelemelerde bulunma ve öneriler sunma imkânı tanınmıştır. (Ortak, 2004, s.338). Bu uzmanların hazırladığı raporlar, eğitim politikalarının şekillenmesinde önemli bir referans noktası olmuştur. Yabancı uzman görüşlerinin dikkate alınması, yeni kurulan Cumhuriyet'in eğitim reformlarını, dönemin bilimsel gelişmeleriyle uyumlu hale getirme kararlılığını ortaya koymuştur. Böylece eğitim sisteminin modernleşmesi sürecinde evrensel bilgi

birikiminden etkin biçimde yararlanılmıştır. Cumhuriyet döneminde Türk eğitim sistemi, Atatürk'ün eğitim anlayışı doğrultusunda önceki dönemlerden ayrılarak, modern ve özgün bir yapıya kavuşturulmuştur. Atatürk, milletin gelişimi ve ülkenin çağdaş medeniyetler seviyesinin üzerine çıkması için eğitimi temel bir araç olarak görmüştür. Ona göre gerçek bağımsızlık ve kalıcı başarı, ancak güçlü bir eğitim sistemiyle sağlanabilirdi. Bu nedenle eğitimi yalnızca teorik düzeyde ele almakla kalmamış, uygulamaya dönük adımlar da atarak sorunların çözümüne yönelik somut politikalar geliştirmiştir. (Dönmez, 2006, s.92). Eğitimdeki yapısal dönüşümün temelinde, Atatürk'ün isabetli tespitleri ve uzun vadeli çözüm önerileri yer alarak Türk eğitim devriminin başarıya ulaşmasında belirleyici bir rol oynamıştır.

Atatürk, eğitimi yalnızca barış dönemlerinin değil, en zor zamanların da öncelikli meselesi olarak görmüştür. Nitekim Millî Mücadele'nin en çetin dönemlerinde dahi eğitime verdiği önemi göstermek adına, 15 Temmuz 1921 tarihinde Ankara'da Birinci Maarif Kongresi'ni toplamıştır. Cephede yürüttüğü mücadeleye rağmen, bizzat Ankara'ya gelerek kongreye katılması ve burada yaptığı konuşma, eğitimi millî mücadelenin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirdiğinin açık göstergesidir. Türkiye'nin dört bir yanından gelen kadın ve erkek öğretmenlerin katılımıyla gerçekleştirilen bu kongrede, Atatürk, geleneksel eğitim anlayışlarının ülkenin ilerlemesinin önünde bir engel teşkil ettiğini ifade etmiş; bu anlayışın yerine, çağdaş ve millî değerlere dayalı bir eğitim sisteminin inşa edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu doğrultuda, yeni kurulan devletin izleyeceği eğitim politikalarının temel ilkelerini ortaya koymuş ve bu ilkelerin hayata geçirilmesini özellikle talep etmiştir. Öğretmenleri de *“gelecekteki kurtuluşumuzun saygıdeğer öncüleri”* olarak tanımlamıştır. (Okur, 2005, s.203-204).

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulüyle birlikte 1924 yılında Türkiye'de eğitim sistemi, merkeziyetçi ve laik bir yapıya kavuşturulmuştur. Bu düzenlemeyle din temelli okullar kapatılmış, tüm eğitim kurumları Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde toplanarak eğitimde birlik ve denetim sağlanmıştır. Böylece öğretim alanındaki ikilik giderilmiş; ilkokuldan üniversiteye kadar tüm kademelerde ortak hedeflere dayalı, bütüncül bir eğitim anlayışı benimsenmiştir. Kanunun temel amaçlarından biri, genç nesillerin farklı ideolojik etkilerden uzak tutularak, millî kültür ve Cumhuriyet değerleri doğrultusunda yetiştirilmesidir. Aynı zamanda geleneksel eğitim kurumlarının sistem dışına çıkarılması ve yabancı okulların devlet denetimine alınması da bu süreçte gerçekleştirilmiştir. Bu açıdan bu kanun son derece radikal bir reform olmuştur. (Mumcu, 2004, s.207). Bu

hamle, Cumhuriyet rejiminin laik ve çağdaş eğitim sistemini inşa etme kararlılığının en somut adımlarından biri olmuştur.

Atatürk'ün eğitim alanında gerçekleştirdiği yapısal reformlardan biri de 1928 yılında hayata geçirilen Harf İnkılâbıdır. Bu değişimle birlikte, yüzyıllar boyunca kullanılan Arap alfabesi terk edilerek, öğrenilmesi ve öğretilmesi daha kolay olan Latin kökenli yeni Türk harfleri kabul edilmiştir. Okuryazarlık oranının son derece düşük olduğu bir dönemde gerçekleştirilen bu devrim, yalnızca teknik bir yazı değişikliği değil; aynı zamanda toplumsal dönüşümün ve modernleşme çabasının simgesi olmuştur. Harf İnkılabının hemen ardından halkı yeni yazı sistemine adapte etmek amacıyla geniş ölçekli bir yaygın eğitim kampanyası başlatılmış; bu süreçte Atatürk, “Başöğretmen” unvanını alarak doğrudan eğitim faaliyetlerine katılmıştır. 1929 yılında kurulan Millet Mektepleri aracılığıyla 15-45 yaş arası vatandaşlara yeni harflerle okuma yazma öğretimi sağlanmış, böylece kısa sürede geniş bir kitlenin okuryazar hale gelmesi hedeflenmiştir. (Akyüz, 2009, s.344-345). Bu reform, yalnızca dilin yazılı ifadesini sadeleştirmekle kalmamış; aynı zamanda Türkçenin bilim, sanat, kültür ve eğitim dili olarak güçlendirilmesini sağlayan bir dönüm noktası olmuştur.

Cumhuriyet döneminde yükseköğretim alanında gerçekleştirilen en köklü düzenlemelerden biri, 1933 yılında yapılan ve literatürde “Üniversite Reformu” olarak anılan yapısal dönüşümdür. O dönemde Türkiye’de yalnızca İstanbul Darülfünunu’nun bulunması nedeniyle bu reform, ülkenin tüm yükseköğretim sistemini doğrudan etkilemiştir. Atatürk’ün liderliğinde, reform yalnızca idari değişikliklerle sınırlı kalmamış; üniversitenin kurumsal yapısı, işleyişi ve akademik vizyonu da köklü biçimde yeniden yapılandırılmıştır. Almanya’dan getirilen seçkin bilim insanlarının katkılarıyla çağdaş bilimsel ilkeler doğrultusunda şekillenen bu süreç, Darülfünun’un yerini alacak olan İstanbul Üniversitesi’nin kurulmasıyla somutlaşmıştır. 2263 sayılı yasa ile kurulan üniversitede rektör, dekan ve profesör atamaları merkezi bir sisteme bağlanmış; bu bağlamda Milli Eğitim Bakanlığı’nın etkinliği artırılmıştır. Yeni yapı, yalnızca idari açıdan değil, akademik içerik bakımından da ciddi bir dönüşüm geçirmiştir. Edebiyat Fakültesi bünyesinde yalnızca Türk Dili ve Edebiyatı bölümüyle sınırlı olan filoloji eğitimi, reformla birlikte Ön Asya, klasik ve modern filolojileri kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Ayrıca tarih ve felsefe bölümleri yeni kürsülerle desteklenmiş, araştırma ve öğretim faaliyetleri evrensel üniversite normlarına yaklaştırılmıştır. (Gürüz, 2001, s.299).

Cumhuriyet'in kültür ve eğitim politikaları doğrultusunda, 1936 yılında Ankara'da kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Atatürk'ün tarih ve dil konularına atfettiği önemin kurumsal bir yansıması olarak değerlendirilmelidir. Fakültenin alışılmışın dışında olan ismi bile, bu kurumsallaşmanın sıradan bir yükseköğretim girişimi olmadığını, aksine millî kimliğin inşasında stratejik bir rol üstlenmeyi amaçladığını ortaya koymaktadır. Kuruluş aşamasında fakülte bünyesinde oluşturulan kürsüler, yalnızca Batı merkezli bilim anlayışıyla sınırlı kalmamış; Çin ve Hint uygarlıkları, Eski Anadolu medeniyetleri (örneğin Hititler), Mezopotamya kültürleri (Sümer, Asur) ve Akdeniz havzası (Yunan, Roma) gibi farklı coğrafyalara ve dönemlere yayılan disiplinler arası alanları kapsayacak şekilde tasarlanmıştır. Bu yaklaşım hem evrensel bilimle bütünleşme hem de yerli ve özgün kültürel mirasın akademik düzlemde temsili açısından son derece dikkat çekicidir. Türk üniversite tarihinde ilk kez açılan bu türden kürsüler, yalnızca bilimsel üretim kapasitesini artırmakla kalmamış; aynı zamanda Cumhuriyet'in entelektüel temellerini güçlendiren çok boyutlu bir eğitim anlayışının da taşıyıcısı olmuştur.

Mustafa Kemal Atatürk'ün eğitim konusundaki görüşleri, insanı merkeze alan ve toplumsal dönüşümü hedefleyen bütüncül bir perspektife dayanmıştır. Atatürk, eğitimi salt bireysel bilgi edinme aracı olarak görmemiş; onun aynı zamanda bir milletin varoluşunu ve bağımsızlığını sürdürebilmesi için temel bir yapı taşı olduğunu savunmuştur. Eğitim, onun düşünce sisteminde, ulusun kaderini belirleyen ve geleceğini şekillendiren en kritik faktörlerden biri olmuştur. Atatürk'ün eğitim idealleri üç ana eksen etrafında şekillenmiştir. (Sönmez, 2002, s. 309-313). İlk olarak, Atatürk için eğitim, milletin özgürlük ve bağımsızlık mücadelesinin özüdür. Ona göre, gerçek özgürlük ve egemenlik ancak bilinçli, eğitilmiş bireylerin çoğunlukta olduğu toplumlarda mümkün olabilir. Bu bağlamda eğitim, sadece bireysel gelişim için değil, aynı zamanda ulusal direnişin ve varoluşun teminatı olarak görülmüştür. Atatürk'ün, *“Eğitimdir ki, bir milleti ya özgür, bağımsız, büyük ve yüksek bir toplum olarak yaşatır; ya da esirlik ve yoksulluğa terk eder”* sözü, bu anlayışın özünü yansıtır. İkinci olarak, Atatürk'ün eğitim vizyonunda barış ve çalışkanlık kavramları ön plandadır. Eğitim, toplumsal barışı inşa eden, bireyleri hem üretken hem de sorumluluk sahibi vatandaşlar olarak yetiştiren bir araçtır. Barışın ulusal kalkınma için vazgeçilmez olduğu düşüncesi, Atatürk'ün *“Yurtta sulh, cihanda sulh”* ilkesinde ifadesini bulur. Bu ideal, eğitimin sadece akademik bilgi aktarımı değil, aynı zamanda etik ve sosyal değerlerin de kazandırılması yönünde bir sorumluluk taşıdığını gösterir. *“Çalışmak, çalışmak, çalışmak”* çağrısı ise, toplumun ilerlemesi için

sürekli ve disiplinli bir emeğin gerekliliğini vurgular. Son olarak, Atatürk, eğitimin ulusun medeniyet seviyesini yükseltmek ve güçlü bir liderlik kapasitesi oluşturmak için vazgeçilmez olduğunu belirtmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin modern dünyada saygın ve etkili bir devlet olarak yer alabilmesi, ancak kültürel kökleriyle barışık, bilimsel düşünceye dayalı eğitimle mümkün olabilir. Bu bağlamda eğitim, milletin tarihsel ve kültürel mirasını geleceğe taşıyan, aynı zamanda evrensel bilgiyle donatan bir köprü işlevi görür. Atatürk'ün, "*Türklüğün unutulmuş büyük medeni vasfı kabiliyetinin yeniden canlandırılması gerekliliği*", bu yaklaşımın ifadesidir. Atatürk'ün eğitim felsefesi, bu üç temel eksen üzerinden şekillenerek, sadece bir eğitim politikası değil, aynı zamanda yeni bir toplumun inşası için kapsamlı bir rehber niteliği taşımıştır. Bu çerçevede, eğitim sistemindeki reformlar, Türkiye'nin çağdaşlaşma ve modernleşme sürecinde anahtar rol üstlenmiştir.

Atatürk, eğitilmiş ve bilinçli bir toplum yapısının, Cumhuriyet'in temel reformlarının kalıcılığını ve demokratik yönetim biçiminin yerleşmesini sağlamak açısından vazgeçilmez bir unsur olduğunu ileri sürmüştür. (Budak, 2003, s.160). Eğitim sisteminin hem ülkenin sosyo-kültürel ihtiyaçlarına hem de çağın bilimsel ve teknolojik gereksinimlerine uygun şekilde baştan aşağı yeniden yapılandırılması gerekliliğine vurgu yapmıştır. Ayrıca, bu eğitim anlayışının toplumun tüm kesimlerine yaygınlaştırılması, millî birlik ve beraberliğin pekiştirilmesi bakımından stratejik bir hedef olarak benimsenmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında şekillenen millî eğitim politikası, üç ana hedef ekseninde şekillenmiştir: birincisi, millî kültür birliğinin tesis edilmesi; ikincisi, vatandaşlık bilincinin geliştirilmesi ve ilköğretimin yaygınlaştırılması; üçüncüsü ise, ülkenin ekonomik ve toplumsal kalkınmasını destekleyecek nitelikte insan kaynaklarının yetiştirilmesidir. Bu hedefler, Atatürk'ün eğitim reformlarını, yalnızca pedagojik bir süreçten öte, Türkiye'nin modernleşme ve ulus inşa sürecinin temel stratejik bileşenleri olarak konumlandığını göstermiştir.

Cumhuriyet döneminde eğitim politikalarının temel hedefi, yeni rejimin ideolojik ve kurumsal devamlılığını güvence altına alacak, çağdaş ve bilinçli bir nesil yetiştirmek olmuştur. (Eskicumalı, 2003, s.23). Geleneksel ve dini motiflerle şekillenmiş toplum yapısının kadere ve teslimiyetçi anlayışından arındırılması, gençlerin ileriye gören, aktif katılımcı ve Batı'nın modern değerlerini benimseyen bireyler olarak biçimlendirilmesi amaçlanmıştır. Eğitim süreci, bireylerin ahiret odaklı perspektiflerini dönüştürerek, onları somut yaşam gerçekleri ve dünya meselelerine yönlendirmeyi hedeflemiş; böylece hem

bireysel hem de toplumsal düzeyde rasyonel ve gerçekçi düşünce yapılarının geliştirilmesine katkı sağlamıştır.

Atatürk, eğitim sistemini toplumsal kalkınmanın ve çağdaşlaşmanın vazgeçilmez aracı olarak değerlendirmiş; bu alandaki sorunlara yalnızca yönetsel değil, aynı zamanda düşünsel bir perspektifle yaklaşmıştır. Eğitim sisteminin temel açmazlarını doğru biçimde analiz ederek yalnızca dönemi için değil, uzun vadeli gelişim için de yönlendirici değerlendirmelerde bulunmuştur. Türk eğitim devriminin düşünsel temellerini şekillendiren Atatürk, sistemin işleyişine dair önemli gözlem ve analizlerde bulunmuştur. Ona göre, başat sorun Türk toplumunda yaygın şekilde var olan bilgisizlik olgusudur. Ona göre bu cehalet, yalnızca bireylerin okuma yazma bilmemesiyle sınırlı değildir; aynı zamanda milletin kendi kimliğini tanıyamamasına ve tarih boyunca dış etkilere açık kalmasına neden olan derin yapısal bir sorundur. Atatürk, bilgisizliğin milletin siyasi, sosyal ve ekonomik alanda bağımsızlık kazanamamasında başat rol oynadığını savunmuştur. Yüzyıllar boyunca halkın, yöneticilerin çıkarlarına alet edilmesini bu cehalet ortamına bağlamış ve gerçek anlamda bir ulusal kurtuluşun, eğitim yoluyla bu bilgisizliğin ortadan kaldırılmasıyla mümkün olacağını vurgulamıştır. Eğitimin yalnızca bireysel gelişim aracı değil, aynı zamanda toplumsal özgürleşmenin anahtarı olduğu fikrini öne sürmüştür. (Akyüz, 2009, s.336). Atatürk, kendi eğitim hayatı boyunca farklı öğretim yöntemlerine tanıklık etmiş, baskıcı ve ezberci sistemlerin bireyin düşünsel gelişimini nasıl sınırladığını bizzat deneyimlemiştir. Bu deneyimlerinden hareketle Türk eğitim sistemini derinlemesine değerlendirmiş; özellikle çocuk ve gençlerin yüzyıllardır pasif ve sorgulamadan uzak bir biçimde yetiştirilmelerinin, toplumsal ilerlemeyi engellediği kanaatine varmıştır. 1921 yılında düzenlenen Maarif Kongresi'nde yaptığı konuşmada, eğitimin milletin geri kalmasında temel etkenlerden biri olduğunu açıkça dile getirmiştir. Ona göre, yabancı kaynaklı eğitim modelleri yerine, toplumun tarihî ve kültürel dinamikleriyle uyumlu, özgün ve millî bir eğitim anlayışı benimsenmelidir. Atatürk, kültürün yalnızca aktarılacak bilgi değil, aynı zamanda toplumun yapısal özellikleriyle örtüşmesi gereken bir üretim biçimi olduğunu savunarak, eğitimde yerli düşünceye dayalı köklü bir dönüşüm hedeflemiştir. (Okur, 2005, s.204). Atatürk, çocukların düşünce ve ifade becerilerinin gelişiminde aile içi iletişimin belirleyici bir rol oynadığını vurgulamış ve ailelerin sergilediği yanlış tutumlara dikkat çekmiştir. Ona göre, geleneksel aile yapısında yaygın olan “çocuk susar, büyükler konuşur” anlayışı, çocuğun kendini ifade etme hakkını kısıtlayarak, bireysel gelişimini olumsuz etkilemektedir. Çocukların fikirlerini dile getirmesine fırsat tanımayan bu

yaklaşım, yalnızca iletişim engeli oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda özgüven eksikliğine ve edilgen bireyler yetişmesine yol açar. Atatürk bu alışkanlığın sadece yanlış değil, aynı zamanda zararlı olduğunun da altını çizmiştir. Bu bağlamda, sağlıklı bir toplum yapısı için çocukların küçük yaşlardan itibaren dinlenmeleri, düşüncelerine değer verilmesi ve aktif bireyler olarak yetiştirilmeleri gerektiğini savunmuştur. Atatürk'e göre bir milletin kalkınması ya da çöküşü, doğrudan eğitim sisteminin millî bir temele dayanıp dayanmamasıyla ilişkilidir. Eğitimde millîlik ilkesinin göz ardı edilmesi, toplumsal felaketlerin en köklü nedenlerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Ona göre, uzun yıllar boyunca süregelen toplumsal ve kültürel gerilemenin temelinde, yabancı etkilerle şekillenen ve halkın değerleriyle örtüşmeyen bir eğitim anlayışı yatmaktadır. Bu bağlamda Atatürk, 1924 yılında Samsun'da öğretmenlere hitaben yaptığı konuşmada, millî bir eğitim sisteminin inşasının yalnızca kültürel bağımsızlık için değil, aynı zamanda toplumsal dirilişin ve ilerlemenin de vazgeçilmez koşulu olduğunu vurgulamıştır. *“Terbiyedir ki bir milleti ya hür, bağımsız şanlı, yüksek bir toplum olarak yaşatır veya bir milleti kölelik ve yoksulluğa terk eder.”* (Akyüz, 2009, s.337). *“Efendiler; yeryüzünde üç yüz milyonu müteceviz İslam vardır. Bunlar ana, baba, hoca terbiyesiyle, terbiye ve ahlak almaktadırlar. Fakat maalesef hakikat şudur ki, bütün bu milyonlarca insan kütleleri şunun veya bunun esaret ve zillet zincirleri altındadır. Aldıkları manevi terbiye ve ahlak onlara bu esaret zincirini kırabilecek meziyeti insaniyeti vermemiştir, vermiyor. Çünkü hedefi terbiyeleri millî değildir”* (Eroğlu, 1982, s.307). Atatürk, Osmanlıların son dönemlerinde eğitim alanında yaşanan temel sorunlardan birinin politik istikrarsızlık olduğunu ifade etmiştir. 1923 yılında yaptığı değerlendirmede, her yeni eğitim bakanının kendi görüşlerine göre bir program belirlemesinin, eğitim sisteminde bütünlük ve devamlılık sağlanamamasına yol açtığını belirtmiştir. Bu durum, öğretimin niteliğini ciddi şekilde zedelemiş ve ülke genelinde farklı, birbirinden kopuk uygulamaların yaygınlaşmasına neden olmuştur. Atatürk, Cumhuriyet öncesi eğitim sisteminin temel amaçlarından birinin, bireyin yaşamla ve kendi varlığıyla bağ kuramayan, yüzeysel bilgiyle donanmış bireyler yetiştirmek olduğunu vurgulamıştır. Ona göre, farklı eğitim bakanlarının birbirinden kopuk programları, bireylerin çok çeşitli teorik bilgi edinmesine yol açmış; fakat bu bilgi, bireyin kendini tanımasına, yaşamsal ihtiyaçlarını anlamasına ya da üretken bireyler olarak topluma katkı sunmasına hizmet etmemiştir. Atatürk'e göre bu anlayış, sözde aydınlar yaratmış, ancak bu kişiler bilgiyle donanmış olsalar da toplumsal sorunlara çözüm üretemeyen, üretimden uzak, ekonomik ve sosyal açıdan bağımlı bireyler hâline gelmişlerdir. (Akyüz, 2009, s. 337-338). Atatürk, Arap harflerinin

Türkçenin fonetik yapısına uygun olmadığını ve bu durumun eğitimde karşılaşılan zorlukların temel nedenlerinden biri olduğunu belirtmiştir. Harflerin karmaşıklığı ve öğrenim güçlüğü, halkın genel eğitim seviyesinin düşüklüğüne yol açmıştır. Çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak için Latin alfabesine geçişin zorunlu olduğunu savunmuştur. Atatürk, bu reformun gerekliliğine ilişkin temel düşüncelerini, 22 Kasım 1924 tarihinde Samsun’da öğretmenlere yaptığı konuşmada detaylı şekilde ifade etmiştir. *“Efendiler; millî terbiyenin (eğitimin) ne demek olduğunu bilmekte artık bir gûnâ teşevvüş (kargaşa halinde) kalmamalıdır. Bir de millî terbiye esas olduktan sonra onun lisanını, usulünü, vasıtalarını da millî yapmak zarureti gayri kabili münakaşadır (tartışması dahi olanaksızdır).”* (Tumca, 2006, s.114). Bu perspektifle, uygulanan kültür programı çerçevesinde Latin alfabesine geçiş sürecini başlatarak, toplumsal değişim için gerekli hazırlıkları yapmıştır. Atatürk, Ağustos 1928’de şunları demiştir: *“Bir toplumun %10’u, %20’si okuma-yazma bilir, %80’i, %90’ı bilmezse, bu ayıptır; bundan insan olarak utanmak lazımdır.”* (Akyüz, 2009, s.344). Mustafa Kemal Atatürk, 1927 yılında Latin alfabesine geçiş sürecini hızlandırmak için uzmanlar, yazarlar ve düşünürlerle kapsamlı çalışmalar yürütmüştür. Bu kapsamda, 24 Mayıs 1928’de Arap rakamlarının yerine Latin esaslı rakamların kabul edilmesiyle, yazının soldan sağa doğru yazılması benimsenmiş ve böylece harf devrimi için zemin hazırlanmıştır. Türkçenin fonetik yapısına uygun olmadığı gerekçesiyle eleştirilen Arap alfabesi, öğrenme güçlüğü ve teknolojik alandaki yetersizlikleri sebebiyle değişim ihtiyacı doğurmuştur. 1 Kasım 1928’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde oy birliği ile kabul edilen “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun” ile 1929 yılından itibaren yeni harflerin kullanımı zorunlu hale gelmiş, ancak eski harflerin kullanımına da kısa süreli bir geçiş dönemi tanınmıştır. Harf değişikliği, 24 Kasım 1928’de yayımlanan “Millet Mektepleri Talimatnamesi” ile desteklenmiş, Atatürk’ün başöğretmenliğinde başlatılan bu kapsamlı eğitim kampanyasıyla kadın-erkek tüm vatandaşların okuryazarlık düzeyinin artırılması amaçlanmıştır. Bu süreç, Türkiye’nin kültürel dönüşümünde ve çağdaşlaşmasında kritik bir adım olmuştur. (Kavcar, 1981, s.43).

Cumhuriyet’in kuruluş döneminde eğitim kurumlarının önemli bir bölümü hâlâ geleneksel medrese yapısı içinde faaliyet göstermekteydi. Bu durum, Atatürk’ün çağdaş ve bilimsel eğitime dayalı bir toplum inşa etme vizyonu ile çelişmiştir. Dönemin eğitim ihtiyacına cevap vermekten uzak olan medrese sistemi, yetişmiş insan kaynağı açığını daha da derinleştirmiştir. Atatürk, laik eğitim ilkesini benimseyerek, din temelli öğretimin bireyin ve toplumun gelişimine ket vurduğunu açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Medreselerin kapatılmasından bir süre sonra Rize’de bazı yurttaşların bu kurumların yeniden açılması yönündeki taleplerine karşılık, “*Mektep istemiyorsunuz. Hâlbuki millet onu istiyor. Bırakınız artık bu zavallı millet, bu memleket evladı yetişsin. Medreseler açılmayacaktır. Millete mektep lazım.*” (Feyzioğlu, 1987, s.180) diyerek bu türden taleplerin, modernleşme hedefleriyle bağdaşmadığını belirtmiştir. Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte eğitim politikalarında köklü bir zihniyet değişimi hedeflenmiş; bu doğrultuda eğitim sisteminin millî karakterini korurken aynı zamanda laik ve çağdaş esaslara dayandırılması temel ilke haline gelmiştir. Bu dönüşüm, yalnızca pedagojik bir reform olarak değil, aynı zamanda toplumsal kalkınmanın ve kültürel dönüşümün ön koşulu olarak değerlendirilmiştir. O dönemde Batı dünyası, bilimsel düşüncenin ve akılcılığın merkezinde yer alıyordu. Bu nedenle Türkiye’nin de ilerlemiş uluslarla aynı düzeye ulaşabilmesi, geleneksel ve dogmatik yapılardan sıyrılarak, eğitimde akıl ve bilim temelli bir yapıya geçmesiyle mümkün görülmüştür. Laiklik ilkesinin eğitimde uygulanması, sadece dinî etkilerden arındırılmış bir öğretim anlayışı getirmekle kalmamış, aynı zamanda bireyin zihinsel özgürlüğünü, eleştirel düşünme becerisini ve bilimsel gerçekliğe olan bağlılığını da incelemiştir. Bu yaklaşım çerçevesinde millî eğitim politikaları; bireyde vatan sevgisi, insanlık idealleri ve dil bilinci gibi değerleri geliştirmeyi amaçlamış; hurafelerden ve batıl inançlardan arınmış, özgür düşünceye dayalı bir öğretim sistemini ön plana çıkarmıştır. Medrese anlayışına dayalı skolastik eğitim modeli yerini, gözleme, deneye ve bilimsel yöntemle dayanan çağdaş bir eğitim anlayışına bırakmıştır. Böylece Cumhuriyet dönemi eğitimi, akıllı ve bilimi temel rehber olarak kabul eden yeni bir zihinsel yapının inşasına öncülük etmiştir. (Eroğlu, 1982, s.305). Mustafa Kemal Atatürk’e göre, bir milletin toplumsal, kültürel ve siyasal gelişimi doğrudan doğruya eğitim sisteminin ulusal karakteriyle ilişkilidir. Osmanlı döneminde uygulanan ve halkın gerçek ihtiyaçlarından uzak kalan eğitim anlayışı, Atatürk tarafından milletin yaşadığı tarihsel gerilemenin temel nedenlerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle, Cumhuriyet’in kuruluşuyla birlikte eğitim alanında yapılacak reformların merkezine, millî değerlere dayalı bir sistemin yerleştirilmesi gerektiğini özellikle vurgulamıştır. Atatürk, 1 Mart 1922’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde yaptığı konuşmada da bu hususa dikkat çekmiş ve yeni kurulacak eğitim düzeninin halkın kültürel dokusuyla uyumlu, tarihî ve toplumsal kimliğiyle örtüşen bir içerikte olması gerektiğini belirtmiştir. “*Efendiler, yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekleri tahsilin hududu ne olursa olsun, en evvel ve her şeyden evvel Türkiye’nin istiklâlîne, kendi benliğine, ananati millîyesine düşman olan bütün anasırla mücadele etmek lüzumu*

öğretilmelidir. Beynelmilel vaziyeti cihana göre, böyle bir cidalin istilzam eylediği anasırı ruhiye ile mücehhez olmayan fertlere ve bu mahiyette fertlerden mürekkep cemiyetlere hayat ve istiklâl yoktur.” (Sönmez, 2002, s.317). 4 Mart 1923’te Konya’da gençlerle yaptığı konuşmada, “millî terbiye” kavramının altını çizmiş ve bu kavramın yalnızca bir eğitim yöntemi değil, aynı zamanda bir milletin karakterini şekillendiren temel yapı olduğunu belirtmiştir. “Aydınlarımız ‘milletimizi en mesut millet yapayım’ der. ‘Başka milletler nasıl olmuşsa onu da aynen öyle yapalım’ der. Lakin düşünmeliyiz ki, böyle bir nazariye hiçbir devirde muvaffak olmuş değildir. Bir millet için saadet olan bir şey diğer millet için felaket olabilir. Aynı sebep ve şartlar birini mesut ettiği halde diğerini bedbaht edebilir. Onun için bu millete gideceği yolu gösterirken dünyanın her türlü ilminden, buluşlarından, ilerlemelerinden yararlanalım. Lakin unutmayalım ki, asıl temeli kendi içimizden çıkarmak zorundayız.” Atatürk, Türk milletinin eğitim yoluyla ilerlemesinde evrensel bilimsel birikimden ve teknik gelişmelerden istifade edilmesi gerektiğini savunmuştur. Ancak bu yararlanma süreci, milletin tarihsel ve kültürel temelleriyle uyum içinde olmalıdır. Atatürk, çağdaşlaşma hedefinin ancak millî değerlerle temellendirilmiş bir eğitim sistemiyle mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Toplumu yönlendirecek eğitim politikalarının, dış kaynaklı düşünce sistemlerinden değil, milletin kendi öz kaynaklarından beslenmesi gerektiğine inanmıştır. Bu anlayış, onun eğitimde hem akılcı hem de millî temelli bir sentez oluşturma çabasının temelini teşkil etmiştir. Atatürk, 1 Mart 1923 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılış konuşmasında, eğitim alanında birlik ve eşitliğin sağlanmasına ilişkin önemli direktifler vermiştir. Eğitimde şu vurguyu yapmıştır: “Memleket çocuklarının eşit şekilde ve ortak olarak elde etmeye mecbur oldukları ilim ve fenler vardır. Yüksek meslek ve ihtisas erbabının ayrılabilceği öğretim derecelerine ulaşıncaya kadar ‘eğitim ve öğretimde birlik’ toplumumuzun ilerlemesi ve yükselmesi açısından çok önemlidir.” (Feyzioğlu, 1987, s.204). Bu ifadeler, eğitim sisteminde bütünlük ve standartlaşmanın ulusal kalkınma açısından taşıdığı kritik önemi ortaya koymuştur. Bununla birlikte Atatürk, toplumun temel unsurlarından biri olarak kadın ve erkeğin eğitim ve sosyal hayatta eşit haklara sahip olması gerektiğini savunmuştur. “Katiyen bilmeliyiz ki, iki parça halinde yaşayan milletler zayıftır, marizdir” diyerek toplumun bir bütün olarak ele alınması gerekliliğine işaret etmiştir. Kadınların toplumsal konumu hakkında ise “Türk kadını dünyanın en münevver, en faziletli ve en ağır kadını olmalıdır” ifadesiyle, kadın eğitime verdiği önemi ve çağdaşlaşma sürecinde kadınların üstleneceği kritik rolü vurgulamıştır. (Sönmez, 2002, s.323, 324). Atatürk, eğitim alanında bilimin rehberliğinin zorunlu olduğunu savunarak,

bu alanda önemli bir dönüm noktası yaratmıştır. Onuncu Yıl Nutkunda dile getirdiği üzere, *“Türk milletinin yürümekte olduğu medeniyet ve ilerleme yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşale müspet ilimdir”* (Akyüz, 2009, s.340) ifadesiyle, ilerlemenin ancak olumlu bilim ışığında mümkün olabileceğini vurgulamıştır. *“Milletimizin siyasi, içtimai hayatında, milletimizin fikri terbiyesinde de rehberimiz ilim ve fen olacaktır”* (Sönmez, 2002, s.319) düşüncesiyle, toplumun her alanında akıl ve bilim temel alınarak ilerlenmesi gerektiğini benimsemiştir. Bu perspektif, eğitim sisteminin bilimsel temeller üzerine inşa edilmesini zorunlu kılmış ve çağdaş Türkiye’nin inşasında bilimsel eğitimi vazgeçilmez kılmıştır. Atatürk, eğitim sisteminin temel hedefinin yalnızca teorik bilgi kazandırmak değil; bireyi yaşamın içinde aktif, üretken ve kendi geçimini sağlayabilecek donanımda yetiştirmek olması gerektiğini savunmuştur. Ona göre, bir birey okuldan mezun olduğunda yalnızca entelektüel birikimle değil, aynı zamanda hayata doğrudan katılım sağlayabilecek pratik becerilerle de donatılmış olmalıdır. Bu düşünce doğrultusunda Atatürk, Osmanlı’nın son döneminde toplumsal yapıya hâkim olan memuriyet odaklı meslek anlayışını eleştirmiştir. Söz konusu anlayışın, üretimden uzak, edilgen bir insan tipi yarattığını gözlemlemiştir. Özellikle ticaret ve sanayi alanlarının Rum, Ermeni ve Yahudi toplumlarının kontrolünde kalmasının nedenlerinden biri olarak da bu zihniyetin eğitim sistemine yansımaları göstermiştir. Cumhuriyet’in kuruluşuyla birlikte ise bu anlayışı dönüştürmek amacıyla eğitimde faydacılık ilkesine dayanan bir yaklaşımı benimsemiştir. Atatürk bu konudaki görüşlerini şu sözleriyle açıkça dile getirmiştir: *“İlk ve orta öğretim mutlaka insanlığın ve medeniyetin gerektirdiği ilmi ve tekniği versin, fakat o kadar pratik bir tarzda versin ki, çocuk okuldan çıktığı zaman aç kalmaya mahkûm olmadığına emin olsun.”* (Akyüz, 2009, s.341). Bu ifade, eğitimin yalnızca bilgi aktaran değil, aynı zamanda bireyi ekonomik ve toplumsal yaşama hazırlayan bir kurum olması gerektiğine işaret etmiştir. Atatürk’ün eğitim anlayışında, bireylerin hayalci ve gerçeklikten uzak kavramlarla değil, yaşama doğrudan dokunan bilgilerle donatılması esastır. *“Milli eğitimle geliştirilmek ve yükseltilmek istenen genç dimağları paslandırıcı, uyuşturucu, hayali ve gereksiz şeylerle doldurmaktan dikkatle kaçınmak gerekir.”* (Sönmez, 2002, s. Bu yaklaşım, Cumhuriyet dönemi eğitim reformlarının temelini oluşturmuş ve işlevsel, üretken bireyler yetiştirme hedefi doğrultusunda birçok uygulamaya yön vermiştir. *“Bütün ilerlemeler insan fikrinin eseridir. Fikri harekete getirmek birinci işimiz olmalıdır.”* Bu yaklaşım, eğitimin yalnızca bireysel gelişimle sınırlı kalmaması gerektiğini, aynı zamanda toplumsal ilerlemeye yön veren dinamik bir sistem olarak kurgulanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Ona göre

bireylerin yaratıcı ve yenilikçi olmaları, bir milletin uygarlık yolunda ilerleyebilmesinin temel koşuludur. Bu doğrultuda Atatürk, eğitim sisteminde özgür düşünceye ve yenilikçiliğe dayalı bir zihniyet dönüşümünü teşvik etmiş ve bunu şu sözleriyle pekiştirmiştir: *“İnsanlara hayat ve egemen olan güç yaratıcılık ve buluş yeteneğidir.”* (Sönmez, 2002, s.320-321). Bu düşünceler ışığında Atatürk, ezberci ve dogmatik anlayıştan uzak, özgür, eleştirel ve yaratıcı düşüncenin öne çıktığı bir eğitim modelinin inşa edilmesini hedeflemiştir. Mustafa Kemal Atatürk’ün eğitim anlayışının en ayırt edici yönlerinden biri, halkın geniş kesimlerini kapsayan bir bilinçlenme ve aydınlanma sürecini hedeflemesidir. Ona göre eğitim yalnızca bireyin gelişimini sağlamakla kalmamalı, aynı zamanda toplumun bütününe cehaletten arındırarak çağdaş ve medeni bir yapıya kavuşturmalıdır. Bu sebeple, eğitim politikalarının merkezine halkı yerleştirmiştir. Atatürk, halkın çeşitli inanç gruplarının etkisinde kalmasının ve akıl dışı uygulamalara başvurmasının medeniyet yolunda ciddi bir engel oluşturduğunu düşünmüştür. Bu durumu şu sözleriyle açıkça ifade etmiştir: *“Birtakım şeyhlerin, dedelerin, seydilerin, çelebilerin, babaların, dervişlerin arkasından sürüklenen ve falcılara, büyücülere, üfürükçülere, nushacılara talih ve hayatlarını emniyet eden insanlardan mürekkep bir kütleye medeni bir millet nazarıyla bakılabilir mi?”* (Sönmez, 2002, s.324). Atatürk’ün eğitimde hedeflediği dönüşüm yalnızca bilgi aktarımına değil; halkın düşünme biçimini, dünya görüşünü ve davranış kalıplarını dönüştürmeye yöneliktir. Hurafelerden ve bilim dışı inanışlardan arındırılmış bir toplum düzeni inşa etmek, halk eğitiminin temel amacı hâline gelmiştir. Bu çerçevede Millet Mektepleri, Halkevleri ve benzeri halk eğitim kurumları aracılığıyla köylerden kent merkezlerine kadar uzanan geniş bir eğitim ağı oluşturulmuştur. Eğitim sayesinde halkın kendi aklıyla düşünebilen, sorgulayan, bilinçli bireyler hâline gelmesi amaçlanmıştır. Böylece, çağdaş bir ulus yaratma hedefi doğrultusunda eğitim, sadece bireysel değil, toplumsal dönüşümün de aracı hâline gelmiştir. Atatürk’ün eğitim anlayışında öğretmen, yalnızca ders anlatan bir aktör değil; aynı zamanda toplumun şekillenmesinde ve Cumhuriyet değerlerinin içselleştirilmesinde merkezi bir rol oynamıştır. Atatürk, öğretmenliği kutsal bir görev olarak görmüş, bu mesleği icra eden bireyleri, doğrudan Cumhuriyet’in bekçileri olarak tanımlamıştır. Nitekim, kurduğu yeni devletin istikbâlini gençliğe, bu gençliğin yetiştirilmesini ise doğrudan öğretmenlere emanet etmiştir. Bu düşüncesini şu sözlerle ifade etmiştir: *“Muallimler! Yeni nesli, Cumhuriyetin fedakar muallim ve mürebbileri olarak sizler yetiştireceksiniz. Yeni nesil sizin eseriniz olacaktır. Cumhuriyet; fikren, ilmen, fennen, bedenen kuvvetli ve yüksek seviyeli muhafızlar ister. Yeni nesli bu*

evsaf ve kabiliyette yetiştirmek sizin elinizdedir.” Bununla birlikte, Atatürk’ün sadece öğretmene değil, öğrencinin bireysel değerine de büyük önem atfettiği görülmektedir. O, her öğrenciyi potansiyel bir lider, bir gelecek temsilcisi olarak değerlendirmiştir. Öğrencilere gösterilmesi gereken tutumu ise şu sözlerle netleştirmiştir: *“Talebe her ne yaşta olursa olsun, onlara geleceğin büyükleri nazarıyla bakmalı ve öyle muamele edilmelidir.”* (Sönmez, 2002, s.326-327). Dolayısıyla Atatürk’e göre eğitim sistemi hem öğretmeni merkeze alan hem de öğrencinin bireysel gelişimini ve saygınlığını esas alan bütüncül bir yapıya sahip olmalıdır. Bu yaklaşım, çağdaş ve sürdürülebilir bir eğitim politikası için vazgeçilmez görülmüştür.

Atatürk’ün eğitim vizyonu, yalnızca bireylerin entelektüel gelişimini değil, aynı zamanda toplumun yapısal dönüşümünü hedefleyen çok boyutlu bir yaklaşım sunmuştur. Eğitim sisteminin laik, bilimsel, ulusal, uygulamalı ve toplumsal faydaya dayalı bir yapıya kavuşması gerektiği düşüncesi; Atatürk’ün çağdaşlaşma ve kalkınma ideallerinin temelini oluşturmuştur. Onun öngördüğü eğitim modeli, öğretmeni yalnızca bilgi aktaran bir unsur olarak değil, Cumhuriyet’in taşıyıcısı ve gelecek kuşakların şekillendiricisi olarak konumlandırmıştır. Öğrenciler ise potansiyelleri erken yaşta tanınması gereken değerli bireyler olarak değerlendirilmiştir. Atatürk’ün “fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür” nesiller yetiştirme arzusu, eğitimde yaratıcı düşünceye ve sorgulayıcı zihniyete verilen önemi açıkça ortaya koymuştur. Onun eğitim anlayışı yalnızca kendi döneminin ihtiyaçlarına yanıt vermekle kalmamış; günümüz eğitim politikaları açısından da evrensel değerler taşıyan, dönüştürücü ve ilham verici bir çerçeve sunmuştur.

3.3. Atatürk’ün Tarih Bilimine Bakışı

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Türkiye’de yalnızca siyasal yapılar değil, kültürel ve entelektüel alanlar da köklü bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bu dönüşüm, özellikle tarih, kültür ve dil politikalarında bilimsel yaklaşımların esas alınmasıyla şekillendirilmiştir. Atatürk, Türk milletinin köklü geçmişini bilimsel yöntemlerle ortaya koymayı hedeflemiş; bu sayede Batı kaynaklı önyargılı ve indirgemeci tarih anlayışına karşı güçlü bir tarihsel bilinç inşa edilmeye çalışılmıştır. Türk Tarih Kurumu’nun kurulması, bu sürecin en önemli adımlarından biri olmuş; böylece tarih yazımı bağımsız bir kurumsal zemine kavuşmuş, Türk tarihine ilişkin yeni ve çok boyutlu yorumların gelişmesi mümkün hâle gelmiştir. Atatürk’ün tarih alanındaki girişimleri, sadece geçmişi aydınlatma amacı taşımamış, aynı zamanda ulusal kimliğin inşasında stratejik bir rol

üstlenmiştir. Bu çalışmalar, İstiklal Savaşı'nın kültürel bir uzantısı olarak değerlendirilmiş ve hem içeride hem dışarıda Türk tarihine yönelik önyargılı, taraflı ve bilim dışı yaklaşımları bertaraf etmeyi hedeflemiştir. Atatürk, Osmanlı döneminde yerleşmiş olan ve milletin öz benliğiyle çelişen tarih anlayışının sürdürülemez olduğunu görmüştür. Bu sebeple, tarih disiplinini çağdaş bilimsel temellere dayandırarak yeni bir millî tarih bilinci oluşturulması gerektiğini savunmuş ve bu doğrultuda köklü adımlar atmıştır. Osmanlı tarih anlayışı, özellikle kuruluş döneminden Tanzimat'a kadar olan süreçte ümmet temelli bir yaklaşıma dayanmıştır. Bu dönemde tarih yazımı, İslam dünyasına ait değerlerin merkeze alındığı bir çerçevede gelişmiştir. İslam âlimleri, toplumsal birlik ve bütünlüğü sağlamak adına tarih anlatılarını İslam tarihi üzerinden kurgulamışlardır. Bu durum, Türklerin İslam öncesi köklü tarihine ve İslam'ın yayılmasındaki etkin rollerine yer verilmemesiyle sonuçlanmıştır. Tarih anlayışı hanedan merkezli kalmış, Türklük ve Türk kültürünün tarih içindeki yeri büyük oranda görmezden gelinmiştir. Böylece, Osmanlı tarih yazımı dar bir perspektifle şekillenmiş ve millet bilincinin gelişimini geciktirmiştir. Tanzimat dönemi, tarih anlayışında önemli bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Bu süreçte, önceki ümmet temelli tarih perspektifinin yerini, devlet merkezli bir yaklaşım almıştır. Müslüman ve gayrimüslimlerin hukuki eşitliğiyle birlikte, eğitim sisteminde medreselerde geleneksel İslam tarihi okutulmaya devam edilirken, yeni okullarda Osmanlı tarihine ağırlık verilmiştir. Osmanlı tarihinin kuruluşu, tarih anlatısının başlangıcı sayılmış ve öncesindeki Türk tarihi dikkate alınmamıştır. Bu durum, tarih bilincinde sürekliliğin kopmasına yol açmış ve Türk tarihinin bütüncül bir şekilde ele alınmasını engellemiştir. Tanzimat ve Birinci Meşrutiyet dönemlerinde, Osmanlı çok uluslu yapısını koruma kaygısıyla Osmanlılık idealini ön planda tutmuş, ancak bu yaklaşım Türk tarihine gereken önemi vermemiştir. Tanzimat tarih anlayışı, Osmanlı devletinin kuruluşundan itibaren bir gelişme süreci olarak şekillenmiş, fakat ne Osmanlı kimliğinin derinleşmesine ne de imparatorluk içindeki milliyetçi hareketlerin önlenmesine katkı sağlamıştır. İmparatorluğun farklı bölgelerinde bağımsızlık talepleri artarken, bazı Osmanlı aydınları, Türklerin Osmanlı ve İslam tarihine yaptığı katkıların yanı sıra özgün bir Türk tarih bilincinin oluşturulması gerekliliğini benimsemiştir. Bu durum, Türk tarihinin kökenlerine dönme gereksinimini doğurmuştur. Hürriyetin İlanıyla beraber ortaya çıkan tarih anlayışı, devletin müdahalesinden uzak kalmış ve bazı aydınlar tarafından Avrupa tarihçilerinin Türk tarihiyle ilgili görüşleri eleştirel süzgeçten geçirilmeden olduğu gibi kabul edilmiştir. Bu durum, Türk tarihine dair yanlış, yanıltıcı ve bazen iftiraya varan bilgilerin

yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Osmanlı döneminde var olan bu üç farklı tarih yaklaşımı, Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar eşzamanlı olarak devam etmiştir. (Karal, 1984, s.157). Osmanlı tarihçiliğinin bu zaafı, millî bilinç ve milliyetçilik gelişiminde gecikmelere sebep olmuş; buna karşın millî tarih bilincini erken benimseyen Avrupa devletleri, ekonomik, teknolojik ve siyasi alanlarda büyük ilerlemeler kaydederek ulus-devlet olma sürecini tamamlamıştır. Dolayısıyla, millî şuurun şekillenmesinde tarih anlayışının önemli bir fonksiyon üstlendiği açıkça ortaya çıkmıştır.

Atatürk'ün tarih merakı ve sevgisi okul sıralarında başlamıştır. (Öztaş, 2009, s.95). İstiklal Harbi'nde de çeşitli vesilelerle söylediği nutuklarında, fikirlerini kuvvetlendirmek amacıyla, tarihten örnekler vermiştir. (İnan, 1971, s.519). Atatürk'ün tarihe olan özel ilgisi, daha Cumhuriyet'in ilk yıllarında açıkça görülmektedir. 1923 yılında İstanbul Edebiyat Fakültesi tarafından kendisine fahri profesörlük unvanı verildiğinde, bu unvanı takdim eden heyetle yaptığı konuşmada, tarih ile meşguliyetinin gençlik yıllarına dayandığını ifade etmiştir. Prof. Şemseddin Günaltay'ın aktardığına göre, Atatürk, tarihe olan sevgisinin öğrencilik döneminden beri sürdüğünü belirtmiş ve profesörlük unvanının edebiyattan çok tarih alanında olmasının daha yerinde olacağını dile getirmiştir. Ayrıca, kendisine sunulan fahri unvan karşısında sarf ettiği, *"Eminim ki, millî istiklalimizi ilim sahasında fakülteniz devam ettirecektir"* sözüyle, ilimle birlikte tarihe ve millî bilince verdiği önemi açıkça ortaya koymuştur. (Günaltay, 1939, s. 273-274; Öztaş, 2009, s.96; Karal, 1984, s.160). Mustafa Kemal Atatürk'ün Türklük bilincine dair düşünceleri, yalnızca Cumhuriyet dönemindeki uygulamalarında değil, daha öğrencilik yıllarından itibaren şekillenmeye başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülme sürecine tanıklık eden bir neslin ferdi olarak Atatürk, çok uluslu yapının içinde Türk kimliğinin geri planda tutulduğunu bizzat deneyimlemiş ve bu durum, millî kimlik arayışının temel taşlarını oluşturmuştur. 1931 yılında bir sohbet sırasında bu durumu açık bir şekilde şöyle ifade etmiştir: *"Bizim neslin gençlik yıllarına Osmanlılık telkin ve etkileri hâkimdi. İmparatorluk halkını meydana getiren Türk'ten başka milletlere, bu arada yanlış bir din anlayışıyla Araplara, sarayın, ordu ve devlet ileri gelenleri arasında bulunan ırktaşlarının etkisiyle Arnavutlara özel bir değer veriliyor, onlardan söz edilirken 'kavmi necip' deyiimi ile sıfatlandırılarak bu duygunun belirtilmesine çalışılıyor; memleketin sahibi ve devletin kurucusu olan biz Türkler; ikinci plânda gelen önemsiz halk yığınları sayılıyordu. Şair Mehmet Emin Yurdakul'un, ilk defa Manastır Askerî İdadisinde öğrenci iken okuduğum 'Ben bir Türk'üm, dinim, cinsim uludur' mısrasıyla başlayan manzumesinde, bana millî benliğimin gururunu tattıran ilk anlatımı bulmuştum. Fakat*

ben asıl bunu, orduya katıldığım ilk günlerde, bir Anadolu çocuğunun gözyaşlarında gördüm ve kuvvetle duydum. Ondan sonra Türklük, benim en derin güven kaynağım, en engin övünç dayanağım oldu. Kendimi hiçbir zaman Osmanlılığın telkin ettiği başka milletleri öven ve Türklüğü aşağı gören eksiklik duygusunu kaptırmadım. Bakınız nasıl oldu? Kurmaylık stajı için verildiğim süvari alayı, Hayfa'da bulunuyordu. Kışla ile deniz arasında geniş bir talim alanı vardı ve piyade acemi eğitim devri yeni başlamıştı. Erleri bölgeden toplanmış Arap gençlerinden, öğretici kadro da tecrübeli ve Anadolulu kıt'a çavuşları olan Türk delikanlılarından kurulu idi. Katıldığım bölüğün alaydan yetişmiş, Makedonya Türklerinden, ileri yaşlı bir yüzbaşı vardı. Erlere çavuşlar talim yaptırıyor, biz subaylar arada dolaşarak çalışmalarını izliyor ve denetliyorduk. Yüzbaşı, çavuşlarına karşı sert davranıyor, yeni erlere karşı ise fazla şefkatli görünüyordu. Onların herhangi bir şekilde azarlanmasına, hırpalanmasına gönlü razı olmadığını ısrarla söylüyordu. Hâlbuki talimlerde, Türkçe bilmedikleri için, çavuşların söylediklerini iyi anlayamayan kimi erlerin yanlış hareketlerinin, zaman zaman çavuşların sabırlarını tükettiği, sertçe davranışlarına yol açtığı da oluyordu. Bir gün yüzbaşı, bu yolda hareketten kendini alıkoyamayan bir çavuşunu mimlemiş ve talimden döndükten sonra, birlikte oturduğumuz bölük komutanlığı odasına çağırılmıştı. Takım komutanıyla birlikte gelerek yüzbaşısını saygıyla ve askerce selâmlayan çavuş, yirmi beş yaşlarında dinç ve yakışıklı, ince bıyıklı, elmacık kemikleri fazla kabarık, uyanık bir Türk çocuğu idi. Yüzbaşı, onu millî onurunu ağır şekilde hançerleyen '...Türk!' sözleriyle azarlamaya başlamıştı. 'Sen nasıl olur da kavmi necibi Arap'a mensup, Peygamberimiz Efendimizin mübarek soyundan olan bu çocuklara sert davranır, ağır söz söyler, onların kalbini kırarsın? Kendini bil, sen onların ayağına su bile dökmeye lâayık değilsin...' gibi gittikçe manasızlaşan, fakat yaşlı yüzbaşının samimî inancından kuvvet alan sözlerle hakaret ediyor, gittikçe asabîleşiyordu. Ben dikkatle çavuşun yüz ifadesini izliyordum. Başlangıçta üstünde bir babaya duyulan saygının içtenliği okunan çizgiler sertleşmeye, içten gelen haklı bir isyanın ateşleri gözlerinde okunmaya başlamıştı. Fakat gerçek itaatin simgesi olan her Türk askeri gibi bu da iç duygularını gemlemesini bildi. Sessizce göz pınarlarından dökülmeye başlayan yaş damlaları, yanaklarında birbirini kovalayarak bıyıkları üstünde toplanıyor ve kendini böylece yatıştırmaya çalışıyordu. Ben, bir taraftan üzgün ve sinirli, bu sahneyi seyreder ve söylenenleri dinlerken, bir yandan da içimde bir isyan duygusu şahlanıyor ve şöyle düşünüyordum: 'O erin bağlı olduğu kavim, birçok bakımdan necip olabilirdi. Fakat çavuşun, yüzbaşının ve benim bağlı olduğumuz kavmin de tarihleri şerefle dolduran büyük ve asil bir millet olduğu da

bir an şüphe götürmez bir gerçektir. Türklük hakkındaki o günkü görüş ise doğrudan doğruya Türk aydınlarının kendi kendini bilmemesinden ve başka milletlerde şu veya bu sebeple üstünlük var sayarak, kendini onlardan aşağı görüp nefesine olan güveni yitirmesindendir. Artık bu yanlış görüşe son vermek, Türklüğümüzü bütün asalet ve necabeti ile tanımak ve tanıtmak gerekmektedir' dedim ve o andan beri inandığım bu gerçeğe bütün Türklerin inanmasını, bununla övünüp kendine güvenmesini ülkü bildim." (Kocatürk, 1999, s.203-204). 1923 ile 1928 yılları arasında Atatürk'ün tarih çalışmalarına birebir dahil olması sınırlı kalmış, bu dönemde daha çok devletin yapısal temelleriyle ilgilenmiştir. Ancak 1928 yılında yaşanan bir diyalog, onun tarih disiplinine yönelmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Afet İnan'ın, bir Fransızca eserde Türk ırkının "Sarı ırka mensup" olduğu ve "Avrupa zihniyetine göre ikinci çeşide giren (Secondaire) bir insan tipi" olarak nitelendirildiğini söyleyip "Bu böyle midir?" diye sorması üzerine, Atatürk şu yanıtı vermiştir: "Hayır olamaz, bunun üzerine meşgul olalım. Sen çalış." (İnan, 1971, s.520). Bu ifadeyle birlikte, Atatürk'ün tarih alanına olan ilgisi yalnızca derinleşmekle kalmamış, aynı zamanda sistematik bir yön de kazanmıştır. Bu ilgi doğrultusunda, Türk tarihine dair bilimsel açıklık bekleyen temel meseleler belirlenmiştir: Türkiye'nin en eski yerli halklarının kim olduğu, bu coğrafyada ilk medeniyetin kimlerce kurulduğu, Türklerin dünya uygarlığı ve tarihi içindeki konumu, Osmanlı'nın kuruluşunun sadece bir göçebe aşiretin başarısı olarak görülüp görülemeyeceği ve Türklerin İslam tarihindeki etkilerinin kapsamı gibi konular Atatürk tarafından öncelikli araştırma başlıkları olarak görülmüştür. (Karal, 1984, s. 157). Böylece Atatürk, tarihle ilgisini kişisel bir meraktan öteye taşıyarak, Türk milletinin geçmişini yeniden bilimsel temeller üzerine oturtma sürecini başlatmıştır. Bu yaklaşım, millî kimliğin oluşumunda tarih bilincinin ne derece önemli bir rol oynadığının da göstergesi olmuştur.

1924 yılında, Türkiye Cumhuriyeti'nin henüz ilk yıllarında tarih eğitimiyle ilgili önemli bir adım atılmış ve tarih müfredatı, Türk milletinin uygarlık tarihindeki yerini vurgulayacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Bu reform süreci 1926'daki güncellemelerle devam etmiş olsa da arzu edilen düzeye ulaşamamıştır. (Atatürkçü Düşünce El Kitabı I, 2004, s.221). Atatürk, tarih alanında karşılaşılan sorunların çözümünün, geçmişe dair yanlış ve önyargılı yaklaşımlardan kurtulmakla mümkün olacağını fark etmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak, güvenilir ve çağdaş tarih kitaplarından oluşan özel bir kütüphane kurularak araştırma sürecini başlatmıştır. (Öztaş, 2009, s.96; İnan, 1971, s.520). Sonrasında, ülke genelinde tarih alanında çalışan akademisyen,

eğitimci ve devlet görevlilerinden bazılarına belirli başlıklarda bilimsel araştırmalar yapma görevi verilmiş; hazırlanan raporlar Atatürk'e sunulmuştur. Bu çabalar sonucunda, tarih yazımını daha sistematik ve bilimsel temellere oturtmak amacıyla kurumsallaşma yönünde adımlar atılmıştır. 1930 yılında bu sürecin ilk ürünü olan “Türk Tarihinin Ana Hatları” başlıklı eser yayımlanmıştır. (Atatürkçü Düşünce El Kitabı I, 2004, s. 224). Ancak Atatürk, bu çalışmayı yetersiz bulmuş ve tarih yazımında gerçeklerin temel alınması gerektiğini şu sözlerle vurgulamıştır: “Tarih hayal mahsulü olamaz. Tarih yazarken gerçek olayları kullanmaya çalışmalıyız. Eğer bunları bulamazsak meçhuliyeti ve bu noktada bilgisizliğimizi itiraf etmekten çekinmeyelim.” Bu yaklaşımın bir devamı olarak, 1931 yılında Türk Tarih Kurumu kurulmuştur. (Karal, 1984, s. 89).

Afet İnan'ın Atatürk ile gerçekleştirdiği tarih odaklı görüşmeler neticesinde derlenen ve Ankara Musiki Muallim Mektebi'nde ders materyali olarak kullanılan Atatürk'ün Tarih Notları, Mustafa Kemal'in tarih anlayışının temel yönlerini gözler önüne sermektedir. Bu notlarda Atatürk, tarihi insanlığın ortaya çıkışıyla başlatmakta ve tarih bilimini, “insan cemiyetlerinin, zaman ve mekân kaydıyla, sahip olarak hayatını, harsını tetkik ve nakleden bir ilim” şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanım, geleneksel siyasi tarih yaklaşımlarının ötesine geçildiğini, birey ve toplum yaşamını, kültürel gelişmeleri esas alan sosyal tarih perspektifinin benimsendiğini ortaya koymaktadır. (Atatürkçü Düşünce El Kitabı I, 2004, s.222). Mustafa Kemal Atatürk, Türk milletinin tarihine duyduğu ilginin sadece geçmişe yönelik bir merak olmadığını, aynı zamanda millî kimliğin inşasında ve toplumsal özgüvenin gelişiminde tarih bilincinin temel rol oynadığını açıkça ortaya koymuştur. Ona göre tarih, yalnızca bir ulusun geçmişini bilmek değil, o geçmişten ilhamla geleceği şekillendirme meselesidir. Bu yaklaşımı en iyi ifade eden sözlerinden bazıları şunlardır: *“Büyük devletler kuran atalarımız, büyük ve kapsamlı uygarlıklara da sahip olmuştur. Bunu aramak, incelemek, Türklüğe ve dünyaya bildirmek bizler için borçtur.”* Aynı zamanda, tarihi bilmenin bireysel ve toplumsal özgüveni artıracığına da dikkat çekmiştir: *“Türk çocuğu atalarını tanıdıkça, daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır.”* Bu çerçevede Atatürk, sadece geçmişî hatırlatmakla yetinmemiş, geleceğe dair sorumluluklar da yüklemiştir: *“Büyük işleri yalnız büyük milletler yapar.”* ve *“Eğer bir millet büyükse kendisini tanımakla daha büyük olur.”* (Kocatürk, 2007, s.281). Atatürk, Türk tarihinin bilimsel temellere dayanarak yazılması gerektiğini özellikle vurgulamış ve bu isteğini şu sözlerle dile getirmiştir: *“Ben gelip geçici bir insanım, bir gün öleceğim. Büyüklüğüne ve üstün yeteneklerine inandığım Türk ulusunun gerçek tarihinin yazılmasını sağlığımda görmek istiyorum. Onun için bu*

toplantılarda kendimden geçiyor, her şeyi unutuyor, sizi yoruyorum. Beni affedin.” (Kocatürk, 2007, s.282). Bu ifadeler, Atatürk’ün tarih yazımını yalnızca akademik bir uğraş olarak değil, millî bir görev olarak gördüğünün en açık göstergesidir.

Paşa’nın tarih yaklaşımında, Anadolu’nun sadece bir coğrafi alan değil, aynı zamanda Türklüğün tarihsel ve kültürel merkezi olarak görülmesi dikkat çeker. Ona göre bu topraklar, sonradan kazanılmış bir vatan değil, çok daha eski bir geçmişe dayanan bir “öz yurt”tur. Bu düşüncesini net biçimde şu ifadelerle ortaya koymuştur: *“Bir de şunu iyi bilmek gerekir ki, eski zamanlara ait, Eti’lerimiz, atalarımız, bugünkü yurdumuzun ilk ve yerli halkı olmuşlardır. Burasını binlerce yıl evvel anayurdun yerine öz yurt yapmışlardır. Türklüğün merkezini Altaylardan Anadolu-Trakya’ya getirmişlerdir.”* Bu sözler, Türk milletinin Anadolu’daki tarihsel varlığını ispat etme çabasının bir parçası olarak okunabilir. Atatürk’e göre, Türkiye Cumhuriyeti’nin temelleri de işte bu tarihsel süreklilikten beslenmektedir. Nitekim şu ifadesi, bu düşünceyi daha da pekiştirir: *“Türk Cumhuriyeti’nin sarsılmaz temelleri, bu öz yurdun çökmez kayalarındandır. Bu kutsal yurdun öz mirasçısı, Türkiye Cumhuriyeti’nin yılmaz bekçisi o büyük, yüksek, soylu Türk milletinin bugünkü genç ve dinç çocuklarıdır; biziz.”* (Kocatürk, 2007, s.281). Böylece Atatürk, Türk milletinin Anadolu’daki köklerini derinleştiren bir tarih anlayışını savunmuş, genç nesillere de bu mirasın değerini idrak ettirme sorumluluğunu yüklemiştir.

Mustafa Kemal Atatürk’ün tarih alanına verdiği önem, yalnızca bir bilimsel merakla sınırlı kalmamış; aynı zamanda milletin kimliğini inşa etmede tarih bilincinin taşıdığı stratejik değeri de içermiştir. Bu doğrultuda tarihçilerden beklentisi oldukça netti: Bilimsel dürüstlük ve fikrî cesaret. Nitekim tarihçiliğin sorumluluğuna dair yaptığı şu uyarı, bugün hâlâ güncelliğini korumaktadır: *“Biz daima hakikati arayan ve onu buldukça ve bulduğumuza kani oldukça ifadeye cür’et gösteren adamlar olmalıyız. Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir, yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat, insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır.”* (Atatürkçü Düşünce El Kitabı I, 2004, s.225; Çambel, 1939, s.272). Bu sözlerle Atatürk, tarih yazımının nesnellikten ve sadakatten sapması durumunda nasıl ciddi sonuçlar doğurabileceğine dikkat çekmiştir. Aynı zamanda tarihçiliğin, toplumu yanıltmadan, gerçekleri araştırma ve açıklama sorumluluğuyla yürütülmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Modern Türk tarihçiliğinin sistematik ve bilinçli bir biçimde şekillenmesi, doğrudan doğruya Mustafa Kemal Atatürk’ün önderliğinde gerçekleşmiştir. Atatürk, kalkınma ve uluslaşma süreçlerini yalnızca ekonomik ya da siyasi yönleriyle değil, kültürel bir bütünlük içinde ele almış ve bu doğrultuda tarih disiplinine stratejik bir rol

yüklemiştir. Onun anlayışında kültür, Cumhuriyet'in temel yapı taşlarından biri olmuş; özellikle tarih, millî bilincin inşasında merkezi bir alan olarak değerlendirilmiştir. Atatürk, sosyal bilimlerin gelişimini desteklemiş, bu alandaki çalışmalara yön vermekle kalmamış, doğrudan katkı sunarak tarihsel araştırmaları koruma altına almıştır. Tarihi yalnızca bir okuma konusu olarak görmeyen Atatürk, bilgi üretimini bizzat yönlendirmiş; eksiklikleri tespit eden, eleştirel değerlendirmeler yapan bir entelektüel lider olarak tarih alanındaki duruşunu açıkça ortaya koymuştur. Bu yaklaşımının en somut göstergesi, 1931 yılında kurulan Türk Tarih Kurumu'dur. Kurumun kuruluşuyla birlikte, tarih biliminin kurumsal bir yapıya kavuşması sağlanmış ve bu yapı, Atatürk tarafından hem fikrî hem de maddî yönden desteklenmiştir. Atatürk'ün tarih tasavvuru, yalnızca geçmişin araştırılması değil; geleceğin inşasında da bir rehber işlevi görmüştür. Bu bakış açısı, modern Türkiye'nin tarihsel bilincini oluşturan temel çerçeveyi sunar. Onun ortaya koyduğu tarih anlayışı; birey, toplum ve devlet üçgeninde çağdaşlaşmayı hedefleyen bir düşünce sistematığının ürünüdür. (Atatürkçü Düşünce El Kitabı I, 2004, s.225).

3.4. Atatürk'ün Milliyetçilik Anlayışı ve Tarihle İlişkisi

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Türkiye siyasi olarak millî sınırlarını belirlemiş olsa da toplumun genelinde millî bir düşünce sistemi oluşmamıştır. Osmanlı Devleti'nde "millet" kavramı daha çok dini grupları tanımlamak için kullanılmış, etnik ya da ulusal bir anlam taşımamıştır. İmparatorluk bünyesinde yaşamış ve kimliğini inanç temelli şekillendirmiş bir topluma, ulusal bir kimlik kazandırmak önemli bir ihtiyaç hâline gelmiştir. Ayrıca Anadolu'nun artık geçici bir fetih alanı değil, kalıcı bir vatan olarak görülmesi gerektiği halka anlatılmak istenmiştir. Bu tür bir zihinsel dönüşümün gerçekleştirilmesinde tarih disiplini en etkili araçlardan biri olmuştur. Üniter ve millî temele dayalı bir devlet yapısını benimsetme sürecinde tarih, kimlik inşasının vazgeçilmez bir ögesi hâline gelmiştir. Bu değişimin zorluğu, dönemin aydınlarının dahi imparatorluk ve ulus-devlet anlayışlarını net biçimde ayırt edememelerinden anlaşılmaktadır. Falih Rıfkı'nın anlatımlarına göre, Belgrad'ın kaybı sırasında düşman delegelerinin Niş'i istemesi üzerine Osmanlı delegesinin "Ne hacet, dedi, İstanbul'u da size verelim. Babalarımız için Niş, İstanbul'a o kadar yakındı. Biz eğer Vardar'ı, Trablus'u, Girid'i ve Medineyi bırakırsak, Türk milleti yaşayamaz sanıyorduk." sözleri, devletin toprak kaybı karşısındaki derin kaygılarını ortaya koymuştur. Ayrıca Falih Rıfkı, Arapların "Türklerden önce Araplık bilincine ulaştıklarını", buna karşılık "Türklerin hâlâ

bu bilinçten yoksun olduğunu” ifade etmiştir. Osmanlı Devleti’nin durumu ise *“İmparatorlukların sanatı sömürge ve milliyet işlemektir. Osmanlı İmparatorluğu, Trakya’dan Erzurum’a doğru, koca gövdesini yan yatırmış, memeleri sömürge ve milliyetlerin ağzına teslim etmiş, artık sütü kanı ile karışık emilen bir sağmal idi”* şeklinde tanımlanmıştır. (Atay, 1981, s.8, 39-41; Gökdemir-Bozkurt, 1999, s.93). Balkanlarda birçok Türkün “Arnavut milliyetçiliği rüzgârına kendisini kaptırarak kendisini Arnavut olarak nitelediği” belirtilmiştir. Bu gelişmeler ışığında, son dönem Osmanlı aydınları, devletin bütünlüğünü korumak için halkta “milliyetçilik şuurunun” oluşturulmasını zorunlu görmüşlerdir. Zira azınlıkların milliyet şuruyla bağımsızlık kazandığı, ancak Türklerin hâlen “Müslüman olarak tanımlanıp milliyetlerinden bahsetmediği” ve bu ümmetçi anlayışın ortadan kaldırılarak “Türk kimliğinin oluşturulmasının acilen gerekli” olduğu vurgulanmıştır. (Tarih III, 1941, s. 5).

Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları, Harp Okulu yıllarında sadece ders kitaplarıyla yetinmeyip, ek kaynaklar da edinmişlerdir. Bu süreçte özellikle Namık Kemal’in eserleri önemli bir yer tutmuştur. Atatürk ve arkadaşları, bu eserleri ancak zayıf ışıklar altında okuyabilmişlerdir. Namık Kemal’in yazdıkları, genç kuşaklara millî bir bilinç kazandırmakla kalmamış, aynı zamanda Türklüğe olan sevginin de gelişmesine katkı sağlamıştır. O dönemde yabancı eserlerin Türkçeye çevrilerinde yabancı milletlerin üstünlüğünü vurgulayan yaklaşımlar yaygınken, Namık Kemal’in etkisiyle Atatürk ve arkadaşlarının düşünce yapısında millî ruh ön plana çıkmıştır. Böylece millî bilinç, yabancı vicdanın gölgesinden çıkarak güçlenmiştir. (Şapolyo, 1944, s.34). Namık Kemal’in eserleri Atatürk ve arkadaşlarına millî bir kimlik kazandırmakta etkili olmuş olsa da kendisi eserlerinde Türk ve Türklük kavramlarına yeterince vurgu yapmamıştır. Osmanlı aydınları arasında Türklük bilincinin ve Türk vatanı anlayışının gelişimi beklenildiği kadar kolay olmamıştır. Osmanlı Devleti’nin parçalanmasına yol açan süreçte, Türk olmayan diğer milletlerin milliyetçilik fikirlerini benimsemeleri, Osmanlıcılık idealini savunan Türk aydınları tarafından göz ardı edilmiştir. (Feyzioğlu, 1985, s.358). Atatürk, 20 Mart 1923 tarihinde Konya’da yaptığı konuşmada, millî bilincin ve milliyetçiliğin önemine zamanında gereken değerin verilmemesinin yol açtığı olumsuz sonuçları vurgulamıştır: *“Özellikle milletimiz, milliyetini unutuşunun acı sonuçlarını bizzat tecrübe etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisindeki farklı milletler, millî kimliklerine sahip çıkarak, milliyet idealinin gücüyle bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Biz ise kim olduğumuzu, onlardan farklı ve onlara yabancı bir millet olduğumuzu ancak zorla içimizden atılınca idrak etmişizdir. Gücümüzün zayıfladığı*

anlarda ise aşağılanmış ve küçümsenmişizdir. Kabahatimizin temelinde kendimizi unutmuş olmamız yatmaktadır. Eğer dünya tarafından saygı görmek istiyorsak, öncelikle kendi benliğimize ve milliyetimize saygıyı duygusal, zihinsel ve fiili olarak tüm davranışlarımızda göstermeliyiz; çünkü millî benliğini kaybetmiş milletler, diğer milletlerin avı olmaya mahkûmdur.” (Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 1923, s.2). Atatürk, Türk milletinin önce kendi kimliğini tanıması, ardından diğer milletleri tanıyarak kendi değerini bu çerçevede değerlendirmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre, millî benliğinden habersiz toplumlar, zamanla başka milletlerin etkisi altına girmeye mahkûm olmuşlardır. (Tüfekçi, 1981, s.151). Bu düşüncesi, Atatürk milliyetçiliğinin temelinde bağımsızlık ilkesinin yer aldığını ortaya koymuştur. (Yücel, 1988, s. 813). Türk milletinin varlığını sürdürebilmesi ve saygı görebilmesi için, her şeyden önce kendi millî kimliğine sahip çıkması gerektiği vurgulanmıştır. Atatürk, 1930 yılında İstanbul Türk Ocağı’nda yaptığı konuşmada, “Birtakım kelimeler vardır sık sık kullanılmasına rağmen aydınlarımız arasında bile onu tamamiyle anlayan çok değildir.” diyerek, sıkça kullanılan bazı kavramların bile çoğu kişi tarafından yeterince özümsemediğini dile getirmiştir. Bu kavramlardan biri de hiç kuşkusuz milliyetçilik olmuştur. Toplumda yaygın biçimde kullanılmasına rağmen, milliyetçilik terimi kişiden kişiye farklı anlamlara gelecek şekilde yorumlanmıştır. Atatürk’ün milliyetçilik anlayışı ise hem kendi söylemlerinde hem de bu söylemlerin toplumda nasıl karşılık bulduğunda somutlaşmıştır. (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III, C. 2, 1989, s.291). O, “millet” kelimesine özel bir anlam atfetmiş, bu kavramı kullanırken açıkça Türk milletini kastetmiştir. “Benim için en büyük mevki ve mükâfat milletin bir ferdi olmaktır” (Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 1923, s.2) sözünü ise farklı zamanlarda tekrarlayarak bu düşüncesini pekiştirmiştir. Atatürk, Türk milletinin tarih boyunca sahip olduğu değer yeterince takdir edilmediğini vurgulamış ve bu konudaki düşüncelerini şu sözlerle açıkça ortaya koymuştur: “Dünyada ondan daha büyük, ondan daha eski, ondan daha temiz bir millet yoktur ve bütün insanlık tarihinde görülmemiştir.” (İnan, 2015, s.26). 1 Kasım 1922 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde yaptığı saltanatın kaldırılmasına ilişkin konuşmasında, Türk tarihine dair kısa bir değerlendirme yapmak istediğini belirtmiştir. “Türk milletinin tarihteki atasının Türk adındaki insan ya da Hz. Nuh’un oğlu Yafes olduğu bilinmektedir. Türkler on beş asırdır Asya’nın göbeğinde yaşayan bir millettir. Bugün nüfusları yüz milyondan fazladır.” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III, C. 2, 1989, s.288) diyerek hem Türk milletinin kökeni hem de tarihsel sürekliliği hakkında bilgiler vermiştir. Adana Türk Ocağı’nda yaptığı konuşmasında: “Adana Türk Ocağı, Türklük ruhunun verimli kaynağı

olsun” (Toros, 1981, s.19) diyerek, özellikle genç neslin millî bilinçle yoğrulmasına önem verdiğini ortaya koymuştur. Aynı hitabında: *“İntikam hissi... Milletlerin kalbinde hissi intikam olmalı. Bu alelade bir intikam değil, hayatına, ikbaline, refahına düşman olanların mazarratlarını izaleye matuf bir intikamdır.”* (Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 1923, s.1) sözleriyle, sıradan bir öfke duygusundan ziyade, milletin varlığına kasteden unsurlara karşı bilinçli bir direnişin gerekliliğini vurgulamıştır. Bu ifadeler, Türk milletine yönelen tehditlere karşı verilecek mücadelenin bile millî bir temele oturtulması gerektiği anlayışını açıkça yansıtmaktadır. Türk milletinin bağımsızlık uğruna verdiği mücadelede Atatürk, yalnızca silahlı direnişi değil, aynı zamanda fikir ve sanat dünyasının katkılarını da son derece değerli bulmuştur. Cephedeki asker kadar, kalemiyle milletin ruhunu besleyen aydınların da mücadelede pay sahibi olduğuna inanmıştır. Nitekim Mehmet Emin Yurdakul’un Anadolu’ya geçtiğini duyduğunda, kendisine gönderdiği telgrafta *“Türk milliyetperverliğinin ilahi müjdecisi olan şiiirleriniz bugünkü mücadelemizin kahramanlık ruhuna doğuş ufku olmuştur.”* (Kocatürk, 2000, s.248) diyerek bu takdirini dile getirmiştir. Mehmet Emin’in *“Ben bir Türküm; dinim, cinsim uludur.”* (Yurdakul, 1979, s.110) dizesiyle başlayan “Cenge Giderken” adlı şiiri hem milletin benliğini yeniden hatırlamasına hem de Türklük bilincinin güçlenmesine katkı sunmuştur. Atatürk ise, millet anlayışını *“Ne mutlu Türküm diyene”* sözüyle özetlemiş; bu söyleminde etnik kimliği değil, mensubiyet hissini temel almıştır. Onun anlayışına göre millet olmanın özü, kişinin kendisini Türk milletine ait hissetmesidir. Atatürk, bu hissi taşımanın yalnızca bir tanım değil, aynı zamanda büyük bir onur ve sorumluluk olduğunu her fırsatta vurgulamıştır. (Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 1933, s. 1). Atatürk’ün düşünce dünyasında Türk milleti her zaman merkezi bir yere sahip olmuştur. Askerlik görevinden istifa ettiği dönemde dahi, hizmetini milletin bir ferdi olarak sürdüreceğini beyan etmiştir. (ATASE, A/, D/ 1335/4-2, F/ 1). Ankara’ya geldikten sonra kurduğu meclise “Büyük Millet Meclisi” adını vermesi, Türk milletini yücelten bir bakış açısının ürünüdür. Bu tercih, yalnızca bir adlandırma değil, aynı zamanda milletin büyüklüğüne ve gücüne olan inancın ifadesidir. Meclisin açılış gayesini *“Merhamet niyaz etmekle millet işleri, devlet işleri görülemez; millet ve devlet şeref ve istiklali temin edilemez. Merhamet dilenmek gibi bir prensip yoktur.”* (Şapolyo, 1949, s.161) sözleriyle açıklayan Atatürk, bağımsızlık için izlenmesi gereken yolu da net bir biçimde ortaya koymuştur. Aynı dönemde İstanbul’un işgal edilmesinin ardından Ankara’ya geçen Fevzi Çakmak da milletin bağrına dönüşü bir kurtuluş olarak görmüş; mecliste yaptığı konuşmada *“Esaret mevkiinden kurtularak milletin serbest sinesine sığınmada başarılı olduğum için Cenab-*

ı Hakka hamd eylerim.” (Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi. Devre I. C. 1, 27. 04. 1920, s. 90-91) ifadeleriyle bu duyguyu dile getirmiştir.

Ziya Gökalp, “Türkçülüğün Esasları” adlı eserinde millet kavramını yalnızca soy veya coğrafya gibi somut ölçütlere indirgememiş; daha çok kültürel ve ahlaki ortaklıklara dayalı bir topluluk olarak tanımlamıştır. Ona göre, *“Millet ne ırki, ne kavmi, ne coğrafi, ne siyasi, ne de iradi bir zümre değildir. Millet, lisanca, dince, ahlakça ve güzellik duygusu bakımından müşterek olan yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümredir.”* Bu yaklaşım, Atatürk’ün millet anlayışıyla da büyük ölçüde örtüşmektedir. Nitekim Atatürk’ün sıklıkla dile getirdiği *“Ne mutlu Türküm diyene”* sözü, milleti etnik temellerden ziyade ortak bir aidiyet duygusu ve bilinçle tanımladığını ortaya koymaktadır. (Gökalp, 2011, s.22)

Tarih bilinci, milletlerin millî kimliklerini sağlam temellere oturtmasında kritik bir rol oynamıştır. Bir milletin kendi tarihini doğru şekilde bilmesi, onun kendini tanıması ve aidiyet hissetmesi açısından vazgeçilmez olmuştur. Bu bilincin kuşaktan kuşağa aktarılması ise dili koruma ve yaşatma ile mümkün kılınmıştır. Dilin zayıflaması ya da kopması, toplumsal hayatın farklı alanlarında kopukluklara ve dolayısıyla milliyetçilik bağlarının zayıflamasına neden olmuş, bu da milletin kimliğinde erozyona yol açmıştır. Atatürk, bu bilinçle Türk diline büyük önem vermiş, dilin korunması için çalışmalar yapmış ve yaptırmıştır. (Saray, 1985, s.21) Örneğin, Kuran-ı Kerim’in Türkçeye tercüme ettirilmesi ve ezan ile hutbelerin Türkçe okunması, onun dilin millet hayatındaki önemine verdiği somut örneklerdendir. Atatürk’ün bu adımları din ile ilgili olmaktan çok, milletin kendi diliyle dini anlayabilmesi ve benimsemesi için yapılmış bir dil politikası niteliğindedir. (Erdoğan, 2021, s.1420).

Atatürk, Türk Kurtuluş Savaşı’nın lideri olarak önceliğini Türk milletinin esaretten kurtarılmasına vermiştir. Bu hedef gerçekleştirildikten sonra millî ekonominin güçlendirilmesi, atılması gereken ilk adımlar arasında sayılmıştır. Lozan görüşmelerinin ara verdiği dönemlerde, 17 Şubat - 4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir’de 1135 delegenin katılımıyla düzenlenen İzmir İktisat Kongresi’nde, yeni kurulacak Türkiye Cumhuriyeti’nin ekonomik sorunları kapsamlı şekilde tartışılmıştır. Atatürk, kongrede yaptığı konuşmada ekonominin bir devletin bağımsızlığı için taşıdığı kritik önemi vurgulamış, millî ekonominin bir devlet için millî bir gaye olduğunu belirtmiştir. Ona göre, *“Bir milletin doğrudan doğruya hayatıyla alakadar olan, o milletin iktisadiyatıdır. Tarihin ve tecrübenin tespit ettiği bu hakikat bizim millî hayatımızda ve millî tarihimizde tamamen mütecellidir.”* (İnan, 2020, s.57) ifadeleriyle ekonomik gücün milletin varlığı

ve tarihindeki temel bir unsur olduğunu ortaya koymuştur. “Siyasi, askeri muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsunlar, iktisadi muzafferiyetler ile tetviç edilmezlerse husule gelen zaferler payidar olamaz, az zamanda söner.” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III, C. 2, 1989, s.111) sözleriyle millî ekonominin önemine vurgu yapmıştır. Türkiye Cumhuriyeti henüz kurulmadan önce, Lozan Barış Antlaşması görüşmelerine katılan heyete, ekonomiyi çökerten kapitülasyonlar konusunda taviz verilmemesini talimat vermiştir. Lozan’daki kapitülasyon tartışmaları oldukça sert geçmiştir. Lord Curzon, İsmet Paşa’ya, “Eğer kapitülasyon kelimesi hoş gelmiyor ve Türklerin millî izzeti nefsinin kırılırsa, buna yeni bir şekil vermeğe hazırız. Ancak şu prensibi göz önünden ayıramayız: Türkiye ecnebilere teminat vermelidir. Böyle bir usul hem Türklerin hem müttefiklerin menfaatine uygundur. Onun için bu dostça münakaşadan iki taraf içinde hayırlı bir netice umuyorum.” diyerek Türkiye üzerindeki ekonomik sömürgeciliğin sürmesini sağlamaya çalışmıştır. İsmet Paşa ise kapitülasyonlar hakkında, “Ben kapitülasyonlar ilga olunmuştur dedim, onun yerine başkasının gelebileceğini kabul edemem. Kapitülasyonların kati ilgası prensibinin kabulü şartıyla meseleyi yazılmak üzere müşavirlere havale edebiliriz.” (Karacan, 1971, s. 154-155, 374-375) diyerek millî onura zarar veren bu ayrıcalıkların tamamen kaldırılmasını savunmuştur. Türk milletinin millî onurunu zedeleyen ve millî ekonominin önündeki en büyük engel ortadan kaldırılmıştır. Atatürk döneminde millî ekonominin esas direği tarım olmuştur. 1923 yılında gerçekleştirdiği Adana seyahatinde Tarsuslu çiftçilere hitaben yaptığı konuşmada, “Elhamdülillah memleketinizi işgal eden düşmana karşı zafer elde ettiniz. Şimdi sıra kazancınızı heba etmemek için dındaşınız olan, kendinizden olan esnaftan alışveriş yapacaksınız. Böylelikle paranızı düşmana vermemiş olacaksınız.” (Vakit Gazetesi, 25 Mart 1923, s.2) diyerek ticarette milliyetçi bir tutum sergilenmesini salık vermiştir. Ayrıca Ankara Ziraat Mektebi’nin hatıra defterine “Çiftçilik milletimizin hayatı, serveti, kuvvetidir.” (Anadolu’da Yenigün Gazetesi, 10 Haziran 1923, s.3) ifadesini yazması, Atatürk’ün tarımı millî ekonominin temel taşı olarak gördüğünün açık bir göstergesidir.

Atatürk, milliyetçilik konusundaki görüşlerini farklı zaman ve yerlerde çeşitli şekillerde dile getirmiştir. Türk Ocakları delegelerine hitaben yaptığı konuşmada, “Biz doğrudan doğruya milliyetperveriz ve Türk milliyetçiyiz; cumhuriyetimizin mesnedi Türk camiasıdır. Bu camianın efradı ne kadar Türk harsıyla meşbu olursa o camiaya istinat eden cumhuriyet de o kadar kuvvetli olur. Türk Ocakları teessüsleri tarihinden itibaren çok yüksek hizmetler ifa etmişlerdir. Bu mesaide devam ediniz ve avdetinizde benim tarafımdan arkadaşlarınıza selam söyleyiniz.” (Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 27 Nisan

1926, s.1) ifadelerini kullanmıştır. Bu dönemde, Türk toplumuna uygun bir biçimde yetişmiş gençlik hedeflenmiş ve bu amaca yönelik önemli girişimlerde bulunulmuştur. Özellikle gençlerde millî duyguların gelişimi için millî bayramların anlamının vurgulanması, Türk büyüklerinin ve şehitlerin hatırlanması gibi hususlar üzerinde durulmuştur. (Altuncuoğlu, 2021, s.706). Konya’da lise öğretmen ve öğrencilerine yaptığı konuşmada Atatürk, *“Hakiki kurtuluşu istiyorsak milleti aydınlatmalıyız. Halkın cehalete düşmemesi için önüne çıkan her engeli aşması memleketin şeref ve namusunu kurtarması farzdır, ilahi emirdir.”* demiştir. Bu doğrultuda milleti aydınlatacak ve doğru yolu gösterecek dindaşlarımızın çok olduğunu vurgulamış, *“İslam âlemine gurur yaşatan İbni Rüşd’ler, İbni Sina’lar, İmamı Gazali’ler, Farabi’ler gibi yüksek düşünceli yüzlerin milletimizin aydınları içerisinden temiz beyinleriyle çıkacaklarına eminim.”* ifadesiyle Türk milletinin kendi içinden aydınlara çıkacağına olan inancını dile getirmiştir. Ayrıca, *“Millet eskiden olduğu gibi birilerinin menfaati için değil kendine lüzumlu gördüğü düşünceler için yürüyecektir.”* diyerek milletin artık kendi ihtiyaçlarına göre hareket edeceğini belirtmiş ve *“Bu adımların sonucu da Allah’ın emrettiği ve Allah’ın bu millete layık gördüğü zaferler olacaktır.”* sözleriyle gelecekteki başarıların müjdesini vermiştir. (Babalık Gazetesi, 27 Mart 1923, s.2).

Lozan Barış Antlaşması’nın imzalandığı gün, Kurban Bayramı’nın birinci gününe denk gelmiştir. Bu özel günde Atatürk, Türk ordusuna bir telgraf çekerek şu ifadeleri kullanmıştır: *“Dünya ve tarih karşısında Türk milletine verdiği sözü tutan ve zaferi kazanan aziz silah arkadaşlarımın bayramlarını kutluyorum.”* (İkdam Gazetesi, 25 Temmuz 1923, s.3). Bu sözleriyle, ordunun Türk milletine verdiği sözü yerine getirdiğini ve elde edilen zaferin bir ahdin yerine getirilmesi anlamına geldiğini vurgulamıştır. Atatürk, zafer kazanıldıktan sonra da Türk milletinin sorunlarına duysız kalmamış, Yunan idaresi altında kalan Müslüman Türklerin durumunu gündeme getirmiştir. Allah’ın yardımına güvenerek bütün imkânsızlıklara rağmen zafer kazanan Türk milletinin artık Yunan egemenliğindeki mazlum din kardeşlerinin nüfus değişimi ve iskânı gibi meselelerine eğilmesi gerektiğini ifade etmiştir. (BCA, Fon Kodu: 030.10, Yer No: 1.1.4, 2). Milleti her zaman merkeze alan bir anlayışla hareket eden Atatürk, cumhuriyetin ilanından sonra hutbelerin artık herhangi bir isme atıf yapılmaksızın doğrudan millet adına okunmasını istemiştir. (BCA, Fon Kodu: 030.18.01, Yer No: 01.09.15.13). Bu uygulama, dini söylemlerde de milletin öne çıkarılmasının bir yansıması olmuştur.

Millî bir kimlik bilinciyle yetişmiş olan Atatürk, ulusal bağımsızlık mücadelesinden zaferle çıkılmasının ardından, kurduğu devletin ismini “Türkiye

Cumhuriyeti” olarak belirleyerek milliyetçilik düşüncesini yalnızca fikir düzeyinde değil, kurumsal bir temele de taşımıştır. *“Benim naçiz vücudum bir gün elbet toprak olacaktır; fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır.”* (Akşam Gazetesi, 20 Haziran 1926, s.1) sözleriyle kişisel varlığının ötesinde, devletin bekasına duyduğu inancı açıkça ortaya koymuştur. Bu idealin sürdürülebilirliği için ise genç kuşaklara büyük sorumluluk yüklemiştir. Nutuk’ta yer alan *“Millî varlığı sona ermiş sayılan büyük bir milletin, istiklalini nasıl kazandığını, ilim ve tekniğin en son esaslarına dayanan millî ve çağdaş bir devleti nasıl kurduğunu anlatmaya çalıştım. Bu sonucu Türk gençliğine emanet ediyorum.”* (Atatürk, 2013, s.607) ifadesiyle, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş sürecini bir miras olarak gençliğe devretmiştir. Nutuk’un sonunda geçen *“Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklalini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.”* cümlesi ise bu mirasın nasıl korunması gerektiğini net bir biçimde tarif etmektedir. Atatürk’ün milliyetçilik anlayışı, 1937 yılında anayasaya girerek hukuki zemin kazanmış ve devletin temel ilkelerinden biri haline gelmiştir. Bu milliyetçilik yaklaşımı, dar anlamda etnik temellere değil; kültürel bütünlük, ortak geçmiş ve hissiyat temelinde şekillenen bir millet tasavvuruna dayanır. *“Ne mutlu Türküm diyene”* sözünde ifadesini bulan bu düşünce, Türk kimliğini paylaşan herkesi kapsayan bir aidiyet duygusunu yansıtmaktadır.

Tarihin eğitsel ve yönlendirici bir araç olarak kullanılması düşüncesi, Cumhuriyet devri tarihçilerini derinden etkileyen Fransız pozitivist tarihçi Seignobos’un görüşlerine dayanmaktadır. Seignobos, 19. yüzyıl başlarında gerçekleştirdiği bir konferansta tarih öğretiminin siyasi eğitimin etkin bir parçası olduğunu dile getirmiş; tarihin yurttaşlık bilgisi çerçevesinde sunulması gerektiğini savunmuştur. Ona göre tarih öğretmenlerinin görevi yalnızca bilgi aktarmak değil, aynı zamanda geleceğin yurttaşlarını bilinçli bireyler olarak yetiştirmektir. Bu bakış açısıyla, erken Cumhuriyet döneminde kaleme alınan tarih metinleri, yönlendirici nitelikte hazırlanmış ve değer yüklü bir yapı kazanmıştır. Tarih yazımı sadece geçmişi açıklamakla kalmayıp, aynı zamanda milletin geleceğine yön vermeyi amaçlamıştır. Ziya Gökalp’in ifadesiyle tarih, “milletin vicdanı” olarak görülmüş; bu anlayış doğrultusunda Cumhuriyetin ilk tarihçileri, ulusal kimliğin şekillenmesine katkı sunmayı esas almışlardır. (Behar, 1996, s. 32-33, 76-77; İnan, 1931, s.287; Peker, 1931, s.291). 1932 yılında gerçekleştirilen I. Türk Tarih Kongresi’nin açılış konuşmasını yapan Milli Eğitim Bakanı Esat Bey, Cumhuriyetin kurucu kadrolarının tarih öğretiminden ne beklediklerini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Tarihi, tüm sosyal bilimlerin temeli olarak değerlendirmiş; aynı zamanda tarihin, Türk milletinin geçmişteki

varlığını, benliğini ve dünya uygarlığına yaptığı katkıları ortaya koyacak şekilde yeniden ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Bu doğrultuda kendisi de “Türklerin şanlı geçmişine” dair bir bildiri sunarak bu misyona katkıda bulunmuştur. Dönemin önemli tarihçilerinden Fuat Köprülü ise yapılan tarih çalışmalarını “*Gazi’nin irşadı ve teşvikiyle başlayan millî tarihimizi yeniden yaratmak faaliyeti*” (I. Türk Tarih Kongresi, s.5-13,47) olarak tanımlayarak, bu sürecin Atatürk’ün yönlendirmesiyle şekillendiğini açıkça belirtmiştir. Tarih yazımına yön veren kadrolar, Türk milletinin geçmişine dair doğru ve gurur verici bir anlatı geliştirme hedefiyle işe başlamışlardır. Bu süreçte yalnızca yerli kaynaklara değil, Batılı araştırmacıların görüşlerine de başvurulmuştur. Özellikle Fransız doğu bilimci Léon Cahun’ün 1873 yılında Birinci Oryantalistler Kongresi’nde sunduğu tebliğ, Türk aydınlarının dikkatini çekmiştir. Cahun, Asya’nın tarih öncesi dönemlerine ilişkin tezinde, “Orta Asya’nın prehistorik çağında Orta Asya’da bir iç deniz olduğu ve bu iç denizin kurumasıyla Türklerin göç ettikleri ve dünyanın geri kalan kısmını medenileştirdikleri” şeklinde bir görüş ortaya koymuştur. Bu iddia, Atatürk ve çevresindeki tarihçilerin Batı’nın genellikle olumsuz bir dille sunduğu Türk kimliğine karşı bilimsel dayanaklarla cevap verme arzusunu güçlendirmiştir. Böylece, Türklerin dünya medeniyetine katkı sunmadığına dair yerleşik yargılar, yine Batılı bir bilim insanının görüşü temel alınarak sorgulanmaya başlanmıştır. (I. Türk Tarih Kongresi, s.36; I. Türk Tarih Kongresi, s.3; Türk Tarihinin Ana Hatları-Methal Kısmı, 1931, s.77-87; Behar, 1996, s.64). Bu adım, Türk tarih tezinin oluşumunda bir kırılma noktası olmuş ve ilerleyen yıllarda yapılacak akademik çalışmalara yön vermiştir.

Cumhuriyet dönemi tarih anlayışının şekillenmesinde Orhun Yazıtlarının keşfi ve çözülmesi, oldukça etkili bir dönüm noktası olmuştur. 19. yüzyılın sonlarına doğru gün yüzüne çıkarılan bu yazıtlar, 1896 yılında Danimarkalı bilim insanı Wilhelm Thomsen’in çözümlemesiyle Türklerin kadim tarihine dair ilk elden bir kaynak olarak kabul görmeye başlamıştır. İslamiyet’in kabulüyle birlikte uzun süre göz ardı edilen eski Türk tarihine yönelik ilgi, bu gelişme sayesinde yeniden canlanmıştır. Yazıtların ortaya koyduğu içerik, yalnızca geçmişin izlerini değil, aynı zamanda Türk milletinin siyasi birikimi, toplumsal yapısı ve düşünce dünyası hakkında da önemli veriler sunmuştur. Cumhuriyet’in kurucu kadroları, özellikle Atatürk’ün yönlendirmesiyle, bu metinleri Türk milletinin tarihsel değer ve kimliğinin somut göstergesi olarak değerlendirmiştir. Batı literatüründe yer alan ve Türkleri geri kalmış, medeniyet dışı bir halk olarak tanımlayan yaklaşımlara karşı, bu yazıtlar güçlü bir karşı anlatı üretme potansiyeli taşımıştır. (Berktaş, 1998, s. 18-22). Orhun Yazıtları, Türk tarihçilerine yalnızca bir belge değil, aynı zamanda bir bilinç

kaynağı sunmuştur. Bu vesileyle Türklerin köklü bir devlet geleneğine ve yazılı kültüre sahip olduğu ortaya konmuş, böylece Batı merkezli tarih anlayışına alternatif bir tarih anlatısı inşa edilmeye başlanmıştır. (Ünaydın, 1954, s.51-52). Yazıtların kamuoyunda tanıtılmasıyla birlikte, Türk aydınlarının gözleri Orta Asya'daki Türk geçmişine çevrilmiş; Türk tarihinin yalnızca İslam sonrası dönemle sınırlı olmadığı bilinci yerleşmiştir. Cumhuriyet'in tarih politikası çerçevesinde başlatılan bu araştırmalar, Türk tarihinin sistematik olarak yeniden yazılmasını gerekli kılmış ve Türk Tarih Tezi'nin doğuşuna zemin hazırlamıştır. (Günaltay, 1938, s.337-365; Atay, 1984, s.479). Bu tezle birlikte Türklerin yalnızca göçebe değil, aynı zamanda yerleşik, üretken ve medeniyet kurucu bir toplum olduğu vurgulanmıştır. (Kaşıkçı-Yılmaz, 1998, s.17). Bu tarihsel bilinç inşası, sembolik düzeyde de kendisini göstermiş; tarihte kurulan büyük Türk devletlerini temsilen 16 yıldız, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı forsunda yerini almıştır. (Topçubaşı, 2000, s.274). Böylece yeni kurulan devletin, tarihsel sürekliliğin bir halkası olduğu açıkça ilan edilmiştir.

Atatürk, hayatının önemli bir kısmını savaş meydanlarında geçirmiş bir lider olarak, Türk milletine yönelik “barbarlık” ve “medeniyetsizlik” suçlamalarını asla kabul edemezdi. Çünkü savaş ortamında bile Türk askerinin insani değerleri koruduğuna, düşmana karşı bile merhametli davrandığına bizzat şahit olmuştur. Onun komutasındaki askerler, kimi zaman kendi yaşamlarını tehlikeye atarak karşı cephedeki yaralı düşmanlara yardım elini uzatmışlardır. (Salman, 1972, s.136-137). Böyle yüksek bir insanî duyarlılığa sahip bir milletin “barbar” olarak nitelendirilmesi hem tarihsel gerçekliklere hem de vicdana aykırıdır. Nitekim Türk tarihi, bu tür insani örneklerle doludur. (Turan, 5.Baskı, s.305). Atatürk, Türk milletinin sahip olduğu medeni vasıfların yalnızca günümüzde değil, geçmişte de var olduğunu düşünmekteydi. Ona göre bu yüksek niteliklerin yalnızca dile getirilmesi yetmez, tarihsel belgelerle de ortaya konulması gerekirdi. Bu yaklaşımı doğrultusunda, Türk milletinin tarih sahnesinde ne denli köklü ve etkili bir rol oynadığını kanıtlamak için yoğun tarih araştırmalarına yönelinmiştir. Bu fikirleri onun konuşmalarında açıkça görülebilir. *“Büyük devletler kuran ecdadımız büyük ve şümullu medeniyetlere de sahip olmuştur. Bunu aramak, tetkik etmek, Türklüğe ve cihana bildirmek bizler için borçtur.” Atatürk, geçmişini tanıyan gençliğin geleceğe daha güçlü adımlarla yürüyeceğine inanıyordu. Bu nedenle tarihi bir ilham kaynağı olarak görüyordu: “Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır.” Yine onun şu ifadesi de bu yaklaşımın bir yansımasıdır: “Eğer bir millet büyükse, kendisini tanımakla daha büyük olur.” Atatürk'e*

göre tarih yalnızca geçmişi anlatmakla kalmaz, aynı zamanda bireyin ve milletin kendine güvenini de inşa eder. Bu yüzden tarih bilgisi, yalnızca akademik bir uğraş değil, aynı zamanda bir kimlik inşasıdır. Bu düşüncelerini şöyle dile getirmiştir: “Türk kabiliyet ve kudretinin tarihteki başarıları meydana çıktıkça, büsbütün Türk çocukları kendileri için lâzım gelen hamle kaynağını o tarihte bulabileceklerdir. Bu tarihten Türk çocukları, istiklâl fikrini kazanacaklar, o büyük başarıları düşünecekler, harikalar yaratan adamları öğrenecekler, kendilerinin aynı kandan olduklarını düşünecekler ve bu kabiliyetle kimseye boyun eğmeyeceklerdir.” (Türk Tarihinin Ana Hatları, 1931, s.74). Onun Türk milletine yönelik inancı ve tarihten aldığı ilham şu sözlerinde çarpıcı biçimde yer bulur: *“Ey Türk Milleti! Sen yalnız kahramanlık ve cengâverlikte değil, fikirde ve medeniyette de insanlığın şerefisin. Tarih, kurduğun medeniyetlerin sena ve sitayişlerde doludur. Mevcudiyetine kasteden siyasî ve İçtimaî amiller birkaç asırdır yolunu kesmiş, yürüyüşünü ağırlaştırmış olsa da on bin yıllık fikir ve hars mirası, ruhunda bakir ve tükenmez bir kudret halinde yaşıyor. Hafızasında binlerce ve binlerce yılın hatırasını taşıyan tarih, medeniyet safında lâyük olduğun mevkii sana parmağıyla gösteriyor. Oraya yürü ve yüksel! Bu, senin için hem bir hak hem de bir vazifedir.”* Bu yaklaşım, Atatürk’ün tarihsel birikimi yalnızca geçmişe ait bir anı olarak değil, toplumu ileriye taşıyacak bir güç olarak gördüğünü kanıtlamaktadır.

Gazi’nin millî tarih anlayışı iki temel hedef üzerine inşa edilmiştir. Bunlardan ilki, Türk milletinin insanlık tarihine katkılarını ve yüksek medeniyet birikimini ortaya koymaya yönelik olan Türkçü bakış açısıdır. Bu yaklaşım, Türklerin sadece savaşçı bir toplum olmadığını, aynı zamanda kültür, bilim ve toplumsal örgütlenme açısından da gelişmiş bir uygarlık kurduklarını vurgular. İkinci yaklaşım ise, Anadolu topraklarının tarihsel olarak Türklerle bağını ortaya koymaya çalışan ve literatürde genellikle Anadoluculuk tezi olarak adlandırılan görüştür. Bu teori ile Anadolu’da kadim çağlardan itibaren Türk varlığına işaret eden bulguların ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu çerçevede, Sümerler ve Etrüskler (Belleten, C.I, S.3-4, Ankara 1937, s.677-713) gibi eski uygarlıkların kökenleriyle ilgili çeşitli araştırmalar yapılmış, bu halkların Türklerle akrabalığı olduğu yönünde tezler geliştirilmiştir. (Kaya, 1999, s.115-120). Söz konusu çalışmalar sayesinde, başta Yunanlılar ve Ermeniler olmak üzere Anadolu üzerindeki tarihsel hak iddialarına bilimsel verilerle karşılık verilmiştir. (Belleten, C.I, S.1, Ankara 1937, s.26-41). 1932’de düzenlenen I. Türk Tarih Kongresi’nde bu bulgular yerli akademisyenler ve tarih öğretmenleriyle paylaşılmış, tarihsel mirasın Türk milletine ait olduğu fikri toplumsal düzeyde benimsetilmeye çalışılmıştır. (I. Türk Tarih Kongresi,

s.629; Behar, 1996, s.119-160). 1937'deki II. Türk Tarih Kongresi ise, Türklerin dünya medeniyetine katkılarının ve Anadolu'nun tarihsel Türk yurdu olduğunun uluslararası bilim çevreleriyle tartışıldığı bir platform haline gelmiştir. (Karal, 1988, s. 164; Behar, 1996, s.161-194).

Mustafa Kemal Atatürk, dönemin siyasi ve toplumsal koşullarını gerçekçi bir bakış açısıyla değerlendiren bir lider olarak, kalkınmanın yalnızca ekonomik ya da askeri reformlarla değil, kültürel bir dönüşümle mümkün olabileceğini öngörmüştür. Uluslaşma sürecinin başarıya ulaşması için köklü bir kültürel atılımın gerekliliğini fark etmiş, bu doğrultuda Cumhuriyet'in temellerini kültür üzerine inşa etmiştir. Atatürk'ün birçok konuşmasında dile getirdiği gibi, yapılan inkılapların özünde kültürel dönüşüm hedefi vardır. Yazı devrimi, kıyafet düzenlemeleri ve şapka inkılabı gibi reformlar, sadece biçimsel değişiklikler değil, aynı zamanda yeni bir toplum yapısının altyapısını oluşturma çabasıdır. Bu devrimlerin ardından, bilimsel ve entelektüel zemini güçlendirecek kurumların kurulması öncelik kazanmıştır. Bu çerçevede Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Tıp Fakültesi'nden daha önce kurulması, Atatürk'ün sosyal bilimlere atfettiği önemin dikkat çekici bir örneğidir. Zamanının büyük bir bölümünü bu tür bilimsel faaliyetlere ayırmış ve doğrudan katkı sunmuştur. Özellikle dil ve tarih alanındaki araştırmalar, onun ilgi duyduğu başlıca çalışma alanları arasında yer almıştır. Ancak tarih çalışmaları, Atatürk'ün düşünsel mirasında ayrıcalıklı bir yere sahiptir ve bu alanla kurduğu ilişki, ulusal kimliğin inşasında tarihsel bilincin rolüne verdiği önemi açıkça göstermektedir. *"Tarih ne güzel aynadır. İnsanlar, bhusus ahlakta mütekâmil olamayan kavimler, en büyük mukaddesat karşısında bile hasis hissiyata tâbi olmaktan men'i nefis edemiyor. Tarihin sinesine geçen büyük hadisatta, bu hadiseler içinde âmil ve fâil olanların etvar ve harekât ve muamelâtı onların ahlâk seciyelerini gösterir."* *"İnsanların tarihten alabilecekleri mühim dikkat ve intibah dersleri; bence devletlerin, umumiyetle siyasi müesseselerin teşekküllerinde, bu müesseselerin mahiyetlerini tebdilde ve bunların inhilâl ve inkırazlarında müessir olmuş olan sebepler ve âmillerin tetkikinden çıkan neticeler olmalıdır."* *"Tarih; bir milletin kanını, hakkını, varlığını hiçbir zaman inkâr edemez."* (Atatürkçülük, C.I, 1988, s.360). Gazi'nin tarih anlayışı yalnızca evrensel barışa katkı sağlamakla kalmamış, aynı zamanda Türk milletinin tarihsel varlığını ortaya çıkararak millî kimliğin güçlenmesine de öncülük etmiştir. Onun liderliğinde Türk millî kimliği yalnızca iç kamuoyunda değil, uluslararası düzeyde de tanınır hâle gelmiştir. Atatürk, tarih bilgilerini yalnızca pasif bir biçimde edinmemiş; aynı zamanda bu bilgiler üzerinde düşünerek, tarihçilerin ulaştığı sonuçlardaki eksiklikleri ve yanlışları fark

edecek ve düzeltecek düzeyde derin bir tarihsel donanımına sahip olmuştur. (Öymen, 1939, s.281-283; Belleten, C.III, 1939, s.10) Tarihe verdiği önemi ise, yalnızca söylemlerinde değil, doğrudan eylemlerinde de görmek mümkündür. Bu anlamda Türk Tarih Kurumu'nun kurulması, tarih bilimine verdiği desteğin somut bir göstergesi olmuştur. Üstelik bu kurumun sadece kurulmasıyla yetinmemiş, kalıcı bir şekilde varlığını sürdürebilmesi için gerekli mali kaynağı da bizzat sağlamıştır.(Leventoğlu, 1968, s.100-101; Behar, 1996, s.96).

3.5. Atatürk'ün Tarihten Faydalanması

Atatürk, gençlik yıllarından itibaren güçlü bir hitabet yeteneğiyle dikkat çekmiştir. Okul sıralarındayken yaptığı konuşmalarla dinleyiciler üzerinde derin bir etki bırakmış ve hatipliğiyle çevresinde tanınır hâle gelmiştir. Zamanla bu doğal yeteneğini geliştirmiş, düşüncelerini açık, etkileyici ve mantıksal bir bütünlük içinde ifade etmeyi başarmıştır. Özellikle Erzurum ve Sivas Kongrelerinde yaptığı konuşmalar, onun liderlik vasıflarını ve ikna gücünü açıkça ortaya koymuştur. Her iki kongrede de ulusun kaderini belirleyen kritik konularda halka ve temsilcilere güven vermiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldığında ise, burada yaptığı özlü ve derin anlamlar taşıyan konuşmalarla düşüncelerini millete aktarmayı sürdürmüştür. Atatürk'te var olan toplum sevgisi, onu hem halkçı hem milliyetçi hem de insani değerlere bağlı bir lider hâline getirmiştir. Uzun saatler boyunca yorulmadan konuşabilmesi ve tartışmalara aktif şekilde katılabilmesi, sağlam bir sinir sistemine ve güçlü bir zihinsel yapıya sahip olmasından kaynaklanmıştır. (İslam Ansiklopedisi, I/799-800). O, fikirlerini yalnızca sözle değil, aynı zamanda yüksek bir bilinç ve sorumluluk duygusuyla ifade etmiş; böylece düşünce ve eylem arasında tam bir uyum sağlamıştır. Bu özellikleri sayesinde Atatürk, yalnız döneminin değil, tüm zamanların en etkileyici hatiplerinden biri olmuştur. Atatürk, yaptığı konuşmalarda dinleyicilerini yalnızca etkilemeyi değil, aynı zamanda onları mantıklı ve bilinçli bir düşünme sürecine yönlendirmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda sık sık tarihten örnekler vermiş, geçmişte yaşanan olayları birer ibret vesilesi olarak sunmuştur. Tarihi yalnızca bir bilgi alanı olarak değil, aynı zamanda bir dersler bütünü olarak değerlendirmiştir. O, konuşmalarında sebeplerle sonuçlar arasında güçlü bağlar kurmuş, olayların ardındaki mantıksal ilişkileri açık bir biçimde ortaya koymuştur. Bu yönüyle dinleyiciler üzerinde ikna edici bir etki yaratmış, düşüncelerini soyut söylemlerle değil, tarihsel gerçeklerle temellendirmiştir. Atatürk'ün tarihten bu denli etkin biçimde yararlanabilmesinin temel

nedeni, tarih bilgisinin genişliği ve bu bilgiyi yorumlayabilme gücüdür. Nitekim onun tarih anlayışı, kuru bir anlatımdan ziyade, geçmişin tecrübelerinden yola çıkarak geleceği şekillendirme çabasına dayanmıştır. Böylece Atatürk, tarihi yalnızca öğrenilen bir alan olmaktan çıkarıp, milletin düşünsel ve ahlaki gelişiminde rehber niteliğinde bir araç hâline getirmiştir.

Atatürk'ün 1919 yılında yaptığı bu konuşma, onun tarih bilgisinin derinliğini ve hitabet gücünün etkileyciliğini açık biçimde göstermiştir. O dönemde milletin moral olarak çöktüğü bir zamanda, geçmişin görkemini hatırlatarak topluma yeniden özgüven kazandırmayı amaçlamıştır. Bu konuşmasında Atatürk, Türk milletinin tarih sahnesindeki köklü varlığını vurgulamış, bin yılı aşkın süredir bu topraklarda yaşama hakkına sahip olduğunu dile getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin yedi yüzyıllık geçmişine atıf yaparak, milletin yalnızca bir coğrafyada değil, üç kıtada hüküm süren bir uygarlığın mirasçısı olduğunu belirtmiştir. Böylece Türk milletinin tarih boyunca sahip olduğu kudretin, çağdaş dünyanın iddia ettiği gibi geçici veya rastlantısal bir başarı olmadığını göstermiştir. Atatürk'ün “Gemilerimiz okyanusları aşmışlar ve bayrağımızı Hindistan’a kadar götürmüşlerdir” sözleri, Türk milletinin yalnızca askeri gücünü değil, aynı zamanda medeniyet kurma yeteneğini de vurgulamıştır. O, yaşanan çöküşün asla milletin özündeki yetersizlikten değil, “(hükümetlerin zayıf ve kötü idaresinden)” kaynaklandığını özellikle belirtmiştir. (Kocatürk, 1984, s. 144-145) Bu konuşma, Atatürk'ün tarih bilincini bir moral kaynağı olarak kullandığını göstermiştir. Tarihi, geçmişin övücü olarak değil, geleceğin inşasında yol gösterici bir güç olarak görmüştür. Böylece milletine hem geçmişinin büyüklüğünü hatırlatmış hem de yeniden ayağa kalkma iradesini kazandırmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde zaman zaman ortaya çıkan görüş ayrılıkları, Cumhuriyet'in kuruluş döneminde siyasi ve fıkri açıdan önemli tartışmalara yol açmıştır. Bu tartışmalardan biri de 16 Kasım 1922 Cumartesi günü gerçekleşmiş olan hilafet meselesidir. O gün Dr. Adnan (Adıvar)'ın başkanlığında toplanan beşinci oturumda, Vahdettin'in tahtı terk etmesi ve yerine Abdülmecid Efendi'nin halife seçilmesi konusu gündeme gelmiş, konu Meclis'te oldukça hararetli biçimde tartışılmıştır. Atatürk, bu kritik oturumda, sahip olduğu üstün hitabet gücü ve derin tarih bilgisiyle Meclis üyelerini etkilemiştir. O, meseleyi yalnızca siyasi bir mesele olarak değil, tarihsel süreçlerin mantığıyla açıklamıştır. Osmanlı saltanatının ve hilafetin tarihsel gelişimini, geçmişteki örneklerle temellendirerek, artık egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olması gerektiğini bilimsel bir mantık zinciriyle ifade etmiştir. Atatürk, konuşmasında duygusal

söylemlerden uzak durmuş; akıl, tarih ve hukuk zemininde hareket etmiştir. “Egemenlik, hiçbir şahsa, zümreye veya sınıfa devredilemez” anlayışını tarihî örneklerle güçlendirmiştir. Bu yaklaşımıyla, Meclis üyelerini yalnızca bir karara değil, aynı zamanda yeni bir zihniyet dönüşümüne ikna etmiştir. (Metel, 1990, s.546-549). Bu olay, Atatürk’ün tarih bilgisini yalnızca akademik bir donanım olarak değil, siyasal karar süreçlerinde bir rehber olarak kullandığını göstermiştir. Onun tarihsel bakış açısı, millet egemenliğinin temellerinin atıldığı bu dönemde, yeni Türkiye’nin düşünsel omurgasını oluşturmuştur. Atatürk’ün tarih bilgisi ve güçlü hitabet yeteneği, Cumhuriyet’in kuruluş döneminde yalnızca bir liderlik vasfı değil, aynı zamanda toplumsal bilinç oluşturma aracına dönüşmüştür. O, tarihsel olayları duygusal birer hatıradan ibaret görmemiş, onları akılcı bir analiz ve milletin geleceğine yön verecek dersler olarak değerlendirmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde yürütülen tartışmalarda, tarihsel gerçekleri bilimsel delillerle birleştirerek yeni devletin fikrî temellerini sağlamlaştırmıştır. Bu yönüyle Atatürk, tarih bilgisini yalnızca geçmişi anlamak için değil, milletin kaderini yeniden şekillendirmek için kullanmıştır.

Atatürk’ün tarih bilincine dayalı hitabeti Cumhuriyet’in ilanından sonra da sürmüş, özellikle 1930’lu yıllardan itibaren Türk tarihine yönelen ilgisi, konuşmalarında tarihsel göndermelerin artmasına yol açmıştır. 17 Şubat 1923’te toplanan İzmir İktisat Kongresi’nde yaptığı konuşmalar, onun tarihten nasıl bir düşünsel güç devşirdiğini açıkça ortaya koymuştur. Atatürk, geçmişi yalnızca bir hatıralar bütünü olarak değil, geleceğin inşasında yol gösterici bir rehber olarak değerlendirmiştir. Kongrede yaptığı konuşmalarda, milletlerin çöküş nedenlerini yalnızca askerî ya da siyasî hatalara bağlamanın yetersiz olduğunu, asıl belirleyici unsurun iktisadî yapı olduğunu vurgulamıştır. Bu değerlendirme, onun tarihsel olayları ekonomik temeller üzerinden okuduğunu göstermiştir. Atatürk, Osmanlı Devleti’nin çöküşünü yalnız savaş meydanlarındaki yenilgilere değil, üretimden ve iktisadî bağımsızlıktan uzaklaşmasına bağlamıştır. “Zaferin vasıtası yalnız kılıçtan ibaret olan bir millet, bir gün girdiği yerden kovulur” sözüyle, ekonomik kalkınmayı millî bağımsızlığın en temel dayanağı olarak gördüğünü açıkça ortaya koymuştur. Bu anlayış, Cumhuriyet’in ilk yıllarında yürütülen iktisadî politikaların düşünsel temelini oluşturmuştur. Atatürk, milletlerin kaderinin yalnız kılıçla değil, sapanla yani üretimle, emekle ve ekonomik güçle belirlendiğini göstermiştir. Bu yönüyle, tarih bilgisini yalnız geçmişi açıklamak için değil, yeni bir toplumsal bilinç inşa etmek için kullanmıştır. (Aykan, 1989, s.48-49).

Atatürk, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih sahnesindeki çöküş sürecini değerlendirirken, bu sürecin yalnızca askerî zayıflıktan değil, siyasî ve diplomatik hatalardan da kaynaklandığını vurgulamıştır. Özellikle Kanuni Sultan Süleyman döneminde yabancı devletlerle yapılan bazı antlaşmaların, görünürde büyük bir devletin vakarına yakışır biçimde ayrıcalıklar içerdiğini, ancak gerçekte devletin temellerini zayıflattığını dile getirmiştir. Atatürk'e göre, bu tür imtiyazlar başlangıçta zararsız görülmüş, hatta diplomatik birer kazanç olarak sunulmuştur; ancak zamanla, yabancı devletlerin Osmanlı iç işlerine müdahalesine zemin hazırlamıştır. Atatürk, bu ayrıcalıkların özellikle kapitülasyonların yalnızca devletin ekonomik bağımsızlığını sarsmadığını, aynı zamanda Müslüman olmayan unsurlara verilen imtiyazlar aracılığıyla iç dengeleri de bozduğunu belirtmiştir. Ona göre, bir devletin egemenliği, dışarıdan verilen tavizlerle değil, kendi halkının üretim gücü ve kültürel birliğiyle korunabilirdi. Bu bakış açısı, Atatürk'ün hem tarihsel değerlendirmelerinde hem de Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki ekonomik ve diplomatik politikalarında temel bir referans noktası oluşturmuştur. Atatürk, Osmanlı'nın geçmişindeki bu hatalardan ders çıkararak, yeni Türkiye'nin hiçbir biçimde yabancı nüfuzuna açık olmaması gerektiğini vurgulamıştır. (Kafesoğlu, 1987, s. 88-89). Bu düşünce, onun "tam bağımsızlık" anlayışının tarihsel ve zihinsel köklerini de açıkça göstermiştir. Atatürk'ün Lozan görüşmeleri sırasında Ermenilerin Anadolu üzerinde tarihsel hak iddia ettiklerine dair çıkan söylentilere gösterdiği tepki, onun tarih bilinci ve ulusal egemenlik konusundaki duyarlılığını açık biçimde yansıtmaktadır. Henüz Lozan Antlaşması imzalanmadan önce bu tür iddiaları "haksızlık ve küstahlık" olarak nitelendiren Atatürk, Anadolu'nun geçmişten bugüne Türk yurdu olduğunu güçlü bir tarihsel mantık çerçevesinde ortaya koymuştur. Ona göre Anadolu, hangi dönemde kimin istilasına uğramış olursa olsun, özünde Türk'ün vatanı olmuştur. Atatürk, konuşmasında Anadolu'nun tarih boyunca farklı medeniyetlerin egemenliğine girdiğini belirtirken, bu süreçleri "geçici istilalar" olarak nitelendirmiştir. İranlılar, İskender, Romalılar, Bizanslılar ve Araplar gibi güçlerin Anadolu'da kısa süreli hâkimiyetler kurduğunu ifade eden Atatürk, bu toprakların asıl kimliğini Türk varlığıyla bulduğunu vurgulamıştır. Ona göre Türkler, "Asya'nın göbeğinden kaynakayan" bir millet olarak geldiklerinde, Anadolu'yu yalnızca fethetmemiş, aynı zamanda eski ve doğal kimliğine, yani özüne kavuşturmuştur. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II, s. 126). Atatürk, Ermenilerin Anadolu üzerinde hak iddia etmesinin tarihî ve coğrafi hiçbir temele dayanmadığını açık bir dille ortaya koymuştur. Bu tutumu, onun millî egemenlik ve tarih şuuru konusundaki kararlılığını göstermekte; aynı zamanda Türk milletinin tarih

sahnesindeki köklü varlığını bilimsel ve tarihsel gerçeklerle savunduğunu kanıtlamaktadır.

Atatürk'ün Nutuk'unda tarihin yalnızca olayların sıralandığı bir alan olarak değil, milletlerin yükseliş ve çöküş nedenlerini kavratacak bir bilinç rehberi olarak kullanıldığı görülmektedir. Eserde hemen her sayfada tarihî bir gönderme ya da tarihsel bir yorum yer almakta, bu yönüyle Nutuk, sadece bir siyasi hatırat değil, aynı zamanda tarih bilincine dayalı bir devlet aklı manifestosu niteliği taşımaktadır. Atatürk, tarihsel örnekleri değerlendirirken olayları yüzeysel biçimde aktarmaktan ziyade, bunlardan çıkarılması gereken derslere odaklanmıştır. Doğu ve Batı arasındaki güç mücadelelerini anlatırken, Türklerin tarih boyunca hem askeri kudret hem de kültürel birikim bakımından öncü bir rol oynadığını vurgulamıştır. Bununla birlikte, her zaferin kalıcı olabilmesi için “karşı taarruz ihtimalini düşünmek” ve buna karşı önlem almak gerektiğini belirtmiştir. Ona göre, tarih sahnesinde kalıcılık ancak bilinçli, stratejik ve millî bir birlik anlayışıyla mümkündür. Arapların İspanya'daki ilerleyişini, Batı Hun İmparatorluğu'nun ve Osmanlı'nın genişleme politikalarını değerlendirirken Atatürk, ortak bir tarihsel yasaya işaret etmiştir: Millî birlik ve gerçekçi hedeflerden yoksun her imparatorluk, büyüklüğü oranında çöküşünü hızlandırır. Bu bağlamda, Osmanlı hükümdarlarının “cihangirane emeller” peşinde koşmalarını eleştirirken, devletlerin güçlerini fetih hırsıyla değil, akıl, bilim ve millî dayanışma ile sürdürmeleri gerektiğini savunmuştur. (Atatürk, Nutuk II, s. 435). Atatürk, Nutuk'ta geçmişini yalnızca anlatmakla kalmamış; tarihten, ulusal geleceğe yön verecek ilkeleri süzerek bir devlet felsefesi inşa etmiştir. Onun tarih anlayışı, geçmişin hatalarından ders çıkaran, milletin kaderini duygusallıktan uzak bir mantık ve gerçeklik zeminine oturtan modern bir perspektifin ifadesidir. Atatürk'ün konuşmalarında ve hitabelerinde açıkça görüldüğü üzere, onun düşünce dünyası daima tarihle iç içe olmuştur. Yaptığı her inkılapta, geçmişin özellikle Osmanlı tecrübesinden yararlanmış; ancak bunu körü körüne bir taklit değil, akılcı bir yeniden değerlendirme anlayışıyla gerçekleştirmiştir. Ona göre, tarihten alınacak en büyük ders, değişimin zorunlu ve kaçınılmaz olduğudur. Yıkılmış bir imparatorluğun ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti, çağın gereklerine uygun bir şekilde yeniden inşa edilmeliydi. Bu nedenle, Osmanlı döneminden kalan kurumlar, alışkanlıklar ve zihniyet kalıpları, yeni devletin hedefleriyle bağdaşmadığı ölçüde tasfiye edilmiştir. Atatürk, “tarih ihtiyatsızlar için merhametsizdir” sözünü sıklıkla vurgulayarak, reformların plansız ve duygusal bir şekilde değil, tarihsel gerçeklerin ışığında yapılması gerektiğini belirtmiştir. Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde Atatürk, bir yandan geçmişin yanlışlarından ders

ıkarırken, te yandan Osmanlı Devleti'nin yüksek kültürel mirasını da yok saymamıştır. Tarihin değerli birikimini reddetmeden, bu mirası yeni bir ulusal kimliğin ve ağdaş bir devlet yapısının temeline dönüştürmüştür. Böylece hem tarih bilincine dayanan hem de geleceğe yön veren bir devlet modeli inşa edilmiştir. Atatürk için tarih, geçmişin hatalarını tekrarlamamak kadar, milletin köklerinden g alarak modernleşmesini sağlamak için de vazgeçilmez bir rehber olmuştur.

4. CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA TARİH EĞİTİMİ

4.1. Tarihsel Bilinç ve Eğitim Reformları

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte yeni yönetim anlayışını topluma benimsetmenin en etkili yollarından biri olarak eğitim ön plana çıkmıştır. Bu doğrultuda, eğitimin içerik ve yapısının Cumhuriyet'in değerleriyle örtüşmesi gerektiği yönünde güçlü bir farkındalık oluşmuştur. Ancak dönemin şartları gereği, henüz tamamlanmamış olan Osmanlı'dan devralınan eğitim reformları nedeniyle, Cumhuriyet'in ilk yıllarında eski düzen büyük oranda devam etmiştir. Yeni devletin eğitim politikasına yön vermek amacıyla atılan ilk ciddi adımlardan biri, Cumhuriyet'in ilanından hemen önce Maarif Vekâlet'inin öncülüğünde 15 Temmuz – 15 Ağustos 1923 tarihleri arasında düzenlenen I. Heyet-i İlmiye toplantısı olmuştur. (Sakaoğlu, 1992, s.18-19) Bu toplantı, dönemin eğitim meselelerini bütüncül bir bakış açısıyla ele almayı hedeflemiş; özellikle ortaöğretim için öğretmen yetiştirme süreci, bu alandaki kurumların işleyişi ve müfredatları gibi temel konular masaya yatırılmıştır. Öğretmenliğin saygın bir meslek hâline getirilmesi ve genç kuşakların bu mesleğe teşviki, tartışmaların merkezinde yer almıştır. (Öztürk, 1996, s.59-61). Bu süreç, sadece teknik bir yeniden yapılanma değil, aynı zamanda Cumhuriyet'in düşünsel temellerini taşıyacak kuşakların yetiştirilmesi açısından da kritik bir dönüm noktası olmuştur. Eğitim, yalnızca bireyleri bilgiyle donatan bir alan olmaktan çıkmış, aynı zamanda yeni rejimin ruhunu topluma aşılayacak stratejik bir araç hâline gelmiştir. (Akyüz, 2004, s.300). 3 Mart 1924'te yürürlüğe giren Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Cumhuriyet'in eğitim anlayışını biçimlendiren temel yasal düzenleme olmuştur. Bu kanunla birlikte tüm eğitim kurumları tek çatı altında toplanmış, böylece eğitimde fikir birliği ve laiklik ilkesi sağlanmıştır. Artık hedef, toplumun her kesimini kapsayan, çağdaş, eşitlikçi ve ulusal değerlerle uyumlu bir eğitim sistemini kurmak olmuştur. Cumhuriyet'ten önce eğitim sisteminde yapılan bazı değişiklikler esasen yeni bir yapının ön adımları olmuştur. Bu dönemde “Lisan-ı Osmanî” ve “Tarihi Osmanî” gibi derslerin yerine, Türk dili ve tarihi etrafında şekillenen bir içerik oluşturulmuştur. Eğitimde daha önce baskın olan “itaatkâr ve bağlı bireyler” yetiştirme anlayışı terk edilerek, bunun yerine düşünen, sorgulayan ve Cumhuriyet'in temel değerlerini içselleştiren bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Özellikle padişahın doğum günü ya da tahta çıkışı gibi şahıs merkezli etkinliklerin eğitim sisteminden çıkarılması, rejim değişikliğinin eğitim yoluyla

da görünür kılındığının bir göstergesidir. (Öymen, 1977, s.210). Bu dönüşüm, yalnızca öğretim içeriklerinin değil; aynı zamanda eğitim kurumlarının işleyişinin ve amacının da köklü bir biçimde değiştiğini ortaya koyar. İlk aşamada tüm okullar devlet denetimine alınarak laik bir yapıya kavuşturulmuş, ikinci aşamada ise ders içerikleri, kitaplar ve öğretim yöntemleri Cumhuriyet'in çağdaşlaşma hedefleri doğrultusunda yeniden tasarlanmıştır. Böylece eğitim, bireyleri sadece mesleki açıdan değil, aynı zamanda ulusal bilinç ve modern vatandaşlık anlayışıyla donatacak şekilde şekillendirilmiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun uygulamaya konulmasıyla birlikte, eğitimde laiklik esas alınarak dini içerikli öğretim anlayışına son verilmiştir. Daha önce resmi okullarda müfredata hâkim olan dinsel bilgi ağırlıklı yapı tasfiye edilmiş; özellikle Arapça ve Farsça gibi klasik din dilleri öğretim programlarından çıkarılmıştır. Bu adım, sadece eğitim sistemini çağdaşlaştırma değil, aynı zamanda bireylerin düşünsel özgürlüklerini geliştirme yönünde de önemli bir ilerlemeyi simgelemiştir. Yabancı ve azınlık okullarında da önemli düzenlemelere gidilmiştir. Bu kurumlar artık doğrudan Maarif Vekâleti'nin (Milli Eğitim Bakanlığı'nın) denetimi altına alınmış; eğitimde kullanılan dinsel semboller ve farklı ulusal kimlikleri ön plana çıkaran dini içerikler yasaklanmıştır. Aynı zamanda bu okullarda Türkçe eğitimin zorunlu hale getirilmesiyle birlikte, gençlerin ortak bir ulusal bilinç etrafında birleşmeleri hedeflenmiştir. Özellikle “Tarih”, “Coğrafya” ve “Yurt Bilgisi” gibi derslerin okutulması, bu ulusal bilinci güçlendirmeyi amaçlamıştır. Medreselerin kapatılması ise eğitimdeki dönüşümün en sembolik adımlarından biri olmuştur. Önceden dinî eğitim veren 479 medrese Maarif Vekâleti'ne devredilmiş, bunların yerine İmam Hatip Okulları kurulmuşsa da dönemin koşulları ve eğilimleri nedeniyle bu okullar uzun süre işlev görememiş ve öğrenci bulamadıkları için kapatılmışlardır. Bu durum, halkın artık klasik dinî eğitim yerine modern, laik eğitime yöneldiğini de göstermiştir. Cumhuriyet yönetimi, eğitimde yalnızca bir dinin dayatılmasını değil, dinsel çeşitliliğin göz önüne alınmasını da esas almıştır. Türkiye'nin sadece Müslüman bireylerden oluşmadığı gerçeğinden hareketle, tüm ilkokul, ortaokul ve liselerde din derslerine yer verilmemiştir. (Sakaoğlu, 1992, s.26,27). Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim alanındaki en köklü düzenlemelerinden biri olan Tevhid-i Tedrisat Kanunu, eğitimin temel ilkelerini, kurumlarını, amaçlarını ve kadrolarını yeniden şekillendirmiştir. Bu kanun, yalnızca bir yapısal dönüşümü değil, aynı zamanda rejimin ideallerine uygun kuşakların yetiştirilmesini de amaçlamıştır. Kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte eğitim reformları hız kazanmış, ancak bu dönüşüm sürecinin nihai sonuçlara ulaşması 1930'lu yılların ortalarına kadar uzamıştır. Eğitimdeki bu reform

süreci, yalnızca kurumsal değil, aynı zamanda zihinsel bir devrimi de beraberinde getirmiştir. Cumhuriyet'in kültürel ve toplumsal hedeflerine ulaşılması, büyük ölçüde Mustafa Kemal Atatürk'ün doğrudan müdahil olduğu yoğun ve kararlı çabalarıyla mümkün olabilmektedir. Eğitim ve kültür sahasındaki mücadele, yalnızca teknik bir yenilenmeyi değil; Osmanlı mirasıyla ve yüzyıllardır süregelen sömürgeci anlayışla hesaplaşmayı da gerekli kılmıştır. Bu nedenle eğitimdeki devrimler, Ulusal Bağımsızlık Savaşı kadar kritik ve hatta zaman bakımından daha uzun soluklu bir mücadele olarak öne çıkmıştır. Cumhuriyet yönetimi, toplumun kimliksel dönüşümünü en öncelikli hedeflerden biri olarak görmüştür. Çünkü Osmanlı'dan devralınan miras, halkın büyük çoğunluğunu tarih bilincinden yoksun bırakmış; sınırlı sayıdaki eğitilmiş kesimi ise kendi köklerinden kopuk, toplumsal gerçeklerle bağdaşmayan bir zihinsel kalıba hapsetmiştir. Bu nedenle Atatürk, öncelikle eski zihinsel kalıplarla bağları koparmanın gerekliliğini görmüş ve bu amaçla alfabe değişikliğini stratejik bir müdahale olarak hayata geçirmiştir. Bu değişiklik, yalnızca yazının biçimini değil, aynı zamanda halkın bilgiye erişimini kolaylaştırmayı, okuryazarlığın yaygınlaşmasını sağlamayı ve Türkçeyi ses yapısına uygun hale getirmeyi mümkün kılmıştır. İkinci aşamada ise dil, tarih ve yurttaşlık eğitimi üzerinden ulusal bilinç ve benlik algısı yeniden inşa edilmek istenmiştir. Atatürk'ün yaşamının sonuna dek dil ve tarih çalışmalarına büyük önem atfetmesi, bu alanlardaki boşluğun ve ihmalin telafisini sağlama arzusundan kaynaklanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun çok uluslu ve çok dilli yapısı içinde bu iki alanın sistematik olarak göz ardı edilmiş olması, yeni rejimin bu boşluğu gidermek için yoğun çaba sarf etmesini zorunlu kılmıştır. Şevket Süreyya Aydemir'e göre, Atatürk kuşağının tarih anlayışı uzun yıllar boyunca iki temel yanlışın etkisi altında biçimlenmiştir. Bu yanlışlardan ilki, Türk tarihinin yalnızca Osmanlı dönemine indirgenmiş olmasıdır. Eğitim kurumlarında aktarılan tarih anlatısında, Osmanlı Devleti'nin kurucu unsurları, sadece Söğüt ve Domaniç çevresine yerleşmiş 300 çadırdan oluşan bir aşiretten ibaret gösterilmiştir. Bu indirgemeci yaklaşım, Türklerin tarih sahnesindeki çok daha eski ve geniş çaplı varlığını tamamen görmezden gelmiştir. İkinci yaygın yanlış ise, tarihte bir Türk uygarlığının hiç var olmadığı inancına dayanmıştır. Ders kitaplarında Türklerin medeni katkılarını neredeyse hiç yer verilmemiştir. Orta Asya, yalnızca istilacı ve yıkıcı karakterlerle anılan Cengiz ve Timur gibi figürlerin yurdu olarak tanıtılmış; bu coğrafya, Türk kültürünün beşiği olmaktan ziyade olumsuz çağrışımlarla anılmıştır. Hatta resmi tarih kitaplarında, doğrudan "Türk" adının anılmadığı görülmüştür. Eğitimde ya "Müslümanlar"dan ya da "Osmanlılar"dan söz edilmiş; Türk kimliği arka plana atılmıştır. Dahası, Osmanlı

hanedanının kendi Türk kökenleriyle bağı yüzyıllar öncesinden kopmuş gibi gösterilmiştir. Osmanlı toplumu içinde Arap, Kürt ve Arnavut unsurlar yüceltilirken, Türk halkı kimliksiz ve değersiz bir unsur gibi sessizce geçiştirilmiştir. Atatürk ve onun kuşağı, işte bu tarihsel dışlanmışlık atmosferi içinde yetişmiş; kendilerine ait geçmişe ve kimliğe yabancı bırakılmışlardır. Tanzimat’tan itibaren Batı’nın tek medeniyet kaynağı olarak gösterilmesi de bu anlayışın bir başka boyutunu oluşturmuştur. Bu dönemin aydınları arasında, köklerinden utanma ve Batı karşısında bir aşağılık kompleksi gelişmiştir. Aydınlar, kendi kültürel ve tarihsel miraslarına olan güvensizliklerini açıkça taşımışlardır. Bu ruh hali, özellikle Osmanlı Devleti’nin son dönemindeki yılgın, edilgen ve boyun eğici atmosferle birleştiğinde, genç kuşaklar arasında yaygın bir teslimiyet duygusu hâkim olmuştur. Ancak bu tabloya karşı çıkan bir avuç idealist, içinde taşıdığı sorgulayıcı ve dönüştürücü ruhla tarih anlayışını yeniden kurma çabasına girişmiştir. Atatürk’ün tarih çalışmalarına verdiği önem, tam da bu ideolojik boşluğu doldurma çabasının bir yansıması olmuştur. (Aydemir, 1985, s.427-428).

Liseler için 1934 senesinde hazırlanan Tarih IV: Türkiye Cumhuriyeti Tarihi adlı ders kitabında, “Maârif ve Terbiyede İnkılâp ve Islahât Cereyanları” başlığı altında yer alan “Tarih ve Yurt Bilgisi Tedrisatının Millîleşmesi” kısmında, Türk Devrimi’nin tarih anlayışına sağladığı katkılar vurgulanmıştır. Bu bölümde, Cumhuriyet öncesindeki tarih eğitiminin nasıl bir anlayışla verildiği şu ifadelerle açıklanmıştır: *“Osmanlı saltanatında millî tarih yalnız ihmal değil, inkâr ve tahrif ediliyordu. Yurt Bilgisi ise, mekteplere pek geç olarak, ancak saltanatın son yıllarına doğru ‘Malûmât-ı Vataniye’ adıyla saltanatçı terbiye’nin bir müeyyidesi halinde girmiş bulunuyordu. Mekteplerimizde Türk millî tarihini Osmanogullarından başlatmak adet olmuştu. İslamlıktan evvel Türklüğün mevcudiyeti kitaplarda hemen hemen hiç geçirtilmiyordu. Osmanlılık ve Hilafetin Maarifi”, Türklüğün “medeniyet kudret ve asalete ancak İslamlığa girmek ve Osmanogullarını başına çıkarmakla erebilmiş olduğunu telkin etmek istiyordu. Böyle gösterilmekle Türklüğün bu nimetlerin kaynağı gösterilen sülaleye sarılacağı ve sonuna kadar bağlı kalacağı umuluyordu. Meşrutiyet devri içinde başlayan Türkçülük hareketine rağmen dahi Türk Tarihi bilhassa mektep kitapları içinde hakiki simasını bulamadı”* (Tarih IV: Türkiye Cumhuriyeti, 1934, s.262). Osmanlı İmparatorluğu’nun eğitim politikalarında millî tarihin yalnızca ihmal edilmediği, aynı zamanda inkâr ve tahrif edildiği belirtilmiştir. Eğitimin temel amacı, Osmanlı hanedanına bağlı sadık bireyler yetiştirmek olduğundan, tarih öğretimi de bu ideolojik hedef doğrultusunda biçimlendirilmiştir. Özellikle tarih ders kitaplarında Türklüğün İslamiyet öncesi varlığına

neredeyse hiç yer verilmediği, tarihsel sürekliliğin Osmanlı ile başlatıldığı tespit edilmiştir. Osmanlı ve hilafet merkezli eğitim anlayışı, Türklüğün medeniyet üretme potansiyeline ancak İslam'la tanışması ve Osmanlı sülalesinin yönetimi altına girmesiyle ulaştığını telkin etmiştir. Bu yaklaşım, Türk kimliğini silikleştirerek, meşruiyeti yalnızca hanedana bağlayan bir söylemi yerleştirmeye çalışmıştır. Bu yolla, halkın hanedana olan sadakatının pekiştirileceği düşünülmüştür. Her ne kadar Hürriyetin İlanıyla yükselen Türkçülük hareketiyle birlikte bu anlayışa karşı tepkiler gelişmiş olsa da bu tepkiler tarih kitaplarına ve öğretim programlarına yansıtılamamıştır. Cumhuriyet yönetimi ise, tarih eğitiminin ulusal bir kimlik inşası açısından hayati bir rol taşıdığını fark ederek, bu alanda köklü bir dönüşüm başlatmıştır. Bu dönüşüm, yalnızca ders kitaplarının içeriğini değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda bireyin geçmişiyle kurduğu ilişkinin niteliğini de dönüştürmüştür. Atatürk ve kurucu kadro, Osmanlı'nın miras bıraktığı tarih algısının Türk milletinin kendine güvenini zedelediğini, bu nedenle tarih öğretiminin kökten revize edilmesi gerektiğini düşünmüştür. Böylece tarih eğitimi, yalnızca bilgi aktaran bir alan olmaktan çıkarılmış; bireyde aidiyet, sorumluluk ve ulus bilincini inşa eden bir araç olarak yeniden tanımlanmıştır. Bu bağlamda Türk tarihine dair kapsamlı araştırmalar başlatılmış, Orta Asya'daki Türk uygarlıklarının varlığı ortaya konmuş ve Türk tarihinin kökleri derinleştirilmiştir. Söz konusu yaklaşım, yalnızca geçmişin doğru anlaşılmasını değil, aynı zamanda geleceğe daha özgüvenli ve bilinçli bir nesil yetiştirilmesini de mümkün kılmıştır. Türklerin tarih yazıcılığı ve öğretimi alanında hak ettiği yere ulaşması, ancak Cumhuriyet'in ilanıyla mümkün olmuştur. Osmanlı Devleti'nin ümmet temelli ideolojisinin yerini, ulus ve laiklik esaslı yeni bir yönetim modeline bırakması, eğitim programları ve ders kitaplarının içeriğinin değiştirilmesini zorunlu kılmıştır. Eğitim sistemi, Cumhuriyet'in hedeflediği toplumsal dönüşümün en önemli araçlarından biri olarak görülmüş; özellikle tarih eğitimi, millî bilinç ve kimlik inşasında kritik bir rol üstlenmiştir. Bu nedenle, tarih ders programları ve kitaplarının yeniden düzenlenmesi süreci başlamıştır. (Aslan, 1995, s.295). Ancak bu değişiklikler başlangıçta sınırlı kalmış ve daha derinlemesine reformların gerçekleşmesi için hazırlık niteliğinde olmuştur. Cumhuriyet'in temel ilkelerine uygun, kapsamlı bir eğitim dönüşümünün sağlanabilmesi için uzun soluklu ve sistematik çalışmaların tamamlanması beklenmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitim müfredatında gerçekleştirilen değişiklikler, 23 Nisan 1924 tarihinde toplanan İkinci Heyet-i İlmiye toplantısıyla şekillenmeye başlamıştır. Bu toplantıda, ders programlarının süresi ve içeriğine ilişkin düzenlemelerin (Ergun, 1982, s.62-64) yanı sıra hukuk ve iktisat derslerinin birleştirilerek "içtimaiyat"

adı altında okutulması ve felsefe eğitimine öncelik verilmesi gibi kararlar alınmıştır. Tarih eğitimi bağlamında ise, henüz kapsamlı programlar oluşturulamamış olsa da “Türk Medeniyeti Tarihi” ile “Ecnebi Medeniyeti Tarihi” gibi konular müfredata dâhil edilerek millî kimlik inşasına yönelik adımlar atılmıştır. (Hâkimiyet-i Milliye, 24 Nisan 1924). Atatürk’ün “*eski zihniyetlere göre yazılmış kitapların artık yerinin kalmadığı*” (Ergun, 1982, s. 64) yönündeki ifadesi, dönemin eğitim anlayışında radikal dönüşümlerin gerekliliğini ortaya koymuştur. Ancak, devletin kurumsal yapısının oluşturulmasına öncelik verilmesi nedeniyle tarih eğitimi alanındaki reformlar, başlangıç aşamasında daha çok mevcut sistemin Cumhuriyet’in temel ilkeleriyle uyumlu hale getirilmesine odaklanmıştır. Bu nedenle, tarih programlarında yapılan değişiklikler, daha çok tadilat mahiyetinde kalmış ve köklü bir dönüşüm henüz sağlanamamıştır. Nihayetinde eğitim reformlarının Cumhuriyet’in toplumsal dönüşüm hedefleri açısından kritik bir dönem olduğunu görmek mümkündür. Tarih eğitimi, salt geçmişin aktarımı olmaktan çıkarılarak, ulusal kimliğin ve aidiyet duygusunun inşasında temel bir araç haline getirilmiştir. Böylece, ümmet anlayışından ulus anlayışına geçişte genç kuşakların yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin bilincine varması amaçlanmıştır. Cumhuriyet’in eğitim alanında yaptığı bu düzenlemeler yalnızca akademik bir yenileme değil, aynı zamanda ulusun kendini tanıması ve geleceğe hazırlanması için stratejik bir adım olmuştur. Bu nedenle, Atatürk’ün eğitim reformları, Türkiye Cumhuriyeti’nin sosyal ve kültürel yapısının şekillendirilmesinde önemli bir mihenk taşı olarak değerlendirilmektedir.

4.2. İlköğretimde Tarihsel Anlatının İnşası

Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte eğitim sistemi yalnızca biçimsel olarak değil, içeriksel olarak da radikal bir dönüşüme uğramıştır. Bu dönüşümün en belirgin örneklerinden biri, 1924 İlk Mektepler Müfredat Programıdır. Bu program yalnızca pedagojik bir planlama değil, aynı zamanda yeni rejimin ideolojik temellerini çocuk yaşta bireylere kazandırma çabasının kurumsal yansımasıdır. Özellikle Saltanat, Osmanlı Hanedanı ve Hilafet gibi kurumların tarihsel anlatıdan çıkarılması, geçmişle yüzleşme ve hesaplaşma sürecinin bir parçası olarak değerlendirilmelidir. (Maarif Vekâleti, (1340- a), 1924, s.23-35; Yücel, 1938, s.192). Bu adım, genç kuşakların zihin dünyasında Osmanlı ile kurulan tarihsel ve duygusal bağların zayıflatılması, yerine Cumhuriyet değerleriyle şekillenen bir aidiyet duygusunun inşa edilmesi amacını taşımıştır. Dolayısıyla müfredat yalnızca bilgi aktaran bir araç değil, aynı zamanda ulusal kimliğin yeniden

kurgulanmasını sağlayan stratejik bir mekanizma olarak işlev görmüştür. Bu strateji doğrultusunda, Türk Kurtuluş Savaşı Tarihi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kuruluşu, Sevr ve Lozan anlaşmaları, Cumhuriyet'in ilanı, Hilafet'in kaldırılması gibi konuların çocuklara erken yaşta öğretilmesi, yeni rejimin meşruiyet temelini güçlendirme arzusunun doğal bir sonucudur. (Cicioğlu, 1985, s.197). Ayrıca, 1924 İlk Mektepler Müfredat Programında yer alan Sarayın Hıyânetleri, Millî İntibâh Devri, İstiklâl Hârbi, Yeni Türkiye Devletinin Kuruluşu, Lozan Muâhedesi, Cumhuriyet, Bugünkü Türk İlmi, Ondokuzuncu Asır, Başlıca Keşifler ve İhtirâlar, Avrupalıların Müstemlekat Siyaseti gibi başlıklar da göstermektedir ki tarih eğitimi yalnızca geçmişi öğretmeyi değil, aynı zamanda genç bireylere bir dünya görüşü kazandırmayı hedeflemiştir. (Maarif Vekâleti, (1340- a), 1924, s. 23-25) Bu süreçte, imparatorluk döneminden devralınan kimi tarihsel konular ve anlatı biçimleri yalnızca içerik olarak değil, ideolojik niyetleri itibarıyla da geçerliliğini yitirmiştir. Bu yüzden program yalnızca bir eğitim reformu değil, toplumsal hafızanın yeniden inşası yönünde atılmış simgesel bir adım olarak değerlendirilmelidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinin, ilk kez sistemli biçimde tarih derslerinin bir parçası haline getirilmesi de bu dönüşümün çarpıcı bir göstergesi olmuştur.

1924 İlk Mektepler Müfredat Programı çerçevesinde tarih dersine ayrılan süre, dönemin eğitim politikalarının tarih öğretimine bakışını da yansıtır niteliktedir. Bu programa göre, tarih öğretimi 3. sınıfta haftada bir saat, 4. ve 5. sınıflarda ise haftada iki saat olarak planlanmıştır. Ders saatlerinin sınıf seviyelerine göre kademeli biçimde artırılması, öğrencilerin gelişim düzeylerine uygun olarak tarihsel bilgiyle tanıştırmak istenmesinin bilinçli bir tercih olduğunu göstermektedir. Programda her sınıf düzeyine uygun olarak belirlenen tarih konuları şu şekilde sunulmuştur:

Üçüncü Sınıf: “Bu sınıfta tarih dersi daha ziyâde bir kırâat ve musâhabe şeklinde olacak ve Meşrûtiyetin ilânından bugüne kadar cereyân eden en mühim vakıalar, çocukların alâkasını celb edecek bir şekilde, muallim tarafından takrîr ve hikâye edilecektir. Bi-l-hassa Anadolu’da millî hareketlerin başlamasıyla cumhûriyetin ilânına kadar geçirdiğimiz millî intibâh devrine en fazla ehemmiyet verilecek, bu devrin kahramanlık menkıbeleri, büyük şahsiyetleri anlatılacaktır.”

Dördüncü Sınıf: “Mısırlılar, Fenikeliler, Keldânî ve Asurîler, İranlılar, Hititler, Türkler, Benî İsrâil, Yunanlılar, Romalılar, [bunlar hakkında bi-l-hassa medeniyet tarihi itibarıyla ma'lûmât-ı muhtasara verilecek, yalnız Türkler kısmı biraz tafsîl olunacaktır]. Kurun-u vusta [hudûdu umûmîye ve mümeyyezeyi gösterecek mücmel ma'lûmât]. Arab târihi: İslâmda cumhûriyet ve mutlakîyyet devirleri, Abbasiler devrinde Türkler [dîn

derslerinde Hazret-i Muhammed zamanıyla ve Hulefâ-i Râşidîn hakkında tafsîlât verildiğinden, bu cihetle daha muhtasar olacaktır]. *Türk Târihi: Oğuz Türkleri ve Selçukîler. Anadolu’da Türkler. Salib seferleri ve Türkler. Moğol istilâsı. Osmanlı Devleti’nin kuruluşu. Timur devri. Osmanlı devletinin yeniden tekerrür ve inkişâfı. İstanbul’un fethi. Kurûn-ı Vustada Türk medenîyyeti ve garp medenîyyetiyle mukâyese-i.*”

Beşinci Sınıf: “ *Kurûn-ı Cedide: Kurûn-ı Vustaya nihâyet veren başlıca âmilleri, Avrupa’da mutlakiyetçi devletlerin teşekkülü. İngiltere’de meşrûtiyet. İstanbul fethinden Tanzimât’a kadar Osmanlı İmparatorluğu’nun ıttılâ, tefevvuk, ric’at devirleri. Eski Osmanlı hayât ve medenîyyeti. Halk ve saray, idâre, ordu, arazi teşkilâtı, ulûm ve fûnûn, edebîyyat ve sanyii nefise, zirâât, sanâyi’, ticâret, iktisâdî teşkilât ve muahharen bunların inhitât-ı esbâbı. (Millî târih hakkında ma’lûmât verilirken vakayi sırasında Rusya’nın bize karşı siyâsetinden ve bi-l-hassa Fransız inkılâb-ı kebîriyle inkılâb esaslarından bunun Avrupa ve Balkanlar’daki aks-ı te’sirlerinden etrafla bahs edilmelidir). Tanzimât, mâhiyyeti, sebepleri ve neticeleri. Bu devrede Avrupa ile münasebetimiz, Kırım Hârbi, İlk Meşrûtiyet Hareketleri, 1294 Hârbi, Abdülhamîd devri, Meşrûtiyetin ilânı, İtalya ve Balkan hârbleri. Cihan hârbi ve mütâreke, İmparatorluğun dağılması, ecnebî işgalleri, Sarayın Hıyânetleri, Millî İntibâh devri, İstiklâl Hârbi, Yeni Türkiye Devleti’nin Kuruluşu, Lozan Muâhdesi, Cumhuriyet, bugünkü Türk âlemi, ondokuzuncu asır, başlıca keşifler ve ihtirâlar. Avrupalıların Müstemlekât siyâseti” (Maarif Vekâleti, (1340- a), 1924, s. 23-25)*

Halifeliğin kaldırılmasının ardından ortaya çıkan “Cumhuriyet rejimi dine karşıdır” şeklindeki muhalif söylemlere karşı, İslam’ın ilk dönemlerini bir nevi Cumhuriyet yönetimi örneği olarak sunmak, toplumsal desteği pekiştirmeyi hedeflemiştir. (Öztürk, 2001, s.418). Bu yaklaşım, yeni rejimin meşruiyetini İslam üzerinden yeniden tanımlama çabasını yansıtmaktadır. Bu bağlamda İslam yalnızca bir inanç sistemi olarak değil, tarihsel bir olgu olarak ele alınmış; böylece dinin tarih öğretimi içerisindeki konumu yeniden tanımlanmıştır. Bu, Cumhuriyet’in laiklik ilkesine bağlı kalma çabasının da bir yansımasıdır. Müfredatta özellikle belirtilen “tarih kitaplarının din kitabı olmadığı” yönündeki vurgu ise, bu ayrımın altını net bir biçimde çizmiştir. Dinsel bilgiler din derslerinin sorumluluğuna bırakılarak tarih derslerinin seküler, nesnel ve bilimsel temellere dayanması hedeflenmiştir. Bu yaklaşım yalnızca 1924 müfredatına özgü bir adım olarak kalmamış; Cumhuriyet döneminde inşa edilmek istenen ulusal kimliğin ve laik eğitim sisteminin temel dayanaklarından biri haline gelmiştir. 1924 İlk

Mektepler Müfredatı'nda yer alan "İslam'da Cumhuriyet" başlığı, dönemin siyasal ve toplumsal dönüşüm hedefleri açısından son derece stratejik bir anlam taşımıştır. Bu başlık yalnızca eğitimsel bir içerik sunmakla kalmamış, aynı zamanda Cumhuriyet rejiminin İslam'la bağdaştırılabileceği mesajını vermeye yönelik ideolojik bir araç olarak kullanılmıştır. (Maarif Vekâleti, (1340- a), 1924, s. 24).

Cumhuriyet'in ilanını takip eden süreçte tarih ders kitaplarının içeriği, yeni rejimin ideolojik hedefleri doğrultusunda yeniden şekillendirilmeye çalışılmıştır. Ancak bu düzenlemeler, özellikle uygulama alanında çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Öğretmenlerin eski anlatı kalıplarına ve pedagojik alışkanlıklara bağlı kalması, reformların etkisini sınırlamıştır. Bu durum, eğitimdeki dönüşümün yalnızca mevzuat düzeyinde değil, aynı zamanda zihniyet ve içerik düzeyinde de gerçekleştirilmesi gerektiğini göstermektedir. *"Osmanlı Devleti tarihe karışıp da yeni ve millî Türk Devleti kurulunca, mekteplerimizde Osmanlı devrinden kalma tarih kitaplarının derhal ve tamamen değiştirilmesi kabil olmadı. Tarih programları çabuk tebdil edildi ise de o programlara göre tarih kitapları o kadar çabuk tertib, tabı ve neşrolunamadı. Ancak seneler geçtikçe eski kitapların, milliyet, halkçılık esaslarına uygun olmak üzere, bir dereceye kadar ıslah edilmeye çalışıldığı veyahut bu esaslara göre yeni kitaplar yazılmaya uğraşıldığı görüldü. Fakat bu kitapları yazarlar da itiraf etseler gerektir ki, yapılan tadiller ve ıslahlar asıldan ziyade şekle, ruhtan ziyade maddeye aittir."* (Akçura, 1932, s.596).

Meşrutiyetin miras bıraktığı kitapların çoğu, Avrupalı tarihçilerin -özellikle Fransızların- kaleme aldığı genel tarih anlayışına dayanmış ve bu eserler çoğu zaman eleştirel bir süzgeçten geçirilmeden doğrudan aktarılmıştır. Bu nedenle, *"mekteplerimizin... resmi ders kitapları olan bu kitaplarda Fransız tarihçilerin muayyen gayelerine göre yapılan inşai tarih hakim ve nafiz bulun"*muş; böylece *"Türk mekteplerinde... dikkatsizlik eseri olarak, Avrupa'nın ve bilhassa Fransa'nın dünyaya nazarı tedris ve telkin olunmuştur."*(Akçura, 1932, s.598). Avrupa merkezli bu tarih anlatısı, Türk tarihinin geri planda kalmasına ve Batılı tarihçilerce oluşturulan ön yargıların öğrenciler arasında yerleşmesine zemin hazırlamıştır. 1924'te gerçekleştirilen müfredat reformları bu durumu telafi etmeye yönelik önemli bir girişim olmuş, ancak köklü değişimlerin etkisinin hissedilmesi zaman almıştır. Tarih eğitiminin millî bir bilinç oluşturma misyonunu üstlenebilmesi için içerik, yöntem ve kadro boyutlarında eşzamanlı bir dönüşüm zorunlu hale gelmiştir.

Cumhuriyet'in erken dönemlerinde eğitim-öğretim faaliyetlerini sistemli bir şekilde yürütme çabası, ders kitapları konusunda da belirgin biçimde kendini göstermiştir. Hangi kitapların kullanılacağı da merkezi otorite tarafından belirlenmiş ve bu kararlar, okullara resmi olarak bildirilmiştir. Uygulamada birlik sağlamak ve eğitimde hedeflenen ideolojik dönüşümün yaygınlaştırılmasını temin etmek amacıyla, Türkiye genelindeki tüm ilkokul ve liselerde bu listede belirtilmeyen kitapların kullanımı yasaklanmış; aksi uygulamalara karşı cezai yaptırımlar öngörülmüştür. İlk mekteplerde okutulacak tarih dersleri için hangi kitapların tercih edileceği de bu doğrultuda tespit edilmiştir. (Maarif Vekâleti Müsteşarlığı (1340-1341- a), s.1-6).

3. Sınıflar - *Millî Tarih (Birinci Kısım)*, Köprülüzade Mehmed Fuat Bey

- *Türkiye Tarihi*, Ahmet Refik Bey

- *Bizim Tarih*, Ahmed Halid Bey

4. Sınıflar - *Millî Tarih (Dördüncü Sınıfı Mahsus)*, Köprülüzade Mehmed Fuat Bey

- *Umumi Tarih*, Ahmet Refik Bey

- *Bizim Tarih (İkinci Kısım)*, Ahmed Halid Bey

5. Sınıflar - *Millî Tarih (Üçüncü Kısım)*, Köprülüzade Mehmed Fuat Bey

- *Umumi Tarih (Beşinci Sınıf)*, Ahmet Refik Bey

- *Bizim Tarih (Üçüncü Kısım)*, Ahmed Halid Bey

Cumhuriyet rejimiyle eğitim sisteminin uyumlu hale getirilmesi amacıyla hazırlanan “1924 İlk Mektepler Müfredat Programı”, yeni rejimin temel değerlerini yansıtmakla birlikte, bu düzenlemenin kalıcılığı sağlamak açısından yetersiz kaldığı kısa sürede anlaşılmıştır. Bu nedenle müfredat çalışmaları yalnızca geçici bir çözüm olarak değerlendirilmiş ve daha kapsamlı bir revizyon ihtiyacı doğmuştur. Bu doğrultuda hazırlanan yeni program, 1926-1927 öğretim yılında sınırlı sayıda okulda pilot uygulamaya tabi tutulmuş, elde edilen deneyim ve geri bildirimler doğrultusunda yeniden düzenlenerek 1927-1928 öğretim yılından itibaren tüm Türkiye'deki ilkokullarda uygulanmaya başlanmıştır. (Başgöz, 1995, s.107). 1927 tarihli bu yeni programla birlikte ilkokul eğitimi yapısal olarak iki kademeye ayrılmıştır. İlk üç sınıf birinci devre olarak tanımlanmış ve bu kademedeki derslerin entegre bir yaklaşımla işlendiği “toplu öğretim” modeli benimsenmiştir. Bu kapsamda, tüm derslerin temelini oluşturacak şekilde, tarihsel içerikleri de barındıran “Hayat Bilgisi” dersi mihr (ana eksen) ders olarak müfredata dâhil edilmiştir. (Baymur, 1941, s.21). 1927 Programı'nın, önceki programlara kıyasla dikkat çeken iki temel yeniliği vardır. Birincisi, her ders için açık hedeflerin ve bu hedeflere ulaşmada izlenmesi gereken yöntemlerin ayrıntılı biçimde açıklanmış

olmasıdır. İkincisi ise, tarih öğretiminde geleneksel ezberci yaklaşımın terk edilerek, medeniyet tarihine daha fazla ağırlık verilmesi, tarih derslerinin coğrafya ile ilişkilendirilerek görsel materyaller, tarihi eserler ve resimler yoluyla daha somut bir öğretim sürecinin önerilmesidir. (Türkyılmaz, 1967, s.41). Bu program kapsamında tarih derslerinin amaçları da belirgin biçimde tanımlanmıştır: Öğrencilere Türk milletinin geçmişine dair bilgi kazandırmak suretiyle millî bir bilinç oluşturmak; içinde bulunulan çağdaş uygarlığın uzun bir tarihsel sürecin sonucu olduğunu kavratmak; ayrıca tarihte iz bırakmış şahsiyetlerin yaşam öykülerinden örnekler sunarak öğrencilerin kişisel ve toplumsal gelişimine katkı sağlayacak rol modeller yaratmak. (Maarif Vekâleti, 1926, s.71). 1927 tarihli ilkökul müfredatında, tarih derslerinin belirlenen amaçlara ulaşabilmesi için öğretim sürecinde dikkat edilmesi gereken hususlar yedi temel madde hâlinde belirlenmiştir. Bu maddeler, dönemin pedagojik anlayışı doğrultusunda hem içerik hem de yöntem bakımından önemli yönlendirmeler içermektedir. İlk olarak, ilköğretim çağındaki çocukların zihinsel gelişim düzeyleri ve ders süresinin sınırlılığı göz önünde bulundurularak, kapsamlı ve soyut bir “tarih-i umumî” öğretiminden kaçınılması gerektiği ifade edilmiştir. Bunun yerine, dünya tarihinin yalnızca Türk tarihiyle doğrudan ilişkili olan bölümlerine yer verilmesi önerilmiştir. Bu yaklaşım, çocukların dikkatini odakta tutmayı ve ulusal kimlik bilinci kazandırmayı amaçlamaktadır. Ayrıca savaşların ve siyasal olayların kronolojik aktarımından çok, uygarlık tarihine ağırlık verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Böylece tarih, yalnızca geçmişin politik gelişmelerini değil, insanlık tarihindeki kültürel ve bilimsel birikimi de öğretme aracı hâline getirilmeye çalışılmıştır. Öğretmenlerin ders anlatımında isim ve tarih tekrarına boğulmamaları, yalnızca önemli bilgileri tahtaya yazarak çocukların zihinsel yükünü azaltmaları önerilmiştir. Bu yönüyle öğretim yöntemi, öğrencilerin aktif öğrenmesini ve seçici dikkati desteklemeye yöneliktir. Program, tarih öğretiminin coğrafya dersleriyle eşgüdüm içinde yürütülmesini de özellikle vurgulamıştır. Harita kullanımı temel araçlardan biri olarak düşünülmüş, okullarda harita bulunmadığı durumlarda öğretmenlerin tahtaya renkli tebeşirle krokiler çizmeleri istenmiştir. Görsel materyallerin (tarihi levhalar, kartpostallar, resimler) kullanımı teşvik edilmiş; hatta bu materyallerin okul koleksiyonlarında biriktirilerek sistematik bir kaynak oluşturması amaçlanmıştır. Yine aynı şekilde, imkânlar dâhilinde müze gezilerinin düzenlenmesi ya da çevredeki tarihi yapılar üzerinden anlatımlar yapılması önerilmiş, bu yöntemle öğrencilerin somut tarihsel objelerle bağ kurmaları hedeflenmiştir. Tarih derslerinde verilen bilgilerin çeşitli tarihsel okuma parçalarıyla desteklenmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu yöntemle, öğrencinin

tarihsel olayları yalnızca dinleyerek değil, okuyarak ve yeniden yapılandırarak öğrenmesi istenmiştir. (Maarif Vekâleti, 1926, s.71). Ancak bu idealist programın uygulanmasında ciddi sıkıntılar yaşanmıştır. Zaman içerisinde bu hedeflerin birçoğu ya hiç hayata geçirilememiş ya da uygulamada oldukça yüzeysel kalmıştır. En önemli engellerin başında, tarih öğretmenlerinin yeni pedagojik yaklaşımlara yeterince hâkim olmamaları ve geleneksel öğretim anlayışlarını sürdürmeleri gelmiştir. Ayrıca ders kitaplarının içerik bakımından yetersiz oluşu, öğretim materyallerinin temin edilememesi ve okulların fiziksel altyapı eksiklikleri, bu amaçların gerçekleştirilmesini neredeyse imkânsız kılmıştır. Böylece, çağdaş bir tarih öğretimi hedeflenmiş olsa da uygulama düzeyinde ideal ile gerçeklik arasındaki fark derinleşmiş; reformun etkisi uzun vadeye yayılmıştır.

Atatürk'ün bireysel okuma pratiği incelendiğinde, yalnızca siyasal, askerî ya da ideolojik metinlerle sınırlı kalmadığı; eğitim alanına yönelik kaynaklara da ilgi gösterdiği dikkat çekmektedir. Özellikle dikkat çeken bir husus, onun okuma listesinde ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde okutulan ders kitapları ve müfredat programlarının da yer almış olmasıdır. (Başbakanlık, Kültür Müsteşarlığı, 1973). Bu durum, Atatürk'ün eğitim alanına ne denli önem verdiğini ve müfredat düzenlemelerini yakından izlediğini göstermesi bakımından son derece anlamlıdır.

Gürbüz Tüfekçi'nin yürüttüğü araştırmada, Atatürk'ün, 1926 yılında deneme niteliğinde uygulanan ilköğretim programının tarih dersiyle ilgili kısmını özel olarak incelediği ve bu bölümdeki bazı açıklamaların altını çizdiği belirtilmektedir. Atatürk'ün özellikle *“Büyük şahısların hayat ve hareketleri tasvir edilerek çocuklara imtisale şayan nümuneler göstermek”* şeklindeki amacı dikkatle işaretlediği görülmektedir. (Tüfekçi, 1983, s.332). Bu vurgu, onun eğitim anlayışında örnek şahsiyetlerin ve tarihsel figürlerin model olarak sunulmasının ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. *“Atatürk, tarih öğretiminde belgelerin, haritaların, ıraksak soruların, müzelerin ve alan gezilerinin kullanılmasının önemini bizzat görmüş ve uygulamış bir ülke ve devlet kurucusu olarak karşımıza çıkmaktadır.”* (Ata, 2000, s.90). Bu ifade, onun yalnızca soyut bilgi aktarımına dayalı bir tarih öğretimi yerine, doğrudan deneyim ve somut materyaller üzerinden şekillenen bir pedagojiyi tercih ettiğini göstermektedir. Ata, Atatürk'ün *“çağdaş tarih pedagojisi ile çağdaş müzecilik anlayışını entegre etmeye çalıştığını”* ve bu iki alanı birbirinden bağımsız düşünmediğini vurgulamaktadır. Üstelik Atatürk'ün bu konudaki yaklaşımı yalnızca teoriyle sınırlı kalmamış, doğrudan kendi yaşamından örneklerle pekiştirilmiştir. *“Üstelik halkın sanat ve tarih bilinci açısından eğitimi söz konusu olunca, tarih öğretimini ve müzeciliği iki ayrı alan gibi düşünmemiş, disiplinler arası bir çerçeveye*

içinde birlikte işe koşulması gerektiğini kendi hayatından örneklerle göstermiştir.” Bu anlayış, günümüz tarih öğretmenlerine de önemli bir mesaj niteliği taşımaktadır. Ata’nın da belirttiği gibi, “Atatürk’ün, o günlerde yaptığı işler, günümüz Tarih öğretmenlerine tarih dersinin sunumunu çeşitlendirme ve müzeleri işlevsel olarak kullanma konusunda önemli ipuçları vermektedir” (Ata, 2000, s.90). Atatürk, tarih öğretiminin yalnızca geçmişe aktarmaya yönelik bir bilgi aktarımı olmadığını, aynı zamanda millî kimliğin inşasında ve kolektif bilinç oluşumunda temel bir araç olduğunu çok erken bir dönemde kavramıştır. Bu nedenle tarih derslerinin içeriği kadar, sunuluş biçimi, kullanılan araç-gereçler ve öğretim yöntemleri de onun için belirleyici önemdedir. Söz konusu yaklaşımda dikkat çeken en temel unsur, öğrencilerin tarihsel bilgiyi ezberlemeleri değil, onu yaşamsal bir bağlamda kavramaları gerektiğidir. Atatürk’ün harita, belge, müze ve alan gezileri gibi araçlarla desteklenmiş, görsel ve deneyime dayalı bir öğretimi önemsemesi; sadece bilişsel değil, duyuşsal ve psikomotor hedefleri de kapsayan bütüncül bir tarih pedagojisinin benimsendiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, onun eğitim vizyonunda tarih öğretimi; yalnızca geçmişe duyulan saygıyı değil, aynı zamanda geleceğe duyulan sorumluluğu da besleyen bir süreç olarak değerlendirilmiştir. Özellikle büyük şahsiyetlerin hayatlarından örneklerle çocuklara “imtisale şayan nümuneler” sunulması, rol model anlayışının pedagojik işlevine verdiği önemin bir göstergesidir. Gazi, tarih öğretiminin biçimsel yönlerini yeniden yapılandırmakla kalmamış; tarihsel bilginin toplumla kurduğu bağı, öğrencinin zihninde nasıl yer bulacağına dair somut öneriler de geliştirmiştir. Bu yönüyle onun yaklaşımı, yalnızca Cumhuriyet’in ilk yıllarına değil, bugünün tarih öğretimine de yön verebilecek nitelikte çağdaş ve evrensel bir perspektif sunmaktadır.

İlk Mektepler Müfredat Programı’nda tarih dersleri haftada 2 ders olarak dördüncü ve beşinci sınıflara alınmıştır.” Bu düzenleme, ilköğretim düzeyinde tarih eğitiminin sistemli ve sınıf düzeyine uygun bir çerçevede verilmesi yönünde atılmış önemli bir adımdır. Programda belirlenen tarih konularının içeriği incelendiğinde, yalnızca siyasi tarih değil, aynı zamanda medeniyet tarihi, dini ve kültürel unsurların da öğretime dahil edildiği görülmektedir. Dördüncü sınıf düzeyinde yer verilen konular; insanlık tarihinin başlangıç noktalarından itibaren süregelen gelişmeleri ele almakta, “İnsanlığın ilk dönemleri ve tarih öncesi dönemlerde insan yaşamı” başlığıyla öğrencilere tarihsel bir zaman kavrayışı kazandırmayı hedeflemektedir. Ardından, “Yunan ve Roma başta olmak üzere eski büyük medeniyetler ve insanlık üzerindeki etkileri” konusuyla, batı medeniyetlerinin tarihsel mirasına dikkat çekilmektedir. Türk tarihine geçiş ise

coğrafi bir bağlamla desteklenerek yapılandırılmıştır. “Türkler ve eski yurtları Orta Asya hakkında kısa coğrafi bilgi ve Anadolu ile karşılaştırması, yayıldıkları bölgeler, bugün yaşamakta oldukları yerler, yaşam tarzları, inaçları, adetleri, medeniyetleri ve bırakmış oldukları eserler” gibi başlıklar, sadece tarihsel değil aynı zamanda kültürel ve toplumsal farkındalık geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu konular, öğrencilerin millî kimlik bilincini pekiştirmek üzere seçilmiş olup, Türklerin İslamiyet’i kabulü de bu çerçeve içinde sunulmuştur: “Türklerin Müslümanlığı kabulü ve burada ek olarak İslâmiyetin doğuşu ve yayılması.” Programın ilerleyen kısımlarında ise Anadolu’daki Türk varlığına ve siyasi oluşumlara odaklanılmıştır: “Anadolu’da Türkler, ‘Tavaif-i Mülük’ ve ‘Ehl-i Salib’ seferleri, Selçuklular, Selçuklu medeniyeti, Anadolu’da Selçuklulardan kalan eserler ve Selçuk hanedanının çöküşü.” Son olarak, Osmanlı tarihinin kuruluşundan başlayarak genel bir çerçevede ele alındığı görülmektedir. “Osmanlının kuruluşu, Karamanlılar, Akkoyunlular, Bizans ile muharebeler, Rumeli’nin istilası ve İstanbul’un fethi” konuları, devletin yükseliş sürecini betimlemekte; “Bundan sonra yükselme ve çöküş devirleri kısaca gözeden geçirilerek millî tarih, çok kısa bir biçimde, Cumhuriyet’e kadar getirilecektir.” (Maarif Vekâleti, 1926, s. 71-74) ifadesiyle de tarihsel süreklilik kurulmaktadır. Bu yapıyla 1926 programı, tarih öğretimini salt bilgi aktarımının ötesine taşıyarak, öğrencilerin tarihsel düşünme becerileri kazanmasını ve ulusal kimliğe dayalı bir bilinç geliştirmesini hedefleyen bir anlayışı yansıtmaktadır. Beşinci sınıf tarih dersi programı, dördüncü sınıfta temelleri atılan tarihsel bilinç ve kavrayışın daha sistematik ve geniş kapsamlı biçimde geliştirilmesini amaçlamaktadır. Bu düzeyde, öğrencilerin yalnızca Türk tarihine değil, dünya tarihine ilişkin genel bir perspektif geliştirmesi hedeflenmiştir. Dersin girişinde yer alan “‘Umumi tarihe’ genel bir bakış, tarihin başlıca devreleri ve özellikleri” ifadesi, tarihsel zamanın dönemlendirilmesi, çağlar arası geçişlerin mantıksal ve toplumsal gerekçeleri üzerine düşünmeyi teşvik etmektedir. (Maarif Vekâleti, 1926, s.71-74). Orta Çağ (Kurûn-ı vustâ) bağlamında hem doğu hem batı toplumlarının siyasal ve dinsel yapıları karşılaştırmalı biçimde ele alınmıştır: “doğu ve batı, dini saltanatlar, eminler, halifeler, babalar, derebeylikler” şeklindeki başlıklar, medeniyetler arası farklılık ve benzerliklerin sorgulanmasını mümkün kılmaktadır. Bu tarihsel zemin üzerine inşa edilen “Garbde intıbâh devri” ve “Tefekkürde tahvil” gibi ifadeler ise, Batı dünyasında başlayan Aydınlanma hareketleriyle birlikte ortaya çıkan entelektüel ve bilimsel dönüşümlerin, seyahatler, keşifler, buluşlar ve Reform hareketleri üzerinden analiz edilmesini amaçlamaktadır. (Maarif Vekâleti, 1926, s.71-74). Programın sonraki aşamalarında, modernleşmenin siyasal ve toplumsal yansımaları üzerinde

durulmaktadır. “Avrupa’da mutlakîyetçi devletler, İngiltere’de meşrûtiyet, Amerika istiklâli, Fransa İnkılâbı” gibi önemli siyasal dönüşümler aracılığıyla, öğrencilerde özgürlük, yurttaşlık ve anayasal yönetim gibi kavramların tarihsel kökenlerine dair bir farkındalık oluşturulması amaçlanmıştır. Bununla birlikte, “Avrupa’da sanayi ve iktisadi inkılâp” başlığı altında ekonomik tarih ve teknolojik ilerlemenin, toplum yapıları üzerindeki etkileri (örneğin buhar gücünün sanayide kullanılması, telgraf, şümendüfer ve vapur gibi buluşlar) pedagojik olarak ele alınmıştır. (Maarif Vekâleti, 1926, s.71-74). Program, Osmanlı tarihine “İstanbul’un fethinden Tanzimat’a kadar” olan dönemi kapsayarak geçiş yapmaktadır. Bu çerçevede Osmanlı Devleti’nin kuruluş, yükseliş ve çöküş devirleri, yalnızca siyasal açıdan değil, kültürel ve toplumsal yönleriyle de değerlendirilmiştir. “Eski Osmanlı hayat ve medeniyeti” başlığı altında halk ve saray yaşantısı, idare sistemi, askerî yapılar, edebiyat, bilim, sanat, ziraat ve iktisadi teşkilat gibi çeşitli alanlara değinilmesi, tarihsel incelemenin çok boyutlu bir şekilde ele alınmasını göstermektedir. (Maarif Vekâleti, 1926, s.71-74). Bu unsurların çöküş sebeplerinin de öğrencilere aktarılması, tarihsel düşünme ve sorgulama becerisini geliştirmeye yöneliktir. Programın son bölümü, modern Türk tarihine ayrılmıştır. Burada millî tarih bilincinin pekiştirilmesi temel hedef haline gelmiştir. “Millî tarih hakkında malûmât verilirken Rusyanın bize karşı siyasetinden ve bilhassa Fransa İnkılâb-ı Kebiriyle, millet nazariyelerinden ve bunun Avrupa’da ve Balkanlar’daki tesirlerinden Sanayi ve iktisâdi inkılâbın bizdeki tesirlerinden bahsedilecektir” ifadesi, uluslararası gelişmelerin Osmanlı üzerindeki etkilerini kavratmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Tanzimat, Kırım Savaşı, I. ve II. Meşrutîyet, 1876 Osmanlı-Rus Harbi, İkinci Abdülhamid devri, Trablusgarp ve Balkan Savaşları, milliyetçilik akımları, Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı’nın yıkılışı, İstiklal Savaşı, Cumhuriyetin ilanı, hilafetin kaldırılması ve laik devlet yapısına geçiş gibi konularla öğrencilerin yakın tarihe dair temel birikime sahip olmaları hedeflenmiştir. Son olarak, “Bugünkü dünyaya umûmî bir nazar” ifadesi, öğrencilerin edindikleri tarihsel birikimi çağdaş dünya ile ilişkilendirmesini ve günümüz olaylarını tarihsel arka plan çerçevesinde değerlendirebilmesini teşvik etmektedir. (Maarif Vekâleti, 1926, s.71-74). Bu yaklaşım, dönemin pedagojik hedefleri doğrultusunda oldukça ileri görüşlü bir tarih öğretimi anlayışını yansıtmaktadır.

Cumhuriyet’in eğitim vizyonunda, ilkökul eğitimi sadece temel bilgi aktarımı değil; aynı zamanda bireylerin özgürlük bilinciyle donatıldığı, toplumun aktif ve sorumlu üyeleri olarak yetiştirildiği kritik bir aşama olarak görülmüştür. Bu dönemde ilkökul, birçok öğrencinin eğitim yolculuğunun son durağı olduğu için, verilen eğitimin kapsamı

ve niteliği toplumsal dönüşüm açısından büyük önem taşımıştır. (Antel, 1952, s.13-14). Tarih derslerinde, laik cumhuriyetin temel değerlerine uygun olarak, öğrencilerin kendi geçmişlerine dair asgari bir tarih bilincine sahip olmaları hedeflenmiştir. Bu bilinç, sonraki eğitim aşamalarında daha derinleştirilmek üzere kademeli bir yapı içerisinde sunulmuştur. 1927 istatistikleri, ilkokullara kayıtlı öğrenci sayısının yüksek ancak ortaokul ve lise seviyesinde devam eden öğrenci sayısının oldukça sınırlı olduğunu göstermektedir. (Maarif Vekâleti, (1944). Bu gerçek, ilkokul eğitimine verilen önemin sadece bir zorunluluk değil, aynı zamanda toplumsal kalkınmanın temel taşlarından biri olarak kabul edilmesinin nedenidir. Eğitim sürecinin devamını getiremeyen geniş kitlelere, tarih bilinci aşlamak Cumhuriyet’in vatandaşlık anlayışını toplumun en geniş kesimine ulaştırmak adına stratejik bir hamle olmuştur. Dolayısıyla ilkokulda tarih eğitiminin kapsamlı ve etkili olması, sadece bireysel gelişim değil, ulusal kimlik inşasında da hayati bir rol oynamıştır.

4.3. Lise Tarih Müfredatında Değişim ve Dönüşüm

Cumhuriyet’in kuruluşuyla birlikte eğitim politikaları yalnızca ilkokul düzeyinde değil, ortaöğretimde de köklü bir değişime uğramıştır. 1924’te ortaöğretim sisteminin iki kademeye ayrılması (orta mektep ve lise), dönemin modernleşme hedeflerine uygun yeni bir yapılandırmanın işareti olmuştur. Bu yapılandırma çerçevesinde tarih derslerinin haftalık ders saatleri belirli bir sistematığa oturtulmuş ve hem eğitsel hem de ideolojik açıdan yeniden düzenlenmiştir. (Maarif Vekâleti, (1340- b), s.70; Yücel, 1938, s.165-168). Bu reform, sadece pedagojik bir gereklilik değil, aynı zamanda yeni rejimin tarih anlayışını genç kuşaklara aktaracak kurumsal zeminin inşasıdır. Böylece eğitim aracılığıyla ulusal bilinç oluşturma süreci ortaöğretim düzeyine de taşınmıştır. Osmanlı’dan devralınan “Sultani” programlarındaki dinsel ve geleneksel içerikler, Cumhuriyet’in laiklik ilkesine aykırı bulunduğu için ayıklanmıştır. Özellikle “Peygamberler Tarihi” gibi teolojik anlatıların tümüyle çıkarılması ve bunun yerine “Kurûn-u Vusta” başlığı altında daha tarihsel bir bağlamda ele alınması bu dönüşümün simgesel adımlarındandır. Buradaki müdahale, sadece içerik azaltma değil, aynı zamanda tarihsel bilgiye seküler bir zemin kazandırma amacını taşır. Bu da Cumhuriyet’in bilimsel tarih anlayışını eğitimde hâkim kılmak istediğini gösterir. Önceki programlarda padişahların yaşam öyküleri ve bireysel başarıları üzerinden yürüyen Osmanlı tarihi anlatımı terk edilmiş, onun yerine Osmanlı döneminin tarihsel gelişmeleri siyasal,

toplumsal ve iktisadi bağlamlarda ele alınmaya başlanmıştır. Artık tarih sadece bir hanedan anlatısı değil, çok boyutlu bir süreç olarak sunulmuştur. (Maarif-UmumiyeNezaretî,(1338), s. 53-79; 193-215). Bu yaklaşım, tarihin nesnel ve analitik bir disiplin olarak görülmeye başlandığını gösterir. Aynı zamanda birey merkezli anlatıların yerini sistemsel analizlerin alması, modern tarihçiliğin temel özelliklerinden biridir. Dönemin tarih programları incelendiğinde, sıkça dile getirilen “Osmanlı ve İslâm tarihi dışlandı” iddialarının temelsiz olduğu açıkça görülmüştür. Özellikle orta mektep düzeyinde bu konulara dengeli biçimde yer verildiği, hatta “İslâmiyet’in doğuşu, yayılışı ve Türkler ile ilişkisi” gibi konuların özellikle vurgulandığı anlaşılmaktadır. Cumhuriyet tarih yazımı, geçmişî tümünden reddetmek yerine onu yeniden yorumlama çabası gütmüştür. Bu da rejimin “köksüz” değil, aksine geçmişî yeniden kurgulayarak ulusal kimliğe dayanak yapma gayesi taşıdığını göstermektedir. Liselerde tarih eğitimi daha çok Avrupa merkezli bir hatta oturtulmuş; uygarlık tarihi, dünya tarihi ve çağdaş Avrupa tarihi konularına ağırlık verilmiştir. (Çapa, 2002, s.80-84). Özellikle son sınıflarda okutulan “Asr-ı Hazır Tarihi” başlığı altındaki çağdaş dönem dersleri bu yönelimin zirve noktasıdır. Bu tercih, Türkiye’nin yönünü Batı’ya çevirdiğini ve tarihsel hafızasını da bu doğrultuda inşa etmek istediğini gösterir. Aynı zamanda öğrencilerin yalnızca ulusal değil, evrensel tarihsel gelişmeler konusunda da bilinçlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu reformlar, Cumhuriyet’in “geçmişî unutmak” gibi bir amacı olmadığını, fakat geçmişî yeniden anlamlandırmak istediğini açıkça ortaya koymaktadır.

4.3.1. Liselerin birinci devresinde tarih dersi içeriği

Cumhuriyet’in ilanından sonra şekillenen eğitim politikalarının bir parçası olarak, liselerin birinci devresi (orta mektepler) için hazırlanan tarih müfredatı hem içeriği hem de pedagojik yapısıyla dikkat çekici bir dönüşüm örneği sunmaktadır. 1924 tarihli bu program, öğrencileri tarihsel düşünme becerileriyle donatmayı amaçlarken aynı zamanda ulusal kimliğin inşasına katkı sağlayacak seçici bir içerik yapısına sahiptir. Birinci sınıf müfredatı, tarih öğretimine bir kavramsal temel kazandırmayı hedeflemiştir. Tarihin tanımı, tarihsel süreçlerin dönemlendirilmesi ve diğer bilimlerle ilişkisi gibi konularla başlayan bu yapı, öğrencide tarihsel düşünme bilinci oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu girişin ardından Eskiçağ uygarlıkları (Mezopotamya, Mısır, Yunan, Roma gibi), Orta Asya’daki ilk Türk toplulukları ve Avrupa Orta Çağ’ının siyasi-toplumsal yapıları detaylı biçimde işlenmiştir. Bu sınıf düzeyinde seçilen konular, tarih bilgisinin evrensel boyutunu

aktarma çabasıyla şekillendirilmiş; aynı zamanda öğrencinin dünya tarihine bütüncül bir gözle bakabilmesi amaçlanmıştır. Özellikle Eskiçağ ve Orta çağ uygarlıklarına yer verilmesi, yeni rejimin sadece ulusal kimlik değil, uygarlık mirasını da içeren bir tarih bilinci geliştirmek istediğini göstermektedir. İkinci sınıf programı, İslâm tarihi çerçevesinde şekillendirilmiştir. Ders içeriği Arap tarihinde siyaset, din ve ahlâk anlayışları, İslâmiyet'in ortaya çıktığı dönemin siyasal yapıları ve sonrasında Türklerin İslâm'la ilişkileri üzerinden ilerlemektedir. Bu bağlamda Oğuzlar, Anadolu'daki Türk beylikleri, Timur Devri ve nihayetinde Osmanlı İmparatorluğu'nun yeniden inşası gibi başlıklarla Türk-İslâm sentezinin tarihsel süreçteki gelişimi sunulmaktadır. Bu sınıftaki içerik tercihi hem dini hem de etnik aidiyetlerin tarihsel kökenlerini öğrenciye kazandırma amacı taşır. Özellikle Türklerin İslâmiyet'i kabulüyle birlikte ortaya çıkan siyasi ve kültürel dönüşümün altının çizilmesi, Cumhuriyet'in, İslâm tarihini tümünden dışlamak yerine, onu tarihsel bir bağlamda değerlendirmeye çalıştığını göstermektedir. Üçüncü sınıf programı, “Devri İttıla (Yükselme Devri)” başlığı altında, Osmanlı'nın Balkanlar ve Anadolu'daki fetihleri, Akkoyunlularla yaşanan siyasi rekabet, Karadeniz ve Akdeniz'deki genişleme hareketleri, Mısır ve Safevi siyasetleri, deniz savaşları, Batı ile kurulan diplomatik ilişkiler gibi oldukça kapsamlı konuları içermektedir. Ardından Sokullu Mehmet Paşa dönemi gibi ayırt edici dönemler aracılığıyla Osmanlı'nın klasik yapısına dair temel bilgiler aktarılmıştır. Bu içerik yapısı, Osmanlı tarihini yalnızca iç olaylara indirgemeyen, jeopolitik ve uluslararası ilişkiler boyutunu da dikkate alan bir anlayışla hazırlanmıştır. Böylece öğrencinin, Osmanlı'nın sadece Anadolu merkezli bir yapı olmadığını, aynı zamanda üç kıtaya yayılmış karmaşık bir imparatorluk yapısı olduğunu kavraması hedeflenmiştir. Müfredat, Osmanlı'nın klasik döneminin ardından, sırasıyla “Tevekkuf Devri (Duraklama)”, “Ricat Devri (Gerileme)”, “İslahat Teşebbüsleri”, “Tanzimat Dönemi” ve “Meşrutiyetin İlanı” başlıkları altında, Osmanlı'nın modernleşme çabalarına ve çözülme süreçlerine yönelmiştir. Bu dönemle birlikte öğrencinin dikkatinin, devletin kurumsal dönüşüm girişimlerine, toplumsal sorunlara verilen yanıt biçimlerine ve Avrupa ile olan ilişkiler bağlamında Osmanlı'nın entegre olma çabalarına çekildiği görülmektedir. Böylece Osmanlı tarihi salt bir “çöküş anlatısı” değil; reformlarla direnmeye çalışan bir devlet olarak da sunulmaktadır. Programın son bölümünde yer alan “Millî İntıbah Devri” başlığı ise, doğrudan Cumhuriyet'in kuruluş sürecini kapsamaktadır. Bu bölümde; İstiklâl Harbi, Türkiye Devleti'nin ilanı, Cumhuriyet rejiminin kabulü, Hilafetin kaldırılması ve Türk dünyası ile ilişkiler gibi başlıklar yer almıştır. (Maarif Vekâleti, (1340- b), s.15-22) Bu kısım,

Cumhuriyet'in Osmanlı'dan bir kopuş değil, tarihsel bir devamlılık ve yeniden doğuş (intıbah) çerçevesinde kurgulandığını göstermektedir. “İntıbah” (uyanış) kavramının seçilmiş olması, öğrencilere sadece politik değil, aynı zamanda kültürel ve zihinsel bir dönüşümün yaşandığı mesajını da iletmektedir. 1924 tarihli “Liselerin Birinci Devresi” tarih müfredatı incelendiğinde, bu dönemin tarih öğretimine yüklenen ideolojik ve pedagojik misyon son derece dikkat çekicidir. Orta mektep düzeyindeki tarih dersleri, yalnızca bilgi aktaran bir araç olarak değil, aynı zamanda Cumhuriyet'in tarihsel bilinç inşa etme sürecinin temel bir bileşeni olarak kurgulanmıştır. Müfredatın kapsamı, öğrencilerin tarihsel süreklilik içinde Türk kimliğini ve İslam medeniyetiyle olan etkileşimini kavrayabilmesi amacıyla tasarlanmıştır. Tarihsel konuların Eskiçağ uygarlıklarından başlayarak, Orta Asya'daki ilk Türk topluluklarına, İslamiyet'in doğuşuna, Selçuklu ve Osmanlı siyasal yapılarının gelişimine ve nihayetinde modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar uzanması, tarihi doğrusal ve kesintisiz bir hat üzerinde sunma gayesini yansıtır. Bu, yeni rejimin tarih anlayışında her bir dönemin bir sonrakiyle organik bağlar kurduğu bir anlatı kurulmak istendiğinin açık göstergesidir. Öne sürülenin aksine, Osmanlı, Selçuklu ya da İslam tarihinin dışlandığına dair iddialar tarihsel gerçeklikten uzaktır. Müfredatın bütünsel yapısı, bu dönemlerin yalnızca aktarılmakla kalmayıp, yeni bir ulusal tarih perspektifi içinde yeniden anlamlandırıldığını göstermektedir. Dikkat çekici bir diğer nokta ise Avrupa ve dünya tarihine ilişkin içeriklerin, bu devrede sınırlı tutulmasıdır. Bu durum, bilinçli bir tercih olarak okunabilir. Zira Cumhuriyet'in ilk yıllarında, tarih eğitimi öncelikli olarak ulusal kimliğin tarihsel temellerini güçlendirme görevini üstlenmiştir. Bu nedenle, “dış dünya ”ya dair tarihsel anlatılar birincil öncelik olmaktan çıkarılmış, esas odak Türk ve İslam dünyasına çevrilmiştir. Avrupa tarihi gibi konuların liselerin ikinci devresine bırakılması ise, öğrencilerin öncelikle kendi tarihsel köklerini öğrenmeleri gerektiği yönündeki eğitimsel yaklaşımın bir yansımasıdır. Bu dönemin tarih müfredatı, sadece dönemselsel bir ders programı değil; aynı zamanda Cumhuriyet'in tarihsel bir kimlik projesidir. Her bir tarihsel dönem, yeni rejimin temel ilkeleriyle uyumlu şekilde yeniden yorumlanmış, böylece geçmişle kopmayan ama aynı zamanda geleceğe yönelen bir tarih bilinci oluşturulmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında tarih öğretiminin kurumsallaşma süreci yalnızca müfredat programlarıyla sınırlı kalmamış; aynı zamanda ders kitabı seçimi ve standardizasyonu da eğitim politikalarının önemli bir boyutunu oluşturmuştur. Bu bağlamda, liselerde okutulacak tarih kitaplarının belirlenmesi, özellikle dikkat gerektiren

bir mesele hâline gelmiştir. Zira öğrencilere kazandırılmak istenen tarihsel bilinç, yalnızca öğretmenin anlatımıyla değil, aynı zamanda okutulan kaynakların niteliğiyle de doğrudan ilişkilidir. Bu çerçevede Maarif Vekâleti Müsteşarlığı tarafından yayımlanan genelgeyle, 1924-1925 öğretim yılında kullanılacak tarih ders kitapları resmî olarak belirlenmiş ve okullara liste hâlinde bildirilmiştir. Orta mektep düzeyinde onaylanan bu kitaplar, dönemin tarih öğretim anlayışını yansıttığı kadar, tarih anlatısının kimin kaleminden çıkacağı konusunda da belirleyici olmuştur. Liste şu şekilde şekillenmiştir: (Maarif Vekâleti Müsteşarlığı (1340-1341- b), s.1-6).

1.Sınıf

-*Yeni Tarihi Umumi (Birinci Kısım)*, Ali Reşad Bey

-*Tarihi Umumi (Birinci Kısım)*, Ahmed Refik Bey

2.Sınıf

-*Yeni Tarihi Umumi (Birinci Kısım)*, Ali Reşad Bey

-*Türkiye Tarihi*, Köprülüzade Mehmed Fuat Bey

3. Sınıf

-*Türkiye Tarihi*, Hamid ve Muhsin Beyler

Cumhuriyet'in erken döneminde yürütülen eğitim reformlarının temel amaçlarından biri, yalnızca öğretim içeriklerini değil, bu içeriklerin öğrencilere hangi kaynaklarla aktarılacağını da merkezi bir denetime tabi tutmaktır. Bu çerçevede, Maarif Vekâleti tarafından yayımlanan kitap listelerinde yer alan eserlerin dışına çıkılması açıkça yasaklanmış, bu yasağa uymayanlar hakkında yaptırım uygulanacağı belirtilmiştir. (Maarif Vekâleti Müsteşarlığı (1340-1341- b), s.1-6). Böylelikle tarih eğitimi, yalnızca pedagojik değil, aynı zamanda ideolojik bir kontrol alanı hâline gelmiştir. Söz konusu genelgenin sonunda yapılan açıklamalar, belirli derslerde kaynak serbestisine izin verildiğini, ancak bunun Tarih, Coğrafya, Türk Edebiyatı ve Malumatı Vatanıyye gibi ideolojik açıdan daha yoğun içerikli dersler için geçerli olmadığını ortaya koymaktadır. Bu dört alan, yalnızca bilgi aktarımı değil, aynı zamanda ulus inşasının zihinsel temelini oluşturmaya yönelik dersler olarak öne çıkmıştır. Bu nedenle, bu alanlarda okutulacak eserlerin devlet eliyle belirlenmesi ve denetlenmesi, dönemin kültürel ve siyasal atmosferiyle doğrudan ilişkilidir. Öte yandan, listede yer alan kitapların, 1930'lu yıllara kadar yalnızca küçük değişikliklerle okutulmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu durum, Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde eğitim politikalarının henüz geçici bir dönem için sürdürüldüğünü, köklü ve ideolojik bakımdan daha bütünlüklü tarih kitaplarının hazırlanmasının ise birkaç yıl geciktiğini göstermektedir. Gerçek anlamda "Cumhuriyet

tarih yazımının” inşası, 1930’larla birlikte hayata geçirilen özgün tarih kitaplarıyla mümkün olmuştur. Dolayısıyla, bu geçiş süreci, Osmanlı’dan devralınan eğitim mirası ile Cumhuriyet’in oluşturmak istediği yeni tarihsel kimlik arasında kurumsal bir denge kurulmaya çalışıldığını göstermektedir. Öğrencilerin zihin dünyalarında oluşturulmak istenen tarihsel bilinç, yalnızca anlatılan içerikle değil, bu içeriğin hangi kaynaklardan verileceğiyle de doğrudan biçimlenmiştir.

4.3.2. Liselerin ikinci devresinde tarih dersi içeriği

1924 yılında hazırlanan “Liselerin İkinci Devre Müfredat Programı”, tarih eğitimi açısından dikkat çekici bir yönelimi temsil etmektedir. Bu program, özellikle Avrupa ve dünya tarihine odaklanmış, Türk tarihi ve İslam medeniyeti ise yalnızca bu küresel gelişmelerle ilişkili olduğu ölçüde müfredat içerisinde kendine yer bulabilmiştir. (Maarif Vekâleti, (1340- c), s.8-19). Bu durum, Cumhuriyet’in ilk yıllarında tarih öğretiminin kademeli olarak yapılandırıldığını ve her kademeye farklı bir tarihsel perspektifin yüklendiğini göstermektedir.

Dördüncü sınıf tarih dersleri iki temel başlık altında toplanmıştır: “Tarih-i Kadim” ve “Kurûn-ı Vusta”. “Tarih-i Kadim” ünitesi, “Eski şark milletleri”, “Yunanlılar (Adalar Denizi Medeniyeti)” ve “Romalılar” başlıklarıyla, Antik Çağ’a ait medeniyetleri kapsamaktadır. (Maarif Vekâleti, (1340- c), s.8-19). Bu seçim, modern Batı medeniyetinin kökenlerini kavratma amacını taşımakta, böylece öğrencilerin çağdaş Avrupa’nın tarihsel arka planını anlamaları hedeflenmektedir. “Kurûn-ı Vusta” kapsamında ise tarih eğitimi hem siyasi hem kültürel bağlamda orta çağ Avrupa’sına yöneltmiştir. Bu bölümde yer alan “Barbarlar”, “Kurûn-ı Vustada Avrupa”, “Bizans İmparatorluğu (1453’e kadar)” ve “Kurûn-ı Vustada Avrupa Medeniyeti” başlıkları, yalnızca olayların aktarılmasını değil, aynı zamanda medeniyet temelli bir analiz sürecini de içermektedir. Özellikle Bizans’ın “daha ziyâde medenîyyet nokt-i nazarından tedkik olunacaktır” (Maarif Vekâleti, (1340- c), s.8-19) ifadesi, bu dönemin salt kronolojik olaylarla değil, uygarlık değerleri açısından da ele alınmak istendiğini göstermektedir. Bu yapı, Cumhuriyet yönetiminin tarih öğretimini yalnızca ulusal bir geçmişin aktarımı olarak değil, aynı zamanda Batı medeniyetinin gelişimini kavrayan bireyler yetiştirme arzusunun da bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Liselerin ikinci devresi, bireyin entelektüel birikimini küresel tarihle beslemeyi amaçlarken, ulusal tarih anlatısını ise bu küresel süreçler içinde konumlandırma çabası taşımaktadır. Dolayısıyla bu program, öğrencilerin yalnızca

Osmanlı geçmişine bağlı bireyler olarak değil, modern dünyayı tarihsel kökleriyle birlikte anlayan yurttaşlar olarak şekillenmesini hedeflemiştir. Cumhuriyet ideolojisinin evrenselci yönünün eğitimdeki yansıması, tarih müfredatında belirginleşmiştir.

Beşinci sınıf tarih müfredatı, “Kurun-u Cedide” başlığı altında ağırlıklı olarak erken modern Avrupa tarihini kapsamaktadır. Programda “Avrupa tarihi”, “Rönesans”, “On Altıncı Asırda Dini Hareketler ve Reform”, “Elizabeth Zamanında İngiltere”, “Fransada Mutlâkiyyet”, “On Yedinci Asrın İlk Nısfında Avrupa’nın Siyâsî Vaz’iyyeti”, “17. Asırda Garbi Avrupa’nın Umûmî Va’ziyyeti”, “18 Asırda Avrupa” ve “Müstemleke Siyâseti” gibi konular detaylandırılarak işlenmiştir. (Maarif Vekâleti, (1340- c), s.8-19). Bu başlıklar, öğrencilerin “Yeniçağ Avrupa” tarihini derinlemesine öğrenmelerine ve Batı dünyasının siyasal, toplumsal ve kültürel dönüşümlerini kavramalarına olanak sağlamayı hedeflemiştir. Programda Osmanlı tarihine ise “On Sekizinci Asra Kadar Osmanlı İmparatorluğu Tarihi” başlığı altında kısa bir yer verilmiş, böylece Osmanlı’nın genel tarihine kısmi bir bakış sağlanmıştır. Ayrıca, “Büyük İhtilal” başlığı altında Fransız İhtilali sonrası Fransa tarihine odaklanılarak, modern Avrupa’nın siyasal ve sosyal yapısındaki önemli değişimlerin öğrenciler tarafından anlaşılması amaçlanmıştır. (Maarif Vekâleti, (1340- c), s.8-19). Bu müfredatın temelinde, Cumhuriyet’in eğitim politikasının modern Batı medeniyetine vurgu yaparak, öğrencileri çağdaş dünya tarihiyle tanıştırma arzusu yatmaktadır. Osmanlı tarihine ayrılan sürenin kısıtlı olması, dönemin tarih öğretimindeki önceliklerin Batı merkezli ve evrensel tarih perspektifine kaydığını göstermektedir. Bu durum, Cumhuriyet’in eğitimde ulusötesi ve modernleşmeci vizyonunun bir yansımasıdır. Beşinci sınıf tarih programı, öğrencilerin Avrupa tarihindeki kritik dönemeçleri anlamaları ve Türkiye’nin modern dünya içindeki konumunu kavrayabilmeleri için yapılandırılmıştır. Osmanlı tarihi ise bu geniş perspektif içinde kısa ama sembolik bir yere sahiptir; böylece öğrenciler, ulusal tarihin yanında evrensel tarih bilinciyle de donatılmayı amaçlamıştır.

Altıncı sınıf tarih programı, çağdaş tarih alanına odaklanarak özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan küresel ve bölgesel gelişmeleri kapsamlı biçimde ele almaktadır. “Asr-ı Hâzır Tarihi: Viyana Konferansından Sonra” başlığı altında, Avrupa’da Viyana Kongresi ve sonrasındaki siyasi düzenlemeler, Mukaddes İttifak, Fransa ve İngiltere’nin 19. yüzyıl içindeki önemli siyasi evreleri gibi temel konular işlenmiştir. Program ayrıca Almanya İmparatorluğu’nun yükselişi, Avusturya-Macaristan’ın durumu ve Avrupa’nın sanayi ile ticaret alanındaki ilerlemelerine geniş yer vermiştir. Bunun yanında, küresel güç dengelerinin değişimini gösteren Afrika ve Asya’daki Avrupa

devletlerinin etkisi ile Amerika Birleşik Devletleri'nin rolü gibi konular da öğrencilerin tarihsel perspektifini genişletmeyi amaçlamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'na ise “On Dokuzuncu Asırda Osmanlı İmparatorluğu” başlığı altında, modernleşme ve çözülme süreci çerçevesinde yer verilmiş, böylece hem ulusal hem de evrensel tarihin iç içe geçtiği bir çerçeve sunulmuştur. (Maarif Vekâleti, (1340- c), s.8-19). Bu program, Cumhuriyet'in tarih öğretiminde modern dünya olaylarının ve uluslararası ilişkilerin anlaşılmasına verdiği önemi açıkça göstermektedir. Türkiye'nin de içinde bulunduğu dönemin büyük güç politikaları, ekonomik gelişmeler ve sosyal dönüşümler bütüncül şekilde anlatılarak, öğrencilerin çağdaş tarih bilinciyle donatılması hedeflenmiştir. Böylece, tarih eğitimi sadece millî tarih perspektifiyle sınırlı kalmayıp, evrensel boyutta karşılaştırmalı ve analitik düşünmeyi teşvik edecek şekilde yapılandırılmıştır. Bu yaklaşım, Cumhuriyet'in eğitim politikalarının modernleşme ve çağdaşlaşma vizyonu ile uyumlu olarak, öğrencilerin hem ulusal kimliklerini hem de küresel tarihsel dinamikleri kavramalarını sağlamıştır.

Altıncı sınıf edebiyat şubelerinde, tarih derslerine haftada ek bir saat daha ayrılarak “Türk Medeniyeti Tarihi” konusu detaylı şekilde işlenmiştir. Bu derslerde medeniyet ve kültür (hars) kavramlarının genel bir tanıtımıyla başlayan program, özellikle Doğu (Şark) ve Batı (Garb) medeniyetlerinde Türk kültürünün yerini ve etkisini ele almıştır. Ayrıca, son üç dönemde (Osmanlı son dönemi, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemi) ekonomik, siyasi, aile, hukuki, ahlaki, cezai, dini, dilsel, edebi ve mantıksal hayat gibi çeşitli sosyal alanlarda Türk medeniyetinin gelişimi ve özellikleri ayrıntılı şekilde incelenmiştir. (Maarif Vekâleti, (1340- c), s.8-19). Bu yaklaşım, öğrencilerin yalnızca tarihsel olayları değil, aynı zamanda medeniyetin sosyal ve kültürel boyutlarını da kavramalarını amaçlamış, böylece tarih ve edebiyat dersleri arasındaki disiplinler arası ilişkiye dikkat çekilmiştir. Ayrıca, Türk medeniyetinin çok yönlü bir perspektiften değerlendirilmesi, Cumhuriyet'in eğitim politikasının, millî kültürün çeşitli yönlerini zenginleştirerek genç kuşaklara aktarma hedefini yansıtmıştır. Bu programla, öğrencilerin medeniyet bilinci gelişirken aynı zamanda tarihsel süreçlerin sosyal hayat üzerindeki etkilerini anlamaları desteklenmiştir. Ziya Gökalp'in 1926 yılında yayımlanan “Türk Medeniyeti Tarihi” adlı eseri, edebiyat şubelerinde Türk medeniyetine dair tarih derslerinin temel kaynaklarından biri haline getirilmiştir. “*Türkler ilk kez bu kitapla kendilerini dinsel yerine, ulusal bir tarih aynasında görme fırsatı buldular.*”. Bu durum, Cumhuriyet'in millî kimlik oluşturma çabasında tarihin oynadığı merkezi role işaret etmektedir. Ancak kitabın sadece “*İslâmlıktan önceki Türklerin tarihini kapsıyordu*” ve

“bununla dünya uygarlığı arasında bir ilişki kurmuyordu.” ifadesi, bu çalışmanın çağdaş dünya tarihini dikkate almaktan uzak kaldığını göstermektedir. Dolayısıyla, *“Türk Devrimi’nin ruhuna karşılık vermekte yetersiz kalıyordu”* (Karal, 1965,s.73). Cumhuriyet’in ilk yıllarında lise düzeyinde yürütülen tarih öğretimi ise büyük ölçüde eski, Fransız etkisindeki ve kısmi tadilatlarla güncellenmiş ders kitaplarına dayanmıştır. Bu durum, millî tarih anlayışının tam anlamıyla yerleşmesini engellemiş, Türkiye’nin kendi tarihini özgün ve çağdaş bir perspektifle anlatma ihtiyacını açıkça ortaya koymuştur. 1926 yılında kurulan uzmanlar komisyonu, tarih müfredatını “Kurûn-u Ula” dışındaki bölümlerinde Türk tarihini merkeze alacak şekilde yeniden düzenleyerek, “Türk tarihinin eksikliğini vurgulayan eleştirileri bir ölçüde de olsa gidermeye çalışmıştır.” Bu reform girişimi, Cumhuriyet’in tarih eğitiminde millî bilinçlendirmeyi sağlama ve eğitimde Batı etkisinden bağımsızlaşma hedefinin önemli bir göstergesidir.

Lise tarih derslerinde, Osmanlı’nın son döneminde kullanılan kitaplar temel alınmıştır. Bu kitaplar Cumhuriyet ideolojisi doğrultusunda bazı değişiklikler geçirmiş olsa da esas olarak Avrupa’nın tarih anlayışını yansıtmaya devam etmiştir. Bu durumun temel sebebi, II. Meşrutiyet döneminde hazırlanmış olan müfredat ve ders kitaplarının doğrudan Avrupa kaynaklarından tercüme edilerek aktarılmasıdır. (Ulus, 6 Kasım 1960). O dönemde Maarif Nezareti, Fransız lise programlarını aynen benimseyip, ders kitaplarını da bu programlara göre tercüme ettirerek tarih eğitimindeki sorunların çözüleceğini düşünmüştür. Mizancı Murat Bey ve Ali Reşat Bey’in yaptığı tercümelerle Osmanlı tarihine dair eksiklikler tamamlanmaya çalışılmıştır. Ancak, bu kitaplarda Osmanlı ve Türk tarihine ilişkin bölümler büyük ölçüde yabancı bakış açısına dayanmakta ve Avrupa’nın Türklere yönelik önyargılarını yansıtmaktadır. Bu bakış açısına göre Türkler, “sarı ırkın bir kolu” olarak gösterilmekte, Asya bozkırlarından gelip medeniyet bölgelerini işgal eden geçmişi olmayan göçebeler olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, Türklerin dünya medeniyetine yaptıkları katkılar göz ardı edilmekte veya başka milletlere atfedilmektedir. (Ulus 29 Kasım 1960). Bu durum, dönemin tarih eğitiminde millî bilinç ve özgün bakış açısının eksikliğine işaret etmektedir. Tarih öğretiminde, ulusal kimliğin ve kendi tarihini sahiplenmenin öneminin farkına varılmasıyla, ilerleyen yıllarda tarih eğitiminde daha özgün ve millî perspektiflerin geliştirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Lise mezunlarının devlet kademelerinde önemli görevler üstlenmeleri nedeniyle, tarih eğitiminde özellikle Avrupa ve Dünya tarihine ağırlık verilmiştir; bu yaklaşım, gençlerin içinde bulundukları dönemin siyasi ve sosyal dinamiklerini tarihsel bağlamda kavrayabilmeleri amacıyla tercih edilmiştir. Orta mektep ile lise eğitim

programları birbirini tamamlayacak şekilde düzenlenmiş, böylece içerik tekrarlarından kaçınılmıştır. Buna göre, liselerin ilk devresinde Türk ve İslam tarihi kapsamlı biçimde işlenirken, ikinci devrede bu konuların tekrarı yerine daha çok Avrupa ve dünya tarihi anlatılmıştır. Son sınıfta ise tamamen modern çağ tarihine odaklanılmıştır. Ancak, ikinci devrede Türk ve İslam tarihine yer verilmemesi bazı eleştirilerin hedefi olmuş; bu durum, eğitimde millî tarih bilincinin eksik kalabileceği endişesini doğurmuştur. 1927 yılında müfredatta değişiklik yapılarak bu boşluğun giderilmesine çalışılmıştır. Bu gelişmeler, Cumhuriyet'in tarih eğitiminde hem çağdaşlaşma hem de millî kimliğin korunması arasında dengeli bir yol arayışında olduğunu göstermektedir.

4.3.3. 1927 yılı lise tarih müfredatındaki reformlar ve sonuçları

1924 yılında hazırlanan lise müfredatı, uygulamada karşılaşılan zorluklar ve öğretmen ile müfettiş raporları doğrultusunda 1927 yılında yeniden düzenlenmiştir. Bu değişiklikler yalnızca tarih derslerini değil, aynı zamanda coğrafya, edebiyat ve matematik gibi diğer temel dersleri de kapsamıştır. Resmi belgelerde yer alan ifade şu şekildedir: *“Orta mektep ve lise müfredat programlarında üç senelik tecrübeye ve bu babda yapılan tetkikat ve teftişten alınan neticeye göre yapılması zârûri görülen cüz’i ta’dilâtta sonra her iki devre tevzî’ ders cetveliyle târih, coğrafya, edebiyat, riyaziye programlarının iktisâb etmesi lâzım gelen şekli, esbâb-ı muvacebesiyle birlikte merbûten takdîm kılınmıştır...”*. (Maarif Vekâleti, 1927, s.1). Bu açıklama, reformun yalnızca içeriksel değil, aynı zamanda biçimsel ve sistematik bir düzenlemeyi de amaçladığını göstermektedir. Özellikle lise programlarının ikinci devresinde yapılan bu revizyonlar, önceki müfredatın eleştirildiği noktalara yönelik bir yanıt niteliğindedir. Buna karşın, orta mektep olarak adlandırılan lise birinci devresinde önemli bir değişiklik yapılmamıştır. Tarih öğretiminde özellikle ikinci devredeki programların eleştirilere açık olması, 1927 düzenlemesinin öncelikli sebeplerinden biri olarak öne çıkmıştır. Bu durum, Cumhuriyet'in eğitim politikalarının, pratikte karşılaşılan sorunlara karşı esnek ve uyumlu bir yaklaşım geliştirme çabası olarak yorumlanabilir. Müfredat değişiklikleri, yalnızca akademik içerik bakımından değil, aynı zamanda pedagojik etkinliği artırma ve ideolojik hedeflerle uyumluluk sağlama amacını da taşımıştır. Böylece eğitim sistemi hem çağdaşlaşma hem de millî bilinç oluşturma misyonuna hizmet edecek şekilde yeniden yapılandırılmıştır. Bu gelişmeler, Cumhuriyet'in eğitimde süreklilik ve yenilik arasındaki hassas dengeyi gözetme stratejisinin önemli bir göstergesidir. 1927 yılında

yapılan müfredat değişikliği, tarih programında önemli bir yeniden düzenlemeyi beraberinde getirmiştir. Dördüncü sınıf için önceki programda ayrıntılı şekilde ele alınan “Kurûn-ı Vusta” kapsamında Avrupa tarihi konuları, yeni programda daha özet bir biçimde sunulmuş; bunun yerine tarihin tanımı, önemi, kaynakları ve diğer bilimlerle ilişkileri gibi temel kavramlara yönelik “Methal” başlıklı bir giriş bölümü eklenmiştir. Ayrıca, eskiçağ tarihine ilişkin bilgiler daha sistematik bir düzende verilmiştir. Avrupa tarihine ayrılan kapsam daraltılırken, bunun yerine orta mektep programında bulunan “İslâm Tarihi”, “İslâmiyet ve Türkler”, “Oğuz Türkleri”, “Selçuklular”, “Orta Asya”, “Cengiz İstilas ve Moğollar” ve “Anadolu Selçukluları” gibi konular programa dahil edilmiştir. (Maarif Vekâleti, 1927, s.22-33). Bu değişiklik, müfredatın millî tarih vurgusunu güçlendirdiği ve öğrencilerin özellikle Türk ve İslam tarihiyle daha derin bir bağ kurmalarını amaçladığı izlenimini vermektedir. Böylece, tarih öğretiminde millî ve kültürel kimlik ön plana çıkarılırken, tarih biliminin temel kavramlarına da giriş yapılarak öğrencilerin analitik düşünme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Beşinci sınıf tarih programında, 1924 müfredatında yer alan “Kurun-u Cedide” başlığı altındaki Avrupa tarihi konuları önemli ölçüde sadeleştirilmiştir. Bu kapsamda, yalnızca “Rönesans”, “Reformasyon”, “16, 17 ve 18. Yüzyıllarda Avrupa’nın Genel Durumu” ile Avrupa’nın Afrika ve Asya kıtalarında sürdürdüğü sömürgecilik faaliyetleri ele alınmıştır. Avrupa tarihine ayrılan bu sınırlı içerik yerine, orta mektep programından alınan İslam tarihi, Osmanlı öncesi Türk tarihi ve Osmanlı tarihinin 17. yüzyıla kadar olan dönemi daha detaylı bir biçimde öğrencilere aktarılmıştır. (Maarif Vekâleti, 1927, s.22-33). Bu düzenleme, millî tarih bilincinin pekiştirilmesi ve öğrencilerin özellikle kendi kültürel ve tarihi kökenlerine daha derinlemesine hakim olmaları hedefi doğrultusunda yapılmıştır. Böylece, program hem çağdaş dünya tarihine temel bir giriş sağlarken hem de ulusal tarih perspektifini önceliklendirmiştir. Altıncı sınıf tarih programı, 1924 yılında Viyana Kongresi sonrasını temel alarak 19. yüzyıl Avrupa tarihine geniş yer ayırmıştır. Bu dönemde Avrupa tarihi hem genel çerçevede hem de önemli ülkelerin tarihsel gelişimleri detaylı biçimde işlenmiştir. Ancak 1927 yılında yapılan revizyonla birlikte Avrupa tarihi konuları daha öz ve genel bir şekilde ele alınmıştır. Ülkelerin tarihine dair içerik ise, Avrupa tarihini şekillendiren kritik olaylar olan “Sanayi Devrimi”, “Fransız İhtilali” ve “1848 İhtilalleri” gibi başlıklarla sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda çıkarılan detaylı Avrupa tarihi bölümleri yerine, “Asr-ı Hâzır Hazırlayan Amiller” başlığı altında, 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu’nun modernleşme süreci ve bu süreçte yaşanan önemli tarihsel gelişmeler programa dahil edilmiştir. (Maarif Vekâleti, 1927, s.22-33). Bu

değişiklik hem çağdaş tarih anlayışını korurken hem de Osmanlı'nın dönüşüm dönemine yönelik farkındalığı artırmayı amaçlamıştır. Böylece, öğrencilere hem Avrupa tarihinin temel dinamikleri hem de Osmanlı'nın modernleşme çabaları arasındaki bağlantılar daha dengeli bir biçimde sunulmuştur.

1924 müfredat programı, lise tarih derslerinde Türk, İslam ve Osmanlı tarihini, Avrupa ve Dünya tarihi ile karşılaştırmalı ve bağlantılı bir şekilde ele almıştır. Ancak, 1927'de yapılan müfredat değişikliğiyle bu dengede önemli bir kayma yaşanmıştır. İkinci devrede Türk ve İslam tarihine az yer verilmesi eleştirileri üzerine, 1927 programında birinci devredeki konular ikinci devrede daha detaylı olarak tekrar edilmiştir. Bu uygulama, ilkokuldan liseye kadar tarih konularının tekrarlanması eleştirisini haklı çıkaracak biçimde, her kademedede ayrıntıya gidilerek sürdürülmüştür. Bu dönemde tarih eğitimi, ağırlıklı olarak Türk ve İslam tarihine odaklanmış; Avrupa ve Dünya tarihi ise giderek geri planda kalmıştır. Bu eğilim, sonraki programlarda da devam etmiş ve Türk-İslam tarihi kapsamı genişletilirken, Avrupa ve Dünya tarihi içeriği ciddi oranda azaltılmıştır. Ancak, 2008'de kabul edilen “Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi Dersi Öğretim Programı” ile birlikte, yakın dönem Avrupa ve Dünya tarihine yönelik içerik açısından önemli bir ilerleme sağlanmış; bu da tarih öğretiminde belli bir denge arayışının yeniden başladığını göstermiştir. Bu gelişmeler, Türkiye’de tarih eğitiminin hem ideolojik etkilere hem de pedagojik ihtiyaçlardan etkilendiğini ortaya koymaktadır. Özellikle ulusal kimlik inşasının ön planda olduğu Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde, tarih eğitimi belirgin şekilde milliyetçi bir perspektifle şekillenmiş; ancak zaman içinde küresel tarih perspektifine yönelim arayışları da gündeme gelmiştir.

1927 müfredat değişikliği sonrasında tarih derslerinin en belirgin özelliklerinden biri, Birinci Dünya Savaşı’ndan başlayarak Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna kadar olan dönemin daha ayrıntılı işlenmesidir. Liselerin birinci devresinde bu süreç, “*Yeni Türkiye’nin Tesisi; Türklerin Mukavemeti, Yeni Türk Devletinin Kuruluşu, Bugünkü Garb ve Şark Âlemleri Hakkında Mecmul Malumat, Cumhuriyet, Gazi Mustafa Kemal*” başlıklarıyla ele alınmış; ders içeriklerinde önemli olayların düzenli ve neden-sonuç ilişkileri çerçevesinde, öğrencilerin seviyesine uygun bir biçimde aktarılması hedeflenmiştir. (Maarif Vekâleti, 1927, s.21). İkinci devrede ise bu tarihsel sürece dair konu başlıkları daha da detaylandırılmış; “*Umûmî Hârb: Esbabı ve en mühim vâkıaları, Şark ilminin ve Osmanlı İmparatorluğunun umûmî hârbde rolü, hârbî kapayan sulh muâhedeleri, yeni Avrupa haritası, Cemiyet-i Akvâm*” gibi konular ders programına dâhil edilmiştir. Ayrıca, “*Türklerin mukâvemeti: Mondros Mütarekesi ve neticeleri, Millî*

İntibâh, İstiklal Muhârebeleri, bu muhârebeleri muvaffakiyetle tetevvüc eden itilâf muâhedeleri, Türkiye Cumhuriyeti” ve “Avrupa’da yeni devletler ve yeni teşkilât, içtimâî ve iktisâdî tahviller” gibi başlıklarla hem Türkiye’nin ulusal kurtuluş mücadelesi hem de uluslararası gelişmeler kapsamlı biçimde işlenmiştir. (Maarif Vekâleti, 1927, s.32-33). 1927 programının önemli bir yeniliği, Atatürk’ün tarih müfredatına “Gazi Mustafa Kemal” başlığı altında ilk kez resmi bir konu olarak girmesidir. Bu durum, Cumhuriyet tarihinin millî kimlik ve ideoloji açısından öğretimde daha görünür hale geldiğini göstermektedir. Bu kapsamda, tarih eğitimi yalnızca olayların aktarımı değil, aynı zamanda yeni Türkiye’nin kurucu figürlerine vurgu yapan, millî bilinç oluşturmaya amaçlayan bir araç olarak da şekillenmiştir. Böylece, tarih öğretimi, genç kuşakları cumhuriyet değerlerine bağlayan önemli bir eğitim aracı olmuştur.

Tarih, toplumun yapısını güçlendiren ve kimlik inşasında kullanılan bir araç olarak değerlendirilmiştir. (Yuvalı, 1987, s.389). Osmanlı’nın son dönemlerinden itibaren tarih eğitimi, ideolojik amaçlarla şekillendirilmiş ve tartışmalı bir alan olmuştur. (Alkan, 2011, s.155-178). Cumhuriyet dönemiyle birlikte bu alana özel bir önem verilmiş, Atatürk’ün şahsi ilgisiyle tarih araştırmaları iki temel evrede ele alınmıştır. İlk evre olan “Türk Tarih Tezi Öncesi Dönem” (1923-1931), Osmanlı’nın otoriter ve din temelli anlayışından uzaklaşarak, laik ve ulusal bir cumhuriyet paradigmasıyla tarih eğitimi yeniden yapılandırmayı hedeflemiştir. Bu dönemde tarih eğitimi, Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran halkın ortak yurttaşlık bilincini pekiştirmek amacıyla birleştirici bir rol üstlenmiştir. Burada laik ulusal bilincin önündeki engellerin kaldırılması ve tarih tezinin altyapısının hazırlanması ön planda olmuştur. İkinci evre ise “Türk Tarih Tezi Dönemi” (1931-1938) olmuştur. Bu süreçte ulusal tarih tezi resmi olarak oluşturulmuş ve okullarda öğretilmeye başlanmıştır. Bu dönemde verilen tarih dersleri hem ulusal kimlik vurgusunu güçlendirmiş hem de dünya tarihi ile uyumlu bir anlatı geliştirmiştir. Türkiye’de Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında tarih öğretimi, ulusal devlet bilincini inşa etmek için titizlikle düzenlenmiş ve toplumun bir arada tutulmasında önemli bir fonksiyon görmüştür. Bu süreçte tarih eğitimi, devletin yeni kurucu ideolojisinin bir parçası olarak görülmüş ve Osmanlı’dan kopuşu simgelemiştir. Laik, ulusal ve modern bir kimlik inşası için tarih, bilinçli olarak yeniden yorumlanıp organize edilmiştir. Ancak bu durum, tarih bilgisinin belirli bir ideolojik çerçeveye hapsedilmesi ve alternatif anlatıların geri planda bırakılması riskini de barındırmıştır. Türkiye’de modern ulus devletin oluşumunda tarih eğitime verilen önem, toplumsal birlik ve devlet inşası açısından vazgeçilmez olmuştur. Tevhid-i Tedrisat Kanunu sonrası müfredat değişiklikleri, tarih eğitiminde Osmanlı’ya

bağılılığı geride bırakıp, Cumhuriyet'in ulusalcı ve laik değerlerini ön plana çıkarmayı hedeflemiştir. Bu dönemde özellikle öğretim yöntemleriyle ilgili yenilikler yapılması, tarih derslerinin salt bilgi aktarmaktan çıkarılıp, öğrencilerin aktif öğrenme deneyimi yaşaması için önemli bir adım olmuştur. Müze gezileri, tarihî mekân incelemeleri ve sözlü tarih gibi yöntemlerin önerilmesi, eğitimde çağdaş yaklaşımlara yönelme çabası olarak dikkat çekmiştir. Ancak bu iyi niyetli düzenlemelerin uygulamada yeterince karşılık bulamaması, günümüzde bile eğitim sisteminde aynı sorunların sürdüğünü göstermektedir. Asıl köklü dönüşüm, “Türk Tarih Tezi” ile gerçekleşmiş; bu sayede tarih eğitimi sadece bilgi vermekten çıkıp, gençlere ulusal kimlik ve tarih bilinci kazandırma amacına hizmet etmiştir. Böylece tarih dersleri, Cumhuriyet ideolojisinin şekillenmesinde aktif bir araç haline gelmiştir. Bu süreç, tarih eğitiminin hem pedagojik hem de ideolojik boyutlarının nasıl iç içe geçtiğini ve tarih öğretiminin bir milletin kendi kimliğini inşa etme çabasının parçası olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

5. ATATÜRK'ÜN TARİH YAZIMINA KATKILARI

5.1. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin Kurulması

Cumhuriyet'in ilanından sonra Türk Ocakları, kültürel etkinliklerini kesintisiz biçimde sürdürmüştür. Ocağın özellikle düşünce ve yayın faaliyetleri, dönemin kültürel ortamında belirleyici bir rol oynamış ve Atatürk'ün de dikkatini çekmiştir. 1930'lu yıllara yaklaşılrken Atatürk'ün tarih konularına olan ilgisi gözle görülür biçimde artmıştır. Bu ilginin güçlenmesinde 1928'de gerçekleştirilen Harf Devrimi'nin önemli bir payı bulunmuştur. Harf Devrimi, tarihî belgelerin okunmasını kolaylaştırmış ve araştırmaların daha geniş kitlelere aktarılmasına zemin hazırlamıştır. Atatürk, Harf Devrimi'nin ardından 1928–1929 öğretim yılında İstanbul Üniversitesi'nde okutulan tarih notlarını incelemiş ve üzerinde değerlendirmeler yapmıştır. Aynı dönemde H. G. Wells'in Cihan Tarihinin Umumi Hatları adlı eserini Türkçeye tercüme ettirmiş ve yayımlanmasını sağlamıştır. Bu girişim, Atatürk'ün dünya tarihine olan ilgisini ve Türk gençliğini evrensel bir tarih perspektifiyle buluşturma çabasını yansıtmıştır. Bununla birlikte, aynı yıllarda yayımlanan bir coğrafya kitabında Türklerin “ikinci derecede bir ırk” (Secondeaire) olarak tanımlanması Atatürk'ün tepkisini çekmiştir. E. Pittard'ın Irklar ve Tarih (Paris, 1924) adlı eserinde yer alan bilgilerin, söz konusu yanlış yaklaşımlarla çeliştiğinin kendisine bildirilmesi üzerine Atatürk'ün tarih araştırmalarına olan ilgisi daha da artmıştır. Bu doğrultuda, ilgililerden Türk tarihi ile ilgili daha fazla eser sağlanmasını istemiştir. Böylece Atatürk'ün tarih merakının yalnızca ulusal kimlik inşasıyla sınırlı kalmadığı, aynı zamanda farklı kaynakları karşılaştırarak bilimsel doğrulara ulaşma çabası içerdiği görülmüştür. (İnan, 2015, s.191-192).

Atatürk, yürüttüğü çalışmalar ve araştırmalar sırasında, “Türklerin cihan tarihinde hakiki yeri ve medeniyet âlemindeki rolleri ne olmuştur?” sorusunun açıkça ortaya çıkmasını arzulamıştır. Böylece Atatürk, yalnızca tarihsel olayların aktarılmasını değil, aynı zamanda Türk milletinin dünya uygarlığı içindeki yerinin bilimsel bir çerçevede sorgulanmasını da hedeflemiştir. Yoğun bir tarih çalışması içinde bulunduğu ve birçok tarihçiyi aynı mesele üzerinde tartışmaya teşvik ettiği bir dönemde, 23 Nisan 1930 tarihinde Ankara'da Türk Ocakları'nın VI. Kurultayı gerçekleştirilmiştir. Kurultay sürecinde Atatürk, Türk tarihine ilişkin pek çok konuyla yakından ilgilenmiş ve tarihçilere çeşitli görevler vermiştir. Bir toplantı sonrası Orman Çiftliği'ndeki Marmara Köşkü'nde

Afet İnan ile yaptığı görüşmede, kendisinin bu kongrede bir katkı sunup sunmayacağını sormuştur. Afet İnan ise, kadın üyelerin Türk Ocaklarında daha fazla yer alması, faaliyet göstermesi ve kadın hakları meselesinin bu ortamda yaygınlaştırılması için girişimlerde bulunmak istediğini belirtmiştir. Kurultaya Aksaray delegesi olarak katılan ve aynı zamanda Ankara Musiki Muallim Mektebi'nde tarih dersi veren Afet İnan'dan, Türk Ocakları tüzüğünü isteyen Atatürk, tüzüğün ikinci ve üçüncü maddelerini özellikle göstermiştir. Daha sonra İnan'a bu maddelerden ne anladığını ve ne gibi uygulamaların yapılması gerektiğini sormuştur. Bu konuşmalar, Türk tarihinin eskiliği konusunu gündeme getirmiştir. Böylece tarihî meseleler daha sistemli bir şekilde ele alınmış ve hızlı bir tempoda yeni tartışmalara başlanmıştır. (İnan, 2015, s.194). Atatürk'ün bu süreçte sergilediği yaklaşım, onun tarih çalışmalarını yalnızca akademik bir alanla sınırlamadığını, aynı zamanda toplumsal yapının dönüşümüne, özellikle de kadınların aktif rol üstlenmesine bağladığını göstermiştir. Bu durum, Atatürk'ün tarih anlayışının, kimlik inşasının yanı sıra toplumsal modernleşme ile de doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.

Türk Ocakları tüzüğünün ikinci ve üçüncü maddeleri, tarih çalışmalarının hız kazanmasına doğrudan dayanak teşkil etmiştir. Tüzüğün ikinci maddesinde, Türk Ocağı'nın amacının millî bilincin kuvvetlenmesi, çağdaş ve sağlıklı bir gelişimin sağlanması ve millî iktisadın ilerlemesi olduğu ifade edilmiştir. Bu madde, Türk Ocaklarının yalnızca kültürel değil, aynı zamanda ekonomik ve toplumsal alanlarda da dönüşüm hedeflediğini ortaya koymuştur. Üçüncü madde ise Cumhuriyet, milliyet, çağdaş uygarlık ve halkçılık ideallerini benimseyen Türk Ocağı'nın, bu idealleri gerçekleştirmekte olan Cumhuriyet Halk Fırkası ile devlet siyaseti doğrultusunda birlikte hareket ettiğini vurgulamıştır. Ayrıca Türk Ocağı'nın bu idealleri yayma ve yerleştirme amacıyla bilim, hars ve toplum bilimi alanında mücadele vereceği belirtilmiştir. Bu durum, Türk Ocaklarının kültürel bir dernek olmanın ötesine geçtiğini, doğrudan siyasal ve ideolojik bir misyon üstlendiğini göstermiştir. (İnan, 2015, s.194). Dolayısıyla söz konusu maddeler, Atatürk'ün tarih anlayışına yön veren temel ilkelerle örtüşmüştür. Millî bilincin kuvvetlendirilmesi, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşılması ve halkçılığın yaygınlaştırılması gibi hedefler, tarih çalışmalarının yalnızca akademik bir araştırma alanı olarak değil, toplumsal modernleşme ve ulusal kimlik inşası için de işlevselleştirildiğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda, Türk Ocakları'nın tüzüğü, Cumhuriyet dönemi tarih çalışmalarına ideolojik ve kurumsal bir temel sağlamıştır. Atatürk, söz konusu maddeyi inceledikten sonra Afet İnan'a hitaben, “bunları tahlil edecek ve tatbikatını kurultaydan

isteyeceksin” şeklinde talimat vermiştir. O sırada henüz bir yıllık öğretmen olan ve bu konularda tecrübesiz bulunduğunu itiraf eden Afet İnan’a, Atatürk sorunu açık bir biçimde açıklamış ve bu doğrultuda konuşmasını hazırlamasını emretmiştir. (İnan, 2015, 195). Afet İnan’ın ifadesine göre zaman çok sınırlı olup kurultay sona ermek üzeredir. Bunun üzerine Afet İnan, hızlı bir şekilde konuşmasını yazmış ve tamamlamıştır. Hazırlık tamamlandıktan sonra Afet İnan, Atatürk tarafından bazı kurultay üyeleri ile birlikte Çankaya Köşkü’ne davet edilmiştir. Burada kurultay salonu olarak düzenlenmiş yemek salonunda, Afet İnan konuşmasını okumuş ve hazır bulunanlar görüşlerini paylaşmıştır. Yapılan öneriler uygun bulunmuş ve kabul edilmiştir. Kurultayın son günü, Afet İnan ile birlikte Sadri Maksudi Arsal ve Dr. Reşid Galip’in de birer konuşma yapmaları kararlaştırılmıştır. (Çoker, 1983, s.2). Bu olay, Atatürk’ün genç tarihçilere güven duyduğunu ve onları yönlendirerek tarih çalışmalarına aktif katılım sağlamasını göstermiştir. Ayrıca, kurultayların yalnızca tartışma platformu olmayıp aynı zamanda uygulamalı eğitim ve fikirlerin pratiğe aktarılması açısından işlev gördüğü anlaşılmıştır. Atatürk’ün yönlendirmesi, tarih çalışmalarında metodolojik bir disiplin ve sorumluluk bilincinin yerleşmesini sağlamıştır.

Afet İnan, 20 Nisan 1930 tarihinde, Atatürk’ün de hazır bulunduğu toplantıda söz alarak yaptığı konuşma sonrası hazırlamış olduğu tavriri kurultay başkanlığına sunmuştur. Tavriri iki ana kısımdan oluşmuştur: Birincisi Türk Ocakları tüzüğü’nün ikinci ve üçüncü maddelerinin açıklanmasını istemek, ikincisi ise yeni tarih anlayışına göre uygarlığın kökeninde Türklerin yeri ve rolünü sorgulamaktır. Afet İnan, tüzüğü’nün ikinci ve üçüncü maddelerini açıklarken şunları ifade etmiştir: Türk Ocağı’nın amacı, millî şuurun kuvvetlendirilmesi ve Türk kimliğinin anlaşılmasıdır. Bu hedefin aydınlatılması için en doğru yolun, Türk milletinin menşeyini, medeniyetini ve tarihî gelişimini tanıtan bir tarih eğitimi olduğunu belirtmiştir. Afet İnan, geçmişten habersiz olan bir kişinin bugününü anlamakta ve yarına doğru ilerlemekte yetersiz kalacağını vurgulamıştır. Aslını bilmeyen bir bireyin, içinde yaşadığı topluma katkı sağlayacak eserleri üretemeyeceğini ifade etmiştir. Afet İnan, kendi tarih öğretmenliği tecrübesine dayanarak, Türk milletinin yüksek tarihi ile ilgili bilginin eksik olduğunu ve geçmişte öğretilen bilgilerin hem eksik hem de yanlış olduğunu belirtmiştir. Bu yanlışların bugüne kadar nesiller yetiştiren bilgi merkezlerinde de takip edildiğini ifade etmiştir. Bu durumun düzeltilmesi ve Türk milletinin, özellikle çocuklarının, yeni bir aydınlanmış tarih yolu üzerinde yürütülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca, ilim ve sanat heyetinin raporunda bu amaca ulaşmayı sağlayacak önerilerin, tüzüğü’nün üçüncü ve altıncı maddelerinde yer aldığına değinmiştir.

Afet İnan, Profesör Sadri Maksudi Bey'in önceki günkü önerilerine katıldığını ifade etmiş ve Türk tarihinin bilinmesi ve öğretilmesi için kurultayca özel ve radikal tedbirler alınmasını önermiştir. Tüzüğün birinci maddesinde belirtilen "Cumhuriyet, milliyet, çağdaş uygarlık ve halkçılık ideallerinin takip edilmesi" ifadesi ile Türk Ocağı'nın bu idealleri yaymak için bilim, kültür ve toplumsal alanlarda mücadele etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Afet İnan, bu amacın gerçekleşmesi için Türklerin doğru tarihini bilmesinin şart olduğunu belirtmiş ve çağdaş uygarlığı anlamının, kadim medeniyetleri doğru bir biçimde tanımakla mümkün olacağını açıklamıştır. (İnan, 1930, s.4-5). Konuşmanın ikinci kısmında, uygarlığın kökeninde Türklerin yeri tartışılmıştır. Afet İnan'ın takririnden sonra söz alan Profesör Sadri Maksudi, kadim medeniyetlerin kökenleri araştırıldığında birçok medeniyetin müessislerinin Türkler olduğuna işaret etmiştir. Maksudi, Mezopotamya'da kurulan en eski medeniyetin müessislerinin Sümerler olduğunu, Latin medeniyetinin unsurlarını İtalya'ya taşıyan halkın Etrüskler olduğunu ve Anadolu'da binlerce yıl önce yüksek medeniyet kuran Hititlerin varlığını örnek olarak göstermiştir. Avrupa alimleri arasında, bu ve benzeri halkların Türk kökenli olduğunu savunanların bulunduğunu ifade etmiştir. Maksudi, Türklerin tarih boyunca, uygun şartların olduğu her yerde bağımsız bir medeniyet tesis etmiş olduklarını vurgulamıştır. Ona göre Türkler, yalnızca kendi vatanlarında değil, farklı coğrafyalarda da kültürel ve siyasi etkilerini ortaya koymuşlardır. (İnan, 1930, s.12-13). Bu görüş, Atatürk'ün tarih anlayışında Türklerin dünya medeniyetleri üzerindeki etkisini öne çıkardığını göstermiştir. Ayrıca, kadim medeniyetlerin incelenmesinde yalnızca yerel tarih perspektifine dayanmanın yetersiz olduğu; karşılaştırmalı ve bilimsel bir yaklaşımın gerekliliği ortaya konmuştur. Maksudi'nin açıklamaları, Türk tarihinin hem millî kimlik hem de evrensel tarih bağlamında ele alınması gerektiğini güçlendirmiştir. Sadri Maksudi'den sonra kürsüye gelen Dr. Reşit Galip de heyecanlı bir konuşma yapmıştır. Galip, Türk milletinin kendisini yüzyıllarca geri bıraktıran eski etkilerden kurtulup kurtulamayacağını sorgulamıştır. Ona göre Türk milleti, ilahi ve güçlü bilekleriyle baskı ve karanlıkları ortadan kaldırmış, inkılap güneşinin ışığıyla aydınlanmıştır. Dr. Reşit Galip, Türk tarihinin, kum tepelerinin altında uzun yıllar örtülü kalmış medeniyetleri ortaya çıkaran arkeologlar gibi, derin denizlerin yosunlu ormanlarında inci arayan dalgıçlar tarafından aydınlatılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu çaba sayesinde Türk milletinin yüksek tarihî hakikatleri gün yüzüne çıkarılmış ve dünya kamuoyuna gösterilmiştir. Galip, Türk milletine karşı duyulan saygı ve hayranlığın, arkadaşların önerileriyle formüle edilip uygulanmasının, Türk Ocakları'nın kutsal bir görevi olduğunu

belirtmiştir. Ona göre bu görev yalnızca mukaddes değil, aynı zamanda büyük bir onur kaynağıdır. (İnan, 1930, s.23-24). Bu hitabe, Türk tarihinin araştırılmasında yalnızca akademik çabaların değil, aynı zamanda millî bilinç ve toplumsal sorumluluk bilincinin de ön plana çıktığını göstermiştir. Dr. Reşit Galip'in ifadeleri, Türk tarihinin yeniden keşfi ve tanıtımının, kültürel bir misyon olduğu kadar millî bir vazife olarak görülmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Ayrıca, tarih çalışmalarının hem teorik hem de uygulamalı bir yönü olduğunu vurgulamıştır. Bu konuşmalardan sonra, Afet İnan, Sadri Maksudi ve Dr. Reşit Galip, kurultay başkanlığına şu öneriyi sunmuştur: “Türk tarihi ve medeniyetinin ilmî bir şekilde tetkik edilmesi için özel ve daimi bir heyetin teşkiline karar verilmesini ve bu heyetin üyelerinin seçim yetkisinin merkez heyetine bırakılmasını teklif ederiz.” (İnan, 1947, s.178). Kurultay, üç ismin imzasını taşıyan bu öneriyi Yasa Encümeni'ne havale etmiştir. Aynı gün, Yasa Encümeni'nin raporu kurultaya sunulmuş ve görüşülmüştür. Kurultay, Yasa Encümeni'nin raporunu değerlendirerek, Türk Ocakları Yasası'na 84. madde olarak şu metni eklemiştir: 84. madde: Merkez heyeti, Türk tarihi ve medeniyetini ilmî bir şekilde tetkik ve incelemekle görevli olmak üzere bir Türk Tarih Heyeti teşkil eder.” (İnan, 1953, s.2). Türk Ocakları Yasası'na eklenen 84. maddeye göre yapılan çalışmalar sonucunda, Türk Tarihi Tetkik Heyeti'nin 16 kişiden oluşmasına karar verilmiştir. Heyet, ilk toplantısını 4 Haziran 1930 tarihinde Türk Ocakları Merkezi'nde gerçekleştirmiştir. Heyet başkanlığına Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik Bıyıklıoğlu, başkan vekilliklerine Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Siyasi Tarih Profesörü ve İstanbul Milletvekili Yusuf Akçura ile Çanakkale Milletvekili Samih Rıfat seçilmiştir. Genel sekreterlik görevine ise Aydın Milletvekili Dr. Reşit Galip tayin edilmiştir. Bu düzenleme, Türk tarih çalışmalarının kurumsal ve sistematik bir temel üzerine oturtulmasını sağlamıştır. Ayrıca, Türk Tarihi Tetkik Heyeti'nin oluşturulması, Atatürk'ün tarih alanında bilimsel araştırmalara verdiği önemi ve tarih çalışmalarını yalnızca akademik değil, aynı zamanda millî bilinç ve devlet politikası çerçevesinde örgütleme iradesini göstermiştir. Heyetin ilk toplantısında seçilen üyeler, çalışmalara liderlik ederek Türkiye'de tarih araştırmalarının metodolojik ve kurumsal bir biçimde yürütülmesini sağlamıştır.

Seçimlerin tamamlanmasının ardından göreve getirilen Tevfik Bıyıklıoğlu riyasete intikal ettikleri için hem minnettar hem de memnun olduklarını ifade etmiştir. Kendisine verilen ağır görevi, değerli yardımcılılarıyla birlikte gücü ölçüsünde en iyi şekilde yerine getireceğini belirtmiştir. Bıyıklıoğlu, toplantıdaki meselenin millî Türk tarihi olduğunu vurgulamış ve bir millî tarih yazımının, dünya üzerindeki diğer milletlerin

tarihleriyle kıyaslanamayacak kadar şanlı ve şerefli olduğunu ifade etmiştir. Ona göre Türk tarihi yalnızca geçmişteki şan ve şeref ile değil, aynı zamanda bugünkü beşeriyetin saadet ve refahını temin eden esaslı medeniyet unsurlarını bulmuş, kurmuş ve yaymış olmasıyla da ayrılmaktadır. Bu kadar değerli ve şerefli bir tarihin ihmal edilmesinin, özellikle Cumhuriyet döneminde büyük bir eksiklik olacağına dikkat çekmiştir. Bıyıklıoğlu, Türk milletinin vatanı düşman istilasından kurtardıktan sonra Büyük Gazi'nin, millî kahraman olarak, millî tarih çalışmalarına bizzat yönelmesinin ve heyeti yüksek himayesine almasının, Türk milletinin tarihine dair çalışmaları güvence altına aldığını belirtmiştir. Ayrıca, Afet İnan'ın kurultaydaki kıymetli açıklamaları ve teklifleri üzerine, millî tarih ile ilgilenecek heyetin Türk Ocakları tarafından sahiplenilmesinin, bu davanın ve fikrin ne denli önemli olduğunu göstermiş olduğunu ifade etmiştir. Tevfik Bıyıklıoğlu, Türk Ocakları'nın kuruluşundan itibaren millî şuurun uyanmasına ve millî harsın gelişimine yaptığı katkılara teşekkür etmiş ve yeni heyetin doğrudan millî tarih çalışmalarına katkı sağlayacağını belirtmiştir. Kendisi, Afet Hanımefendi'nin bu mesaiye sunduğu kıymetli ve özgün etütleri takdir etmiş ve Büyük Gazi'nin himaye ve rehberliği ile birlikte, Türk tarihinin artık berrak ve kendine layık bir şekilde ortaya çıkarılacağından emin olduğunu vurgulamıştır. (İnan, 1953, s.3). Bu konuşma, Türk tarihinin sadece akademik bir araştırma alanı olmadığını, aynı zamanda millî bilinç ve devlet himayesiyle güçlendirilen bir misyon olduğunu göstermiştir. Tevfik Bıyıklıoğlu'nun ifadeleri, Atatürk'ün tarih çalışmalarına verdiği önemi, millî tarih bilincini destekleyen kurumsal yapının oluşumunu ve genç tarihçilerin bu alandaki sorumluluklarını vurgulamıştır. Ayrıca, konuşma, Türk tarihinin sistematik, metodolojik ve ulusal değerler ışığında ele alınması gerektiğini açıkça ortaya koymuştur. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin kurulma çalışmaları resmi kanallardan sürdürülürken, cemiyet 15 ve 29 Mart 1931 tarihlerinde Atatürk'ün katılımıyla ilmî toplantılar yapmıştır. Cemiyet resmi bir hüviyet kazandıktan sonra, ilk toplantısını 26 Nisan 1931 tarihinde Tevfik Bıyıklıoğlu başkanlığında gerçekleştirmiştir. Toplantıda tutulan zabıtlara göre, Afet Hanım Efendi tarafından hazırlanan “Türk Tarihi'nin Ana Hatları” adlı tez silsilesi esas alınmış ve mektep programlarına uygun Türk Tarihi dersleri bu çerçevede teşkil edilmiştir. Bu kapsamda Çin, Hindistan ve Asya'daki Türk İmparatorlukları, Avrupa'daki Hun İmparatorluğu ve Milattan sonra XIII. asrı takip eden Orta Asya'da kurulan ve yayılan Türk Devletleri ile Selçuklulara ilişkin bölümler heyet üyelerine dağıtılmıştır. Toplantıda, İsmail Hakkı Bey'in Selçuklular ile Osmanlılar arasındaki feodalite devrine ilişkin çalışmalarının tamamlandığına dair mektubu okunmuş ve hazırlanan çalışmanın merkeze

gönderilmesine karar verilmiştir. Ayrıca, Harp Akademisi Kumandanı Ferik Fuad Paşa'nın kendisine gönderilen kitap hakkındaki mütalaaları değerlendirilmiş ve tez esas itibarıyla tasvip edilmiştir. Ancak bazı düzenlemelerin yapılması gerektiği de ortaya çıkmıştır. Buna göre, esere daha önce hazırlanmış bir atlas eklenmesi kararlaştırılmış, Timur'un siyasetine ilişkin eleştirilerin yeterince güçlü olmadığı görülmüş ve Osmanlı tarihinin siyasi bir tenkidi eklenmiştir. Bunun yanı sıra, günümüz Türk Dünyası'nın siyasi durumu hakkında bir özetin eserin sonuna ilave edilmesi, eserin heyet-i umumiyesinin anlayabileceği şekilde yeniden düzenlenmesi ve eserin çeşitli bölümlerinde dil ve terim birliğinin sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Besim Atalay Bey'in mütalaasına göre, bazı eski Türkçe kelimelerin sadeleştirilmesi ve tarihî kavramların güncel terimlerle uyumlaştırılması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca, kitap halindeki esere dair yorumlar ve notlar ilgili üyelere dağıtılarak değerlendirilmesi sağlanmıştır. Benzer şekilde, Maarif Vekâleti Kütüphaneler Müdürü Fehmi Bey'in mütalaası da okunmuş ve çeşitli notların ilgili üyelere tevzii kararlaştırılmıştır. (İnan, 2007, s.200-201). Bu düzenlemeler, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin çalışmalarının yalnızca akademik bir disiplin çerçevesinde yürütülmediğini, aynı zamanda sistematik, metodik ve millî bilinçle ilişkilendirilmiş bir yapı kazandığını göstermiştir. Eserlerin detaylı incelenmesi, atlas ve literatür eklerinin düzenlenmesi ile dil birliği ve siyasi eleştirilerin dikkate alınması, Atatürk'ün tarih araştırmalarına verdiği önemi ve Türk tarihinin metodolojik bir bakış açısıyla ele alınmasının gerekliliğini ortaya koymuştur. Türk Tarihi Tetkik Heyeti'nin kurulmasından önceki dönemde, Atatürk'ün telkinleri doğrultusunda belirginleşen Türk Tarih Tezi, Afet İnan tarafından 606 sayfalık "Türk Tarihi'nin Ana Hatları" adlı eser hâline getirilmiştir. Bu eser 1930 yılında İstanbul Devlet Matbaası'nda basılmıştır. Bir yıl sonra ise, eserin "Türk Tarihi'nin Ana Hatları – Medhal Kısmı" başlığı altında 87 sayfalık bir bölümü, 30.000 nüsha olarak yayımlanmıştır. Eserin önsözünde, çalışmanın amacının, tarih boyunca birçok haksız ithama uğramış ve ilk medeniyetlerin kuruluşundaki katkıları inkar edilmiş olan Büyük Türk Milletine, tarihî hakikatlere dayanan şerefli geçmişini hatırlatmak olduğu vurgulanmıştır. (Eyice, 1968, s.509-526). Aynı eserde Atatürk'e atfedilen sözlerde, Türk milletinin yalnızca kahramanlık ve cengâverlikle değil, aynı zamanda fikir ve medeniyet alanında da insanlığın öncüsü olduğu ifade edilmiştir. Atatürk, tarihin binlerce yıl boyunca biriktirdiği hatıralarının, Türk milletinin medeniyet sahasında hak ettiği mevki gösterdiğini belirtmiş ve millete bu yolda ilerlemenin hem bir hak hem de bir vazife olduğunu hatırlatmıştır. (Belleten, 1968, s.509-526). Bu çalışma, Türk tarihinin akademik bir disiplin olarak sistematik şekilde ele alınmasının ilk

örneklerinden biri olmuştur. Eserin kapsamlı hazırlanması ve büyük bir basım sayısı ile çoğaltılması, Atatürk'ün Türk tarihine verdiği önemi ve tarihî bilincin millî bilinçle bütünleşmesini göstermiştir. Ayrıca, eserin temel amacı, Türk milletinin geçmişini doğru kavrayarak günümüz ve gelecek nesiller için bir referans noktası oluşturmak olmuştur.

1931 yılında yapılan tüzük değişikliği ile birlikte Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin yeni tüzüğünün dördüncü maddesi belirlenmiş ve cemiyetin amaç ve faaliyetleri açıkça tanımlanmıştır. Bu maddeye göre, cemiyetin millî tarih çalışmalarını geliştirme hedefi doğrultusunda yürütülecek faaliyetler şunlar olarak belirlenmiştir: Cemiyet üyeleri, düzenli olarak toplanıp ilmî müzakerelerde bulunmuş ve bu toplantılar aracılığıyla Türk tarihine ilişkin araştırmaları derinleştirmişlerdir. Türk tarihinin kaynaklarını araştırmak ve yayımlamak, cemiyetin öncelikli görevleri arasında yer almıştır. Ayrıca, Türk tarihini aydınlatmaya yarayacak belge ve malzemeleri temin etmek amacıyla gerekli yerlere araştırma ve keşif heyetleri gönderilmiştir. Cemiyetin yürüttüğü çalışmaların sonuçları ise her türlü yolla yayımlanarak toplumla paylaşılmıştır. (İnan, 2007, s.201; İnan, 1953, s.3). Bu düzenleme, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin yalnızca akademik bir yapı olmadığını, aynı zamanda sistematik, planlı ve toplumla doğrudan ilişki kuran bir tarih kurumu hâline getirildiğini göstermiştir. Tüzüğün belirlediği faaliyetler, Türk tarihinin hem bilimsel temellere dayanmasını hem de millî bilinç oluşturacak şekilde topluma aktarılmasını sağlamıştır. Böylelikle, cemiyetin işleyişi, Atatürk'ün tarih çalışmalarına verdiği önemi ve tarihî bilginin toplumun geniş kesimlerine ulaşmasının gerekliliğini yansıtmıştır.

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin resmen kurulması ve Türk Ocakları'nın Cumhuriyet Halk Fırkası ile birleşmesi, ülkenin bilim ve kültür yaşamında oldukça önemli bir dönüşüm yaratmıştır. Bu süreç, tarih biliminin yalnızca akademik bir disiplin olarak değil, aynı zamanda millî bilinç ve kimlik inşası açısından da öncelikli bir alan hâline gelmesini sağlamıştır. Atatürk'ün bizzat ilgi göstermesi ve hem kendi tarih çalışmalarına devam etmesi hem de tarihçilerle yakından ilgilenmesi, Türk tarihçiliğinin gelişimi bakımından adeta bir dönüm noktası olmuştur. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, genel Türk tarihinin araştırılmasında ve doğru şekilde aktarılmasında öncü bir rol üstlenmiştir. Bu çerçevede, düzenlenen sempozyumlar, kongreler ve yayımlanan eserler, yalnızca akademik bilgi üretmekle kalmamış; aynı zamanda Türk toplumunda tarihî farkındalığın ve millî şuurun güçlenmesine katkı sağlamıştır. Bu açıdan, Cemiyet'in çalışmaları, tarih biliminin metodik temellerle ele alınmasının yanı sıra, geçmişin doğru anlaşılması ve genç nesillere aktarılması bakımından da büyük önem taşımıştır. Benim

değerlendirmeme göre, bu dönemde oluşturulan ilmî ve kurumsal yapı, Türk tarihçiliğinin çağdaş standartlarla buluşmasını sağlamış ve tarih biliminin toplumsal etkisini görünür hâle getirmiştir. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin ilk etkinlikleri arasında, Türklerin uygarlığa katkıları konusu önemli bir yer tutmuştur. Atatürk, 1930 yılının ağustos ayında “medeniyet” kavramının kapsamını ve anlamını şu şekilde tarif etmiştir: ‘Bir insan cemiyetinin medeniyet düzeyi, devlet hayatında, fikir hayatında yani ilim, içtimaiyat ve güzel sanatlarda, iktisadi hayatta, ziraat, sanat, ticaret ve kara, deniz ile hava ulaşımında ortaya koyabildiği bütün faaliyetlerin toplamıdır. Bir milletin medeniyeti, hars adı altında saydığımız faaliyetler ile sınırlı değildir; üç farklı alandaki çalışmaların birleşiminden doğar. Yüksek bir medeniyet, yalnızca onu üreten millete ait kalmaz, diğer milletler üzerinde de etkisini gösterir ve büyük kıtalara yayılır.’ (İnan, 1958, s.192). Atatürk’ün bu tanımı, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti’nin çalışma programlarının temelini oluşturmuş ve “Türklerin Medeniyete Hizmetleri” başlığı altında yapılacak çalışmaların planlanmasına esas teşkil etmiştir. Cemiyet üyeleri ile üye olmayanlar arasında iş bölümü yapılarak araştırma konuları ayrılmıştır. Medeniyet kavramı çerçevesinde, gündeme gelebilecek her türlü mesele tartışılmıştır. Atatürk, yapılan çalışmaları dikkatle okumuş, tartışmaları izlemiş, mütalaalarını açıklayarak yönlendirmelerde bulunmuştur. Cemiyet merkezinde düzenli toplantılar ve ilmî müzakereler gerçekleştirilmiş; üyeler, çetin ve titiz tartışmalara katılmıştır. Zaman zaman Atatürk, bu tartışmaları Çankaya’ya ve hatta İstanbul Dolmabahçe Sarayı’na taşımış, yaklaşık 70 kişiden oluşan heyet üyeleri onun huzurunda çalışmalarını sürdürmüşlerdir. (İnan, 2007, s.202,203). Bu süreç, Türk tarihçiliğinde metodik çalışmanın ve Atatürk’ün yönlendirici vizyonunun somut bir göstergesi olmuştur.

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, kendi adına ilk tarih kongresini 2-11 Temmuz 1932 tarihinde gerçekleştirmiştir. “I. Türk Tarih Kongresi” adını alan bu toplantı Ankara Halkevi’nde yapılmıştır. Bu kongrede, yeni tarih anlayışı ile bu anlayış doğrultusunda hazırlanacak tarih kitaplarının eğitim sistemine dâhil edilmesi meselesi geniş biçimde ele alınmıştır. Ayrıca öğretmenlerin ve halkın bu yeni tarih görüşü çerçevesinde aydınlatılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Atatürk’ün direktifiyle, 14 Şubat 1932 tarihinde Cemiyet ile Millî Eğitim Bakanlığı iş birliği yaparak tarih öğretmenleri için temmuz ayında bir kurs düzenlemiştir. “Tarih Öğretmenleri Kursu” adıyla başlatılan bu program, daha sonra I. Türk Tarih Kongresi olarak kabul edilmiştir. Bu kurs ile Atatürk, üniversitedeki tarihçilerle ortaöğretimde görev yapan tarih öğretmenlerinin tarih anlayışlarını aynı zeminde buluşturmayı hedeflemiştir. Böylece ortaya çıkabilecek farklı

yaklaşımların ortadan kaldırılması ve ortak bir tarih perspektifinin oluşturulması amaçlanmıştır. (Çoker, 1983, s.6) Atatürk'ün huzurunda gerçekleştirilen bu müzakerelerde, yapılan tartışmalar aydınlatıcı ve tatmin edici sonuçlar doğurmuştur. Ortaya konulan fikirler, yalnızca öğretmenler arasında değil, genel tarih anlayışı içerisinde de bütünleştirici bir rol oynamıştır. Bu yönüyle I. Türk Tarih Kongresi, Türk tarihçiliğinde yeni bir dönemin başlangıcını işaret etmiştir.

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti açısından 1932 yılı hareketli ve üretken bir dönem olmuştur. Ankara Halkevi'nde toplanan I. Türk Tarih Kongresi'nin ardından, cemiyet üyeleri Atatürk'ün desteği ve yönlendirmeleriyle hem İstanbul'da hem de Yalova'da çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Böylece tarih araştırmaları yalnızca kongre salonlarıyla sınırlı kalmamış, devletin en üst makamlarının gözetiminde süreklilik kazanmıştır. Bu dönemde cemiyetin üzerinde yoğunlaştığı başlıca projelerden biri, “Türk Tarihi'nin Ana Hatları” serisinin geliştirilmesi olmuştur. Serinin yedinci bölümü “Türk Tarihinin Ana Hatları için Monografiler” başlığına ayrılmış ve ilk eser olarak İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın kaleme aldığı “Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri” yayımlanmıştır. Böylelikle cemiyetin basılı eser sayısı otuz bire ulaşmıştır. (Çoker, 1983, s.7) Bu durum, yalnızca sayısal bir artıştan ibaret olmayıp, Türk tarihçiliğinin niteliksel gelişimi açısından da önem arz etmiştir. Cemiyet, bu yayınlar aracılığıyla Türk tarihinin belirli dönemlerine dair özgün ve derinlemesine incelemeler ortaya koymuş, aynı zamanda Batı merkezli tarih yazımına alternatif bir perspektif geliştirmeye başlamıştır. Bu çabalar, Türkiye'de tarih disiplininin kurumsallaşmasına ve akademik bir ciddiyet kazanmasına hizmet etmiştir. Atatürk'ün bizzat takip ettiği bu çalışmalar, yalnızca siyasi bir iradenin ürünü değil, aynı zamanda millî tarih bilincini yeniden inşa etme girişimi olarak değerlendirilmelidir. Nitekim Cemiyet'in hazırladığı yayınlar, toplumsal düzeyde tarih merakını artırmış, akademik çevrelerde ise yeni tartışma zeminleri doğurmuştur.

1932 Temmuz'unda gerçekleştirilen I. Türk Tarih Kongresi'nin ardından Cemiyet üyeleri çalışmalarını Atatürk'ün yakın desteğiyle sürdürmüşlerdir. Ankara'da başlayan bu yoğun faaliyetler, zamanla İstanbul ve Yalova'ya da taşınmış; böylece heyet üyeleri hem araştırmalarını yürütmüş hem de kurumun gelişmesi için çeşitli adımlar atmıştır. Özellikle Türk Tarih Kurumu'nun kütüphanesinin kurulması ve zenginleştirilmesi sürecinde, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in doğrudan ilgisi ve desteği önemli rol oynamıştır. Atatürk, yalnızca “koruyucu başkan” sıfatıyla değil, aynı zamanda karar süreçlerine aktif biçimde katılarak cemiyetin fiili lideri hâline gelmiştir. Yaz aylarında İstanbul ya da

Yalova’da bulunduğu dönemlerde dahi, hazırlanan taslak metinler ve yayıma hazır eserler yanında götürölmüş; bu belgeler üzerinde bizzat çalışarak heyetin faaliyetlerine yön vermeye devam etmiştir. (İnan, 1953, s.3). Atatürk’ün Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti’ne bu denli yakın ilgi göstermesinin ardında yalnızca akademik bir merak değil, ulus inşasının fikrî ve kültürel temellerini sağlamlaştırma iradesi de bulunmuştur. Millî Mücadele’nin ardından kurulan Cumhuriyet, yalnızca siyasi ve idari bir dönüşüm değil, aynı zamanda tarih anlayışının da yeniden inşasını gerekli kılmıştır. Bu noktada Atatürk, tarihin ulusal kimliği besleyen en güçlü damar olduğunun farkında olarak, bizzat araştırma süreçlerine dâhil olmuş ve yönlendirici bir rol üstlenmiştir. Onun cemiyetin çalışmalarını Yalova’da ya da Dolmabahçe’de yanında götürmesi, meselenin ciddiyetini ve kişisel önemini ortaya koymaktadır. Böylece Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti’nin faaliyetleri, sadece bir ilmi çaba değil, aynı zamanda Cumhuriyet’in ideolojik ve kültürel temelini güçlendiren stratejik bir adım niteliği kazanmıştır.

1933 yılına gelindiğinde, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, çalışmalarını bir süre Millî Eğitim Bakanlığı ile ortak biçimde yürütmüştür. Ancak kısa zaman sonra, cemiyet kendi bağımsız kazı faaliyetlerine yönelmiştir. Atatürk, kurumun giderek kurumsallaşmasıyla birlikte, tarih çalışmalarını sadece bilimsel bir uğraş değil, aynı zamanda devlet politikası olarak da görmeye başlamıştır. Nitekim Meclis’in açılış konuşmalarında Türk Tarih Kurumu’ndan söz etmeyi bir gelenek hâline getirmiştir. Böylece tarih araştırmaları, ulusal kültürün ve kimliğin inşasında temel bir unsur olarak siyasal gündemde sürekli yer bulmuştur. Atatürk’ün 1934 yılından itibaren yaptığı Meclis açış konuşmalarında Türk Tarih Kurumu’na verdiği önem şu sözlerinde açıkça görölmüştür: “Kültür işlerimiz üzerine, ulusça gönöllerimizin titrediğini bilirsiniz. Bu işlerin başında da Türk Tarihini, doğru temeller üstüne kurmak, öz Türk diline, değeri olan genişliği vermek için candan çalışmakta olduğumuzu söylemeliyim. Bu çalışmaların göz kamaştırıcı verimlere erişeceğine şimdiden inanabiliriz.” (Gökberk, 1983, s.322). Bu ifadeler, Atatürk’ün tarih çalışmalarını yalnızca akademik bir alan olarak değil, ulusun kültürel dirilişi ve geleceğe taşınması gereken en değerli mirası olarak değerlendirdiğini göstermiştir. Atatürk, 1 Kasım 1935 tarihinde Meclis açış konuşmasında kültür ve ilim çalışmalarına dair kararlılığını şöyle ifade etmiştir: “Kültür sınavımızı, yeni ve modern esaslara göre teşkilatlandırmaya durmadan devam ediyoruz. Türk Tarih ve Dil çalışmaları büyük inanla beklenen ışıkl verimlerini şimdiden göstermektedir.” (Çoker, 1983, s.8). Bu açıklama, Cumhuriyet’in ilk yıllarında kültür politikalarının yalnızca eğitimle sınırlı kalmayıp, tarih ve dil gibi temel disiplinlerde de köklü bir yenilenmeyi hedeflediğini ortaya koymuştur.

Atatürk, kültürel ilerlemeyi bir “sınav” olarak nitelemiş ve Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumu’nun çalışmalarının ülkenin geleceği açısından taşıdığı önemi vurgulamıştır. Ertesi yıl, 1 Kasım 1936 tarihinde yaptığı açış konuşmasında Atatürk, kurumların faaliyetlerini daha somut örneklerle dile getirmiştir: “Başlarında kıymetli Maarif Vekilimiz, Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumu’nun, her gün yeni hakikat ufukları açan ciddi ve devamlı mesaisini takdirle yad etmek isterim. Bu iki ulusal kurumun tarihimizin ve dilimizin unutulmuş derinliklerini dünya kültüründeki analıklarını reddolunmaz ilmi belgelerle ortaya koydukça yalnız Türk milleti için değil fakat bütün ilim alemi için dikkat ve intibahı çeken kutsal bir vazife yapmakta olduklarını emniyetle söyleyebilirim. Tarih Kurumu’nun Alacahöyük’te yaptığı kazılar neticesinde meydana çıkardığı beş bin beş yüz senelik maddi Türk Tarih belgeleri, cihan kültür tarihini yeni baştan tetkik ve tamik ettirecek mahiyettedir. Birçok Avrupalı alimlerin iştiraki ile toplanan son Dil Kurultayı’nın ışıklı neticelerini bizzat görmüş olmaktan mutluyum. Bu ulusal kurumların kısa süre içinde ulusal akademi hâlini almasını temenni ederim. Bunun için çalışkan tarih ve dil alimlerimizin dünya ilim alemi tarafından tanınacak orijinal eserlerini görmekle bahtiyar olmamızı dilerim.” (Çoker, 1983, s.8). Atatürk’ün bu sözleri, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu’nun yalnızca ulusal kimliği güçlendirmekle kalmayıp, evrensel bilim dünyasına katkı sağlayacak kurumlar olarak tasarlandığını göstermiştir. Onun özellikle “beş bin beş yüz yıllık maddi Türk Tarih belgeleri” ifadesi, Türk tarihinin yalnızca Anadolu ile sınırlı olmayıp, dünya uygarlık tarihine ışık tutacak nitelikte belgelerle desteklenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. 1937 yılında, Türk Tarih ve Dil Kurumlarının, Türk millî varlığını aydınlatan önemli ilim kurumları haline geldiği gözlemlenmiş ve bu gelişme hepimizi sevindirmiştir. Atatürk, bu durumu şöyle ifade etmiştir: “Türk Tarih ve Dil Kurumlarının, Türk millî varlığını aydınlatan çok kıymetli ve önemli birer ilim kurumu mahiyetini aldığını görmek hepimizi sevindirici bir hadisedir. Tarih Kurumu, yaptığı kongre, kurduğu sergi, yurt içindeki ziyaretleri, ortaya çıkardığı eserlerle, şimdiden bütün ilim dünyasına kültürel vazifesini ifaya başlamış bulunuyor.” (Çoker, 1983, s.9). Ertesi yıl, 1 Kasım 1938’de Atatürk, her iki kurumun çalışmalarını takdirle değerlendirerek şunları söylemiştir: “Türk Tarih ve Dil Kurumlarının çalışmaları, takdire layık hizmet ve mahiyet arz etmektedir. Tarih tezimizi reddedilmez delil ve vesikalarla ilim dünyasına tanıtan Tarih Kurumu, memleketin muhtelif yerlerinde yeniden kazılar yaptırmış ve beynelmilel toplantılara muvaffakiyetle iştirak ederek, yaptığı tebliğlerle ecnebi uzmanların alâka ve takdirlerini kazanmıştır. Dil Kurumu en güzel ve feyizli bir iş olarak Türk ilimlerine ait terimleri tespit etmiş ve bu suretle dilimiz, yabancı

dillerin tesirinden kurtulma yolunda esaslı adımı atmıştır. Bu yıl okullarımızda tedrisatın Türkçe terimlerle yazılmış kitaplarla başlamış olmasını, kültür hayatımız için mühim bir hadise olarak kaydetmek isterim.” (İnan, 1953, s.5-7). Atatürk’ün vefatından sonra da Cumhurbaşkanları Türk Tarih Kurumu başkanlığını benimseyerek, kurumun yüksek himayesini sürdürmüşlerdir. İsmet İnönü ve diğer cumhurbaşkanları, gelenek üzere, kurumun kongrelerinde açış nutuklarını okumuş ve Türk tarihinin önemini vurgulamayı devam ettirmişlerdir. (Çoker, 1983, s.9).

5.2. Türk Tarih Tetkik Cemiyeti’nden Türk Tarih Kurumu’na Geçiş ve Akademik Çalışmalar

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, 1935 yılında “Türk Tarih Kurumu” adını alarak sadece isim değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda Türkiye’de tarih çalışmalarına yeni bir ivme kazandırmıştır. Bu yeni dönem, Atatürk’ün Başkan Hasan Cemil Çambel ve Dr. Afet İnan aracılığıyla hazırlattığı çalışma programıyla adeta ulusal bir tarih seferberliği hâline gelmiştir. (İğdemir, 1963, s.641-642; Çoker, 1983, s.5). Bu program, tarih araştırmalarını yalnızca akademik bir uğraş olmaktan çıkarıp, devletin ve halkın ortak sorumluluğu olarak konumlandırmıştır. Kurum, bu dönemde büyük bir kararlılık ve gayretle çalışmalarını yürütmüş, 1935 yılında Piri Reis’in Kitab-ı Bahriye’sinin ve haritasının toplu basımını gerçekleştirerek tarihsel kaynakların geniş kitlelerle buluşmasını sağlamıştır. Ayrıca Türk Tarihi’nin kaynaklarının eleştirel baskıları, çeviriler, yurt genelinde yürütülen kazı raporları ve arkeolojik monografiler yayımlanarak, Türk tarihinin sistematik biçimde belgelenmesi sağlanmıştır. Bu adımlar, sadece bilimsel birikimi güçlendirmekle kalmamış, aynı zamanda ulusal bilinç ve kültürel aidiyetin pekişmesine de önemli katkıda bulunmuştur. 1937 yılında gerçekleştirilen II. Türk Tarih Kongresi ise, kurumun kuruluşundan bu yana yürüttüğü çalışmaların birikimini hem yerli hem de uluslararası bilim çevresine sunma fırsatı olmuştur. Kongreye Almanya, Amerika, Avusturya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Fransa, İngiltere, İsveç, Macaristan, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan’dan katılan bilim insanları, Türk Tarih Kurumu’nun dünya çapında tanınmasına ve saygınlığının artmasına katkı sağlamıştır. Bu dönemde kurum, ayrıca Atatürk’ün onayıyla ‘Belleten’ adıyla bir dergi çıkarma kararı almış ve böylece tarih alanındaki çalışmalarını sistemli ve erişilebilir hâle getirmiştir. (Çoker, 1983, s.8).

Atatürk’ün 5 Eylül 1938 tarihinde düzenlenen vasiyetinde, mali kaynaklarının belirli bir bölümünü Türk Tarih Kurumu’na tahsis ettiği görülmektedir. Bu bağış,

kurumun hem kuruluş aşamasında hem de sonraki gelişiminde sağladığı katkı ve himayeyi sürdürebilmesine olanak tanımış, kurumun amaçları doğrultusunda çalışmalarına devam etmesine önemli bir destek sağlamıştır. (İnan, 2007, s.207; Çoker, 1983, s.8). Bu adım, Atatürk'ün tarih bilincine verdiği önemin ve Türk Tarih Kurumu'na duyduğu güvenin somut bir göstergesidir. Türk Tarih Kurumu'nun yürüttüğü çalışmalar, uluslararası alanda da takdir toplamıştır. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. B. Landsberger, kurumla ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Atatürk'ün vasiyeti karşısında genç Türk tarihçilerine huşu ile ifa edilecek müstesna bir görev düşmektedir. Anadolu tarihini en eski dönemlerden başlayarak kendi perspektifleriyle ele almak ve her tarih araştırmasını canlı bir biçimde yansıtmak. Atatürk'ün tarih bilimine yüklediği değer, bunun sadece bir arşiv veya müze meselesi, akademik tartışma veya tez konusu olarak görülmesinde değil, gözlemlenen olayların ardındaki güçlerin doğrudan doğruya anlaşılması ve insanların ortak yaşam koşullarına dair derinlemesine bilgi sağlayacak bir sentez oluşturulmasında kendini göstermektedir.” (Belleten, Ankara, 1939, s. 225).

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin, 1935'te “Türk Tarih Kurumu” adını almasıyla başlayan yeni dönem, Türkiye'de tarih biliminin sistematik ve ulusal ölçekte gelişmesinde bir dönüm noktası olmuştur. Atatürk'ün bizzat yönlendirdiği programlar, yapılan yayınlar, düzenlenen kongreler ve yürütülen kazılar, yalnızca akademik bir birikim yaratmakla kalmamış, aynı zamanda Türk milletinin tarih bilincinin güçlenmesine de katkı sağlamıştır. Kurumun eserleri ve etkinlikleri, ulusal sınırların ötesinde tanınmış ve saygınlık kazanmıştır. Bu süreç, tarih araştırmalarının devlet politikasıyla desteklendiği, disiplinler arası bir çalışma anlayışının benimsendiği ve Türk tarihinin hem bilimsel hem de kültürel açıdan yeniden şekillendirildiği bir dönemi simgelemektedir. Böylece Türk Tarih Kurumu, kurulduğu günden itibaren, geçmişin anlamak ve gelecek kuşaklara aktarmak amacıyla yürüttüğü faaliyetlerle Cumhuriyet'in kültürel ve akademik vizyonunun temel taşlarından biri haline gelmiştir.

5.3. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Kuruluşu ve Önemi

Atatürk, Türk tarihinin bilimsel temellere oturtulabilmesi ve kalıcı araştırmalar yapılabilmesi için Ankara'da bir fakültenin açılmasının gerekliliğini uzun süredir değerlendirmiştir. Türk Ocakları ve daha sonra faaliyet gösteren Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, bu hedef doğrultusunda önemli hazırlıklar yapmış, ancak nitelikli akademik

kadro ve araştırmacı eksikliği, konunun öncelikli olarak ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu ihtiyaç doğrultusunda, 1935 yılında Atatürk'ün doğrudan yönlendirmesiyle Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulmuştur; böylece Türkiye'de tarih ve coğrafya araştırmaları sistemli ve kurumsal bir temele kavuşturulmuştur. (İnan, 2007, s.226,227).

Atatürk, 11 Mart 1935 tarihinde Çankaya'daki bir akşam toplantısında, yanındaki Maarif Vekili Abidin Özmen'e dönerek, not defterini çıkarmasını ve söylediklerini yazmasını istemiştir. Konu, Ankara'da bir Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kurulması hakkındadır. Atatürk, uzun süredir planladığı bu yüksek öğrenim kurumunun oluşturulması için Meclis ve Maarif Vekilliğini harekete geçirmiştir. Zira 1935 yılına kadar Ankara'da kapsamlı bir üniversite yapısı bulunmamıştır; Hukuk Mektebi 5 Eylül 1925'te açılmış ve öğretime başlamış, ancak ancak 1940'ta fakülte statüsüne yükseltilmiştir. Türk Tarih ve Türk Dil Kurumlarının Ankara'da faaliyet göstermeye başlaması, yalnızca İstanbul'daki üniversitelerin başkentte etkin olmasını sağlamak amacıyla genel bir talebin doğmasına yol açmıştır. Bu ihtiyaç ve istek doğrultusunda Maarif Vekilliği girişimde bulunmuş, 14 Haziran 1935'te TBMM'de dönemin Maarif Vekili Saffet Arıkan, Tarih-Coğrafya Fakültesi ile ilgili kanun görüşmeleri sırasında, Atatürk'ün vizyonundan doğan tarih ve dil hareketine bağlı arkeoloji ve coğrafya alanları için Ankara'da bir fakülte açılacağını ifade etmiştir. Aynı tarihte kabul edilen 2795 sayılı kanun ile Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin açılması için Maarif Vekâlet'ine gerekli yetki verilmiştir. (İnan, 2007, s.228; Hirsch, 1950, s.567).

Atatürk'ü Ankara'da bir tarih yüksekokulu açma fikrine götüren süreç, I. Türk Tarih Kongresi sırasında yapılan tartışmalar neticesinde belirginleşmiştir. Bu kongrede Atatürk, Türk tarihinin geliştirilmesi için bazı hususların öncelikli olduğunu belirtmişti: Türk tarihinin özgün kaynaklarını araştırmak, arkeolojik çalışmalar aracılığıyla yeni bilgiler elde etmek ve geçmiş ile günümüzdeki ırksal özellikleri antropolojik yöntemlerle saptamak önemli görülmüştür. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'de arkeoloji, antropoloji ve etnoloji alanlarında yetişmiş uzmanlar bulunmamaktaydı; bu çalışmaların çoğu yabancı bilim insanları tarafından yürütülmekteydi. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kurulmasının temel amaçlarından biri de bu alanlarda gerekli uzmanların yetiştirilmesini sağlamaktır. Bu bağlamda, Türk Tarih Kurumu'nun Ahlatlıbel ve Alacahöyük'te yaptığı kazılar başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiş, yeni bilgiler ortaya çıkarılmıştır. (İnan, 2007, s.228,229). Böylece fakültenin açılması hem eğitim hem de Türkiye'nin tarih bilimi alanındaki bağımsızlığının güçlendirilmesi açısından kritik bir adım olmuştu. Türklerin en eski dönemlerine dair doğru bilgilere ulaşabilmek için

arkeoloji ve antropoloji alanlarında uzmanların yetiştirilmesinin gerekli olduğu anlaşılmıştır. Bu gerekliliğin farkına varılmasıyla birlikte, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin, ilgili alanlarda yetişmiş bilim insanları çıkaracak şekilde yapılandırılması hedeflenmiştir. Bu amaç doğrultusunda fakülte bünyesinde Sinoloji, Hindoloji, Sümeroloji, Hititoloji, Hungaroloji, Latince, Arapça ve Farsça gibi çeşitli kürsülerin açılması planlanmıştır. (Gökberk, 1983, s.324; İnan, 2007, s.229-230). Fakültenin adının “Tarih-Coğrafya” olarak belirlenmesi doğrudan Atatürk tarafından yapılmıştır. Atatürk, tarih ve coğrafyanın birbirinden ayrı düşünölemeyeceğini, coğrafi koşulların açıklanmadan veya harita yardımı olmadan yapılan tarih çalışmalarının yeterli olamayacağını her zaman vurgulamıştır. Bu nedenle Türk Tarih Kurumu, kuruluşunun ilk yılında hemen bir tarih atlası yayımlamıştır. Atatürk, Türklerin anayurdu olan Orta Asya'daki iklimsel ve kuraklık gibi olayların ancak coğrafi ve jeolojik araştırmalarla anlaşılabilirliğini kabul etmiştir. Aynı şekilde, Türkiye'nin coğrafyasının da Türk coğrafyacılar tarafından incelenmesini arzu etmiştir. Fakültenin kuruluş sürecinde ilk dekan Muzaffer Göker'e yazdirdığı uzun notlarda, coğrafyanın derslik yerine sahada, hoca ve öğrencilerin birlikte gözlem ve çalışmalarına dayanarak öğretilmesi gerektiğini ve bu verilerle Türkiye coğrafyasının yeni yöntemlerle kaleme alınmasının önemini ifade etmiştir. Hatta Türk Tarih Kurumu'na benzer bir Coğrafya Kurumu kurulmasını bile tasarlamıştır. Fakülte binasının tasarımında da yakından ilgilenmiş, binanın dış görünümü, iş bölümleri, enstitü, kütüphane ve konferans salonlarının düzeni hakkında düşöncelerini açıklamış ve ilgili kişilere talimatlar vermiştir. Ayrıca, fakültenin tüzük ve yönetmeliklerini oluşturmak üzere 1934-1935 yıllarına ait dünya üniversitelerinin programlarını getirtmiş ve fakülte yönetiminde görev alacak kişilere bunları okutmuştur. (İnan, 2007,s.231-232). Fakülte binası tamamlanana kadar, Evkaf binası geçici olarak Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne tahsis edilmiştir. Yeni binanın inşası ise 1936 yılında tamamlanma aşamasına gelmiştir. Türk Tarih Kurumu'na bağılı birçok bilim insanı, fakültede ders vermekle görevlendirilmiştir. Öğretim kadrosunun atanması tamamlandıktan sonra, lise ve öğretmen okulu mezunlarının fakülteye kayıt işlemleri başlatılmıştır. İlk kayıt döneminde öğrencilerin yaklaşık 126'sı yatılı olarak kabul edilmiş, bu öğrencilerin yarısı kız, yarısı erkek olmuştur. Ayrıca 200 kadar gündüz öğrencisi de kaydedilmiş ve böylece fakültenin ilk yılındaki toplam öğrenci sayısı 400'e ulaşmıştır. (Yücel, 1938, s.44-45; İnan, 2007, s.232-233). Nihayet, 9 Ocak 1936 Perşembe günü, Ankara Halkevi'nin Büyük Salonunda Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi düzenlenen bir törenle açılmıştır. Bu açılıştta, başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, tüm devlet

yetkilileri, diplomatik temsilciler, milletvekilleri, profesörler, öğretim üyeleri ve öğrenciler hazır bulunmuştur. O dönemde Türkiye’de bulunan Afganistan Dışişleri Bakanı da töreni Atatürk’ün locasından takip etmiştir. Zamanın Maarif Vekili Saffet Arıkan açış konuşmasını tamamladıktan sonra, Afet Hanım “Tarihe Giriş” başlıklı dersini vermiştir. Söz konusu ders, ertesi gün gazetelerde tam metin olarak yayımlanmıştır. Böylece Ankara’da Ankara Üniversitesi’nin ilk fakültesi resmen faaliyete başlamıştır. (İnan, 2007, s.231,234).

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nin açılması tartışılmaya başlandığında, Atatürk çevresindekilere, “Böyle bir fakülteyi mi kurmalıyız, yoksa öğrencileri Avrupa ve Amerika’ya göndererek mi uzman yetiştirmeliyiz?” diye sormuştur. Yapılan değerlendirmeler sonucunda fakülte açma düşüncesi öne çıkmıştır. Bununla birlikte, yurt dışına öğrenci gönderilmesinin de ihmal edilmemesi gerektiği özellikle vurgulanmıştır. Nitekim Türk Tarih Kurumu’nun Anadolu’da kazılara başlaması kararlaştırıldığında, dönemin Müzeler Genel Müdürü Halil Edhem Bey, uzman eksikliğine dikkat çekerek bu işin kolay olmayacağını dile getirmiştir. Atatürk ise bu engeli aşmak amacıyla, gerekli görülen yerlere araştırma ve keşif heyetleri gönderilmesi hususunu kurumun tüzüğüne dahil ettirmiştir. Bu karar doğrultusunda Avrupa ve Amerika’ya pek çok öğrenci gönderilmiş, bu öğrenciler ihtisaslarını tamamlayarak yurda döndüklerinde ise Anadolu’da arkeolojik çalışmalar hız kazanmıştır. (İnan, 2007, s.299; İnan, 1981, s.24-25). Böylece, hem bilimsel açıdan değerli sonuçlar elde edilmiş hem de Türkiye’nin bu alandaki akademik birikimi güçlendirilmiştir.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nin kuruluşu, Cumhuriyet’in bilim ve kültür politikalarının en somut adımlarından biri olmuştur. Bu fakülte aracılığıyla yalnızca tarih, dil, coğrafya ve arkeoloji gibi alanlarda uzman yetiştirilmesi sağlanmamış, aynı zamanda ulusal kimliğin bilimsel temeller üzerinde güçlendirilmesine de hizmet edilmiştir. Atatürk’ün doğrudan yönlendirmesiyle kurulan fakülte, Türkiye’de modern sosyal bilimlerin şekillenmesinde bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Bu kurum, hem Cumhuriyet’in akademik mirasını taşıyan bir eğitim yuvası olmuş, hem de Türk milletinin geçmişini, kültürel zenginliğini ve coğrafi kimliğini bilimsel yöntemlerle araştırma misyonunu üstlenmiştir. Böylece Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, yalnızca bir yükseköğretim kurumu değil, aynı zamanda ulusal bilincin kökleşmesinde temel bir yapı taşı olmuştur.

5.4. Türk Tarihinin Ana Hatları

Atatürk, her ne kadar tarih alanında akademik bir eğitim almamış ve bu disiplinle doğrudan profesyonel düzeyde ilgilenmemiş olsa da, Türk tarihine son derece geniş bir bakış açısıyla yaklaşabilmiştir. O, tarihin yalnızca geçmişi kaydetmekten ibaret olmadığını, aynı zamanda milletin kimliğini ve geleceğe dair yönelimlerini şekillendiren temel bir alan olduğunu kavramıştır. Bu anlayış doğrultusunda, Türk tarihinin araştırılma yöntemlerini sistematik hâle getirmeyi amaçlamış ve konuyu ana hatlarıyla ele almıştır. Yürüttüğü çalışmaların sonucunda, Türk tarihinin hangi yöntemlerle ve hangi esaslar üzerinden incelenmesi gerektiğini gösteren kapsamlı bir taslak ortaya çıkarmıştır. “Türk Tarihinin Ana Hatları” adı verilen bu eser, Atatürk’ün yönlendirmesiyle hazırlanmış ve 1930 yılında İstanbul Devlet Basımevinde 606 sayfalık sınırlı bir baskı olarak yayımlanmıştır. (Eyice, 1968, s.309). Bu girişim, Türk tarihçiliğinde yalnızca bir metodolojik yenilik getirmemiş, aynı zamanda bilimsel araştırmalar için temel bir kılavuz işlevi görmüştür. Atatürk, Türk tarihine yaklaşımında olağanüstü bir geniş bakış açısı sergilemiştir. Yeni Cumhuriyet’in siyasal ve idari yapısı oturmuş, eğitim ve kültür alanında ise özellikle kurumlaşma ile birlikte köklü adımlar atılmıştır. Bu süreçte Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kurulmuş ve tarih bilimi ülke gündeminde öncelikli bir konuma taşınmıştır. Ancak başlangıçta, tarih alanına dair sistemli araştırmalar yapabilecek yeterli kaynak ve uzman bulunmamaktaydı. Mevcut bilgiler çoğunlukla eksik, parçalı veya yabancı araştırmacıların perspektiflerine dayalıydı. Gazi, bu eksiklikleri gidermek için, dağınık ve birbirinden kopuk bilgiler arasındaki boşlukları kronolojik bir düzen içinde birleştirmiştir. En eski dönemlerden başlayarak Türk tarihinin gelişim sürecini, uygarlıklarla ilişkilerini ve temel olaylarını sistemli bir çerçeveye oturtmayı hedeflemiştir. Bu çaba, yalnızca bilimsel bir metodolojinin oluşturulmasına katkı sağlamakla kalmamış, aynı zamanda ulusal bilinç ve tarih bilincinin güçlenmesine de önemli bir temel hazırlamıştır. Atatürk, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Başkanı’na yazdığı bir mektupta tarih çalışmalarına dair temel prensipleri şöyle ifade etmiştir: *“Tarih yazmak için izlenecek yol hem mantıklı hem de bilimsel olmalıdır. Bu nedenle yüksek heyetinizin başkanına hatırlatırım ki, yeni ufuklara açacağınız tarih araştırmalarında büyük bir titizlik gösteriniz! Eksik veya yetersiz bir eser ortaya çıkararak sonradan pişman olmaktansa, hiç eser üretmemek daha doğru bir tutumdur. Bilim alanında tereddütlü davranmak ve kurumların mezunlarına güvenmemek evlâdır.”* (Akurgal, 1956, s.583). Atatürk’ün bu uyarısı, ayrı ayrı yürütülen ve birbirinden kopuk tarih çalışmalarının bir

sistem bütünlüğü içinde yürütülmesi gerektiğini göstermektedir. Bu ihtiyacı karşılamak amacıyla, Türk Ocakları ve Türk Tarihi Heyeti üyelerinden Afet Hanım, Mehmet Tevfik, Samih Rifat, Akçura Yusuf, Dr. Reşit Galip, Hasan Cemil, Sadri Maksudi, Şemseddin, Vasıf ve Yusuf Ziya Beyler tarafından bir eser hem tercüme hem de telif yoluyla hazırlanmıştır. Kitap, önsözünde Türk Tarih Heyeti'nin diğer üyelerinin ve konuya hâkim olan ilgililerin görüş ve eleştirilerine sunulmak amacıyla yalnızca yüz nüsha basıldığı belirtilmiştir. (Eyice, 1968, s.5109. 'Türk Tarihi'nin Ana Hatları' adlı eserin yalnızca yüz adet basılmasının nedeni, eserin sınırlı bir inceleyici grubun değerlendirmesine sunulması düşüncesinden kaynaklanmıştır. Atatürk, eserin geniş çapta yayılmasına sıcak bakmamıştı. Nitekim, İsmail Habib (Sevük)'ün hatıralarında aktarıldığı üzere, 1931 yılı şubat ayında Adana'ya yaptığı bir gezide Afet Hanım'a, kitabın İsmail Habib'e gönderilmesini talep ettiğini, ancak bunun yapılmadığını belirtmiştir. Afet Hanım ise, kitabın gönderilmiş olduğunu sandığını söylemiş; bu durum ise bir yanlış anlaşılma olarak ortaya çıkmıştır. Bu sırada Vasıf Bey, kitabın Türk Ocakları'na bir nüshasının gönderilmesini önererek hem İsmail Habib'in hem de diğer gençlerin faydalanabileceğini ifade etmiştir. Atatürk ise bu öneriye kesin bir şekilde karşı çıkarak, eserin hiçbir şekilde genel bir kuruma gönderilemeyeceğini ve yalnızca İsmail Habib'in şahsına teslim edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bunun üzerine Cumhurbaşkanlığı Başkatibi Tevfik Bey, yanındaki nüshayı doğrudan İsmail Habib'e teslim etmiş ve konu burada son bulmuştur. (Eyice, 1968, s.309-310). Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda hazırlanan Türk Tarihinin Ana Hatları, oldukça kapsamlı bir çerçeveye tasarlanmış ve başlıklar halinde sistematik bir içerik sunmuştur. Eser, beşeriyet tarihiyle başlayan ve dünya uygarlıklarının temel unsurlarını ele alan birinci bölümden başlayarak, Türk tarihine özgü konulara yönelmiş, ana yurtlar, göçler ve medeniyetler gibi temel meseleleri kapsamıştır. Çin, Hind, Kalde-Elam-Akad ve Mısır gibi eski medeniyetler ayrı bölümlerde incelenmiş, Anadolu ve Ege Havzası ise ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Orta Asya ve buradan yayılan Türk devletleri, Hunlardan başlayarak Oğuzlar, Kırgızlar, Türkeşler gibi toplulukların tarihî süreçleriyle incelenmiş; Garbi ve Şarki Asya'daki Türk devletleri, Samanîler, Gazneliler, Karahanlılar, Selçuklular ve Cengiz dönemi devletleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Osmanlı tarihi ve Anadolu Beylikleri, eserde kapsamlı bir şekilde işlenmiş, sonunda ise modern Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar uzanan kronolojik bir çizgi oluşturulmuştur. (Eyice, 1968, s.511-513; Saray, 1984, s.7-8). Bu tasnif, Atatürk'ün tarih anlayışında kronolojik ve tematik bir bütünlük sağlamayı, dağınık bilgiler yerine sistemli bir tarih perspektifi sunmayı hedeflemiş, Türk tarihinin ana hatlarını hem akademik hem

de kültürel bir referans noktası hâline getirmiştir. Türk Tarihinin Ana Hatları'na bakıldığında, eserin dünya tarihi perspektifi içinde Türk tarih ve medeniyetinin konumunu belirlemeye yönelik bir çaba içerdiği hemen anlaşılmıştır. Elbette bu, alanda yapılmış ilk kapsamlı planlama çalışması olduğundan bazı eksiklikler ve hatalar barındırmıştır. Bu durum, Atatürk'ün öngördüğü ideal çalışmanın henüz tam anlamıyla gerçekleştirilemediğini göstermiştir. Atatürk, büyük bir vizyonla Türk tarihi ve uygarlığının dünya tarihindeki yerini ortaya koyacak bir eser hazırlanmasını istemiştir. Ona göre mevcut çalışmalar yalnızca bir taslak niteliği taşımış, zamanla tamamlanacak ve düzeltilenecektir. Ayrıca çevresindeki akademisyenleri ve tarihçileri aktif hâle getirerek, onları araştırma yapmaya ve eser ortaya koymaya zorlamıştır. Ana hatlar kitabının yayımlanmasından tam olarak tatmin olmamış, basılı metin üzerinde bizzat düzeltmeler yapmıştır; fakat bu düzeltmeler sonraki yayınlarda tam olarak uygulanamamıştır. Buna rağmen, Türk Tarihinin Ana Hatları temel alınarak 1931 yılında yayımlanan dört ciltlik tarih kitabı ortaokul ve lise öğrencilerine sunulmuştur. Özenle ciltlenen, renkli resimler ve haritalarla zenginleştirilen bu eser, lise öğrencileri için oldukça doyurucu olmuş; ortaokullar için ise daha sade hâlde üç ciltlik bir versiyon bastırılmıştır. (Eyice, 1968, s.514-515). Böylece, Türk tarihinin sistematik ve erişilebilir bir biçimde öğretilmesi yolunda önemli bir adım atılmıştır. Atatürk, Türk tarihine yaklaşımında gösterdiği ciddiyet ve kararlılığa rağmen, çevresindeki bazı tarihçi geçinen kişiler, bu alanda yeterli bilgi ve birikime sahip olamayışlarından ötürü, Türk Tarihinin Ana Hatları çalışmasında ortaya çıkan ilk başarısızlıklara eleştirel yaklaşmıştır. Bu dönemde, kurucu üyelerden Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı da tarih yazımının önemini kavrayanların, aceleyle bir eser ortaya koyamayacağını vurgulamıştır. Bununla birlikte, bir grup araştırmacı, gerekli özen ve yöntemle çalışarak, aynı yıl içerisinde yaklaşık 600 sahifelik Türk Tarihinin Ana Hatları adlı eserini hazırlamış ve basımını gerçekleştirmiştir. Atatürk, bu eseri incelediğinde, Osmanlı Tarihine benzer yaklaşımlar taşıyan ve özellikle yakın dönem tarihini ele alış biçimi bakımından eksiklikler barındıran metni beğenmemiştir. Bu durum, Türk tarihinin kalıcı ve sağlam temeller üzerine inşa edilebilmesi için yeniden ve daha titiz bir çalışmanın zorunlu olduğunu ortaya koymuştur. Atatürk, aceleyle hazırlanmış eserlerin yanlış ve eksik olacağını, kapsamlı belgeler ve çok sayıda kaynağın incelenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu anlayışla, Türk tarihinin sistemli biçimde yazılması süreci, daha özenli, kontrollü ve verimli bir yola girmiştir. Bu ilk deneyim, tarihçiler için bir ders niteliği taşımış ve bundan sonra bilinmeyen alanlarda aceleci girişimlerde bulunmamaları gerektiği bilinci kazandırılmıştır. (Uzunçarşılı, 1939, s.349-350). Atatürk, Türk Tarihinin

Ana Hatları adlı çalışmadan tatmin olmamış, yapılan düzeltmelere rağmen eserin yeterince değerlendirilmediğini görmüştür. Bu nedenle, kendi direktifi doğrultusunda, yeni bir girişim başlatılmıştır. Bu süreçte, tarihin farklı alanlarında uzman kişiler belirlenmiş ve her biri, eserin kendi uzmanlık sahasına ilişkin bölümlerini yeniden ele almakla görevlendirilmiştir. Yeni hazırlıklar, önceki Ana Hatlar planını temel almış; ancak bu kez uygarlık tarihine daha fazla ağırlık verilmiş, tarihsel olayların ve medeniyetlerin Türk tarihiyle bağlantıları daha sistematik bir biçimde işlenmiştir. (Eyice, 1968, s.516). Böylece, Türk tarihinin bütüncül ve bilimsel yöntemlerle yeniden yapılandırılması hedeflenmiştir. Atatürk'ün yönlendirmesiyle yeniden düzenlenen Türk Tarihi planı, sistemli ve kapsamlı bir çerçeveye kavuşturulmuştur. Yeni planda tarih araştırmaları kronolojik ve coğrafi bölümlere ayrılmış ve her bölümün belirli bir amacı olmuştur. İlk bölüm, genel bir giriş niteliğinde hazırlanmış ve Türk tarihinin temel esaslarını ortaya koymuştur. İkinci bölüm Orta Asya'yı beş alt başlıkta ele almıştır. Üçüncü bölüm, Uzak Doğu'yu kapsayarak Çin, Japonya, Hindistan, Asya'nın güneydoğusundaki adalar ve Amerika hakkında bilgi vermiştir. Dördüncü bölüm Orta-Doğu'yu, beşinci bölüm Yakın-Doğu'yu; Anadolu, Mezopotamya, Ege Havzası, Mısır ve Suriye üzerinden incelemiştir. Altıncı bölüm, Yakın-Doğu ve Doğu Avrupa'nın Orta ve Yeni Çağ tarihini ele almış ve eski çağlardan itibaren kurulan Türk devletlerini detaylı şekilde açıklamıştır. Bu bölümde Büyük Selçuklu ve Anadolu beylikleri ile Osmanlılar ayrı başlıklar hâlinde incelenmiş ve Osmanlılar üç alt başlıkta ele alınmıştır. Yedinci bölüm, Avrupa'da ilk medeniyetleri İtalya ve diğer Avrupa ülkeleri üzerinden anlatmıştır. Sekizinci ve en kapsamlı bölüm ise Türklerin medeniyete yaptıkları katkıları detaylı biçimde sunmuştur. Bu bölüm, üç ana eksen üzerinden düzenlenmiştir: devlet hayatı, fikir hayatı ve iktisadi hayat. Devlet hayatı kısmında Türklerin siyasi ilerlemeye ve harp sanatına katkıları ele alınmıştır. Fikir hayatı çerçevesinde, dil, din, hukuk, sosyal kurumlar, eğitim ve bilimsel çalışmalar ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Bilimsel katkılar, riyaziyat, tabiat ve tıp, tarih ve coğrafya ile felsefe alanlarını kapsamıştır. Güzel sanatlar ise resim, minyatür, hat, tezhip, ciltçilik, mimari, heykeltıraşlık, çinicilik ve edebiyat gibi dalları içerecek şekilde hazırlanmıştır. İktisadi hayat kısmında ise ziraat ve hayvancılık, sanayi, ticaret, maliye ve kara, deniz ile hava nakliye yolları detaylı biçimde açıklanmıştır. (Eyice, 1968, s.516-517). Bu yeni plan, Türk tarihinin medeniyet tarihine katkılarını kapsamlı biçimde göstermiştir ve dönemin tarih anlayışında önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Atatürk'ün talimatları doğrultusunda hazırlanan bu ikinci plan, onun tarih vizyonunu tam olarak yansıtabilecek biçimde şekillendirilmiştir. Tarihçiler ve uzmanlar,

çalışmalarına başlarken Atatürk'ten açık ve net uyarılar almışlardır: O, araştırmacılara olaylara bütün yönleriyle nüfuz etmelerini hem leh hem de aleyhteki delilleri titizlikle değerlendirmelerini ve kesinlikle tarafsız bir yaklaşım benimsemelerini önermiştir. Atatürk ayrıca, *“Her şeyden önce kendi özeninizle seçtiğiniz belgeleri temel alın ve bu belgeler üzerinde çalışırken kendi inisiyatifinizi ve millî bakış açınızı rehber edinin”* (İlgürel, 1985, s.245) diyerek araştırmacılara sorumluluklarını hatırlatmıştır. Bu yeni plan doğrultusunda, tarihçiler ve ilgili uzmanlar kendi alanlarında yoğun bir çalışma süreci başlatmış, ortaya çıkan metinler çoğaltılarak Çankaya'da Atatürk'ün önünde incelenmiş ve tartışmalara açılmıştır. Toplam 66 çalışma sunulmuş; bunların bir kısmı ciddi ve planın hedeflerine uygun iken, bazıları daha yüzeysel kalmıştır. Bununla birlikte, bu süreç görevini layıkıyla yerine getirenler için önemli bir deneyim ve bilgi birikimi sağlarken, Türk Tarihi'nin ana hatlarını sistematik ve tutarlı bir şekilde ortaya koyacak temel materyaller üretilmiştir. (Eyice, 1968, s.517-519). Birinci Ana Hatlar girişimi istenilen sonucu vermemiş olsa da Atatürk tarih çalışmalarını kesintiye uğratmamıştır. İkinci girişimle birlikte, gerçekten nitelikli ve özenli çalışmaların yayımlanması süreci başlatılmıştır. Bu metinler, yazarları tarafından kitap hâline getirilmiş ve Türk Tarih Kurumu tarafından basılarak akademik kamuoyuna sunulmuştur. Öne çıkan eserler arasında Yusuf Akçura'nın “Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri”, Mukrimin Halil Yinanç'ın “Anadolu'nun Fethi” ve Yusuf Hikmet Bayur'un “Yeni Türk Devletinin Dış Siyaseti” gibi çalışmalar yer almıştır. (Eyice- 1968, s.519-520). Bu adımlar, Türk tarihinin sistematik biçimde incelenmesi ve gelecek nesillere sağlam bir kaynak aktarılması açısından büyük önem taşımıştır. Atatürk, Türk Tarihinin Ana Hatları çalışmalarında yalnızca tarihçilerin çabalarına dayanmanın yeterli olmadığını fark etmişti. Bu nedenle, sürecin devletin ilgili kurum ve bakanlıkları tarafından da desteklenmesini istemiştir. 1935 yılında, Türk Tarih Kurumu başkanı Hasan Cemil Çambel aracılığıyla, çalışmaların hem hükümet hem de kurum görüşleri doğrultusunda hızlandırılması talimatını vermiştir. Bu doğrultuda Kültür Bakanlığı, 8 Ağustos 1935'te Ana Hatlar Tasarısını bütün bakanlıklar, Genel Kurmay Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, istatistik birimleri ve Vakıflar Genel Müdürlüğü ile paylaşarak görüş alınmasını sağlamıştır. (İğdemir, 1963, s.641-6429. Böylece tarih çalışmaları, ülke çapında daha kapsamlı bir şekilde yürütülmüş, farklı kurum ve aydınların katkılarıyla ortak bir yaklaşım geliştirilmiştir.

Türk Tarihi alanında kapsamlı ve titiz araştırmalar 1935'ten 1990'lara kadar geçen dönemde yürütülmüştür. Bu süreçte, batılı tarihçilerin değerli çalışmalarının yanı sıra, Çin

yıllıkları ve eski Çin kaynakları da Türk tarihçileri ve dil bilimciler tarafından incelenmiş, böylece daha önce ulaşılamayan önemli bilgiler gün yüzüne çıkartılmıştır. Aynı zamanda, Türk Tarih Kurumu ile üniversitelerin gerçekleştirdiği arkeolojik kazılar, antik devletlerin kimliklerinin belirlenmesinde de dikkate değer sonuçlar ortaya koymuştur. Bu bilimsel veriler doğrultusunda, Atatürk tarafından Türk olduğu ileri sürülen ve bir tez olarak kanıtlanmaya çalışılan bazı uygarlıkların aslında Türk olmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca, Ana Hatlar kitabında Türk kabul edilen Moğollar ve kurdukları devletlerin, esasen bir Türk devleti niteliği taşımadığı da belgelerle ortaya konmuştur. (Tarih Dergisi, C: V/8, s.105-136). Antik çağ uygarlıkları arasında yer alan Hititler, Sümerler ve benzeri topluluklar, başlangıçta Türk uygarlıkları listesine dahil edilse de sonraki araştırmalar sonucunda bu sınıflamadan çıkarılmıştır. Aynı biçimde, Moğollar ve bazı diğer tarihî devletler de artık Türk olarak değerlendirilmektedir. Örneğin, Ana Hatlar Kitabında Türk devleti kapsamında incelenmesi hedeflenen Samanoğulları ve Karahitaylar gibi gruplar, yapılan bilimsel değerlendirmelerle Türk olarak kabul edilmemiştir. Ayrıca, İran, Hindistan ve çevresindeki bazı bölgelerde, hangi devletlerin Türk kökenli, hangilerinin farklı bir soydan geldiği net bir şekilde ayrıştırılamamıştır. Oysa bu coğrafyalarda, Türk olmayan devletlerin yanı sıra, doğrudan Türk soyundan gelen pek çok devlet siyasi egemenlik kurmuş ve yönetimde etkin rol oynamıştır. Ana Hatlar Kitabında ise bu devletlerin isimleri ve tarihî etkileri kapsamlı bir şekilde ele alınamamıştır. (Eyice, 1968, s.512-513).

Türk tarihinin temel tezini destekleyen Ana Hatlar çalışmaları kesintisiz bir biçimde yürütülmüştür. 1936 yılında Ana Hatların üçüncü serisine ait eserlerin yayımlanmasına devam edilmiştir. 1937’de ise, sekizinci seri kapsamında Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri* adlı eseri basılmıştır. Bu gelişmenin ardından, Ana Hatlar programı doğrultusunda hazırlanan, geniş referanslara dayanan pek çok eser Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanmıştır. Bu dönemde Yusuf Ziya Özer’in *Mısır Tarihi*, H. Bıyıktay’ın *Timurlular Devrinde Hindistan*, Süheyl Ünver’in *Selçuk Tababeti*, Fuat Köprülü’nün *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, Ziya Karamürsel’in *Osmanlı Devleti Teşkilatı* (altı cilt) ve Yusuf Hikmet Bayur’un *Türk İnkılabı Tarihi* (on bir cilt) adlı eserleri yayımlanmıştır. Ayrıca, Şemseddin Günaltay’ın beş ciltlik *Eski Yakın Şark Tarihi* eseri de bu plan doğrultusunda neşredilmiş önemli bir çalışma olmuştur. Bu yayımlanan eserler, Türk Tarihinin Ana Hatları çalışmalarına somut ve olumlu katkılar sağlamıştır; 1937’de ilk sayısı yayımlanan *Belleten* dergisinde de bu konuda umut verici makaleler yayımlanmıştır. Derginin

önsözünde Atatürk'ün, "Türk Tarih tezinin istinat edeceği ilmi belgeleri, Türk Tarihinin Ana Hatları adlı bir eserde toplayıp neşretmeyi faydalı bulduğu" ifade edilmiştir. Atatürk'ün son yıllarında hazırlanan ve kitap ya da makale olarak yayımlanan bu çalışmalar, ileride hazırlanacak Türk Tarihinin Ana Hatları'na temel oluşturmuştur. (Eyice, 1968, s.517-521). Böylece yayımlanan eserler, Ana Hatlar çalışmasının bilimsel ve akademik anlamda güçlenmesini sağlamıştır ve Türk tarihinin sistemli şekilde incelenmesine olanak tanımıştır.

Türk Tarihinin Ana Hatları çalışması, Atatürk'ün tarih anlayışını temel alarak yürütülen titiz araştırmaların bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreçte yazılı belgeler, arkeolojik buluntular ve çeşitli kaynaklar sistematik biçimde incelenmiş; önceki yanlış kabul edilen bazı uygarlıkların gerçek kimlikleri belgelenmiştir. Çalışma, Türk tarihinin anlaşılmasında disiplinler arası bir yaklaşımı benimseyerek, metodolojik bir standart oluşturmuş ve sonraki akademik araştırmalara sağlam bir zemin hazırlamıştır. Eser, Türk milletinin geçmişini daha doğru bir perspektifle anlamasına katkıda bulunmuş ve tarih bilincinin gelişmesine öncülük etmiştir. Atatürk'ün vizyonunu somutlaştıran bu proje, bilimsel temelli, sistematik ve bütüncül bir yaklaşımın Türk tarih bilimine kazandırılması açısından bir dönüm noktası niteliğindedir.

5.5. Türk Tarih Tezi

Atatürk, askeri dehasını yalnızca savaş meydanlarında değil, düşünsel ve tarihsel alanlarda da ortaya koymuştur. Cephede bütünlüğü kavrayabilme, stratejiyi ayrıntıları gözden kaçırmadan planlayabilme ve eldeki imkânları en verimli şekilde kullanabilme yeteneği, onun ilerleyen yıllarda tarih anlayışına da yansımıştır. Bu geniş perspektif sayesinde, Türk milletinin tarihini bir bütün halinde değerlendirme ve bu tarihi dünya sahnesindeki varlık arayışına bağlama düşüncesi şekillenmiştir. Atatürk'ün bu entelektüel olgunluğa erişmesinde, özellikle İttihat ve Terakki döneminde içinde bulunduğu fikrî ortamın önemli katkıları olmuştur. Bu dönemde etkisi altında kaldığı milliyetçi düşünürler arasında Namık Kemal ve Ziya Gökalp'in ayrı bir yeri olduğu görülmüştür. Onların fikirleri, Atatürk'ün millî tarih yaklaşımının gelişmesinde belirleyici bir etki yaratmıştır. Cumhuriyetin İlanından sonra başlatılan kültürel hamlelerde, Türk milletinin tarihinden ve kültüründen beslenen dinamizme duyulan ihtiyaç açık biçimde ortaya çıkmıştır. Çünkü sadece ekonomik kalkınma adımlarıyla modernleşme hedeflerine ulaşmak mümkün görülmemiştir. Toplumun, Batılılaşma ve çağdaşlaşma doğrultusunda

bütüncül bir gelişim sürecine girmesi gerekli bulunmuştur. İmparatorluktan Cumhuriyet'e geçiş, yalnızca siyasi bir devrim değil; aynı zamanda toplumsal sarsıntıları da beraberinde getirmiştir. İşte bu karmaşa ortamında Ziya Gökalp'in fikirleri, Cumhuriyet düşüncesinin yönünü belirlemede önemli bir rol oynamıştır. Gökalp, medeniyet ile millî kültürü (hars) birbirinden ayırmış ve bu iki kavramın hem nitelik hem de kapsam bakımından farklı boyutlara sahip olduğunu vurgulamıştır. Ona göre medeniyet, evrensel nitelikte olup milletler arasında aktarılabilirken; hars, yalnızca belirli bir millete özgüdür ve başka topluluklara geçemez. Medeniyet, akıl ve yöntem aracılığıyla inşa edilebilen bir olgu iken; hars, ilham ve duygularla şekillenen, dini, ahlaki ve estetik unsurların bütünü olarak tanımlanmıştır. Gökalp'in bu ayrımı, Cumhuriyet yönetimine hem teorik hem de pratik bir zemin sunmuştur. Çünkü modernleşme adına Batı'dan bilim, teknik ve yöntemler alınabileceği, ancak millî harsın korunarak kimliğin devam ettirilebileceği fikri bu anlayışa dayanmıştır. Böylelikle bir yandan çağdaş uygarlık seviyesine ulaşma hedefi korunmuş, diğer yandan da milletin köklerine bağlı kalınabileceği düşüncesi pekiştirilmiştir. (Gökalp, 1976, s.19-20).

Türk Tarihinin Ana Hatları 1930'da yayımlanmış eserde uygarlık meselesinin yüzeysel bırakıldığı görülmüş Atatürk bu eksikliği fark ederek ikinci Ana Hatlar projesinde konuyu çok daha geniş boyutlu bir biçimde ele almıştır. Ziya Gökalp'in "medeniyet" ve "hars" ayrımı Atatürk'ün düşüncelerinde etkili olmuşsa da o bu kavramlara farklı bir yorum getirerek Türk milletinin tarihsel tecrübesini açıklamaya çalışmıştır. Atatürk'e göre hars yalnızca "ırki özellikler" ya da "millî karakter" ile sınırlı görülemez; asıl belirleyici olan milletlerin bilim, teknik, devlet düzeni ve toplumsal yaratıcılıktaki düzeyleridir. Bu bakış açısı, İstanbul'un fethi örneğinde açık biçimde görülmektedir. O dönemde kimi yazarlar Bizans'ın Türklerden daha medeni olduğunu, fakat Türklerin "harslarının gücü" sayesinde üstün geldiklerini iddia etmişlerdir. Atatürk ise bu yaklaşımı reddetmiş, Türklerin Bizans'tan hem daha ileri bir medeniyet seviyesinde hem de güçlü bir toplumsal karakter yapısına sahip olduklarını vurgulamıştır. Çünkü Türkler, fetihten önce Boğaz'da inşa ettikleri kaleler, top teknolojisindeki yenilikler ve karadan donanma yürütme dehası ile yalnızca askerî bir başarı değil, aynı zamanda teknik ve bilimsel bir yaratıcılık örneği sergilemişlerdir. Atatürk'ün burada yaptığı yorum, Türk tarih tezinin temelini oluşturan önemli bir zihinsel dönüşümün de göstergesidir. Ona göre tarih, yalnızca etnik kökenin ya da harsın "değişmezliği" üzerinden açıklanamaz; uygarlık unsurlarını kavrayan, bilimsel ve teknik ilerlemeyi yakalayan toplumlar tarih sahnesinde öne çıkar. Bu nedenle, Bizans'ın Türkler karşısında

yenilgisini sadece askerî güç ya da hars kavramı ile açıklamak yetersizdir. Asıl belirleyici olan, Türklerin siyasetten iktisada, teknolojiden stratejiye uzanan geniş bir medeniyet birikimini başarıyla kullanabilmiş olmalarıdır. Dolayısıyla Atatürk'ün medeniyet–hars ayırımına getirdiği bu özgün yorum, Cumhuriyet'in kültür politikalarının da yönünü belirlemiştir. Çünkü bu yaklaşım, Türk milletinin yalnızca “tarihî karakteri” ile değil, aynı zamanda “uygarlık üretme kapasitesi” ile de dünya tarihindeki yerini hak ettiğini göstermiştir. (İnan, 2019, s. 278-279). Atatürk, Ziya Gökalp'in hars (kültür) ile medeniyet arasında yaptığı keskin ayrımı kabul etmemiş, aksine bu iki kavramın birbirinden ayrılamayacağını savunmuştur. Ona göre medeniyet, bir milletin yalnızca fikrî ya da kültürel üretiminden ibaret değildir; toplumsal yaşamın bütün alanlarını kapsayan bir birikimdir. Bu noktada Atatürk, medeniyeti, bir toplumun tarih sahnesindeki varlığını belirleyen temel unsurların toplamı olarak tanımlamıştır. Devlet düzeninden fikrî hayata, bilimden güzel sanatlara, ziraattan ticarete, ulaşım ve teknolojiden askerî örgütlenmeye kadar her alanda ortaya konan gelişmeler, medeniyetin ayrılmaz parçalarıdır. Atatürk'ün açıklamalarına göre, “bir milletin medeniyeti” dendiğinde, aslında hars kavramı altında toplanan faaliyetlerden farklı, onlardan bağımsız bir şey kastedilmemektedir. Yalnızca, bu faaliyetlerin toplam düzeyi ve kalitesi, milletler arasındaki farkı ortaya koymaktadır. Ona göre medeniyetin derecesi, toplumların devlet hayatında, fikir dünyasında ve iktisadi yapılarında ortaya çıkmaktadır. Bu üç alanın toplamından doğan üstünlük ise milletlerin tarih sahnesinde daha güçlü bir yer edinmesini sağlamıştır. Atatürk ayrıca, yüksek bir harsın yalnızca o millete özgü kalmadığını, diğer toplumlar üzerinde de etkili olduğunu vurgulamıştır. Tarih boyunca geniş kıtaları etkisi altına alan medeniyetlerin ortaya çıkması da bu nedenle mümkün olmuştur. Avrupa medeniyeti veya çağdaş medeniyet gibi terimlerin kullanılmasının nedeni, işte bu “şümüllü hars” anlayışıdır. (İnan, 2019, s. 278-279). Bu yaklaşım, Atatürk'ün tarih ve kültür anlayışını özgün kılan bir yön taşımaktadır. Zira o, Türk milletinin medeniyet üretme kapasitesini yalnızca millî karaktere ya da geleneksel kültürel değerlere indirgememiş, bilimsel ilerleme, teknik beceri, sanat ve ekonomik kalkınma ile bir bütün olarak ele almıştır. Böylelikle Cumhuriyet'in kültür politikalarının da dayanağını oluşturmuş ve Türk milletini yalnızca geçmişiyle değil, üreteceği yeni uygarlık birikimleriyle de tanımlamıştır. Atatürk ile Ziya Gökalp arasında görülen bu düşünce farklılığı, esasen akademik bir tartışmadan ziyade dönemin siyasal ve toplumsal şartlarıyla bağlantılı bir ayrışma olarak değerlendirilmiştir. Gökalp'in yaklaşımı, Osmanlı Devleti'nin çözülme sürecinde İttihat ve Terakki'nin politikalarını teorik açıdan destekleme gayesine hizmet etmiştir. Onun hars ve medeniyet ayrımı,

imparatorluğun dağılma tehlikesine karşı bir millî kimlik bilinci üretme çabasının ürünü olmuştur. Buna karşılık Atatürk, Cumhuriyet'in inşası sürecinde, yalnızca teorik bir ayrım yapmaktan ziyade, doğrudan yeni devletin kültürel ve siyasal temellerini modern esaslara göre şekillendirmeyi hedeflemiştir. Atatürk'ün kültür ile medeniyet kavramlarını birbirinden koparmadan ele alışı, Türkiye'nin yalnızca Batı'nın teknik ilerlemelerini benimsemesini değil, aynı zamanda kendi tarihsel ve toplumsal birikimini de çağdaş bir zeminde yeniden üretmesini mümkün kılmıştır. (Kongar, 1983 s.73-75). Böylece Gökalp'in fikirleri daha çok bir geçiş dönemi ideolojisi niteliği taşımışken, Atatürk'ün yaklaşımı doğrudan kurucu ve dönüştürücü bir karaktere sahip olmuştur. Bu fark, Türk modernleşmesinin yalnızca bir teorik tartışmadan ibaret olmadığını, aynı zamanda pratik devlet inşasının temel taşlarından biri olduğunu göstermektedir.

Atatürk, Birinci Dünya Savaşı yıllarında yalnızca bir asker olarak değil, aynı zamanda dönemin siyasi dengelerini derinlemesine çözümlemiş bir lider olarak öne çıkmıştır. Batı dünyasının emperyalist tutumunun ardında yalnız ekonomik çıkarların değil, aynı zamanda kültürel bir üstünlük iddiasının da bulunduğunu çok erken fark etmiştir. Ona göre, Batı'nın Türk milleti hakkındaki olumsuz yargıları tarih boyunca süregelen bir rekabetin ürünü olmuştur. Türklerin yüzyıllar boyunca Avrupa'nın ortalarına kadar uzanan hâkimiyetini kabullenemeyen Batı, bu tarihî üstünlüğü sindirememiştir. Bu nedenle Batı, yalnızca Türkleri Avrupa'dan uzaklaştırmakla yetinmemiş, aynı zamanda Anadolu topraklarından da silmeyi hedeflemiştir. Atatürk, bu tehlikeyi daha savaş yıllarında sezmiş ve Batı'nın Türkleri “medeniyet dışı” bir toplum olarak gösterme çabasının bilinçli bir ideolojik strateji olduğunu kavramıştır. Ona göre, Türk milletine yönelik bu küçümseyici tavır, askeri ve kültürel egemenlik kurmanın bir aracı olarak kullanılmıştır. Atatürk, bu gerçeği fark ettikten sonra, mücadelenin yalnızca cephede değil, düşünsel alanda da verilmesi gerektiğine inanmıştır. Kurtuluş Savaşı'nın bir toprak savunması olmanın ötesinde, kültürel bir varlık mücadelesi olduğunu vurgulamıştır. Türk milleti, bağımsızlığını korurken aynı zamanda kendi tarihinin zenginliğini ve uygarlığa yaptığı katkıları yeniden hatırlamak zorunda kalmıştır. Atatürk, Türklerin köklü bir kültüre ve yüksek bir medeniyet mirasına sahip olduklarını defalarca dile getirmiştir. Ona göre, Batı'nın “geri kalmış Doğu” söylemi, tarihsel gerçeklerle bağdaşmamıştır. Türkler, çağlar boyunca hem devlet kurma geleneğiyle hem de bilim, sanat ve toplumsal örgütlenme alanlarındaki başarılarıyla insanlık tarihine yön vermiştir. Bu bilinç, Atatürk'ün ilerleyen yıllarda geliştirdiği Türk Tarih Tez'inin temelini oluşturmuştur. (Saray, 1984, s. 7-8). Çünkü o, milletlerin yalnız toprakla değil, tarih

bilinciyle de yaşadıklarını savunmuştur. Türk milletinin kökeninin ve kültür birikiminin yeniden bilimsel yöntemlerle ortaya konulması gerektiğini düşünmüştür. Böylece, Batı merkezli tarih anlayışına karşı millî ve özgüvenli bir tarih görüşü inşa etmeyi amaçlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında Türk kültür hayatında, milletin kökenini ve tarihî sürekliliğini açıklamaya çalışan iki farklı tarih anlayışı öne çıkmıştır. Bunlardan ilki, “Tarih-i Osmanî Nazariyesi” olarak adlandırılmıştır. Bu anlayışa göre Türk milleti, köklerini Oğuz Kağan soyundan alan Kayı Boyu'ndan gelmiştir. Bu boyun liderlerinden Ertuğrul Gazi, Selçuklu döneminde batıya yönelmiş ve beraberindeki aşiretlerle Anadolu'ya yerleşmiştir. Ertuğrul Gazi'nin babası olarak kabul edilen Süleyman Şah, Fırat Nehri'ni geçerken boğulmuş ve naaşı Caber Kalesi önlerine defnedilmiştir. Bu yer, Türk tarihinde kutsal bir anlam kazanmış; üzerinde dalgalanan Türk bayrağı, milletin tarihî köklerine ve Anadolu'daki varlığının sürekliliğine işaret etmiştir. Bu tarih görüşü, Osmanlı geçmişini merkeze alan, ancak Türklerin kökenini de efsanevi Oğuz geleneğine bağlayan bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle hem tarihî hem de millî bir bağ kurma çabası taşımıştır. Atatürk'ün, Türk tarihinin temellerini araştırırken bu görüşü bütünüyle reddetmediği, aksine tarihsel süreklilik fikrini önemli bulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Namık Kemal, bu nazariyeyi savunan en güçlü kalemlerden biri olmuştur. (Ünaydın, 1954 , s.55-56). O, Osmanlı hanedanının kökenini Türk milletinin derin tarihine bağlamanın, millî kimliğin korunması açısından yaşamsal bir önem taşıdığını savunmuştur. Türklerin devlet kurma yeteneğini ve kahramanlık mirasını öne çıkaran bu anlayış, uzun süre kültürel bir dayanak noktası olarak kabul edilmiştir. Atatürk de Namık Kemal'in eserlerinden etkilenmiş, onun millet, vatan ve tarih kavramlarını bir bütünlük içinde ele alışı takdir etmiştir. Ancak Atatürk'ün tarih anlayışı, bu geleneği aşarak daha bilimsel ve evrensel bir çerçeveye oturtulmuştur. Çünkü o, Türk tarihinin yalnız Osmanlı hanedanına değil, Orta Asya'dan başlayıp Anadolu'ya uzanan kadim bir uygarlık birikimine dayandığını savunmuştur. Dolayısıyla Atatürk, “Tarih-i Osmanî Nazariyesini millî bir temel olarak kabul etmekle birlikte, Türk milletinin tarihini bu sınırların çok ötesine taşımıştır. Onun amacı, Türk kimliğini yalnız hanedan temelli bir geçmişle değil, binlerce yıllık bir kültür ve uygarlık çizgisiyle tanımlamak olmuştur. Bu yaklaşım, Cumhuriyet döneminde geliştirilen Türk Tarih Tezi'nin de düşünsel zeminini oluşturmıştır.

Osmanlı kronikleri ile son dönemlerde kaleme alınmış umumi Osmanlı tarihleri, Türk tarihinin başlangıcını genellikle Süleyman Şah ve Ertuğrul Gazi olayıyla sınırlandırmış, hattâ çoğu kez bu silsileyi Oğuz Kağan'a kadar uzatmışlardır. Ancak bu

anlatım zincirinde, diğerk Türk devletlerinin adı zikredilmemiştir ve tarihî bakımdan son derece önemli olaylar göz ardı edilmiştir. Bu yaklaşım, Türk tarihinin yalnızca Osmanlı ekseninde değerdendirilmesine yol açmış ve millî tarihin bütüncül çerçevesinin daralmasına sebep olmuştur. Atatürk'ün tarih tezinin gündeme gelmesiyle birlikte bu sınırlı bakış açısı yoğun biçimde eleştirilmiştir. Büyük imparatorluklar kurmuş, geniş coğrafyalara hükmetmiş bir milletin tarihinin yalnızca Osmanlı dönemiyle başlatılamayacağı açık biçimde ortaya konmuştur. Türk tarihinin çok daha eskiye dayandığı, farklı uygarlık ve devlet gelenekleriyle zenginleştiğı vurgulanmıştır. Bu nedenle, Osmanlı merkezli yaklaşımdan vazgeçilmesi gerektiğı ileri sürülmüştür. Nihayetinde, bu tartışmalar Atatürk'ün tarih tezine hız kazandırmış ve Türk tarihinin yalnızca siyasi olaylarla değil, aynı zamanda kültürel, sosyal ve medeniyet boyutlarıyla da ele alınmasının zorunlu olduğu kanaati güçlenmiştir. Böylelikle Türk tarihine dair araştırmalar genişletilmiş, yeni bakış açıları geliştirilmiş ve tarih yazımında daha bütüncül bir yaklaşım benimsenmiştir. Türk tarihini açıklamaya yönelik ikinci yaklaşımın öncüsü Ziya Gökalp olmuştur. II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan bu görüş, Türk tarihinin kökenini Orta Asya'ya ve hatta M.Ö. devirlere kadar geri götürmüştür. Eski Türk destanları başlangıç noktası kabul edilmiş ve bu çerçevede gelişen anlayış “Türkçülük hareketi” olarak tanımlanmıştır. Gökalp, Türkçülüğün Esasları adlı eserinde bu düşüncenin kuramsal temellerini ayrıntılı biçimde ortaya koymuştur. Avrupa'da Osmanlı coğrafyasından önce Türk hayranlığına dayalı bir akım ortaya çıkmış ve bu akım “Turquerie” adıyla anılmıştır. Avrupa'da görülen bu yönelim, Türk sanat ve zanaat ürünlerine ilgiyle desteklenmiştir. Nitekim Türkiye'de üretilmiş olan ipekli kumaşlar, kilimler, halılar, çiniler, marangozluk işleri ve süsleme sanatları büyük beğeni toplamıştır. Avrupalılar bu eserleri toplamış ve konaklarında “Türk Odaları” olarak bilinen mekânlarda sergilemişlerdir. Böylece Türk kültürünün Avrupa'daki etkisi güçlenmiştir. Batı düşünürlerinden Lamartine, Auguste Comte, Pierre Laffitte ve Pierre Loti gibi isimler eserlerinde Türk toplumuna duydukları hayranlığı dile getirmişlerdir. Bu etkileşim, Türklerin yalnızca siyasi bir varlık değil aynı zamanda estetik ve ahlaki değerler taşıyan bir millet olarak algılanmasını sağlamıştır. Avrupa'da hız kazanan doğu araştırmaları ve Türkoloji çalışmaları da bu algıyı desteklemiş ve Osmanlı aydınları bundan etkilenmiştir. Osmanlı topraklarında Türkçülüğün kurumsallaşması için Darülfünun 'da dersler verilmiş, Süleyman Paşa askerî okullarda bu fikirleri yaymaya çalışmıştır. Ahmed Vefik Paşa'nın çalışmaları da Türkçülüğün yayılmasında önemli rol oynamıştır. Türk Ocaklarının kuruluşu ve kısa sürede İttihat ve Terakki ile birleşmesi,

Türkçülüğün yalnızca entelektüel bir tartışma olmaktan çıkarak devlet desteğiyle siyasal bir nitelik kazanmasını sağlamıştır. (Gökalp, 1970, s. 5-9). Böylece Türkçülük, düşünsel zeminden pratiğe taşınmış ve Cumhuriyet'in ideolojik altyapısında belirleyici bir unsur hâline gelmiştir.

Atatürk, Cumhuriyet'in ilanından sonra Türk tarihi üzerine yaptığı konuşmalarla geniş yankılar uyandırmış ve büyük heyecanlar yaratmıştır. Özellikle eski kurumların geçirdiği gelişmeleri anlatırken, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerine verdiği tarihî örnekler olayların sonuçlarını mantıklı delillerle açıklamış ve kendisine duyulan hayranlığı artırmıştır. Millî heyecanın ancak millî tarih bilinciyle ve millî kültürle güçlenip devam edebileceğini savunan Atatürk, tarihi yabancıların gözüyle değerlendirmenin bir millet için büyük bir tehlike olduğunu bilmiştir. Türk milletinin kaderinin Batı uygarlığının beşiği olan Avrupa ile yakından bağlantılı olduğunu gören Atatürk, Batı uygarlığına yönelmeden önce millî kültürün mutlaka korunması ve kuvvetlendirilmesi gerektiğine inanmıştır. Yeni kurulan Cumhuriyet'te Batı kültürünün tek başına egemen olması hâlinde, er ya da geç siyasi bağımsızlığın kaybedilebileceğini öngörmüş ve bu bilinçle yeni nesillere verilecek eğitimin temelini belirlemiştir. Atatürk bu bağlamda şöyle ifade etmiştir: *“Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarih-i tedaniyatında en mühim bir amil olduğu kanaatindeyim. Onun için bir millî terbiye programından bahsederken eski devrin hurafatından ve evsaf-ı fitriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garptan gelen bilcümle tesirlerden tamamiyle uzak, seciye-i millîye ve tarihimizle mütenasip bir kültür kastediyorum. Çünkü deha-yı millîmizin inkişaf-ı tanımı ancak böyle bir kültürle temin olunabilir. Lalettayin bir ecnebi kültürü şimdiye kadar takip olunan yabancı kültürlerin muhrup neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür zeminle mütenasiptir. O zemin milletin seviyesidir.”* (Atatürk'ün Söylev ve Demeçler, 1945, s. 16-17). Atatürk'ün bu yaklaşımı, millî kültür ile bağımsızlık arasındaki bağın açık biçimde ortaya konulduğunu göstermiştir. Böylece millî tarih bilinci, Cumhuriyet'in eğitim ve kültür politikalarının temelini oluşturmuştur. Atatürk, tarih çalışmalarıyla ilgilenirken, olaylara dar bir açıdan bakmaktan kaçınmış ve yalnızca millî sınırların içine sıkışmamaya özen göstermiştir. Araştırmalarını, geçmişin en uzak dönemlerine kadar genişleterek yürütmüştür. Türk Tarih Kurumu üyelerine yönelik bir konuşmasında, bu yaklaşımı şöyle dile getirmiştir: *“Türkler yalnızca bir aşiret olarak Anadolu'da büyük bir imparatorluk kuramaz. Böyle bir devletin oluşabilmesi için, önceden birikmiş bir kültürel deneyim ve köklü bir geleneğin varlığı gerekir. Tarih bilimi, bu gerçekleri açığa çıkarmalıdır. Peki, Akdeniz'in*

eski ve unutulmuş uygarlıklarıyla Türklerin bağlantısı nedir? Türkiye ve diğer bölgelerde medeniyet ve kültürü oluşturan halklar kimlerdir? Türklerin dünya tarihindeki ve uygarlık süreçlerindeki rolü nedir?” Atatürk, tarihçilerden bu tür sorulara yanıt aramalarını istemiştir. (İnan, 1939, s. 244-245). Atatürk’ün Türk Tarih Tezi’ni ortaya koyma çabası, yalnızca geçmişi kayda geçirmekle sınırlı kalmamıştır; ulusal tarih bilincini derinleştirmeyi ve eksik anlatıları tamamlamayı amaçlamıştır. Onun yaklaşımı, tarihsel olayları sadece belgeler üzerinden okumakla yetinmemiş, insanlık ve medeniyet süreciyle bağlayarak yorumlamıştır. Bu nedenle, bazı iddiaları bilim dünyasının eleştirisine sunmuş ve tartışmayı teşvik etmiştir. Tez, Türklerin uygarlık tarihindeki olası rollerine dair “muhtemel” ve “araştırmaya değer” görüşleri içermiştir. Atatürk, yabancı kaynaklardan doğrudan alıntılarla kendi tarih anlayışını açıklamaya kalkmanın çoğu zaman yanıltıcı sonuçlar doğuracağını belirtmiştir. (Kodaman, 1982, s.127). Bu yaklaşımı, onun tarihe bakışının yalnızca bilgi aktarımı değil, eleştirel düşünciyi geliştirme ve millî bilinç oluşturma yönünde olduğunu göstermiştir.

Türk Tarih Tez’ine göre, insanlığın ve medeniyetin kökeni olarak Orta Asya ön plana çıkmıştır; Atatürk, özellikle fiziksel özellikler açısından beyaz ırka ve brakisefal kafa yapısına sahip toplulukların anayurdunun bu bölge olduğunu belirtmiştir. Bu çerçevede Türkler, yalnızca kendi kökenlerini değil, uygarlık tarihindeki olası rollerini de anlamak için örnek teşkil etmiştir. İlk uygarlıkları kuran topluluk olarak Türklerin, tarih öncesi dönemlerde Orta Asya’da meydana gelen kuraklık nedeniyle bu uygarlıkları terk etmek zorunda kaldıkları ve farklı bölgelere göç ettikleri ileri sürülmüştür. Çin, Hindistan, Mezopotamya, Anadolu, Balkanlar ve dünyanın diğer birçok bölgesine yayılan Türkler, yollarında getirdikleri kültürel birikimi de bu coğrafyalara taşımış, böylece uygarlık unsurlarını yaymış ve öğretebilmişlerdir. Özellikle Anadolu’nun bilinen ilk yerli halkı olan Hititler, bu bakış açısına göre Orta Asya’dan gelen Türk topluluklarının mirasçıları olarak değerlendirilmiş ve Atatürk tarafından Hititler ’in Türklerin ataları olduğu vurgulanmıştır. (Kodaman, 1982, s. 127-128). Bu yaklaşım, Türk Tarih Tez’inin sadece geçmişi yeniden yorumlamakla kalmayıp, aynı zamanda ulusal bilinç ve kültürel kimliği güçlendirmeye yönelik bir araç olduğunu göstermiştir.

Atatürk, ileri sürdüğü tarih anlayışını somut temellere oturtmak amacıyla, bu görüşlerin doğruluğunu tarih, arkeoloji ve antropoloji alanlarında çalışan uzmanların incelemesine bırakmıştır. Öte yandan, bu tez ve iddialar, ortaya atıldığı dönemde Avrupa’da hâkim olan tarih, coğrafya, kronoloji ve ideoloji anlayışına karşı bir tepki niteliği taşımıştır. Avrupa, dünya tarihini kendi bakış açısıyla yorumlamış ve bu

perspektifi Afrika, Amerika ve Asya toplumlarına da dayatmıştır. Bu yaklaşım, Türkler ve Türk tarihi söz konusu olduğunda, çoğunlukla yüzeysel, taraflı ve yanlış varsayımlara dayalı olmuştur; aynı yanlış hükümler dünya kamuoyuna da aktarılmaya çalışılmıştır. Avrupa’da yaygın olan görüşler arasında Türklerin medeniyet kurmadığı, barbarca yaşadığı ve mevcut uygarlıklardan geri kaldığı iddiaları yer almıştır. Hatta Anadolu’nun Türklerin anayurdu olmadığı, bu bölgenin Yunanlılara veya Ermenilere iade edilmesi gerektiği gibi son derece hatalı düşünceler de ileri sürülmüştür. Atatürk, bu iddialara özellikle İstiklal Savaşı sırasında verdiği mücadeleyle yanıt vermiş ve söz konusu görüşlerin geçersiz olduğunu ortaya koymuştur. Avrupa’nın tarih sahnesinde yaygınlaştırdığı bu önyargılar, Atatürk tarafından sistemli bir şekilde ele alınmış ve tarih biliminin, Türk Tarihçilerinin katkılarıyla desteklenmiştir. (Kodaman, 1982, s.128). Böylece, Türkiye’nin tarihine yönelik yanlış ve haksız algılar bilimsel yöntemlerle çürütülmüş ve tarihsel gerçekler dünya kamuoyuna daha sağlam temellerle sunulmuştur. Çalışmaları, Atatürk’ün tarih çalışmaları sayesinde, Avrupa kaynaklı olumsuz yargılara karşı Türklerin varlığını ve kültürel birikimini savunma ve kanıtlama yolunda önemli sonuçlar vermiştir. Atatürk’ün tarih tezi, bu şekilde belirginleşmiş ve onun arzusuna uygun olarak, büyük bir heyecan ve kararlılıkla yürütülen çalışmalar sayesinde somut bir nitelik kazanmıştır. Türk tarihçiliğinin çeşitli alanlarda ortaya koyduğu fikirler, eğer doğru yöntemlerle ele alınırsa, başarılı sonuçlar vermiştir. Nitekim bir tarihçi, Atatürk’ün gençliğini sağlam bir millî bilinçle yetiştirme çabasında, Türk Tarih Tezi’nin işlendiği resmi ve eğitim amaçlı kitapların çok önemli bir rol oynadığını belirtmiştir. Bu durum, Atatürk’ün tarih çalışmaları ile ulusal bilincin şekillendirilmesi arasındaki güçlü bağlantıyı açıkça ortaya koymuştur. Tez, yalnızca geçmişin anlaşılmasına katkıda bulunmakla kalmamış, aynı zamanda gelecek nesillerin kendi kültürel kökenlerini tanımlarında da belirleyici bir araç olmuştur. (Saray, 1984, s.9). Günümüzde tarih araştırmalarında kullanılan yöntemlerle Atatürk’ün, yaklaşık altmış yıl önce Türk tarihçilerine verdiği direktifler arasında temel bir fark bulunmamaktadır. Bu durum, onun tarih çalışmalarına yaklaşımındaki öngörü ve bilimsel titizliği göstermektedir. Atatürk, tarih araştırmalarında metodolojik eksikliklerin ortaya çıkmaması için son derece hassas davranmış ve bazı yabancı kaynaklardaki yöntem kitaplarının Türkçeye çevrilmesini sağlamıştır. (Saray, 1984, s.10). Bu sayede, tarihçilerimizin metod bilgisi konusunda fikir edinmeleri ve ufuklarının genişlemesi mümkün olmuştur. Atatürk’ün bu yaklaşımı, yalnızca tarihsel verilerin doğru biçimde değerlendirilmesine katkı sağlamamış, aynı zamanda Türk tarih biliminin disiplinli bir şekilde gelişmesine öncülük etmiştir.

Atatürk'ün Türk Tarih Tezi, bazı eleştirilerle karşılaşmasına rağmen, tarih bilimi ve millî bilinç açısından büyük bir değer taşımıştır. Tez, okul kitaplarında işlenen içeriklerle sınırlı kalmayıp, Osmanlı ve Selçuklu dönemlerinden örnekler vererek Hun, Göktürk ve Uygur gibi erken Türk devletlerinin tarihsel rollerini ortaya koymuş; aynı zamanda Hitit ve Sümer uygarlıkları üzerinden, Türklerin dünya medeniyetine katkılarını vurgulamıştır. Bu açıdan, yapılan eleştiriler, tez konusunun farklı boyutlarını tartışmaya açmış ve tarihçilerin konuyu daha derinlemesine incelemelerine zemin hazırlamıştır. Atatürk'ün tarih anlayışı, yalnızca geçmişi doğru biçimde kaydetmekle sınırlı kalmamış; aynı zamanda Türk milletinin tarih bilinci ve kültürel kimliği üzerinde kalıcı bir etki bırakmayı amaçlamıştır. Onun bu çalışmaları, millî hafızanın güçlenmesini sağlamış, genç kuşakların kendi kökenlerini anlamalarına ve tarihsel olayları eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmelerine olanak tanımıştır. Ne var ki, Atatürk'ün tarih tezini ve yaklaşımını tam olarak kavrayan kişi sayısı sınırlı kalmıştır; görüşlerini savunanlar çoğunlukla azınlıkta kalmıştır. Buna rağmen Atatürk, Türk milletine duyduğu güven ve inanç sayesinde, tarih biliminin disiplinli yöntemlerle gelişmesini teşvik etmiş, milletinin önünde engel teşkil eden koşulları aşmasını sağlayacak vizyoner adımlar atmıştır. Onun bu çabaları, yalnızca akademik alanda değil, aynı zamanda toplumun kültürel ve millî bilincinin güçlenmesinde de belirleyici olmuştur. Böylece, Atatürk'ün tarih tezi, bir liderin sadece geçmişi yorumlama değil, aynı zamanda gelecek nesilleri bilinçlendirme ve yönlendirme misyonunu da üstlendiğinin en somut göstergesi olmuştur. Anadolu'nun ilk sakinleri konusuna gelindiğinde, Batılı bazı devletlerin siyasi çıkarları doğrultusunda ortaya attıkları iddialar dikkat çekmektedir. Bu devletler, Osmanlı Türklerini Avrupa kıtasına ve hatta Anadolu'ya dahi uygun görmemiş, Anadolu'nun Türkler yerine Yunanlılara, Romalılara veya Ermenilere ait olduğunu ileri sürerek siyasi bir gündem yaratmışlardır. Atatürk, bu asılsız iddiaların çürütülmesi için tarihsel verilerin incelenmesini istemiş; örneğin, Anadolu'da eski çağlarda uygarlık kurmuş olan Hititler ile Mezopotamya'da yaşamış Sümerler'in Türklerle ilişkilerinin olup olmadığı veya Türklerin Anadolu'da devlet ya da uygarlık kurup kurmadığı gibi soruların araştırılmasını talep etmiştir. Ancak dikkat çekilmesi gereken husus, Atatürk'ün bu konuda verdiği yönlendirmenin ikinci derecede bir öneme sahip olduğudur. Onun asıl hedefi, Türk tarihinin ve kültürünün bilimsel yöntemlerle araştırılması ve bu bağlamda Orta Asya'nın merkez konumda ele alınması olmuştur. Bu gerçek, tarih çalışmalarında sıkça göz ardı edilmeye çalışılmıştır. Atatürk'ün sağlığında, Türklük bilinci ile millî birlik ve beraberlik düşüncesi öylesine güçlüydü ki, bu dava dönemin tartışmasız bir hedefi olarak kabul

edilmiştir. Ne var ki, Atatürk'ün ölümünden sonra bazı çevreler, bu konuyu haksızca eleştirmiş; bazıları ise sözde savunma görüntüsü altında tartışmayı başka alanlara çekerek, üzerinde spekülasyonlar yapmaya başlamıştır. (Saray, 1984, s.10-11). Bu durum, Atatürk'ün tarih anlayışının ve millî bilinç vizyonunun yalnızca akademik bir mesele olmadığını, aynı zamanda siyasi ve toplumsal bilinç için de bir temel teşkil ettiğini göstermiştir. Atatürk'ün yaklaşımı, tarih biliminin, milletin geçmişiyle bağ kurmasını sağlamak ve manipülasyona karşı korumak amacıyla bir araç olarak kullanılabileceğini açıkça ortaya koymuştur.

5.6. Güneş Dil Teorisi

Güneş-Dil Teorisi, dünya dillerinin ortak bir kaynaktan türediğini öne süren bir yaklaşım olarak dikkat çekmektedir. Tarih boyunca “Ay-Dil” gibi farklı isimlerle de anılan bu teori, özellikle dilbilimciler tarafından tartışılmış ve uygulanmaya çalışılmıştır. Günümüzde dillerin tek bir kökten mi yoksa birden fazla kaynaktan mı türediği tartışması hâlen devam etmekte olup, bu konu dil bilimindeki en temel araştırma alanlarından biri olmuştur. Atatürk, 1936 yılında bu teoriyi kurumsallaştırarak, dilin kökenine dair sistematik bir inceleme yapılmasını sağlamıştır. Onun bu çabası, sadece akademik bir ilgi değil; aynı zamanda Türk dilinin ve kültürünün ulusal bir değer olarak güçlendirilmesi amacı taşımıştır. Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayan bu çalışmalar, Polonya asıllı ve sonradan İslamiyet'i kabul eden Mustafa Celaleddin Paşa'nın öncülüğünde şekillenmiş; Feraizcizade Mehmed Şakir, Samih Rıfat ve Hüseyin Hüsameddin gibi dilcilerimizin katkılarıyla zenginleşmiştir. (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 1979). Atatürk'ün ilgisiyle, bu çabalar Cumhuriyet döneminde sistematik hâle gelmiş ve Türk dili üzerine yapılan araştırmaların bilimsel temellere oturması sağlanmıştır. Böylece, Güneş-Dil Teorisi yalnızca bir dilbilimsel tartışma olmaktan çıkmış; Türk milletinin kökenleri ve kültürel mirasına dair farkındalığı artıran bir araç hâline gelmiştir.

Atatürk, tarih çalışmaları kadar dil konusuna da büyük önem vermiştir. Onun devrimleri arasında dilin sadeleştirilmesi ve millî bir kimlik kazanması, özel bir yer tutmuştur. 1932 yılında Türk Dili Tetkik Kurumu'nun kurulmasının ardından, Türk dili ile ilgili çalışmalar yoğunlaştırılmış; Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin karşılıkları tarama ve derleme yoluyla bulunmuş ve yayımlanmıştır. 1933 yılında gerçekleştirilen Büyük Dil Anketi'nin ardından, Atatürk gazetecilere verdiği direktifte “yarından itibaren bütün yazılarınızda tek bir Arapça veya Farsça kelime kullanmayacaksınız” talimatını

vermiştir. Ancak dilin arılaştırılması süreci, beklenenden daha zorlu bir çalışma olarak ortaya çıkmış ve kısa sürede çeşitli güçlüklerle karşılaşmıştır. 1934 yılı sonlarında Falih Rıfkı Atay’a, “Dili bir çıkmaza sapıtmışız... Bırakırlar mı bu dili bu çıkmazda? Hayır, ama işi başkalarına bırakamam; çıkmazdan biz kurtaracağız” şeklinde konuşarak, çalışmanın öncülüğünü bizzat üstlendiğini göstermiştir. Atatürk, Falih Rıfkı Atay’ın başkanlığında on beş kişiden oluşan bir komisyona Osmanlıcadan Türkçeye bir cep kılavuzu (8.752 kelimelik) hazırlatmış ve 1935 yılında Ulus gazetesinde yeni bir dil anketi açtırmıştır. Kendisi de Osmanlıca kelimelerin etimolojisi ve Türk dilinin kökeni üzerinde titizlikle durmuş, dilin tarih öncesi devirlere kadar uzanan köklü geçmişini ortaya çıkarmayı arzu etmiştir. (Atay, 1969, s.473-480). Bu çabalar, Atatürk’ün yalnızca dilin sadeleşmesini değil, aynı zamanda Türk milletinin kültürel kimliğinin ve tarih bilincinin güçlendirilmesini amaçladığını göstermiştir.

Ulus gazetesinde yapılan dil anketinden sonra, Güneş-Dil Teorisi ilk kez gündeme gelmiş ve kamuoyuna tanıtılmaya başlanmıştır. Bu teoriye göre, tarih öncesi çağlarda insanlar güneşi her şeyin temel kaynağı olarak görmüş ve ona “ağ” adını vermişlerdir. Güneş, sadece doğrudan gözlemlenen bir gök cismi değil; aynı zamanda insan zihninde dilin ve kavramların temelini oluşturan bir simge hâline gelmiştir. Bu bağlamda, güneşten hareketle zihinde altı temel kavram geliştirilmiştir. İlk kavram, güneşin kendisi ile ilişkilidir ve ay, yıldız, yıldırım gibi göksel unsurları da kapsar. İkinci kavram, güneş ışığının niteliğine dayanır; parlaklık ve aydınlık gibi somut özelliklerin yanı sıra, soyut anlamda zeka, hassasiyet ve nur gibi kavramlarla bağlantılıdır. Üçüncü kavram, güneşin sıcaklığı ile ilgilidir ve yerdeki temsilcisi olarak ateş düşünülebilir; aynı zamanda sevgi, duygu ve heyecan gibi insanî olgularla da ilişkilendirilmiştir. Dördüncü kavram, güneşin doğudan batıya hareketinden türetilmiş olup zaman, uzaklık, bulut, hayat, büyüme ve çoğalma gibi kavramları içerir. Beşinci kavram, güneş ışığının nesneler üzerindeki yansımalarıyla ilgilidir; bu kavram, eşyanın renkleri ile güneş ışığı sayesinde oluşan yağmur, su ve gıda maddelerini kapsar. Son olarak, altıncı kavram yıldırımın sesi ve güneşe karşı duyulan vecd ile ilişkilendirilmiş; ses ve söz kavramlarının temelini oluşturmuştur. Bu teorinin amacı, yalnızca dilin kökenini açıklamak değil; aynı zamanda insan düşüncesinin doğayla ve evrensel unsurlarla nasıl bağlantılı olarak geliştiğini göstermek olmuştur. Güneş-Dil Teorisi, Atatürk’ün Türk diline duyduğu ilgiyi ve dilin millî kimlik ile kültürel bilinç oluşturmadaki rolünü bilimsel ve felsefî bir zemine oturtma çabası olarak da okunabilir Güneş-Dil Teorisi, Atatürk’ün Türk Tarih Tezi ile uyumlu bir mantık üzerine inşa edilmiştir. Teoriye göre, ses organlarının gelişimiyle primatlardan

insana geçiş sağlanmış ve bu süreçte insanlığın ilk temsilcileri Orta Asya’da yaşamış Türkler olmuştur. Dolayısıyla, ilk dili yaratan da Türkler olarak kabul edilmekte ve diğer diller, tarih boyunca gler aracılığıyla Türkler tarafından dünyaya yayılmıştır. Bu nedenle Türkçe hem köklü hem de evrensel bir kültür dili olarak görülmektedir. Etimoloji sözlüklerinde kaynağı belirsiz olarak gösterilen birçok kelimenin Türkçe kökenle açıklanabilmesi, bu iddiayı destekleyen bir kanıt olarak öne çıkmaktadır. Güneş-Dil Teorisi ilk ortaya atıldığında, bazı gözlemciler bunu Atatürk’n Türkçeyi sadeleştirme çabasıyla karıştırmış ve teoriyi bilimsel bir hipotezden çok bir ideolojik araç olarak değerlendirmiştir. Ancak teori, yalnızca dilin sadeleşmesini değil; aynı zamanda Türk dilinin tarihsel kökenlerini açığa çıkarma ve milletin kültürel bilincini güçlendirme amacını taşımıştır. Bu teoriye gösterilen ilgiyi örnekleyen yorumlar da dikkat çekicidir: Ulus Gazetesi’nde Naim Onat, teoriyi “beyinleri kamaştıracak kadar parlak ve yüksek bir hakikat ” olarak tanımlamış; İsmail Hami Danişmend, “tamamen orijinal” bulmuş ve Abdülkadir İnan da “Türk dehasının keşfi” olarak değerlendirmiştir. Atatürk, özellikle dil alanında daha önce görülen tasnifi ve yüzeysel yaklaşımların etkilerini ortadan kaldırmayı, Güneş-Dil Teorisi’nin benimsenmesi ile sağlamıştır. 1936 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nde bu teorinin ders olarak okutulmasını emretmiş ve böylece teorinin akademik bir zemine oturtulmasını sağlamıştır. Her ne kadar teori, diğer benzer girişimler gibi zaman içinde bazı çevrelerce eleştirilmiş ve bilim dışı sayılmış olsa da Atatürk’ün amacı, Türkçe ’de kullanılan yabancı kökenli kelimelerin ölçülü bir şekilde arındırılmasını ve dilin zleştirilmesini desteklemek olmuştur. (İnan, 1968, s.433- 435). Bu yönüyle teori, yalnızca bir dilbilimsel yaklaşım değil; Türk kültürünün ve tarih bilincinin güçlendirilmesine yönelik stratejik bir araç olarak değerlendirilmiştir.

Güneş-Dil Teorisi, Atatürk’ün dil ve tarih çalışmalarını bütüncül bir perspektifle ele alma çabası çerçevesinde değerlendirildiğinde, yalnızca Türkçenin kökenine dair bir bilimsel araştırma olarak değil; aynı zamanda Türk milletin kültürel kimliğini güçlendiren stratejik bir girişim olarak da anlaşılabilir. Teori, Türk dilinin tarih öncesi devirlerden itibaren evrensel bir kökene sahip olduğunu ileri sürerek, dilin millî bilinç ve tarih bilinci ile doğrudan ilişkili olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda, teorinin ortaya koyduğu kavramlar, dilin doğa ve insan deneyimiyle nasıl bağlantılı olduğunu açıklamakla kalmamış; aynı zamanda Türkçenin yalnızca bir iletişim aracı değil, düşünce ve kültür aktarımında temel bir araç olduğunu da ortaya koymuştur. Güneş-Dil Teorisi’nin uygulanması sırasında karşılaşılan eleştiriler ve tartışmalar, teorinin bilimsel niteliği kadar, dönemin siyasi ve toplumsal hassasiyetlerini de yansıtılmaktadır. Atatürk’ün bu

teoriye verdiği önem, onun tarih ve dil anlayışının birbirinden ayrı düşünölmeyecek şekilde bütünleştiiğini; dilin sadeleştirilmesi, yabancı kelimelerden arındırılması ve kültürel kökenin anlaşılması çalışmalarının, millî bilinç ve ulusal birliğin inşasında temel bir araç olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla Güneş-Dil Teorisi, yalnızca dilbilimsel bir yaklaşım olmanın ötesinde, Atatürk'ün Türk milletine duyduğu güven ve kültürel mirasa verdiği önemin bir yansıması olarak değeriendirilmeli; tarihsel ve akademik perspektiften ele alınarak, dönemin entelektüel ve kültürel çerçevesinde anlaşılmalıdır.

6. ATATÜRK'ÜN TARİH HAKKINDAKİ FİKİRLERİ

6.1. Eski Türk Tarihi Hakkındaki Fikirleri

Atatürk, tarih çalışmalarının daha en başından itibaren Türk tarihinin yalnızca Osmanlı ya da Selçuklu dönemleriyle sınırlı olmadığını, bunun çok daha derin ve köklü bir geçmişe dayandığını açıkça ortaya koymuştur. O, Türklerin tarih sahnesine Osmanlı Devleti ile çıkmadığını, aksine insanlık uygarlığının en eski dönemlerinden itibaren dünya tarihine yön veren bir millet olduğunu savunmuştur. Bu anlayış, 1932 yılında düzenlenen I. Türk Tarih Kongresi'nde sistemli bir biçim kazanmış ve Türk Tarih Tezi adıyla bilimsel bir çerçeveye oturtulmuştur. Atatürk'e göre, Türkler yalnızca askerî veya siyasi başarılarıyla değil, aynı zamanda kültürleri, sanatları, bilimleri ve devlet teşkilatlanmalarıyla da insanlık tarihinin ilerlemesine büyük katkılar sunmuşlardır. Onun bu görüşü, Türklerin tarihinin Osmanlı'yla başlamadığı, çok eski bir uygarlığın mirasçısı oldukları anlayışına dayanır. Bu nedenle Türklerin anayurdu olarak Orta Asya'yı göstermiş, burada filizlenen Türk kültürünün, dünyanın farklı bölgelerine yayılarak birçok uygarlığın oluşumuna etki ettiğini vurgulamıştır. Atatürk, Batı merkezli tarih anlayışının aksine, Türk milletini insanlık tarihinin edilgen bir unsuru olarak değil, öncü ve yaratıcı bir güç olarak değerlendirmiştir. O dönemde Avrupa toplumları taş devrinde yaşarken, Türk topluluklarının tarım, madencilik, hayvancılık, sanat ve devlet teşkilatı alanlarında ileri bir düzeye ulaştığını ifade etmiştir. Bu düşünceler, yalnızca akademik bir iddia değil, aynı zamanda Türk milletine geçmişiyile gurur duymayı, kökenine güvenmeyi ve tarihine sahip çıkmayı öğütleyen güçlü bir tarih bilincinin temellerini oluşturmuştur. (Timurtaş, 1966, s.521). Atatürk böylece tarih çalışmalarını, geçmişi anlamaktan öteye taşıyarak bir ulusal kimlik ve özgüven inşası aracı haline getirmiştir. Onun için tarih, sadece geçmişi anlatan bir alan değil; milletin geleceğini şekillendiren, onu ayakta tutan manevi bir güçtü.

Atatürk, tarih anlayışında yalnızca olayların kronolojik sıralamasını değil, milletlerin uygarlık içindeki yerini ve bu uygarlığa yaptıkları katkıları da önemsemiştir. O, Türk milletinin tarih sahnesinde yalnızca askerî bir güç olarak değil, aynı zamanda insanlık medeniyetini şekillendiren bir unsur olarak yer aldığını vurgulamıştır. Ona göre Türkler, tarih boyunca pek çok büyük devlet kurmuşlar ve bulundukları coğrafyalarda farklı milletleri adalet, düzen ve barış içinde bir araya getirmeyi başarmışlardır. Atatürk,

Türklerin yalnızca Anadolu’da değil, çok daha geniş bir coğrafyada Orta Asya’dan İran’a, Suriye’ye ve Anadolu’ya kadar etkili bir uygarlık kurduğunu belirtmiştir. Hicretin dördüncü ve beşinci yüzyıllarında, özellikle Orta Asya merkezli olarak yükselen Türk devletlerinin siyasi ve kültürel faaliyetleriyle, dünyanın doğusundan batısına uzanan büyük bir etki alanı oluşturduklarını dile getirmiştir. Bu dönemde Kaşgar’dan Seyhun Irmağı’na, Kızıldeniz’den Umman Denizi’ne kadar uzanan topraklarda Türk hâkimiyetinin kurulduğunu ifade etmiştir. Onun bu tespitleri, Türklerin tarih boyunca yalnızca bir savaşçı topluluk değil, aynı zamanda güçlü bir devlet geleneği ve medeniyet taşıyıcısı olduklarını ortaya koymuştur. Atatürk’e göre, geçmişte Abbasi halifelerini bile kendi idaresine alabilecek düzeyde kudretli olan Türk milleti, bu gücünü hiçbir zaman yalnızca fetihlere dayandırmamış; adalet, kültür ve teşkilat geleneğiyle de insanlığa yön vermiştir. (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I, s. 262). Bu bakış açısı, onun tarih anlayışının temelini oluşturmuş; Türk milletine, köklü bir geçmişin ve büyük bir kültürel mirasın varisi olduğu bilincini kazandırmıştır.

Atatürk, eski Türk tarihini yalnızca bir merak konusu olarak değil, millî kimliğin derin köklerini açıklayan bir ilim alanı olarak değerlendirmiştir. Hun İmparatorluğu’nun kuruluşundan itibaren Türklerin siyasi, askeri ve kültürel başarılarını büyük bir dikkatle incelemiştir. Onun özellikle Teoman ve Mete hakkındaki yorumları, Türk tarihinin özündeki teşkilatçılık, disiplin ve devlet kurma kabiliyetini vurgulaması bakımından son derece önemlidir. Atatürk’e göre, Asya Türk Hun İmparatorluğu’nun tarihi yalnızca Türklerin değil, aynı zamanda Çin’in siyasi tarihini de etkileyen bir dönüm noktası olmuştur. Çin kaynaklarında M.Ö. 13. asra kadar uzanan belgelerde Türk hâkimiyetinin izlerine rastlandığını belirtmiştir. Bu belgeler, Türklerin Asya kıtasında çok erken dönemlerden itibaren güçlü bir siyasi teşkilat kurmuş olduklarını göstermektedir. Atatürk, Teoman’ı Türk tarihinin en eski ve en büyük hükümdarlarından biri olarak değerlendirmiştir. Onun oğlu Mete’yi ise yalnızca bir hükümdar değil, askeri dehası ve stratejik zekâsı ile Türk devlet geleneğinin kurucusu olarak görmüştür. Mete Han’ın doğuda Kadirgan Dağları’ndan batıda Hazar Denizi’ne, kuzeyde Sibirya’dan güneyde Himalaya eteklerine kadar uzanan geniş bir imparatorluk kurmuş olması, Atatürk’ün nazarında Türk milletinin tarih sahnesindeki kudretinin en açık göstergesi olmuştur. Atatürk, bu tespitleriyle Türklerin tarihinin Osmanlı ya da Selçuklu ile başlamadığını; çok daha eski çağlara, Asya bozkırlarında kurulan büyük imparatorluklara dayandığını ortaya koymuştur. (Kocatürk, 1984, s. 143-144). Onun bu yaklaşımı, Türk milletinin tarih bilincini derinleştirmiş ve “Türk Tarih Tezinin temel taşlarından birini oluşturmuştur.

Atatürk, Türk tarihinin kökenlerini aydınlatma konusunda son derece bilinçli ve yönlendirici bir tutum sergilemiştir. Özellikle Türk Tarihinin Ana Hatları adlı planın hazırlanması sürecinde, eski Türk tarihine büyük bir önem verilmesini sağlamıştır. Türklerin Orta Asya'dan başlayan tarihsel yolculuklarını anlamak için göç yollarının tespit edilmesini, bu göçlerin hangi bölgelere yapıldığını gösteren haritaların hazırlanmasını istemiştir. Böylece tarihçilerin, Türk milletinin dünya üzerindeki hareketini ve uygarlıklar üzerindeki etkisini bilimsel temellere dayandırmaları mümkün olmuştur. O dönemde, eski Türk tarihine dair kaynaklar son derece sınırlı olmasına rağmen Atatürk, bu eksikliği gidermek için tarihçileri yoğun biçimde teşvik etmiştir. Onun önderliğinde, batı dillerinde yazılmış olan ve Türklerin kökenleriyle ilgili bilgiler içeren eserler Türkçeye çevrilmiş; böylece hem bilimsel hem de kültürel anlamda büyük bir zenginlik kazanılmıştır. Atatürk'ün bu yaklaşımı, sadece mevcut bilgileri değerlendirmekle kalmamış, aynı zamanda yeni araştırmaların önünü açmıştır. Bu dönemde Oğuz destanı üzerine yapılan çalışmalar da dikkat çekici bir gelişme olmuştur. Türklerin en eski dönemlerine ışık tutan Oğuzname, Türk mitolojisi, toplumsal yapısı ve kültürel kimliği hakkında önemli veriler sunmuştur. Nitekim Dr. Rıza Nur'un 1928 yılında yayımladığı Oğuzname adlı eseri, Atatürk'ün teşvik ettiği bu tarih bilinci hamlesinin somut bir sonucu olmuştur. (Perin, 1981, s. 64-65). Atatürk'ün öngörüsüyle, Türk tarihinin sadece siyasi olaylardan ibaret olmadığı; kültürel, sosyolojik ve mitolojik boyutlarıyla da ele alınması gerektiği anlaşılmıştır. Böylece Türk milletinin köklerine dair kapsamlı bir tarih bilinci oluşturulmuş, ulusal kimliğin temelleri bilimsel bir zeminde yeniden inşa edilmiştir.

Atatürk'ün eski Türk tarihine yönelik araştırmalar yapılması yönündeki direktifi, başlangıçta daha çok Anadolu'nun yeraltı tarihine odaklanmış, Orta Asya'daki Türk uygarlıkları bir süre ihmal edilmiştir. Oysa Atatürk'ün hedefi, Türk tarihinin yalnızca Anadolu ile sınırlı olmadığını, çok daha geniş bir coğrafyada Orta Asya'dan Avrupa içlerine kadar uzanan köklü bir geçmişe sahip olduğunu ortaya koymaktı. Ne var ki onun ölümünden sonraki dönemde bu vizyon tam anlamıyla sürdürülememiş ve Asya Türk tarihi araştırmaları uzun bir süre geri planda kalmıştır. Ancak ilerleyen yıllarda, Türk tarihçiliğinde yaşanan bilimsel gelişmeler sayesinde bu eksiklik giderilmeye başlanmıştır. Özellikle genel Türk tarihi alanında yapılan kapsamlı ve disiplinli çalışmalar, Türklerin yalnızca Anadolu'nun değil, Orta Asya'nın da kadim uygarlık mirasının taşıyıcısı olduğunu kanıtlamıştır. Bu araştırmalar, Batılı tarihçilerin ulaştığı düzeyin de ötesine geçerek Türk tarihinin evrensel önemini bilimsel temelde ortaya koymuştur. Bugün

gelenen noktada, Atatürk'ün "Türk milletinin tarih sahnesindeki yeri yeniden keşfedilmelidir" anlayışına uygun biçimde, Türk kültürünün dünya uygarlığına yaptığı katkılar sistematik olarak incelenmekte ve belgelerle desteklenmektedir. Orta Asya'daki eski Türk devletlerinden başlayarak Anadolu'ya uzanan tarihsel sürekliliği gösteren bu çalışmalar, yalnızca ulusal kimliğin değil, insanlık tarihindeki Türk izlerinin de aydınlatılmasına hizmet etmektedir. Böylece Atatürk'ün öngördüğü tarih bilinci, onun ruhunu şad edecek biçimde canlı tutulmakta ve her geçen gün daha da derinleşmektedir. (Saray, 1984, s. 15-16).

Batılı doğu bilimciler tarafından XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında yapılan kapsamlı araştırmalar, Türklerin Ural-Altay kavimleri arasında yer aldığını ve "Bozkır Kültürü"nin en belirgin temsilcileri olduğunu ortaya koymuştur. Bu araştırmalarda, Türklerin devlet kurma yeteneği, askeri teşkilatlanmadaki üstünlüğü, adalet anlayışındaki evrensellik, ülkücü bir bakış açısına sahip oluşları ve farklı kültürlerle karşı gösterdikleri hoşgörü özellikle vurgulanmıştır. Hatta bazı kaynaklarda Türklerin, Çinlilere ata binmeyi öğreten ilk topluluklar arasında bulunduğu ifade edilmiştir. Atatürk de bu bilimsel tespitleri destekleyen görüşler ileri sürmüştür; Türklerin tarih boyunca yayıldıkları her bölgeye kendi uygarlık değerlerini taşıdıklarını belirtmiştir. Ona göre Türkler, yalnızca fetheden değil, gittikleri yerlere kültür ve medeniyet götüren bir millettir. Atatürk bir konuşmasında, "Türkler yayıldıkları yerlere uygarlıklarını da götürmüşlerdir. Irak, Anadolu, Mısır ve Ege uygarlıklarının ilk kurucuları Orta Asyalılardır. Biz bugünkü Türkler de Orta Asya çocuklarıyız" diyerek milletimizin kökenini açık biçimde tanımlamıştır. (Karal, 1984, s.163). Bu ifadeler, onun Türk tarihini yalnızca Anadolu ile sınırlı görmediğini, aksine Türk milletinin köklerinin Orta Asya'nın derinliklerine kadar uzandığını ortaya koymaktadır. Atatürk'ün bu yaklaşımı, hem ulusal kimliğin tarihsel temelini güçlendirmiş hem de Türk kültürünün dünya uygarlığı içindeki özgün ve kurucu rolünü bilimsel bir perspektifle açıklığa kavuşturmuştur.

6.2. İslam Tarihi Hakkındaki Fikirleri

Atatürk, yüzyıllar boyunca Osmanlı hanedanı ve ilmî çevreler tarafından İslam hukuku ve gelenekleri çerçevesinde şekillendirilmiş olan Türk toplumunun zihniyet yapısında, durağan ve yeniliklere kapalı bir bakış açısının yerleştiğini fark etmiştir. Ona göre, milletin çağdaş bir görüş kazanabilmesi ve modern bir yaşama uyum sağlayabilmesi için geçmişin bu etkilerinin iyi anlaşılması zorunluydu. Bu nedenle, sadece genel Türk

tarihini değil, aynı zamanda İslam tarihini de titizlikle incelemiş; ilgili eserleri ve kaynakları derinlemesine araştırmıştır. Atatürk'ün bu alandaki birikimi, özellikle Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk yıllarında yaptığı konuşmalarda ve meclis oturumlarındaki değerlendirmelerinde açık bir şekilde görülmektedir. (Metel, 1990, s.17-580). Onun tarihî bilgiye dayalı yaklaşımı, yalnızca akademik bir merak değil; aynı zamanda toplumun modernleşme sürecinde sağlıklı kararlar almasını ve millî bilinç geliştirmesini sağlamaya yönelik bilinçli bir strateji olarak ortaya çıkmıştır.

Atatürk, yaşamı boyunca Allah'ın varlığına ve büyüklüğüne derin bir inanç taşımış bir lider olarak tanınmıştır. Bu inancını yalnız sözleriyle değil, aynı zamanda davranış ve kararlarında da açıkça ortaya koymuştur. Konuşmalarında, milletine hitap ederken sıkça Allah'ın birliğine ve yüceliğine vurgu yapmış; Peygamber Efendimizin, Cenab-ı Hakk tarafından insanlara dini tebliğ etmekle görevlendirildiğini belirtmiştir. Atatürk'e göre, Kur'an'daki temel ilkeler, insanlara yön veren ve akıl ile mantıkla uyumlu bir yol gösterici niteliği taşımaktadır. Din, yalnızca ibadet ve sosyal dayanışma aracından ibaret değildir; akıl, mantık ve hakikatle bütünleşmiş, insan yaşamını düzenleyen evrensel bir sistemdir. Eğer dini kurallar, akıl ve mantığa uygun olmasaydı, diğer kanunlarla çelişir ve toplumsal düzenin temelini zedelerdi. Atatürk, tüm evrensel yasaları yaratanın Allah olduğunu vurgularken, dinin de doğa düzeniyle uyumlu, mantıkla çatışmayan ve insan akli tarafından kavranabilir bir yapıya sahip olduğunu belirtmiştir. (Kara, 1986, s.69-70). Bu yaklaşımıyla, dini salt ibadet veya miskinlik aracı olarak görmemiş; aksine, inancın toplumsal ve bireysel yaşamda rehberlik eden bir sistem olarak önemini vurgulamıştır.

Atatürk, İslam tarihi incelenirken Türk milliyetçiliğinin her zaman titizlikle korunması gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre, Türklüğün Arap kültürü veya siyasal düzeni içinde eriyerek ikinci plana itilmesi kabul edilemezdi. Bu konudaki düşüncesini şöyle dile getirmiştir: Arap ordularında yer alan esirlerden veya köle sınıfına dahil edilen çocukların Türk kökenli olduğunun belirtilmesi, Türk tarihi içinde herhangi bir iftihar unsuru olarak sunulmamalıdır. Atatürk, bu tür kayıtların tarihsel gerçekliği yansıttığını, ancak yorumlanırken Türk milletinin onurunu ve millî bilincini zedeleyecek şekilde ele alınmaması gerektiğini savunmuştur. O, Türklerin Arap saraylarına, Arap hükümetlerinin teşkilatına ve ordularına katıldığını; özellikle bilim, sanat ve askerlik alanlarında önemli mevkilere yükseldiklerini belirtmiştir. Başkomutanlık ve yönetim pozisyonları dahil, bu bireyler etkin ve belirleyici roller üstlenmiş; büyük Arap imparatorluklarında doğrudan etki sağlamışlardır. Atatürk, bu gerçekleri değerlendirirken, söz konusu Türklerin etkinliklerini "kölelik" gibi olumsuz bir kavramla sınırlamanın haksızlık olduğunu

vurgulamıştır. (Karal, 1986, s.95). Ona göre tarih, yalnızca olayları kaydetmek değil; aynı zamanda milletin onurunu ve başarılarını doğru biçimde yansıtmakla yükümlüdür. Bu yaklaşım, Atatürk'ün Türk tarihine ve millî kimliğe duyduğu saygının bir göstergesi olarak, tarihsel araştırmalarda objektif ve bilinçli bir perspektifin önemini ortaya koymaktadır.

Atatürk, devrimler arasında merkezi bir öneme sahip olan Laiklik ilkesinin uygulanmasında karşılaştığı toplumsal ve kültürel dirençleri aşmak amacıyla, İslam tarihinden ve dini pratiklerden dersler çıkarmaktan çekinmemiştir. Ona göre, toplumsal ilerlemenin önündeki en büyük engeller, geçmişten devralınmış yanlış anlayışlar ve belirli otoritelere körü körüne bağlılık olmuştur. Bir konuşmasında dile getirdiği gibi, şeyhlerin, dedelerin, seyyidlerin ve diğer dini otoritelerin arkasından sürüklenen; falcılara, büyücülere, üfürükçülere ve muska yazarak hayatlarını güvence altına almaya çalışan insanlardan oluşan bir kitleye medeni bir millet gözüyle bakılamazdı. Atatürk, burada yalnızca bireylerin inanç biçimlerini eleştirmekle kalmamış; aynı zamanda bu tür uygulamaların Cumhuriyet'in kuruluşunda ve modern Türkiye'nin inşasında sürdürülmesinin, toplumsal ilerleme ve çağdaşlaşma açısından olumsuz sonuçlar doğuracağını vurgulamıştır. Bu yaklaşımı, onun laiklik ilkesini savunurken geçmişin yanlış uygulamalarını dikkate aldığını ve yeni devletin vatandaşlarını bilim, akıl ve özgürlük temelli bir bilinçle donatmayı hedeflediğini göstermektedir. (Karal, 1986, s.73). Atatürk'ün bu eleştirisi, dini ve kültürel mirası tamamen reddetmeden, toplumsal gelişmeyi sağlıklı temeller üzerine oturtma stratejisinin bir göstergesidir.

Atatürk, bir başka konuşmasında İslamiyet'in yayılış sürecini değerlendirirken, tarihi gerçekleri ve milletlerin etkileşimlerini dikkat çekici biçimde ele almıştır. Ona göre, Hz. Peygamber'in İslam dinini tebliğe başladığı dönemde, çevre bölgelerde farklı medeniyetlere ve köklü toplumsal düzenlere sahip çeşitli kavimler bulunmaktaydı. İslam'ı insanlığa kabul ettirmek için Allah yolunda mücadele eden Araplar, kısa bir süre içinde yüksek uygarlık geleneğine sahip Türkler, İranlılar, Mısırlılar ve Bizanslılar gibi toplumları etkilemiş ve İslam'ı yaymışlardır. Atatürk, burada yalnızca İslam'ın yayılma sürecini anlatmakla kalmamış; aynı zamanda kültürel etkileşimin ve tarihî mirasın önemine de vurgu yapmıştır. Ona göre, her milletin kendi uzun geçmişi, köklü alışkanlıkları ve yerleşmiş sosyal düzenleri vardır; yeni bir medeniyet veya inanç sistemi bu toplumlarda ilk etapta çeşitli güçlüklerle karşılaşır. Bu durum, doğal olarak, milletlerin geçmişten miras aldıkları kurum ve geleneklerin, yeni sistemlerin yerleşmesine engel olabileceğini göstermektedir. Atatürk, İslam dini yüksek ve değerli ilkelerini, tarih

boyunca bazen bu toplumsal alışkanlıklar ve geleneklerle karışmış olarak görmekteydi. Geçmişin etkisi, zaman zaman dini esasların net bir şekilde uygulanmasını güçleştirmiştir; bazı dönemlerde ise eski adetler ve inançlar, İslam'ın temel ilkelerine karışarak dini uygulamaları karmaşık hâle getirmiştir. (Karal, 1986, s.78). Bu analiz, Atatürk'ün dini tarih ve toplum ilişkilerini ne kadar eleştirel ve derin bir perspektifle değerlendirdiğini; çağdaş Türkiye'nin inşasında dini bilgiyi akıl ve mantık çerçevesinde yorumlama gerekliliğini nasıl gördüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Atatürk'ün İslam tarihi üzerine geliştirdiği görüşler, dinin yalnızca ibadet veya geleneksel bir bağlılık aracı olmadığını, aynı zamanda toplumun ahlaki, kültürel ve toplumsal yapısını şekillendiren bir sistem olduğunu göstermektedir. O, tarih boyunca İslam'ın yayılış sürecini değerlendirirken, farklı milletlerin kültürel ve toplumsal miraslarını göz önünde bulundurmuş; dini uygulamaların, milletlerin uzun geçmişi ve yerleşmiş alışkanlıklarıyla etkileşimini analiz etmiştir. Atatürk'e göre, İslam dini, akıl ve mantıkla uyumlu bir evrensel sistem olarak anlaşılmalı ve çağdaş toplumun inşasında rehberlik eden bir ilkeler bütünü olarak yorumlanmalıdır. Bu yaklaşım, onun laiklik ilkesini ve modernleşme vizyonunu destekler nitelikte olup, dinin tarihsel bağlamda ele alınmasının toplumsal ilerleme ve millî bilinç açısından önemini vurgulamaktadır. Sonuç olarak, Atatürk'ün İslam tarihi hakkındaki fikirleri, dini değerlere saygıyı korurken aynı zamanda akılcı ve çağdaş bir perspektifle toplumsal kalkınmayı mümkün kılacak bir anlayışın temelini oluşturmuştur.

6.3. Osmanlı Tarihi Hakkındaki Fikirleri

Atatürk, Osmanlı Devleti'ni değerlendirirken hem bireysel tecrübelerinden hem de tarihsel perspektiften hareket etmiştir. Kendisi, Osmanlı ordusunda yetişmiş bir asker olarak, askeri disiplin, örgütlenme ve devletin idari yapısının işleyişine doğrudan tanıklık etmiştir. Bu deneyimler, onun devlet anlayışının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Atatürk, Osmanlı Devleti'nin özellikle son dönemlerinde karşılaştığı iç ve dış sorunları, savaşları ve sosyal çalkantıları yakından gözlemlemiş; devletin varlığını sürdürmek için üstlenilen sorumlulukların ağırlığını bizzat hissetmiştir. Bütün bu gözlemler, Atatürk'ün millî ve pragmatik bir perspektifle hareket etmesine zemin hazırlamıştır. Ona göre Osmanlı Devleti, tarihî olarak büyük başarılar ve medeniyet birikimi üretmiş olsa da yapısal ve kurumsal eksiklikler nedeniyle çağın gereklerini karşılamakta yetersiz kalmıştır. Bu durum, özellikle ordunun ve bürokrasinin işleyişinde, sosyal adaletin

sağlanmasında ve ekonomik yönetimde kendini göstermiştir. Atatürk, bu sorunları değerlendirirken, kişisel idealleri ve millî bilinci çerçevesinde bir yol haritası çizmiştir. Bu bağlamda, Atatürk'ün Osmanlı Devleti hakkındaki görüşleri, yalnızca eleştirel bir bakış açısı taşımakla kalmamış; aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda temel alınacak değerleri ve öncelikleri belirlemiştir. O, geçmişten alınacak derslerle, millî bilinci güçlü, çağdaş ve bağımsız bir devlet inşa etme amacını ön planda tutmuş; “Benim hayatım, yegâne görüşüm ve servetim Türklükten başka bir şey değildir” sözleriyle, millî kimlik ve sorumluluk bilincini yeni devletin temel ilkesi olarak vurgulamıştır. Bu yaklaşım, Atatürk'ün tarihî analizlerini pratik bir devlet politikasıyla birleştirerek, Osmanlı mirasını eleştirel bir perspektifle yorumlamasını ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna yön vermesini sağlamıştır. (Altuğ, 1986, I/66-67)

Atatürk, Osmanlı İmparatorluğu'nun idari yapısını, yönetici kadrosunu, padişahın rolünü ve ordunun işleyişini yakından tanıdığı için, bu alanlarda isabetli değerlendirmelerde bulunmuş ve tarihsel yorumlarında sağlam sonuçlara ulaşmıştır. Onun Osmanlı tarihine yaklaşımı ne tamamen övgüye dayalı ne de salt eleştirel bir bakış açısıyla sınırlıdır; aksine, gerçekçi ve dengeli bir perspektifi yansıtır. Beğendiği kurum ve uygulamaları takdir ederken, yanlış politikaları ve yetersiz yönetsel uygulamaları eleştirmekten çekinmemiştir. Atatürk, 1919'da yaptığı bir konuşmada, Osmanlı milletinin, bağımsız bir devlet tesis etmekle kalmayıp, geniş bir imparatorluğu yüzyıllar boyunca sürdürme başarısını vurgulamış; bu başarıyı yüksek idari ve askeri yetkinlikle ilişkilendirmiştir. Ona göre, Osmanlı ordusunun sınırdan sınırına etkili bir şekilde sevk ve idaresi, sadece askerî organizasyonun değil, aynı zamanda tüm idari yapının üstünlüğünü ortaya koymaktadır. (Kocatürk, 2007, s.144). Bu gözlemler, Atatürk'ün Osmanlı tarihine dair değerlendirmelerinin yalnızca teorik değil, aynı zamanda uygulamalı bir gözlem ve deneyime dayandığını göstermektedir. Atatürk'ün Osmanlı Devleti hakkındaki fikirleri, tarihî gerçekleri objektif biçimde analiz etme yeteneği ile millî bilinç ve devlet anlayışını birleştirerek, Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerine ışık tutmuştur. Atatürk'ün, Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıldönümüne verdiği önem, onun geçmişe dair takdîrî ve dengeli bakış açısını ortaya koymaktadır. 31 Aralık 1919'da Balıkesir'de düzenlenen törende gönderdiği telgrafta, Osmanlı Devleti'nin 600 yıllık bağımsızlık serüvenini kutlaması, yalnızca tarihî bir olayın hatırlanması değil, aynı zamanda milletin birlik ve beraberlik ruhunun güçlendirilmesi amacını taşımaktadır. Atatürk, geçmişin başarılarını ve tecrübelerini takdir ederken, bunu yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde millî bilinç ve dayanışmayı pekiştirmek için bir fırsat

olarak değerlendirmiştir. (İlgürel, 1985, s.243-244). Bu tutum, onun Osmanlı Devleti'ni eleştirel ama adil bir perspektifle incelediğini ve tarihî olaylardan ders çıkararak çağdaş devlet anlayışını inşa ettiğini göstermiştir. Atatürk'ün Osmanlı tarihine yaklaşımı, geçmişin değerini yitirmeden, millî bilinci ve modern devlet idealini güçlendiren bir bakış açısı sunmuştur.

Atatürk, Türk tarihinin uzun süre boyunca bilimsel temellere dayanan, ulusal bilinci yansıtan bir dönem yaşayamadığını vurgulamış ve bu duruma örnek olarak Osmanlı Devleti'ni göstermiştir. Ona göre Osmanlı tarihi, çoğu zaman milletin ortak menfaatleri doğrultusunda değil, kişisel hırs ve ihtirasların yönlendirdiği bir anlayışla şekillenmiştir. Atatürk, özellikle Fatih Sultan Mehmet'in Bizans'tan sonra Batı Roma'yı da fethederek ihtişamlı bir imparatorluk kurma arzusu, Yavuz Sultan Selim'in Asya'yı birleştirip İslam dünyasında üstünlük sağlama hedefi ve Kanuni Sultan Süleyman'ın Akdeniz'i Osmanlı hâkimiyetine alma çabası gibi girişimleri bu anlayışın örnekleri olarak değerlendirmiştir. Ona göre bu tür politikalar, milletin refahına hizmet etmeyen, bireysel şan ve şöhrat arayışlarına dayalı girişimlerdir. Atatürk, tarih boyunca yöneticilerin kendi ihtirasları uğruna halkın emeğini, gücünü ve kaynaklarını harcamasına karşı çıkmış; millî çıkarı ve halkın mutluluğunu esas alan bir yönetim anlayışının gerekliliğini savunmuştur. Atatürk'e göre sağlıklı bir dış politika, güçlü bir iç yapıya ve millî temellere dayandırılmalıdır. Ona göre bir devletin dış ilişkilerde başarılı olabilmesi, öncelikle kendi iç bütünlüğünü, ekonomik gücünü ve toplumsal dayanıklılığını sağlamasına bağlıdır. Osmanlı Devleti'nin bu dengeyi kuramadığını belirten Atatürk, imparatorluğun fetih siyasetiyle kazandığı topraklarda farklı din, dil ve kültürlerle sahip halkları olduğu gibi koruma çabasına giriştiğini; bunun sonucunda ise asli unsur olan Türk milletinin ihmal edildiğini vurgulamıştır. Atatürk, Türk halkının yüzyıllar boyunca savaş meydanlarında hayatını kaybederken, ele geçirilen topraklardaki halkların imtiyazlarla yaşamasını büyük bir adaletsizlik olarak görmüştür. Ona göre Osmanlı idaresi, Türk milletinin refahını sağlamak yerine, yabancı unsurları memnun etmeye çalışarak hem ekonomik hem de toplumsal bakımdan Türk unsurunu zayıflatmıştır. Bu durum, Türk halkının kendi topraklarında üretimden ve gelişmeden uzak kalmasına, emeğinin başkalarının yararına harcanmasına neden olmuştur. Atatürk bu değerlendirmesiyle, imparatorluk döneminde Türk milletinin kendi vatanında bile ikinci plana itildiğini; oysa millî bir devletin temel görevinin, öncelikle kendi halkının yaşam koşullarını iyileştirmek ve refahını korumak olduğunu vurgulamıştır. Böylece o, Osmanlı'nın dağılmasına yol açan temel hatanın, millî esaslardan uzak, halktan kopuk bir yönetim anlayışı olduğunu bilimsel ve eleştirel

bir biçimde ortaya koymuştur. Atatürk, Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki yönetim anlayışını, imparatorluğun çöküşüne zemin hazırlayan temel unsurlardan biri olarak değerlendirmiştir. Ona göre Osmanlı Devleti, halktan kopuk ve mutlakiyet esasına dayanan bir yönetim biçimi benimsemiş; devlet idaresi tek bir kişinin iradesine, yani padişahın isteğine bağlı hale gelmiştir. Bu durumda milletin arzuları, ihtiyaçları ve çıkarları tamamen göz ardı edilmiş, halk yönetim sürecinden dışlanmıştır. Atatürk'e göre padişahlar, kendilerini "Allah tarafından görevlendirilmiş" kişiler olarak görmüş ve bu düşünce, çevrelerinde bulunan çıkarıcı gruplar tarafından da desteklenmiştir. Bu gruplar, padişahın her kararını kutsal bir irade gibi göstererek halkın sorgulama gücünü zayıflatmış, böylece toplumun yönetime karşı bilinçlenmesinin önüne geçmiştir. Atatürk, bu anlayışın milletin iradesini felce uğrattığını, halkın kendi kaderine yön verme yetisini elinden aldığını ve sonuçta ülkeyi kaçınılmaz bir çöküşe sürüklediğini belirtmiştir. Bu tespitleriyle Atatürk, Osmanlı'daki kişisel iktidar anlayışının yerine, halkın iradesine dayanan çağdaş ve demokratik bir devlet yapısının gerekliliğini vurgulamıştır. Cumhuriyet yönetimini bu tarihsel yanlışlara bir tepki olarak şekillendirmiş; halkın egemenliğini temel alan yeni bir siyasal düzenin, ulusun yeniden doğuşunun teminatı olacağını ifade etmiştir. Atatürk, egemenliğin ilahi bir kaynaktan belli kişilere bahşedildiği düşüncesine kesin bir biçimde karşı çıkmış; bu hakkın yalnızca millete ait olduğunu savunmuştur. Ona göre, Osmanlı Devleti'nin zayıflamasının temel nedeni de bu mutlakiyetçi anlayıştır. Halkın iradesinden uzak bir yönetim biçimi, ülkeyi bağımsız karar alamayan, başka devletlerin etkisi altında kalan bir konuma sürüklemiştir. Atatürk, Osmanlı Devleti'nin özellikle son dönemlerinde fiilen bağımsızlığını kaybettiğini, kendi topraklarında dahi ekonomik ve siyasi kararları özgürce alamadığını vurgulamıştır. Devletin, kendi vatandaşına vergi koyabilirken yabancılara aynı vergiyi uygulayamaması, gümrük düzenlemelerinde dış müdahalelere açık olması, ekonomik bağımsızlığın tamamen yitirildiğinin somut göstergesidir. Ona göre, halkının temel ihtiyaçlarını karşılayamayan, demiryolu veya fabrika gibi kalkınma girişimlerinde dahi dış engellere takılan bir yönetim bağımsız sayılamaz. Bu çerçevede Atatürk, Osmanlı yönetimi altında yaşayan Türk halkının özgür bir millet değil, kendi ülkesinde dahi adeta esir bir topluluk haline geldiğini dile getirmiştir. Egemenliğin millete ait olmamasının bedelini, Birinci Dünya Savaşı'nda binlerce evladını kaybeden Türk milleti ağır biçimde ödemiştir. Atatürk'e göre bu tarihsel tecrübe, halkın kendi kaderini tayin edemediği bir düzenin sürdürülemez olduğunu kanıtlamış; Cumhuriyet'in temeline yerleştirilen "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" ilkesi, bu acı geçmişin en güçlü yanıtı olmuştur. Ona göre,

Osmanlı'nın yıkılışı sadece bir imparatorluğun sona ermesidir; ancak bu devleti kuran, yaşatan ve tarih boyunca birçok devlet meydana getirmiş olan Türk milleti varlığını korumuştur. Atatürk, düşmanların ve işbirlikçilerin Türk milletini “mahvolmuş” olarak görmesinin büyük bir yanılgı olduğunu belirtmiş, milletin bu felaket döneminde dahi küllerinden yeniden doğma kudretine sahip olduğunu ifade etmiştir. Bu değerlendirmeler, Atatürk'ün tarih bilinciyle harmanlanmış güçlü bir millet inancını yansıtmaktadır. Ona göre tarih, Türk milletinin yok oluş değil, yeniden diriliş sayfalarıyla doludur. Osmanlı'nın çöküşü, ulusal benliğin ve bağımsızlık ruhunun tamamen sönmesine değil, tam tersine, milletin öz varlığına dönerek yeniden dirilmesine vesile olmuştur. Atatürk, bu süreci bir “uyanış” olarak görmüş; Türk milletinin tarih sahnesine yeniden kendi iradesiyle, kendi gücüyle çıkmasının modern Türkiye Cumhuriyeti'nin en temel dayanağı olduğunu savunmuştur. (Karal, 1986, s. 90-95). Bu bakış açısı, Atatürk'ün tarihsel olayları yalnızca geçmişin bir anlatısı olarak değil, milletin geleceğini inşa eden bir bilinç aracı olarak yorumladığını da göstermektedir. Ona göre, tarihsel yıkımlar birer son değil; milletin özünü, iradesini ve onurunu yeniden hatırladığı dönüm noktalarıdır. Atatürk, Osmanlı Devleti'nin tarihsel seyrini değerlendirirken, bu devletin çöküşünü yalnızca bir güç kaybı veya yönetim hatası olarak görmemiş, aynı zamanda Türk milletinin bağımsızlık ve refah yolundaki engellerin birikimi olarak yorumlamıştır. Ona göre, Osmanlı Devleti bin yıl boyunca bu topraklarda varlık göstermiş ve uzun tarihsel süreçte büyük başarılar elde etmiş olsa da son yüzyıllarda art arda gelen iç ve dış olumsuzluklar milletin ilerlemesini engellemiştir. Atatürk, askeri başarılar, ticaret faaliyetleri ve kültürel etkilerle örülü Osmanlı mazisini takdir ederken, bunun yanında devletin zayıf yönetimi, ekonomik bağımlılıklar, batılı güçlerin politik entrikaları ve toplumsal uyumsuzlukların birleşimi sonucu çağdaş seviyede kalkınma ve refahın sağlanamadığını ifade etmiştir. (Kocatürk, 2007, 144-145). Bu bağlamda Atatürk, Osmanlı'nın tarihi mirasını değerlendirirken ders çıkarılması gereken temel noktayı ortaya koyar: Devlet ve milletin gerçek çıkarı, salt şahsi hırslar ve dış güçlerin etkisine göre belirlenemez. Tarihin bu dönemi, Türk milletinin bağımsızlık ve kendi öz varlığına sahip çıkma gerekliliğini açıkça göstermektedir. Atatürk'ün yorumuna göre, Osmanlı'nın düşüşü, yalnızca geçmişin bir sona ermesi değil; aynı zamanda yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda dikkate alınması gereken bir uyarı niteliği taşımaktadır. Bu tespit, onun tarih bilinci ile millî bilinci bir arada ele alan gerçekçi ve analitik yaklaşımını göstermektedir.

Atatürk'ün Osmanlı tarihi hakkındaki değerlendirmeleri, salt geçmişin belgelenmesi veya olayların kronolojisinin aktarılması amacını taşımamış, aynı zamanda

modern Türkiye Cumhuriyeti'nin inşasında bir yol haritası oluşturmayı hedeflemiştir. O, Osmanlı Devleti'nin askeri ve kültürel başarılarını takdir etmekle birlikte, devlet yönetimindeki temel sorunları ve halkın öz çıkarlarının göz ardı edilmesini eleştirmiştir. Atatürk'e göre Osmanlı padişahlarının ve yönetici sınıfın çoğu, kendi şahsi emellerini milletin refah ve güvenliğinin önüne koymuş; Türk halkının asli çıkarlarını ihmal etmişlerdir. Ayrıca, yabancı devletlerin etkisi ve iç ihanetlerin, Osmanlı yönetiminin zayıf idaresiyle birleşmesi, toplumun ekonomik ve sosyal gelişimini ciddi şekilde engellemiştir. Bu çerçevede Atatürk, tarih bilincini sadece geçmişin kaydı olarak değil, geleceğin teminatı olarak görmüştür. Osmanlı'nın hatalarından çıkarılacak dersler, millî egemenlik, halkın refahı ve çağdaş yönetim ilkelerinin önemini ortaya koymaktadır. Tarihin bu şekilde ele alınması, Atatürk'ün devlet ve toplum inşa etme vizyonunun temel taşlarından biridir. Osmanlı tarihini değerlendirirken, başarıları yüceltmiş; yanlış politikaları ve halktan kopuk yönetim anlayışını ise eleştirel bir bakış açısıyla ortaya koymuştur. Atatürk'ün Osmanlı tarihine yaklaşımı, geçmişten öğrenilen derslerle yeni bir millî kimliğin, güçlü ve bağımsız bir devletin inşa edilmesine odaklanmıştır. Bu bakış açısı, tarihsel olayları yalnızca eleştirel bir süzgeçten geçirmenin ötesinde, toplumun geleceğe dair bilinçli bir şekilde yönlendirilmesine hizmet eden stratejik ve öğretici bir perspektif sunmaktadır. Atatürk'ün Osmanlı tarihine dair görüşleri, geçmişin hatalarını görmezden gelmeden, milletin refahı ve egemenliğini esas alan çağdaş bir devlet anlayışını şekillendirmiştir.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türk inkılâbının düşünsel temelini oluşturan Atatürk'ün tarih anlayışı, yalnızca belirli bir dönem veya olay dizisinin değerlendirilmesine indirgenemez nitelikte geniş ve bütüncül bir kuramsal çerçeve sergilemektedir. Bu çalışma, Atatürk'ün tarihe dair düşüncelerinin; ulusal kimlik, toplumsal dönüşüm, modernleşme ve tarih eğitimi odağında ortaya koyduğu çok yönlü etkileri analiz etmiş ve ulaşılan bulgular, tarih bilincinin Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde oynadığı yapısal rolü açıkça ortaya koymuştur. Atatürk'ün tarih tasavvuru, yalnızca “geçmiş bilme” ihtiyacından doğmamış; milletin geleceğini güvence altına alma amacıyla şekillenen, dönemi için ileri bir yaklaşımın sonucudur. Ona göre tarih, ulusların varlıklarını anlamlandırdığı, toplumsal hafızayı kurduğu ve yöneldiği idealler için meşruiyet zemini inşa ettiği stratejik bir sahadır. Atatürk'ün tarih konusundaki vurguları, geçmişin eleştirel bir süzgeçten geçirilmesi gerektiğini, kör hayranlığın veya mutlak reddediciliğin bir ulusun entelektüel gelişimini engelleyeceğini ifade etmektedir. Bu bağlamda Atatürk, tarih bilgisini sadece olayların kronolojik dizilişi olarak değil, neden–sonuç ilişkileri üzerine kurulu, bilimsel temelli, akıl ve gözleme dayalı bir süreç olarak tanımlamıştır.

Osmanlı tarihine ilişkin değerlendirmeleri, bu yaklaşımın en belirgin örneklerinden biridir. Osmanlı mirası, Atatürk'ün gözünde ne tamamen yüceltilmiş bir geçmiş ne de reddedilmesi gereken bir tarih kesitidir. Aksine, Osmanlı'nın askerî ve kültürel başarıları takdir edilirken, devletin çöküş sürecine yol açan siyasal, ekonomik ve toplumsal faktörler bilimsel bir perspektifle analiz edilmiştir. Atatürk'ün bu eleştirel tutumu, ulusal bellekte seçici romantizm değil, akılcı tarih okuması tesis etme çabasının bir sonucudur. Cumhuriyet'in tarih görüşü, geçmişten ders çıkarma ve bu dersleri geleceğin inşasında rehber kılma bilinci üzerine temellenmiştir.

İslam tarihi bağlamında ise Atatürk'ün yaklaşımı, dinin toplumsal hayattaki yerine dair modern ve rasyonel bir perspektif sunmaktadır. İslam medeniyetinin tarihte oynadığı ilerletici ve teşkilatlandırıcı rol kabul edilirken, dinin dogmatik yorumlarla sınırlandırılmasının toplumsal düşünceyi ve bilimsel gelişimi durma noktasına getirdiği vurgulanmıştır. Bu nedenle Atatürk, dini hurafelerden temizleyen ve toplumsal ilerleme hedefiyle uyumlu hâle getiren bir anlayışı savunmuştur. İslam'ı karşısına alan değil, onu

bilim ve akıl rehberliğinde yorumlayan bu yaklaşım, Türk modernleşmesinin sosyo-kültürel temel taşlarından birini oluşturmaktadır.

Atatürk'ün tarih bilinci, bağımsızlık fikriyle doğrudan ilişkilidir. Ulusal egemenlik ve tam bağımsızlık ilkelerinin dayandığı tarihsel zemin, Osmanlı'nın özellikle son dönemlerinde yaşanan dış baskılar, ekonomik bağımlılık ve siyasi otorite kaybı deneyimlerinden beslenmektedir. Bu bağlamda tarih, ulusal iradenin yok sayıldığı dönemlerin anlaşılması ve milletin kendi kaderini tayin etme hakkının bilince çıkarılması bakımından vazgeçilmez bir öğretim alanı olmuştur.

Çalışmanın ulaştığı noktada Atatürk'ün tarih öğretimine yüklediği işlev açık şekilde ortaya çıkmaktadır: Tarih eğitimi, sadece bir bilgi aktarımı süreci değil; ulusal kimlik oluşumunun, demokratik bilincin, toplumsal dayanışmanın ve modernleşme vizyonunun temel dayanaklarından biridir. Atatürk'e göre tarih öğretimi, genç nesillere geçmişi öğretirken aynı zamanda geleceği kurma kararlılığını da aşılmalıdır. Tarihi kahramanlık destanları düzeyinde sığlaştırmak yerine, toplumun gelişim dinamiklerini, uygarlık yürüyüşünün temel aşamalarını ve düşünsel dönüşümlerin insanlık tarihindeki rolünü kavratmak esas olmalıdır.

Cumhuriyet sonrası kurumsallaşan tarih çalışmaları, bu düşünsel çerçeve içerisinde şekillenmiştir. Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşu, tarih araştırmalarının bilimsel temele oturtulması, tarih derslerinin yeniden yapılandırılması ve arkeolojik çalışmaların devlet politikası hâline getirilmesi, Atatürk'ün tarih vizyonunun somut sonuçlarıdır. Bu süreç, tarih biliminin devlet politikasıyla birleştiği seçkin örneklerden biri olarak değerlendirilebilir.

Bugün gelinen noktada Atatürk'ün tarih perspektifinin güncelliğini koruduğu açıktır. Tarihsel bilinç kaybı, toplumsal çözülme ve kimlik erozyonunu beraberinde getirir. Bu nedenle, tarih eğitiminin eleştirel düşünciyi geliştiren, öğrenciyi araştırmaya yöneltten, bilimsel yöntemleri esas alan bir yapı kazanması gerekmektedir. Tarih öğreniminin yüzeysel ezberci yaklaşımlardan arındırılması, yerli ve yabancı kaynakların karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi ve tarih biliminin diğer disiplinlerle bütünleştirilmesi önem arz etmektedir. Bu araştırmanın bulgularına dayalı olarak, Türkiye'de tarih eğitimi ve tarih araştırmalarının güçlendirilmesine yönelik şu yaklaşımlar önem taşımaktadır:

Tarih programlarında Atatürk'ün benimsediği bilimsel yöntem anlayışının güçlendirilmesi, öğrencilerin olayları sorgulama ve tarihsel düşünme becerilerini kullanma kapasitesini artıracaktır. Eğitim ortamlarında, ezberci anlatı yerine problem

odaklı, kaynak temelli, kanıt analizine dayanan bir yöntem benimsenmelidir. Bu bağlamda, öğrencilerin tarihsel belgelerle doğrudan çalışma fırsatına sahip olması ve tarihsel olaylara eleştirel gözle yaklaşabilmesi teşvik edilmelidir. Ayrıca tarih öğretiminin yalnızca okul ortamıyla sınırlandırılmaması; müzeler, millî arşivler, dijital tarih platformları, alan gezileri ve tematik tarih projeleri ile desteklenmesi, tarih bilincinin toplumsal tabana yayılmasına katkı sunacaktır. Atatürk'ün arkeolojiye ve kültürel mirasın korunmasına verdiği önem dikkate alınarak, kültürel miras bilinci günümüz eğitim politikalarının ayrılmaz bir parçası hâline getirilmelidir.

Uluslararası alanda Türk tarihinin akademik görünürlüğünün artırılması, hem ulusal kimliğin bilimsel temellerini güçlendirecek hem de küresel düzeyde tarih çalışmalarının çeşitlenmesine katkıda bulunacaktır. Bu doğrultuda tarih bölümleri, uluslararası ortak projeler, çeviri faaliyetleri ve akademik hareketlilik programlarıyla desteklenmelidir. Dijital çağın imkânları dikkate alınarak tarih eğitimi dijital arşivler, tarihsel veri tabanları, etkileşimli platformlar ve yapay zekâ destekli araştırma sistemleriyle zenginleştirilmelidir. Böylece tarih, yalnızca metinler aracılığıyla değil, çok boyutlu öğrenme süreçleri ile daha etkili biçimde aktarılabilecektir. Toplumsal düzlemde tarih bilincinin korunması ve geliştirilmesi için kamu kurumları, akademi, medya ve eğitim kuruluşları arasında iş birliğinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Tarihin manipülasyona açık bir alan olduğu gerçeğinden hareketle, bilimsel tarihin kamuoyuna doğru şekilde aktarılması ve tarihsel gerçeklik ile ideolojik amaçlı tarih kurgularının ayrıştırılması hayati önemdedir.

KAYNAKÇA

- Ahmetbeyoğlu, A. (2003). İslam öncesi Türk tarihi kaynakları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1(2).
- Akçura, Y. (1932). Tarih yazmak ve tarih okutmak usullerine dair. *Birinci Türk Tarih Kongresi*. Maarif Vekâleti.
- Aksoy, M. (2014). Tarihin Sessiz Dili Damgalar, İstanbul, Yeni İnsan Yayınevi.
- Akşam Gazetesi*. (1926, 20 Haziran).
- Akurgal, E. (1956). Tarih ilmi ve Atatürk. *Belleten*, 20(80).
- Akyüz, Y. (2004). *Türk eğitim tarihi (M.Ö. 1000–M.S. 2004)* (Gözden geçirilmiş 9. bs.). Pegem Akademi.
- Akyüz, Y. (2009). *Türk eğitim tarihi (M.Ö. 1000–M.S. 2009)* (Gözden geçirilmiş 14. bs.). Pegem Akademi.
- Akyüz, Y. (2010). *Türk eğitim tarihi*. Pegem Akademi Yayınları.
- Alkan, M. Ö. (2011). İkinci Meşrutiyet'te resmî ideoloji, resmî tarih ve eğitim. V. Engin & A. Şimşek (Eds.), *Türkiye'de tarih yazımı* (ss. 155–178). Yeditepe Yayınevi.
- Altuğ, H. (1986). Atatürk milliyetçiliği ve millî tarih. *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı*, 1, 66–67.
- Altuncuoğlu, N. (2021). Ulusal basın ekseninde Atatürk dönemi öğrenci hareketleri: Razgrad hadisesi örneği. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(33).
- Anadolu'da Yenigün Gazetesi*. (1923, 10 Haziran). Numara 821.
- Antel, S. C. (1952). *Umumi didaktik*. Doğan Kardeş Yayınları.
- Arıkan, Z. (1998). Ders kitaplarında Avrupa tarihi. S. Özbaran (Haz.), *Tarih öğretimi ve ders kitapları* içinde. Dokuz Eylül Yayınları.
- Aslan, E. (1995). Devrim tarihi ders kitapları. S. Özbaran (Der.), *Tarih öğretimi ve ders kitapları: Buca Sempozyumu*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ata, B. (2000). Atatürk, tarih öğretimi ve müzeler. *Türk Yurdu*.
- Atatürk Araştırma Merkezi. (2004). *Atatürkçü düşünce el kitabı I*.
- Atatürk, M. K. (1945). *Atatürk'ün söylev ve demeçleri: 1919–1938*
- Atatürk, M. K. (1989). *Atatürk'ün söylev ve demeçleri* (Cilt 2). Atatürk Araştırma Merkezi.

- Atatürk, M. K. (2013). *Nutuk* (Z. Korkmaz, Haz.). Atatürk Araştırma Merkezi.
- Atatürk, M. K. (t.y.). *Atatürk'ün söylev ve demeçleri* (Cilt 1).
- Atatürk, M. K. (t.y.). *Atatürk'ün söylev ve demeçleri* (Cilt 2).
- Atatürk, M. K. (t.y.). *Nutuk* (Cilt 2).
- Atay, F. R. (1969). *Çankaya*. Doğan Kardeş Matbaası.
- Atay, F. R. (1981). *Zeytindağı*. Bates Yayınevi.
- Atay, F. R. (1984). *Çankaya*. Bates Yayınevi.
- Aydemir, Ş. S. (1985). *Tek adam: Mustafa Kemal (1922–1938)* (Cilt 3, 9. bs.).
- Aykan, G. (1989). *Atatürk'ün başlattığı bilimsel tarih çalışmaları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi].
- Babalık Gazetesi*. (1923, 27 Mart).
- Barthold, V. V. (2021). *Orta Asya tarih ve uygarlık* (D. Ahsen Batur, Çev.). Selenge Yayınları.
- Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı. (1973). *Atatürk'ün özel kütüphanesinin kataloğu*.
- Başgöz, İ. (1995). *Türkiye'nin eğitim çıkmazı ve Atatürk: Sorunlar, çözüm aramaları, uygulamalar*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Baymur, F. (1941). *Tarih öğretimi*. Recep Ulusoğlu Basımevi.
- Baymur, F. (1945). *Tarih öğretimi*. Maarif Matbaası.
- Bayrak, M. O. (2002). *Osmanlı tarihi yazarları*. Milenyum Yayınları.
- Belleten*. (1939). Cilt 3(10), Levha LXXXII–XCI.
- Brandenstein, W. (1937). Etrükslerin ve Tyrrhenlerin en eski tarihine ait dil tetkikleri. *Belleten*, 1(3–4).
- Budak, Ş. (2003). Atatürk'ün eğitim felsefesi ve geliştirdiği eğitim sisteminin değiştirilmesi. *Millî Eğitim Dergisi*.
- Cicioğlu, H. (1985). *Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk ve orta öğretim (tarihî gelişim)*. Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- Copeaux, E. (1998). *Tarih ders kitaplarında (1931–1993): Türk tarih tezinden Türk-İslam sentezine* (A. Berktaş, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Cüveynî, A. M. A. (1988). *Tarih-i cihan güşa* (Cilt 1; M. Öztürk, Çev.). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Çambel, H. C. (1939). Atatürk ve tarih. *Belleten*, 3(10).
- Çapa, M. (2002). Cumhuriyet'in ilk yıllarında tarih öğretimi. *Atatürk Yolu Dergisi*, 29–30.
- Çapa, M. (2002). İstanbul Dârülmuallimini Tatbikat Mektebi'nde tarih dersleri. *Türk Kültürü Dergisi*, 471.
- Çaycıoğlu, S. O. (2021). Zeki Velidi Togan'ın fikrî gelişimi, Türk birliği fikri ve Türk Yurdu'ndaki yazılarına göre tarihçiliği. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 128(252).
- Çoker, F. (1983). *Türk Tarih Kurumu kuruluş amacı ve çalışmaları*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Dârülmuallimat Programı. (1330). *Dârülmuallimat programı*. Matbaa-i Amire.
- Demircioğlu, İ. H. (2008). Türkiye'de tarih eğitiminin tarihi. *Literatür Dergisi*, 12.
- Demircioğlu, İ. H. (2012). Osmanlı Devleti'nde tarih yazımının tarih öğretimi üzerine etkileri. *Millî Eğitim Dergisi*, 193.
- Demirtaş, B. (2008). Atatürk döneminde eğitim alanında yaşanan gelişmeler. *Gazi Akademik Bakış*, 1(2).
- Dönmez, C. (2006). Atatürk'ün eğitim ile ilgili görüş ve uygulamalarına toplu bakış. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1).
- Durdu, M. B. (2008). Atatürk'ün eğitim anlayışı ve Kıbrıslı Mehmet Efendi'nin eğitimine katkıları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(2).
- Erdoğan, A. (2021). Atatürk'ün Kur'an-ı Kerim'i Türkçeye tercüme ettirme, hutbe ve ezanı Türkçe okutma çalışmaları. *Erciyes Akademi*, 35(4).
- Ergün, M. (1982). *Atatürk devri Türk eğitimi*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.
- Ergün, M. (1990). *II. Meşrutiyet devrinde eğitim hareketleri (1908–1914)*. Ocak Yayınları.
- Eroğlu, H. (1982). *Türk inkılâp tarihi*. Millî Eğitim Basımevi.
- Ersanlı Behar, B. (1996). *İktidar ve tarih: Türkiye'de "resmî tarih" tezinin oluşumu (1929–1937)*. Afa Yayınları.
- Eskicumalı, A. (2003). Eğitim ve toplumsal değişme: Türkiye'nin değişim sürecinde eğitimin rolü (1923–1946). *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 19(2).

- Eyice, S. (1968). Atatürk'ün büyük tarih yazdırma teşebbüsü: Türk Tarihinin Ana Hatları. *Belleten*, 32(128).
- Feyzioğlu, T. (1985). Atatürk ve milliyetçilik. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1(2).
- Gökalp, Z. (1970). *Türkçülüğün esasları*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1976). *Türk medeniyeti tarihi*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (2011). *Türkçülüğün esasları*. Nilüfer Yayıncılık.
- Gökberk, M. (1983). *Çağdaş düşüncenin ışığında Atatürk: Armağan kitabı*. Eczacıbaşı Vakfı.
- Gökdemir, O., & Bozkurt, İ. (1999). 700. yıl ve Osmanlı İmparatorluğu tartışmaları üzerine. *Düşünen Siyaset*, 7–8.
- Göyünç, N. (1977). Tarihçiliğimizin dünü ve bugünü. *Felsefe Kurumu Seminerleri*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Günaltay, Ş. (1938). Türk tarih tezi hakkındaki intikatlara mahiyeti ve tezin kat'î zaferi. *Belleten*, 2(7–8).
- Günaltay, Ş. (1939). Atatürk'ün tarihçiliği ve fahri profesörlüğü hakkında bir hatıra. *Belleten*, 3(10).
- Gürüz, K. (2001). *Dünyada ve Türkiye'de yükseköğretim*. ÖSYM Yayınları.
- Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*. (1923, 21 Mart).
- Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*. (1923, 26 Mart).
- Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*. (1926, 27 Nisan).
- Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*. (1933, 30 Ekim).
- Hâkimiyet-i Milliye*. (1924, 24 Nisan). İkinci Heyet-i İlmiye.
- Hirsch, E. E. (1950). *Dünya üniversiteleri ve Türkiye'de üniversitelerin gelişmesi*. Ankara Üniversitesi.
- I. Türk Tarih Kongresi. (1932, 2–11 Temmuz). *Birinci Türk Tarih Kongresi*.
- İğdemir, U. (1963). Atatürk'ün buyruğu ile Türk Tarih Kurumu için hazırlanan bir program tasarısı. *Belleten*, 27(108).
- İkdam Gazetesi*. (1923, 25 Temmuz).
- İlgürel, M. (1985). *Atatürk ve Osmanlı tarihi*. Türk Tarih Kurumu.

- İnan, A. (1930). *Türk tarihi hakkında mütalaalar*. Türk Ocakları Neşriyatı.
- İnan, A. (1931). *Vatandaş için medeni bilgiler* (Cilt 1).
- İnan, A. (1953). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Tarih Kurumu*. Türk Tarih Kurumu.
- İnan, A. (1958). *Türk Tarih Kurumunun kuruluş günlerinde Atatürk'ün el yazısı ile tashih edilmiş bazı tarih soruları*.
- İnan, A. (1981). *Atatürk'ten mektuplar*. Türk Tarih Kurumu.
- İnan, A. (2015). *Atatürk hakkında hatıralar ve belgeler*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnan, A. (2015). *Medeni bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün el yazıları*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- İnan, A. (2020). *İzmir İktisat Kongresi*. Türk Tarih Kurumu.
- İnan, A. (1939). Atatürk ve Türk tarih tezi. *Belleten*, 3(10).
- İnan, A. (1947). Türk Tarih Kurumunun kuruluşuna dair. *Belleten*, 11(42).
- İnan, A. (1971). Türk Tarih Kurumu 40 yaşında. *Belleten*, 35(140).
- İnan, A. K. (1968). Atatürk devrinde dil çalışmaları ve akademi meselesi. *Türk Kültürü*, 5(67).
- İslam Ansiklopedisi. (t.y.). Atatürk maddesi (Cilt 1, ss. 799–800).
- Kafesoğlu, İ. (1963). Tarih ilmi ve bizde tarihçilik. *Tarih Dergisi*, 13.
- Kafesoğlu, İ. (t.y.). Türk tarihinde Moğollar ve Cengiz meselesi. *Tarih Dergisi*, 5(8).
- Karacan, A. N. (1971). *Lozan*. Milliyet Yayınları.
- Karal, E. Z. (1965). Atatürk ve tarih. *Türk Dili*, 170.
- Karal, E. Z. (1977). Tanzimat'tan bugüne tarihçiliğimiz. *Felsefe Kurumu Seminerleri*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karal, E. Z. (1984). *Atatürk'ün Türk tarih tezi*. Millî Eğitim Basımevi.
- Karal, E. Z. (1986). *Atatürk'ten düşünceler*. Millî Eğitim Basımevi.
- Karal, E. Z. (1988). *Atatürk'ün Türk tarih tezi* (Cilt 2). Millî Eğitim Basımevi.
- Kaşıkcı, N., & Yılmaz, H. (1998). *Orta Asya–Anadolu göç coğrafyası*. Türkar Yayınevi.

- Kavcar, C. (1981). Yazı devrimi: Dil ve eğitime getirdiği kolaylıklar. *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 14(1).
- Kocatürk, U. (1984). *Atatürk'ün fikrî ve düşünceleri*. Turhan Kitabevi.
- Kocatürk, U. (1999). *Atatürk'ün fikir ve düşünceleri*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Kocatürk, U. (2000). *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti tarihi kronolojisi (1918–1938)*. Türk Tarih Kurumu.
- Kocatürk, U. (2007). *Atatürk'ün fikir ve düşünceleri*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Koçak, K. (1998). *Cumhuriyetten günümüze tarih anlayışı ve ortaöğretim kurumlarında tarih öğretimi (1923–1992)* [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi].
- Kodaman, B. (1982). Atatürk, millî kültür ve tarih. *100. Yıl Atatürk Konferansları*.
- Kongar, E. (1983). *Atatürk üzerine*. Remzi Kitabevi.
- Küçükkalfa, A. (2021). Firdevsî ve Şehnâme'nin kayıp hikâyeleri. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5.
- Landsberger, B. (1939). Über den Wert künftiger Ausgrabungen in der Türkei. *Belleten*, 3(10).
- Leventoğlu, M. (1968). *Atatürk'ün vasiyeti*. Bahar Matbaası.
- Maarif Vekâleti Müsteşarlığı. (1924a). *Maarif Vekâleti tarafından 1340–1341 seneyi dersiyesi için bütün ilk mekteplerle liselerin iptidai kısımlarında tedrisi kabul edilen kitaplar* (28 Eylül 1340 tarihli belge).
- Maarif Vekâleti Müsteşarlığı. (1924b). *Türkiye Cumhuriyeti dâhilindeki liselerde 1340–1341 seneyi dersiyesinde okutulması kabul edilen kitaplar* (27 Eylül 1340 tarihli belge).
- Maarif Vekâleti. (1924a). *İlk mektepler müfredat programı*. Matbaa-i Amire. (Aslı: 1340-a)
- Maarif Vekâleti. (1924b). *Lise birinci devre müfredat programı*. Matbaa-i Amire. (Aslı: 1340-b)
- Maarif Vekâleti. (1924c). *Liselerin ikinci devre müfredat programı*. Matbaa-i Amire. (Aslı: 1340-c)
- Maarif Vekâleti. (1926). *İlk mekteplerin müfredat programı*. Millî Matbaa.
- Maarif Vekâleti. (1927). *1340 tarihli orta mektepler ve lise müfredat programlarına zeyl*. Devlet Matbaası.

- Maarif Vekâleti. (1944). *Türkiye Cumhuriyeti maarifi (1923–1943)*. Maarif Matbaası.
- Maarif-i Umumiye Nezareti. (1922). *Mekteb-i Sultaniye müfredat programı*. Matbaa-i Amire.
(Aslı: 1338)
- Mekâtib-i İbtidâiyye Ders Müfredatı. (1329). *Müfredat*. Matbaa-i Amire.
- Mercan, İ. H. (2003). Türk tarihinin kaynaklarından olan bazı menâkıbnâme ve gazavatnâmeler hakkında. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(10).
- Metel, R. (1990). *TBMM gizli oturumlarında sorunlar ve görüşler*. Belge Yayınları.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (1988). *Atatürkçülük* (Cilt 1). MEB Yayınları.
- Moorehead, A. (1972). *Çanakkale geçilmez* (G. Salman, Çev.). Milliyet Yayınları.
- Mumcu, A., & Su, M. (2004). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi ve Atatürkçülük*. Millî Eğitim Basımevi.
- Okur, M. (2005). Millî Mücadele ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında millî ve modern bir eğitim sistemi oluşturma çabaları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1).
- Ortak, Ş. (2004). *Atatürk dönemi eğitim politikalarında yabancı uzman raporlarının etkileri* [Yayımlanmamış doktora tezi].
- Öymen, F. (1939). Atatürk, Türk milletinin kalbinde kendine güvenme kudretini yarattı. *Belleten*, 3(10).
- Öymen, H. R. (1977). Cumhuriyet eğitimine geçişte Atatürk'ün etkisi. *Atatürk Konferansları VI*. Türk Tarih Kurumu.
- Özgen, M. K. (2018). Hoca Ahmed Yesevî'de hikmet, erdem ve ahlak ilişkisi. *Temaşa Felsefe Dergisi*, 9.
- Öztaş, S. (2009). Atatürk dönemi tarih anlayışı ve tarih öğretimi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2).
- Öztürk, C. (1996). *Atatürk devri öğretmen yetiştirme politikası*. Türk Tarih Kurumu.
- Öztürk, C. (2001). Türkiye'de harf inkılâbından önce kullanılan ilkökul tarih programları ve ders kitapları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 1(2).
- Peker, R. (1931). *Vatandaş için medeni bilgiler* (Cilt 2). Maarif Vekâleti.
- Perin, C. (1981). *Atatürk kültür devrimi*. İnkılap Kitabevi.
- Safran, M. (2002). Türk tarihi öğretimi ve meseleleri. *Türkler*. Yeni Türkiye Yayınları.

- Sakaoğlu, N. (1992). *Cumhuriyet dönemi eğitim tarihi*. İletişim Yayınları.
- Sakaoğlu, N. (1998). İlkokul tarih programları ve ders kitapları. İçinde S. Özbaran (Haz.), *Tarih öğretimi ve ders programları*.
- Sakaoğlu, S. (2019). *İslamiyet öncesi Türk destanları*. Ötüken Yayınları.
- Saliev, M. (2023). Divân-ı Lugati't-Türk'te tasavvufî ve ahlaki unsurlar. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 6(4).
- Saray, M. (1985). *Atatürk ilkelerinin dayandığı tarihî temeller*.
- Sönmez, S. (2002). Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün eğitim felsefesi, amacı ve politikası. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 9(19).
- Şapolyo, E. B. (1944). *Kemal Atatürk ve Millî Mücadele tarihi*.
- Şapolyo, E. B. (1949). *Türk inkılabı tarihi notları*.
- Taneri, A. (1997). *Türk devlet geleneği*. Millî Eğitim Basımevi.
- Tankul, R. (1937). Alp kelimesi ve Alpin ırkın yurdu. *Belleten*, 1(1).
- Tarih III. (1941). *Tarih III* (3. bs.).
- Tarih IV: Türkiye Cumhuriyeti. (1934). *Tarih IV*. Devlet Matbaası.
- Taşagıl, A. (1977). Türk tarihi ile ilgili Çin kaynaklarının Türkçe neşri üzerine düşünceler. *Tarih boyunca Türk tarihinin kaynakları semineri*.
- Taşagıl, A. (2013). *Kök Tengri'nin çocukları*. Bilge Kültür Sanat.
- Timur, T. (2001). *Türk devrimi ve sonrası*. İmge Kitabevi.
- Timurtaş, F. K. (1966). Atatürk'ün tarih görüşüne düşman olanlar. *Türk Kültürü*, 4(42).
- Topçubaşı, A. (2000). *Batı ve Şark meselesi*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Toros, T. (1981). *Atatürk'ün Adana seyahatleri*.
- Turan, O. (t.y.). *Türk cihan hâkimiyeti mefkûresi tarihi* (5. bs.).
- Tüfekçi, G. (1983). *Atatürk'ün okuduğu kitaplar*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Tüfekçi, G. D. (1981). *Atatürk'ün düşünce yapısı*.
- Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe sözlük*.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi. (1979). Güneş dil nazariyesi (Cilt 2, s. 410).

- Türk Tarihinin Ana Hatları. (1931). *Methal kısmı*. Hamle Yayınları.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1920). *Zabıt ceridesi* (Devre I, Cilt 1, 27 Nisan).
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (t.y.). Fon Kodu 030.10, Yer No. 1.1.4/2.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (t.y.). Fon Kodu 030.18.01, Yer No. 01.09.15.13.
- Türkyılmaz, Ş. (1967). *Özel öğretim metotları*.
- Ulus*. (1960, 29 Kasım).
- Ulus*. (1960, 6 Kasım).
- Uzunçarşılı, İ. H. (1939). Türk tarihi yazılırken Atatürk'ün alâka ve görüşlerine dair hatıralar. *Belleten*, 3(10).
- Ünaydın, R. E. (1954). *Atatürk: Tarih ve Dil Kurumları hatıraları*. Türk Tarih Kurumu.
- Vakit Gazetesi*. (1923, 25 Mart).
- Yavuz, K. (2007). Yusuf Has Hacıb ve *Kutadgu Bilig*. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 37.
- Yınanç, M. H. (1940). *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e kadar bizde tarihçilik*. Maarif Matbaası.
- Yurdakul, M. E. (1979). *Türk sazı*. Atlas Kitabevi.
- Yuvalı, A. (1987). Cumhuriyet döneminde tarih öğretimi. *Türk Kültürü*, 25(291).
- Yücel, H. A. (1938). *Türkiye'de orta öğretim*.
- Yücel, Y. (1988). Atatürk ilkeleri. *Belleten*, 52(204).
- Zabunoğlu, Y. K. (1973). *Kamu hukukuna giriş*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.